ॐ तत्सत्परमात्मने नमः ।

પ્રસ્તાવના

(ઋગ્વેદના અન્તર્ગત વિષયો)

૧ ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ એમ ચાર વેદ છે શાસ્ત્રમાં અમુક સ્થલમાં " વેદત્રયી " એમ પણ કહી ગયું છે, પરન્તુ અથર્વવેદનો ઋગ્વેદમાં સમાવેશ કરીને આ વાક્ય ઉચ્ચારિત કર્યું ગયું હોય એમ સમજાય જાય છે (અષ્ટક ૩-૮-૧૦ ઋચા ૩ માં " त्रयो अस्य पादा " ત્રણ વેદ છે એમ લખ્યું છે, તેની અનન્તર પુરુષસૂક્તના ૮-૪-૧૮ મા ઋચા ૯ મા ત્રણ વેદ પ્રકટ થયા એમ લખ્યુ છે.)

૨ શાસ્ત્રીય રીતિયેં વેદ અ-પૌરુષેય માન્યો જાય છે, અથવા કોઇ મનુષ્યનો કૃતિવિષય તે નથી પરન્તુ બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ (અધ્યાય ૨ બ્રાહ્મણ ૪ માં ૧૦) મા વેદ પરમાત્માના નિશ્વાસરૂપ કહ્યો ગયો છે, તે શ્રુતિ-" अस्य महतो भूतस्य निश्वसित मेतद्यदृग्वेदोयजुर्वेद.सामवेदोऽथर्वाङ्गिरसइतिहास पुराणम् " (ઇત્યાદિ) આ તરહની છે અને તેને લઇને વેદના પ્રત્યેક અધ્યાયના પ્રારંભમાં સાયણાચાર્યે પોતાના ભાષ્યમાં મંગલાચરણરૂપે લખ્યુ છે કે—

यस्य निश्वसित वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥

૩ બીજી તરફ પુરુષસૂક્ત જે ઋગ્વેદમાં અષ્ટક ૮-૪-૧૭,૧૮, ૧૯ મા છે, તેના વર્ગ ૧૮ ના ૯ મંત્રમાં, અને જે પુરુષસૂક્ત

યજુર્વેદમાં ૩૧ અધ્યાયના ૭ મંત્રમાં છે. જેમાં ઋગ્વેદની અપેક્ષાયે ૬ મંત્ર અધિક છે તેમ અને અથર્વવેદમાં કાંડ ૧૯–૨–૬ માં મંત્ર ૧૩ માં છે, જેમાં ૧૬ મંત્ર છે, પરંતુ મંત્રાન્તર્ગત શબ્દોની રચનામાં કાંઇ વિશેષ છે, તેમા પણ ઋગ્વેદમા જેમ કહ્યું છે તેવુંજ બતાવ્યુ છે. આ ઋગ્વેદનો મંત્ર છે કે–" **तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋच सामानिजज्ञिरे। छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्माद जायत** " પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે જેમ આકાશાદિની ઉત્પત્તિ પરમાત્માથી થઇ છે તેમજ વેદોની ઉત્પત્તિ પણ પરમાત્માથી થઇ, પણ તેનો એવો અર્થ છે કે પ્રલયકાલમાં વેદ પણ પરમાત્માના સ્વરૂપમાં લીન થઇ જાય છે, અને પુન સૃષ્ટિના સમયે તેનો આવિર્ભાવ થાય છે. તે રીત્યે અર્થ કરવાથી બૃહદારણ્યક શ્રુતિની સાથ વિરોધ આવતો નથી આ વિષયમાં શ્રીમદ્ વેદવ્યાસભગવત્પ્રણીત વેદાન્તસૂત્રોના જગદ્ગુરૂ શ્રીમચ્છંકરાચાર્યપ્રણીત ભાષ્યમાં અને " **બ્રહ્મામૃતવર્ષિણી** " નામક તે સૂત્રોની (સ્વતંત્ર) ટીકામાં સવિસ્તર નિર્ણય કર્યો છે (વેદાન્તસૂત્ર ૧–૩–૨૮ તથા ૨૯ માં જુઓ) અથવા વેદ કોઇ મનુષ્યની કૃતિ નથી કિન્તુ અ–પૌરૂષેય છે.

૪ વેદ અ–પૌરૂષેય હોવાપર પણ કોઇ એક સ્થાનમાં વેદોની રચના થઇ છે એમ કોઇ લોક માને છે દૃષ્ટાંત રૂપે કહ્યુ જાય તો જેની વિપુલ શાસ્ત્રદર્શિતા પ્રતીત થાય છે તેવા લોકમાન્ય મરહૂમ શ્રી બાલગંગાધર તિલકે વેદોની રચનાના કાલનિર્ણયમાં પ્રયાસ કર્યો છે, અને તે પ્રસંગ તેણે ગ્યેના " Arctic Home' " " **आर्टिक होम** " નામક પુસ્તકમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તેનો આ અભિપ્રાય સમઝયો જાય છે કે–કોઇ એક પ્રાચીન સમયમાં મનુષ્યનો નિવાસ ઉત્તરધ્રુવના નિકટના પ્રદેશમાં સંભવિત હોઇ શકે છે, અને તે સ્થાનમાં વેદોની રચના થઇ હોય તે ઉપપન્ન થાય છે તેમાં પ્રમાણભૂત ઋગ્વેદની ઋચા અને પારસીઓની ઝન્દ ભાષાના ગ્રંથમાંથી

ફકરાઓનું પરસ્પર મિલન કરીને તે પરથા એમ કહે છે કે–તેમાં લખેલ સૂર્યચંદ્રની ગતિ છત્રાકાર વર્તુલ દેખાતી હતી. અને તે વર્તુલ ગતિ ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં રહેવાવાળા લોકોને પ્રતીત હોઇ શકે. એથી ઉત્તરધ્રુવની નિકટ મનુષ્યોનો નિવાસ સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ તે કલ્પના ઠીક જણાતી નથી એમ નિમ્ન–પ્રદર્શિત હકીકતથી માલમ પડે છે.

(૧) અષ્ટક ૧–૬–૨૫ ઋચા ૧૦ માં સૂર્યના ઉદય અને અસ્તનું વર્ણન છે. ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં તેમ હોવું દુર્ઘટ છે. (વસ્તુતઃ સૂર્યનો ઉદય અને અસ્ત હોતો જ નથી. કેવળ જ્યારે મનુષ્યોની દૃષ્ટિમર્યાદાથી બહાર તેની ગતિ છે ત્યારે અસ્ત માન્યો જાય છે.) વળી ૨–૭–૭ ઋચા ૯ મા પ્રદર્શિત કરેલ સૂર્યનાં વિશેષણોથી પણ તે વાત સિદ્ધ થાય છે. વળી ૪–૭–૩૪ ઋચા ૨૧ માં પણ જોવાથી સંશય નિવૃત્ત થઇ શકે છે.

(૨) ઋગ્વેદમાં કેટલાય સ્થલોમાં પાંચ ઋતુઓ હોવાનું બતાવ્યું છે અને અધિક માસ હોવાનો પણ વૃતાંત છે (૨–૮–૬ ઋચા ૩). પરંતુ ઉત્તરધ્રુવના પ્રદેશમાં પાંચ ઋતુઓ હોવાનો સંભવ નથી. ઋતુઓનો વિભાગ પણ સૂર્યની ગતિની અપેક્ષા રાખે છે. ત્યાંતો શિશિર સમય જાહેતર રહેવો જોઇએ. ૭ ઋતુઓની જગા પર પાંચ ઋતુ લખી છે તેનું સમાધાન એ છે કે હેમંત અને શિશિર ઋતુને એક જ માની છે (અષ્ટક ૨–૮–૬ ઋચા ૪ ના ભાષ્યમાં અને પ. બ્રા ૧–૧ દેખવાથી નિર્બ્રાંત થશે.) અને અધિક માસને સપ્તમ ઋતુ અષ્ટક ૨–૩–૧૬ ઋચા ૧૫ ના ભાષ્યમા કહ્યો છે.

(૩) પ્રસ્તુત વિષયમાં આવતા પર ઋગ્વેદમાં જહાજના ઉપયોગના

દૃષ્ટાંત અનેક સ્થલ પર છે. (૧-૨-૧૭ ઋચા ૭, ૧-૪-૨૧ ઋચા ૨, ૪-૩-૨૪ ઋચા ૨, ૮-૨-૨૪ ઋચા ૧૦.) તે પ્રકારથી ૯૯ નદીયો કહી છે, મુખ્ય ૨૧ તેમાં પણ પ્રધાન નદીયો ૭ કહી છે. જહાજોનો ઉપયોગ અને એટલી મોટી સંખ્યાવાળી નદીયોનો ઉત્તરધ્રુવપ્રદેશમા હોવાનો મલત્ર પ્રાપ્ત થતો નથી કેમકે વિશેષ બરફ હોવાથી તેમ હોવું અંભવિત નથી. નદીયોનાં ગંગાદિક નામ દીધાં છે. તેથી પુર્વકલ્પમાં પણ તેજ નામ હશે એમ સૂચિત કર્યું જાય છે. નદીયોની અધિક સંખ્યાના વિષયમાં ૧-૨-૩૮ ઋચા ૧૪ માં ૯૯ નદીયો હોવાનું બતાવ્યું છે અને ૭-૮-૨૪ ઋચા ૩ અને ૮-૨-૧૬ ઋચા ૧૨ માં ૭ નદીયો મુખ્ય છે એમ લખે છે, અને ૮-૨-૭ ઋચા ૮ માં ૨૧ નદીઓ હોવાનું લખ્યું છે. અને ૮-૬-૩ ઋચા ૧ અને ૫ માં પ્રધાન તો ૭ જ છે એમ નામ-નિર્દેશ કરી દેખાડયું છે. અને ૮-૩-૭ ઋચા ૮ માં ઉર્ણાવતી નદી કહી છે, જેના તીર ઉપર ઊર્ણાયમાન રોમવાળાં પશુ થાય છે એમ પણ લખ્યું છે.

* (૪) અને મિ તિલક કહે છે કે કોઇ કાલમા હિમના અધિક પાતની મભાવના કરી મનુષ્યલોક પોતાની જાનમિલ્કત બચાવવા ઉપરથી નીચે અનુક્રમે આવ્યા. મિ. તિલકનું આ કથન છે કે તેવા હિમપાતનો સમય અમુક વર્ષોની અનન્તર આવે છે, એથી આ અનુમાન છે કે મનુષ્યસૃષ્ટિ ઉત્તરધ્રુવની નિકટ અમુક સહસ્ર કિંવા અમુક લક્ષ વર્ષોની પહેલા હતી. કિન્તુ એમ હોય તોપણ તે હેતુથી વેદોની રચના પણ તે સ્થાનમાં અને તે સમયમા હોતી જોઇએ એમ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ માનવાનું કારણ નથી. જ્યાંહાં પરમાત્માથી વેદોનો આવિર્ભાવ

માને છે. ત્યાં તે સ્થળનું તે પ્રકારનું વર્ણન વેદમાં ઉપલબ્ધ હોય તો કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

૫ વેદની અપૌરૂષતાને લીધે મન્ત્રોના દૃષ્ટા ઋષિઓ પણ ગૌણ હતા તે વિષયપર માધવાચાર્યે લખ્યું છે તેથી પણ સમર્થન છે—

" यस्य सूक्तस्य द्रष्टा तदीय ऋषिः । वेदप्राप्त्यर्थं तपोऽनुष्ठितः पुरुषान्स्वयमूर्ध्वंस्वरूपः प्राप्नोत् । तथा च श्रूयते–अजान्ह वै पृश्नींस्तपस्यमानान्ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त-दृषयोऽभवन्निति । तथा अतीन्द्रियस्य वेदस्य परमेश्वरानुग्रहेण प्रथमतो दर्शनात्स्पष्टत्वमित्यभिप्रेत्य स्मर्यते युगा-न्तेऽन्तर्हितान्वेदान्सेतिहासान्महर्षयः । लेभिरे तपसा पूर्वमनुज्ञाताः स्वयम्भुवेति ॥ "

અષ્ટક ૧-૧-૧ અનુક્રમણિકા.

૬ વૈદિકમુનિ હરિપ્રસાદકૃત વેદસર્વસ્વમાં વેદના આવિર્ભાવ અને વિભાગના વિષયમાં લખ્યું છે કે:—

" મનુષ્યસૃષ્ટિના આરંભમાં મનુષ્યમાત્રને માટે ઇશ્વરની અપાર દયાથી ઋષિયોના હૃદયમાં જે જ્ઞાનનો પ્રકાશ થયો તે જ્ઞાન ત્યાં વેદ શબ્દનો યથેષ્ઠ અર્થ વિવક્ષિત છે. તે જે આનુપૂર્વી–

---

* ઉપરના પેરેગ્રાફ ૪ મા " વેદ અપૌરૂષેય છે " આ સિદ્ધાંતની વિરૂદ્ધ લોકમાન્ય તિલકનો અભિપ્રાય અને તેની પુષ્ટિમાં દૃષ્ટાંત દીધા છે તે બતાવ્યા છે. આ વિષય તેના Arctic Home નામના પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૪૫ મા છપાયું છે. આ વરેહ અધિક હિમપાતની વજેહથી મનુષ્ય ઉત્તરધ્રુવના નિકટ પ્રદેશમાં રહેતા હતા ત્યાંથી નીચે આવ્યા તેનો સમય ઇ. સ. પૂ. દશહજાર વર્ષ પહેલાનો મિ. તિલક મુકરર કરે છે. (પૃષ્ઠ ૪૨૭) અને કોઇ મહર્ષિ ઇ. સ. પૂ. બે અથવા ૪ અબ્જ વર્ષ પહેલાં હોવાનો કહે છે. (પૃષ્ઠ ૪૧૨).

વિશેષયુક્ત શબ્દવિશેષથી મનુષ્યમાત્રમાં ફેલાઇ ગયું છે, તેને " वाक् " કહે છે. (પૃષ્ઠ ૪.)

આ વાઙ્મયમન્ત્રના ત્રણ વિભાગ કર્યા છે. તેની પ્રતિપાદક શ્રુતિ આ છે "–सा वा एषा वाक् त्रेधा विहिता, ऋचो यजूंषि सामानि ।"

તે મંત્રોનું નામ ઋચા છે, જેમાં અર્થવશ પાદોની વ્યવસ્થા છે, અર્થાત્ જે મન્ત્રોમાં અર્થ અધૂરો ન રહે, પૂરો કહ્યો જાય, તે પ્રકારના અર્થબન્ધનને લઇ ' એક એક પાદમાં આટલા ૨ અક્ષર હોય, ન્યૂન વા અધિક ન હોય, તે પ્રકારે પાદોની મર્યાદા છે, તેને ઋચા કહે છે. " गीतिषु सामाख्या " (मी. २–१–३६.) જે મન્ત્ર ગાયો જાય છે તેની સંજ્ઞા સામ છે. "शेषे यजुः शब्दः" (मी. २–१–३७.) ઋચા અને સામથી શેષમન્ત્ર યજુઃશબ્દ વડે કહ્યો જાય છે. (પૃષ્ઠ ૧૧.)

જે મંત્રોને ઋચા નામથી કહ્યા ગયા છે, તે અવાન્તરભેદથી બે પ્રકારના છે, એક તે, જેનો યજ્ઞાદિક કર્મોમાં કથંચિત્ ઉપયોગ છે. બીજો તે–જેનો યજ્ઞાદિ કર્મમાં કથંચિત્ પણ ઉપયોગ નથી, કિન્તુ ભૈષજ્ય તથા રાજનીતિ આદિ અનેક સર્વજન–સાધારણ લૌકિક વિષયોનું પ્રતિપાદન કરે છે. આ બીજા પ્રકારના મન્ત્રોની સંજ્ઞા " अथर्वाङ्गिरस " છે.

૭ ઋગ્વેદમાં આઠ અષ્ટક છે, ૧૦ મંડલ છે, ૬૪ અધ્યાય છે, ૧૦૧૭ સૂક્ત છે, ૨૦૦૬ વર્ગ છે, અને ઋચાઓ ૧૦૪૭૨ (પરિશિષ્ટ વર્જિત) છે, આ પ્રકારે ઋગ્વેદનું ' बहृच ' એવું નામ યથાર્થ છે.

૮ વેદોમાં કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન આ ત્રણ કાંડોનો સમાવેશ થાય છે, યજુર્વેદમાં જોઇએ છીએ તો ચાલીસમા અન્તિમ અધ્યાયમાં ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદ્નોજ ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે, ઋગ્વેદનાં

અન્તિમ અષ્ટમ અષ્ટકમાં વેદાંતભાગજ અધિકરૂપથી ઉપલબ્ધ થાય છે, કિન્તુ તેથી અન્તિમ ભાગમાંજ અધ્યાત્મ વિષય હોવો જોઇયે એમ કહી શકતા નથી. પહેલા અષ્ટકોમાં પણ વેદાન્તવિષય અનેક ઋચાઓમાં માલમ પડે છે. જ્ઞાનભાગ અથવા વેદાન્તને વેદનો શિરોભાગ કહ્યો જાય છે, આથી વેદના અન્તભાગમાંજ તે વિષય હોવો જોઇયે એવો સંકુચિત અર્થ પ્રકારણ નથી, વેદની કાંડત્રયીમાં અધ્યાત્મવિષય અપ્રતિમસ્થલક હોવાથી શિરોભાગ કહેતા હોય તો અનુચિત નથી.

૯ ઋગ્વેદના અન્તર્ગત વિષયોની તલાશની પહેલાં આ વિષય અવશ્ય ધ્યાનગોચર કરવો જોઇયે, તે એ કે પૂર્વોક્ત પ્રકારે વેદ પરમેશ્વરના નિશ્વાસરૂપજ છે, મનુષ્યની કૃતિ નથી. આ વિષયમાં શાસ્ત્રોનાં વચનો પર અચલ શ્રદ્ધા હોવી જોઇયે, અને વેદમાં એવા વિષય, એવાં નામ, અને એવા ઇતિહાસોની ગાથા ઉપલબ્ધ થાય છે કે જેથી સાધારણ લોકોને વેદની અર્વાચીનતાનો ભ્રમ થઇ જાય છે. વિશેષમાં જનતામાં વિદ્યાના અધિક પ્રચારથી અને સુધારણામાં પ્રગતિના કારણે તે નામાદિકનો ઉપયોગ સંભવિત છે તેને લીધે વેદ પરમેશ્વરના નિશ્વાસરૂપ ન હોઇ આધુનિક છે એવી શંકા નિરવકાશ જ છે, તે નિમ્નપ્રદર્શિત વિષયથી સ્ફુટ થશે.

૧૦ ઋગ્વેદમાં આ વિષયનો નિર્ણય પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે અષ્ટક ૮–૮–૪૮ ની તૃતીય ઋચામાં સ્ફુટ છે, તેમાં "**यथापूर्वम कल्पयत्**" એવા શબ્દ છે. સાયણાચાર્ય તે પર ભાષ્યના રૂપથી લખે છે કે "**यथापूर्वं पूर्वस्मिन्काले अकल्पयत् सृष्टवान् तथैवागामिन्यपि कल्पे कल्पयिष्यतीत्यर्थः**" ॥ વ્યાસસૂત્રોમાં પણ આ વિષયની ચર્ચા છે, તે તેના ઉપરના શાંકરભાષ્યથી વિશદીકરણ થાય છે. દેવતાઓને બ્રહ્મજ્ઞાનનો અધિકાર છે કે નહિ તે

વિષયમાં સંશય હોવા બાદ નિરાકરણ અર્થે વેદની નિત્યતાસિદ્ધિના પ્રસંગમાં સૂત્ર ૧-૩-૨૮ માં તે વિષયને સ્પષ્ટ કર્યો છે. ત્યાં એવો સિદ્ધાન્ત પ્રદર્શિત કર્યો છે કે—નામ અને રૂપ અથવા આકાર સર્વદા જે સનાતન અથવા અનાદિ છે તેજ નામરૂપને ચિત્તમાં યાદ કરીને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પ્રત્યેક કલ્પમાં ઇશ્વર કરે છે, " अनादिनिधना नित्या वागुत्सृष्टा स्वयम्भुवा । आदौ वेदमयी दिव्या यतः सर्वाः प्रवृत्तयः ॥ " સૂત્ર ૧-૩-૩૦ માં તે વિષય છે, ત્યાં પણ એવા શબ્દ છે કે 'समाननामरूपत्वाच्चाऽऽवृत्तावप्यविरोधो दर्शनात्स्मृतेश्च " આ સૂત્રની " ब्रह्मामृतवर्षिणी " નામક (૧-૩-૩૦ સૂત્રની) ટીકામાં મહાભારતમાંનો શ્લોક પ્રમાણ રૂપથી દીધો છે " यथर्तुष्वृतुलिङ्गानि नानारूपाणि पर्यये । दृश्यन्ते तानि तान्येव तथाभावा युगादिषु ॥ ऋषीणां नामधेयानि याश्च वेदेषु दृष्टयः । शर्वर्यन्ते प्रसूतानां तान्येवैभ्यो ददात्यजः ॥ " ભગવાન્ ભાષ્યકાર પણ ૧-૩-૨૮ સૂત્રના ભાષ્યમાં લખે છે કે, " नामरूपं च भूतानां कर्मणां च प्रवर्तनम् । वेदशब्देभ्य एवादौ निर्ममे स महेश्वरः ॥ " આ સર્વ પ્રમાણોથી સ્પષ્ટ અવગમ થશે કે વેદમાં નામ, આકાર ઇત્યાદિક સર્વ પ્રત્યેક કલ્પથી તેના તેજ ચાલ્યા આવી રહ્યા છે, આથી વેદને આધુનિક કિંવા મનુષ્યોની કૃતિ કહેવાનો અવકાશ નથી

૧૧ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સ્પષ્ટરૂપે અધ્યાત્મવિદ્યા કેટલીક ઋચામાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરન્તુ બીજા પ્રકારથી પ્રાય અધિકરૂપે દેવતાઓને પરમેશ્વરસ્વરૂપથી વર્જિત કર્યા છે, એટલુ જ નહી કિન્તુ કોઇએક પ્રસગે કોઇએક પદાર્થોને દેવતા રૂપે કહ્યા છે અને તે પદ્ધતિથી ગૂઢરૂપે તો સકલ દૃશ્ય પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે એમ વેદનો હાર્દ પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહી માની

જાય. તે બાદ અજાતવાદની તરફ, કિંવા વિવર્તવાદની તરફ અથવા લયચિન્તનની તરફ પ્રત્યેક દશ્યોના મૂલકારણમાં લય (ચિન્તન) કરવાથી તે દશ્ય પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે એમ ભાન ઉપલબ્ધ થાય છે. તે પ્રકારે જે પુરૂષ જેવો અધિકારી હોય તે પોતાની અનુકૂલતા અનુસાર તે પ્રક્રિયાને ગ્રહણ કરે એવા હેતુથી ભિન્નભિન્ન પ્રકાર આત્મજ્ઞાનાર્થ પ્રદર્શિત કર્યાં હોય એમ માલમ થાય છે.

૧૨ આ અન્તિમ વિષયને સમગ્ર રૂપથી ખ્યાલમાં રાખીને સાયણાચાર્યના ભાષ્ય પરથી તેવી ક્રિયા જે જે ઋચામાં દેખાય છે તેનેતે અલગઅલગ તારણ કરીને "ઋગ્વેદતત્ત્વ" અથવા "વેદમાં વેદાન્ત" નામક આ પુસ્તકમાં પ્રદર્શન કરવાને યથાશક્તિ પ્રયાસ કર્યો ગયો છે.

૧૩ પૂર્વોક્ત ક્રમાનુસાર સર્વ મળી ઋગ્વેદમાં ૧૦૪૭૨ ઋચાઓ છે. વેદના અલગ અલગ પ્રસંગથી સાત વિભાગ નિમ્નપ્રદર્શિત વ્યવસ્થિત કર્યા છેઃ—

૧ શુદ્ધ વેદાન્ત કિંવા અધ્યાત્મવિદ્યામાં જે ઋચાઓનો અર્થ અમને સ્પષ્ટરીતિથી અવગત થયો છે તેવી ઋચાઓ.

૨ તેતે દેવતાઓનો ઉદ્દેશ કરીને કેટલાકને પરમાત્મા, અન્તર્યામી, નિયામક, વ્યાપક, ઇત્યાદિ રૂપથી જેમાં વર્ણન કર્યું છે એવી ઋચાઓ.

૩ મનુષ્યમાંથી તપ અને મંત્રના પ્રભાવથી જે લોક દેવત્વને પામ્યા છે તે વિષયોને બતાવવા વાળી ઋચાઓ.

૪ દેવતાઓની શક્તિ કિંવા પરાક્રમ બતાડનારી ઋચાઓ.

૫ વૈદિક મંત્રોનું જપથી અથવા પ્રકારાન્તરથી યથાવિધિ અનુષ્ઠાન કરવાથી પ્રાપ્ત હોવાવાળા પ્રભાવને બતાડવાવાળી ઋચાઓ.

૬ પુરાણોમાં કહેલ અવતારસરખા પ્રસંગોને બતાડવાવાળી ઋચાઓ.

૭ વ્યાવહારિક વિષયોને બતાડવા વાળી ઋચાઓ. પૂર્વોક્ત વિભાગોમાં કોઇ કોઇ રીતિથી પ્રસંગ અથવા વિષય પ્રદર્શિત કર્યો છે તે નિમ્નભાગમાં પ્રદર્શિત કર્યો છે.

૧૪ પ્રથમ વિભાગમાં અધ્યાત્મતત્ત્વ અને તેને ઉપલબ્ધ કરવાના ઉપાય અને જ્ઞાનનો પ્રભાવ બતાડયો છે. પારમાર્થિક તત્ત્વને ઉપલબ્ધ કરવાને ઉત્સુક મુમુક્ષુજનોના અજ્ઞાનની નિવૃત્તિદ્વારા કામક્રોધાદિક વિકારોને નિર્મૂલ કરવાના અર્થે ચિત્તશુદ્ધિ સંપાદનાર્થે નિષ્કામ કર્મ કરવાની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે, તે વિષય સંબંધમાં ૨–૨–૭ ઋચા ૧૨માં નિષ્કામ યજ્ઞયાગાદિ કર્મ ચિત્તશુદ્ધિની દ્વારા નિરતિશયાનંદરૂપ બ્રહ્મપ્રાપ્તિમાં સહાયક હોવાથી સંસાર સાગર ઉતરવાના સાધનરૂપે કહ્યાં ગયાં છે. કિંવા તેનું નૌકારૂપથી સામર્થ્ય પ્રદર્શિત કર્યું છે. ઋચા ૧ અને ૫, ૨–૨–૨૪ માં "વિષ્ણુ" શબ્દનો અર્થ સર્વતન્ત્ર સ્વતંત્ર અગાધ અને અચિન્ત્યશક્તિવાળો વ્યાપક પરબ્રહ્મ પરમાત્મા (અર્થરૂપથી) બતાવ્યો છે, અને તે તરેહ ૨–૩–૧૪ માં ઋચા ૧–૪–૫ માં પણ બ્રહ્મનું અચિન્ત્યશક્તિત્વ પ્રકટ કર્યું છે. અને બ્રહ્મ કોઇનું જ્ઞેય (જ્ઞાનવિષયીભૂત) નથી તે પણ નિર્દિષ્ટ કર્યું ગયું છે. ઋચા ૧૬, ૨–૩–૧૭ માં સ્ત્રીપુરૂષાદિક સંજ્ઞા (નામ)ને નિરવકાશત્વ–પ્રદર્શનસહિત સંપૂર્ણ તે જગત્ બ્રહ્મ સ્વરૂપજ છે એમ નિર્ણીત કર્યું છે. તે બાદ ઋચા ૨૦ અને વર્ગ ૧૮ ની ઋચા ૨૧–૨૨ માં જીવાત્મા અને પરમાત્માનો વાસ્તવિક અભેદ સ્પષ્ટ કહ્યો ગયો છે. (આ ત્રણે ઋચાસહિત ૧૬૪ સૂક્ત ૨–૩–૨૩ પર્યંત વામન--સૂક્ત કહ્યું જાય છે.) આ સર્વ અથર્વવેદ ૯ કાણ્ડના ૪ તથા ૫ અનુવાદની અંતર્ગત છે, તેમાં થોડોક વિશેષ છે. ઋચા ૩૦, ૨–૩–૧૯ માં વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માટે શરીરની

અસારતા અને ક્ષણિકતા બતાડીને તદન્તઃપ્રતીયમાન જીવાત્માને નિત્ય નિરૂપિત કર્યો છે. અને ૨૦ વર્ગની ૩૨ ઋચામાં ગર્ભવાસના અમત્ય ક્લેશથી બચવા માટે આત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા સિદ્ધ કહી ગઇ છે. આ સર્વપ્રકાર, નિષ્કામ કર્મોથી ચિત્તશુદ્ધિ થયા બાદ વિરક્તિ થવાથી સાધનચતુષ્ટય સંપાદન કરીને બ્રહ્મના અપરોક્ષ વિજ્ઞાનમા પૂર્ણ ઉપકારક બતાડયો ગયો છે.

૧૫ આ પ્રકારે થયા બાદ સાધનચતુષ્ટય સંપાદન થઇને સાક્ષાદપરોક્ષ પરબ્રહ્મના સ્વરૂપનું ૨–૩–૨૧ ઋચા ૩૬ થી ૩૯ સુધી પ્રદર્શન કર્યું ગયું છે અને તે અપરોક્ષ જ્ઞાન અવશ્ય હોવું જોઇયે એમ સ્ફુટ કર્યું ગયું છે. અને ઋચા ૪૬ અષ્ટક ૨–૩–૨૨મા પરમાત્મા એક હોવા છતાં ઉપાધિના ભેદથી ભિન્નતયા પ્રતીત થાય છે એમ કહ્યુ છે અને તેની અનન્તર અધ્યારોપ અને અપવાદની પ્રક્રિયા બતાડીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બતાડવા માટે સમગ્ર ભૂત–ભૌતિક જગત્ પરાત્માથી જ ઉત્પન્ન થયું છે એમ ૨–૫–૨ ઋચા ૧ માં નિદર્શિત કર્યું ગયું છે અને દ્યાવાપૃથિવીનું કારણ કોણ છે અને દ્યાવાપૃથિવીમાંથી પહેલું કયું ઉત્પન્ન થયુ છે એવો પ્રશ્ન કરીને સમસ્ત સ્થાવર જંગમાત્મક પ્રપંચ પરમાત્મામા ઓત-પ્રોત છે એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

૧૬ અષ્ટક ૩–૪–૧૦ ઋચા ૧૦ માં ગાયત્રીમંત્ર છે, સાય-ણાચાર્યે તે મંત્રનું શંકરભાષ્ય આપ્યું છે તેમા વ્યાહૃતિ અને અને શિરઃસહિત ગાયત્રીમંત્રના પ્રત્યેક પાદોનુ રહસ્ય પ્રકટ કર્યું છે. (તથાહિ) ' भूरिति सन्मात्रम् । ' લોકમાં જે કાંઇ સદ્રૂપથી અવ-સ્થિત છે તે ૐકારવાચ્ય બ્રહ્મજ છે. 'भुव इति चिद्रूपम्' પરમાત્મા સ્વયંપ્રકાશ હોવાથી સર્વને પ્રકાશિત કરે છે, એથી તે ચિદ્રૂપ છે, અને 'स्वरिति सुखस्वरूपम्' પરમાત્મા અખંડાનન્દરૂપ છે અથવા ભૂરાદિક ત્રણે વ્યાહૃતિયોથી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સચ્ચિદાનન્દરૂપ છે તે નિર્દિષ્ટ કર્યું ગયું છે. તે તરેહ ભૂરાદિલોક પણ ૐકારવાચ્ય બ્રહ્મરૂપજ છે.

પરમાત્મા વિના અન્ય કંઇ છેજ નહિ તે સમુદિત અર્થ વિશદ કર્યો ગયો છે. વ્યાહૃતિ અને શિરોભાગથી પણ સર્વાત્મક અખંડ અદ્વિતીય સચ્ચિદાનંદરૂપ અર્થ સમજાવ્યો ગયો છે. અથવા સર્વવ્યાપક, સર્વપ્રકાશક, સર્વોત્કૃષ્ટ, નિત્યમુક્ત, આત્મરૂપ સચ્ચિદાનંદાત્મક ઓંકારવાચ્ય જે બ્રહ્મ છે તે હું છું આ તાત્પર્ય સૂચિત કરી દીધો છે.

૧૭ અષ્ટક ૩-૫-૨૫ અને ૨૬ આ સૂક્ત ૧૮ માં છે તેમાં ઋચા ૧૩ છે. તેમાં વામદેવ ઋષિને ગર્ભસ્થનમાં પણ જ્ઞાન થઇ ગયું હતું તે વૃત્તાંત પ્રદર્શિત કર્યો છે. વામદેવ ઋષિને ગર્ભમાંથી જ્ઞાન હોવાના સબબ ગર્ભવાસનો અને યોનિદ્વારા બહાર આવવાનો તિરસ્કાર હોવાથી અથવા ગર્ભસ્થિતિ અને યોનિદ્વારા અપસરણ— આ નાપસંદ હોવાથી યોનિદ્વારા બહાર આવવું તેણે નામંજૂર કર્યું અને પોતાની માતા શચીદેવીનો પાર્શ્વભાગ (કુક્ષિ) વિદારણ કરીને બહાર આવવા તત્પર થયા. એમ હોવાથી તે શચીદેવીએ પોતાના પ્રાણત્રાણાર્થ ઇન્દ્રની માતા અદિતિનું ધ્યાન કર્યું, તે સમય અદિતિ પણ ઇન્દ્રને સાથમાં જ લઇને અહીંયા આવી પહોંચી કે જે આશ્રમમાં વામદેવજીની માતા શચીદેવી તકલીફ પામી રહી હતી. ત્યાં ઉપસ્થિત હોઇને ઇન્દ્ર અને અદિતિયે વામદેવજીને સમજાવ્યા અને તેનાં વચનોને મંજુર કરી વામદેવજી તે યોનિમાર્ગથી જ બહાર આવવાનું સ્વીકાર કરતા થયા. વામદેવજીનો તેથી અનન્તર દ્વિતીય જન્મ થયો નથી. તેના અપરોક્ષાનુભવનું મહાત્મ્ય આ (૩) અષ્ટકમાં અધ્યાય ૬ વર્ગ ૧૫ અને ૧૬ માં પ્રદર્શિત કર્યું ગયું છે અને વામદેવજીએ " अहं मनुरभवं सूर्यश्च " ઇત્યાદિક મંત્રોમાં પોતાનો સાર્વાત્મ્યભાવ પ્રકટિત કર્યો છે. ગર્ભમાંથી જ જન્માન્તરાનુષ્ઠિત સાધનોથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોવા છતાં મહાત્માઓને પણ યોનિદ્વારાએ જ બહાર

આવનું પડે છે, તેવા અપરોક્ષજ્ઞાનવાળા મહાત્માપુરૂષ અવશિષ્ટ પ્રારબ્ધમાત્રના ઉપભોગ પર્યન્ત આ લોકમાં જીવન્મુક્તરૂપથી રહે છે તથાપિ તેનો બીજો જન્મ થતો જ નથી, આ તાત્પર્ય પણ તે અષ્ટકમાં બતાડી ગયો છે.

૧૮ અષ્ટક ૩–૭–૧૪ ની ૫ ઋચા આત્મિસ્વરૂપની પ્રત્યાયક માલમ થાય છે અને તે ઋચા ઇતર ઉદ્દેશથી પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપકાર્ય નિરૂપણ કરે છે, અને તે મંત્ર કૃષ્ણયજુર્વેદીય કઠવલ્લી ઉપનિષદ્‌માં સુત્ર ૨–૨–૨ માં પણ છે.

૧૯ અષ્ટક ૪–૫–૧૧ ઋચા ૨ થી ૫ પર્યંતમાં પરમેશ્વરનું અત્યન્ત ગહનસ્વરૂપ કહ્યું છે અથવા, અપંચીકૃત પંચમહાભૂત અને પંચીકૃત મહાભૂતના કાર્ય સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ શરીર અને સકલ દૃશ્યવાળા સંસારમાં પણ પરમાત્મા વસ્ત્રોમા તંતુઓની માફક ઓતપ્રોત છે. પરન્તુ હરએક લોક તેને યથાર્થ સમજી શકતા નથી. જે કોઇનું અજ્ઞાનાત્મક આવરણ નષ્ટ થઇ ગયું છે તે સ્પષ્ટ સમજી શકે છે. અને તે અષ્ટક ૪–૭–૩૩ ઋચા ૧૮ માં ઇન્દ્રને પરમાત્મસ્વરૂપથી વર્ણિત કર્યો છે અને તેજ ઇન્દ્રશબ્દના લક્ષ્યાર્થ પરમાત્મા પોતાની માયા શક્તિથી પ્રત્યેક પ્રાણિમાત્રના અન્તઃકરણમાં પ્રતિબિંબ સ્વરૂપે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપથી (સજ્ઞોને) પ્રતીયમાન થાય છે તે શ્રુતિ " બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ " ૨–૫–૧૯ માં પણ છે

૨૦ પરિપૂર્ણ જ્ઞાનવાળા વસિષ્ઠઋષિના દૃષ્ટાન્તથી જ્ઞાનનું મહત્વ અધિક રૂપથી પ્રાપ્ત થાય છે. અષ્ટક ૫–૩–૨૩ ઋચા ૮ થી ૧૦ પર્યન્ત અને વર્ગ ૨૪ ઋચા ૧૧ થી ૧૪ પર્યન્ત કોઇ પ્રબલ સંસ્કારના પ્રભાવથી વસિષ્ઠઋષિને જ્યારે ઉર્વશીના ઉદરમાં ગર્ભરૂપથી પ્રવિષ્ટ હોવાનો સંકલ્પ થયો ત્યારે વસિષ્ઠજીએ પોતાના

જ્યોતિઃસ્વરૂપનું કયા પ્રકારે અતિક્રમણ કર્યું છે તે વૃત્તાન્તની ચર્ચા કરી ગઇ છે.

૨૧ અષ્ટક ૬–૭–૧૬ સૂક્ત ૧ મંડલ ૯ થી પવમાનનો પ્રારંભ થાય છે. તે અષ્ટક ૭–૨–૧૮ પર્યન્ત છે. એકાદશી કિંવા જયન્તી અથવા મરણોન્મુખ પ્રાણિની સમક્ષ આ પવમાનનો પાઠ કરવાથી મહાન્ પુણ્ય થાય છે અને મરણોન્મુખ પ્રાણિની સદ્ગતિ થાય છે. આ પવમાનમાં કોઇએક દેવતાઓનો નામનિર્દેશ કર્યો છે. અને કોઇએકને પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહ્યા છે.

૨૨ અષ્ટક ૭–૭–૧૬ ઋચા ૯ અને ૧૦ મા અને વર્ગ ૧૭ ની ઋચા ૧૧–૧૨–૧૩ માં અધ્યાત્મવિષયનું નિરૂપણ કર્યું ગયું છે તેમાં ઇન્દ્રને પરમેશ્વર સ્વરૂપે કહ્યા ગયા છે અને હૃદયાકાશમાં અન્તર્યામી સ્વરૂપ જે પ્રત્યક્ ચૈતન્ય ઉપલબ્ધ થઇ રહ્યું છે તે રૂપથી પણ પરમેશ્વરને નિરૂપિત કર્યા છે. અને સ્થાવર–જંગમાત્મક સમગ્ર દૃશ્યમંડિત આ જગતનો કર્તા પણ કહ્યો ગયો છે. સ્ત્રી સ્વરૂપે પણ તે પરમેશ્વર જ આવિર્ભૂત થયા છે એમ કહ્યું છે.

૨૩ અષ્ટક ૮–૨–૨૩ ઋચા ૧–૪ મા વેદનો આવિર્ભાવ કેવી તરેહ થયો તેના જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય બૃહસ્પતિયે બતાડયું છે કે—

यज्ज्ञोति परमं ब्रह्म यद्योगात्समुपाश्नुते ।
तज्ज्ञानमभितुष्टाव सूक्तेनाथ बृहस्पति. ॥

અને ૮–૩–૧૬ ઋચા ૧ થી ૬ માં પરમાત્માએ પોતાની માયાશક્તિદ્વારા વિશ્વકર્મસ્વરૂપે જગન્નિર્માણ કયી તરેહ કર્યું ? પહેલાં શું હતું ? પ્રલયકાલમા શું હતું ? અને આ જગત્ દૃશ્ય–કોટિમાં કેમ આવ્યું ? અને પરમેશ્વરે જગતમા પ્રવેશ કયી તરેહ કર્યો ? કિંવા ચૈતન્યરૂપથી કેવી રીતે તે સ્ફુરિત થયા ? આ સર્વે વૃત્તાન્ત વિસ્તારથી વિશદ કર્યો ગયો છે. અને સૃષ્ટિના પ્રારં-

ભમાં કયા પદાર્થની સહાયતા લઇકરીને જગતની રચના કરી ? કેમકે જેમ કુંભકાર ઘડો બનાવવામાં દંડ, ચક્ર, ચીવર, મૃતિકા, જલ ઇત્યાદિક પદાર્થોની મદદ લીધા વિના કાર્યારંભ કરી શકતો નથી, તેજ રીતે પરમાત્માએ કયા કયા પદાર્થોની મદદ લઇને રચના કરી ? ઇત્યાદિક વિષયોમાં પરમેશ્વરની અચિન્ત્ય શક્તિનું પરિણામ અને તેનો મહિમાજ છે એવો ઉત્તર દેવાઇ ગયો છે અને વિશેષરૂપેં આ શું ગયું છે કે પરમેશ્વરને જગન્નિર્માણ કરવામાં કોઇ પદાર્થની સહાયતા લેવી પડી નહી. તેજ ખુદ તત્સ્વરૂપથી પ્રતીત થાય છે. સૃષ્ટિમા સર્વેને ચક્ષુ, મુખ, બાહુ, ચરણ ઇત્યાદિક સર્વેય છે. અને તે પણ કહ્યું છે કે એક મકાન બનાવવામાં શિલ્પી જંગલમાંથી મોટાં મોટાં કાષ્ટ કાપી કરીને પરિમાણાનુમાર તેને દુરસ્ત બનાવો કરીને મકાનના ઉપયોગમાં લાવે છે તેમ આ વિશ્વ-ભવનને બનાવવામાં ઉપયુક્ત સાધનસાગ્રી તે પરમાત્મા કયાંથી લાવ્યા હશે ? એવો પ્રશ્ન કરીને તેનો ઉત્તર પણ દીધો ગયો છે કે બ્રહ્મ જ બ્રહ્મરૂપ જંગલમાંથી સમગ્ર સાધનસામગ્રી પોતાની શક્તિદ્વારા લઇ કરીને વિશ્વાત્મક ભવનને રચ્યું છે એમ પ્રતીત થાય છે. પરમેશ્વર એકજ હતા છતાં તેણે કયા પ્રકારેં વિવિધ શરીરાત્મક ભુવનોને રચ્યાં આ પ્રશ્ન કરી રહેતો નથી. તેજ પરમેશ્વરની અચિન્ત્યશક્તિ છે, તે અધ્યાયના ૧૭ વર્ગની ૨ ઋચામાં પ્રાણિમાત્રનાં શુભાશુભ કર્મોનાં ફલોને દેવાવાળો પણ તેજ વિશ્વકર્માના લક્ષ્યભૂત પરમાત્મા છે એમ કહ્યું છે.

૨૪ પુરૂષસૂક્ત ૮-૪-૧૭ અને ૧૮ અને ૧૯ વર્ગમા છે તેની ૧૬ ઋચાઓ છે, તેજ પુરૂષસૂક્ત યજુર્વેદ અને અથર્વવેદમા પણ કાંઇક ન્યૂનાધિકરૂપથી પ્રદર્શિત કર્યું ગયું છે વેદાર્થનું ગૌરવ અને રહસ્યને યથાર્થ ન સમજી કઇએક લોક આ પુરૂષસૂક્તના ઉપરથી " નરમેધ (पुरुषयज्ञ) "ની કલ્પના કરીને વેદને દૂષિત

કરે છે. કિન્તુ, સાયનાચાર્યે આ વિષયને બહુજ સ્પષ્ટ કર્યો છે એમ ભાષ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ પુરુષસૂક્તનીદ્વારા વેદ પરમાત્માનું વ્યાપકત્ત્વ નિરૂપણ કરે છે. તે " ઋગ્વેદતત્ત્વ " પુસ્તકના પૃષ્ટ ૭૬ થી ૮૫ પર્યન્ત દેખવાથી અવગંત થશે.

પુરુષસૂક્તમાં નરમેધનું પ્રતિપાદન કરે છે તે મન્તવ્ય બીલકુલ નિર્મૂલ છે. એકજ પરમાત્મા મર્વવ્યાપક છે અને તેને આધીન રહેનારી માયાની વજહથી આધ્યાસિક જગત્ અનુભૂયમાન થઇ રહ્યુ છે, અને તે માયાની વજહથી જગત્ ફરી લીન થાય છે. ઇત્યાદિ તે પુરુષસૂક્તમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. અને યજ્ઞ, હવિષ્ય, અધ્વર્યુ, સમિધ્પ્રભૃતિ સકલસામગ્રી તથા યજમાન આ સર્વ પરમાત્મસ્વરૂપજ છે અને અન્ય કાંઇ છેજ નહી એમ પુરુષસૂક્તનો અભિપ્રાય પ્રાપ્ત થાય છે. પુરુષસૂક્તોક્ત સૃષ્ટિક્રમમાં સંદિગ્ધ વિષય પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા તૈત્તિરિય ઉપનિષદ્‌માં પ્રથમ પંચમહાભૂતોની ઉત્પત્તિ હોતા બાદ તે ભૂતોમાંથી જગત્‌ની સૃષ્ટિ બતાડેલી છે, અને છાન્દોગ્ય ઉપનિષદ્‌માં કેવળ ત્રણ ભૂતોની અથવા તેજ, જળ, અન્ન (પૃથ્વી)ની ઉત્પત્તિ કહી ગઇ છે. અને ઐતરિય ઉપનિષદ્‌માં જૂદોજ પ્રકાર બતાડી ગયો છે આ સર્વ વિષયોમા શ્રી વ્યાસ ભગવાન્ અને જગદ્‌ગુરૂ આદ્યશંકરાચાર્ય વેદાન્તસૂત્રમાં એવો નિર્ણય કરે છે કે તે ઉપનિષદોની શ્રુતિઓનો ઉદ્દેશ સૃષ્ટિને બનાડવાનો નહી હતો કિન્તુ બ્રહ્મવિદ્યાનો બોધ કરવા માટે અને જગત્‌ની અસારતા અને ક્ષણિકતા પ્રદર્શિત કરવા માટે માત્ર કલ્પના કરી ગઇ છે. ભગવાનશ્રી શંકરાચાર્યજી ૨-૧-૩૩ સૂત્રના ભાષ્યમાં લખે છે કે "न चेयं परमार्थविषया सृष्टिश्रुतिः अविद्याकल्पित नामरूपव्यवहारगोचरत्वात् । ब्रह्मात्मभावप्रतिपादन परत्वाच्च, इत्येतदपि न विस्मर्तव्यम् " આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સૃષ્ટિક્રમ જે કાલમાં એવો અનુકુળ થયો તેવો આગળ

પ'ચ્છળ વ્યુત્ક્રમથી પણ બતાડી ગયો છે. આ કેવળ અધ્યારોપ કરીને અપવાદ દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્તિના અર્થે જ છે. આથી સૃષ્ટિપ્રકારના વ્યુત્ક્રમમાં લક્ષ્ય દેવાની આવશ્યકતા નથી. (વેદાન્ત સૂત્ર ૧-૪-૧૪ તથા ૧૫ જુઓ.)

૨૫. અષ્ટમ અષ્ટકના સપ્તમ અધ્યાયમાં બહુવર્ગોમાં અધ્યાત્મ વિષય ઉપલબ્ધ થાય છે. પ્રથમવર્ગમાં પરમાત્મા જ માયાદ્વારા જગત્નું કારણ છે એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે તરફથી ૧૧ અને ૧૨ વર્ગમાં " अंभृणमहर्षि "ની દુહિતા (પુત્રી ; " वाग् "નામા બ્રહ્મવિજ્ઞાનવાળી પોતાના આત્માને ઉદ્દેશ કરીને, પરબ્રહ્મસ્વરૂપતા ભિન્નભિન્ન પ્રકારથી પ્રકટ કરે છે, અથવા સકળદેવતારૂપ હું જ છું, સોમ પણ હું જ છું. સર્વ લોક મારી જ સત્તાથી અન્નપ્રાશન કરે છે, મારી જ સત્તાથી લોકોની ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયો પોત પોતાના વ્યાપારમાં તત્પર થઇ શકે છે. શ્વાસોચ્છ્વાસનું પણ કારણ હું જ છું. સચરાચર વિશ્વનું ગૂઢ કારણ હું જ છું. રક્ષિતવ્યની રક્ષા હું જ કરું છું. બ્રહ્મદેવને જગતનો સ્રષ્ટા હું જ બનાવું છું અને ઋષિઓની અતીન્દ્રિય-દર્શિતા હું જ બક્ષીસ કરું છું. બુદ્ધિમત્તા પણ મારા તરફથી જ દીધી જાય છે. સર્વાન્તર્યામિતયા પ્રવિષ્ટ થઇ કરીને સર્વત્ર હું જ રહુંછું. મહાદેવજીને ત્રિપુરાસુરના વિજયપ્રસંગમાં ધનુષ્બાણ મેં જ સજ્જ કરી દીધાં છે. પંચમહાભૂતોને પોતપોતાના કાર્યમાં તત્પર હું જ કરું છું, ઇત્યાદિક સાર્વાત્મ્યભાવને એ અંભૃણઋષિની પુત્રી " वाग्देवी " પ્રકટ કરીને વિજ્ઞાનશક્તિથી લભ્યમાન સર્વશક્તિમત્ત્વ અને સર્વજ્ઞત્વને વિશદ કરે છે.

૨૬. આ (અષ્ટમ) અધ્યાયમાં (૮-૭-૧૭) માં " नासदासीत् " નામક સૂક્ત છે. જેને 'નાસદીય' (૧૨૯)

સૂક્ત કહે છે. વેદાન્ત પ્રક્રિયાથી સોપાધિક (માયાશબલિત) બ્રહ્મના સ્વરૂપનું પ્રવચન કરીને ભેદાભાસ–પ્રત્યાયક વાક્યોથી બ્રહ્મની શક્તિ, સત્તા અને સ્ફૂર્તિ આ બતાડી દીધાં અથવા વેદાન્તશાસ્ત્રના પ્રધાન પ્રકરણાનુસાર અધ્યારોપ કરીને હવે અગ્રિમ વિષયોથી અધ્યારોપિત પદાર્થોનો અપવાદ નિરૂપિત કરે છે. મતલબ એ છે કે બ્રહ્મસ્વરૂપ યદ્યપિ મન અને વાણીનું અવિષય છે તેને લીધે આ બ્રહ્મસ્વરૂપના અધિગમના માટે શબ્દની પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત નથી, તથાપિ વાચિકપ્રવૃત્તિ વિના સમજમાં આવવું અશક્ય હોવાથી તે સ્વરૂપ વાચિક પ્રવૃત્તિનું અગોચર હોવાથી પ્રથમ અધ્યારોપની કલ્પના કરીને તે અધ્યારોપની પહેલાં તે સ્વરૂપ કયી હાલતમાં હતું અને માયાદ્વારા અધ્યારોપ કલ્પિત કર્યા બાદ તે કેવી તરહ પ્રતીત થાય છે, અને જો તે અધ્યારોપિતનો અપવાદ કરી દીધો જાય તો અવશિષ્ટ કયું તથા કેવું રહે છે તે સર્વ વર્ણન કરે છે.

આ સૂક્તમાં સૃષ્ટિના આવિર્ભાવની પહેલાં અથવા મહાપ્રલય કાલમાં જે જગત્‌નું મૂળ કારણ હતું તે શશશૃંગની તરેહ અત્યન્ત અસત્ થઇ શકતું નથી. અને આત્મતુલ્ય અબાધિત સદ્રૂપ પણ તે મૂળ કારણ નહોતું, અને ભૂરાદિ લોક પંચમહાભૂત, ભોક્તા, ભોગ્ય, મૃત્યુ, અમૃત, દિનરાતના નિમિત્ત સૂર્યચન્દ્ર, તન્નિમિત્તક માસઋતુનો સમષ્ટિરૂપ કાલ વગેરે નામરૂપાત્મક પ્રપંચ હતો જ નહી, કિન્તુ સકલ સિદ્ધાન્તસિદ્ધ પારમાર્થિક સત્ય બ્રહ્મતત્ત્વ જ હતું. વર્તમાન કાલમાં પરિદૃશ્યમાન જગત્ સૃષ્ટિનાં પૂર્વ કાલમાં હતું નહી. (પૂર્વ પક્ષ) જ્યારે આ દૃશ્યમાન જગત્ તે કાલમાં નહોતું તો તેની ઉત્પત્તિ કયા પ્રકારથી થઇ ? (સિદ્ધાન્ત) સૃષ્ટિના પૂર્વકાલમાં આ જગત્ ભાવરૂપ અજ્ઞાનથી આચ્છાદિત હતું, જે અજ્ઞાનને "માયા" પણ કહે છે. જ્યારે આ માયાથી " નામ " " રૂપ "નો આવિર્ભાવ થયો ત્યારે તેનો ઉત્પત્તિ શબ્દથી વ્યવહાર કર્યો ગયો છે. આની

પછીની ઋચાઓમાં પ્રપંચોત્પત્તિનો પ્રકાર પ્રદર્શિત કર્યો છે. આ પ્રકારે જ્યારે શુદ્ધ બ્રહ્મની સિવાય કાંઇપણ પ્રથમ નહોતું ત્યારે અધ્યારોપ દ્વારા સૃષ્ટિના પ્રાદુર્ભાવનો પ્રકાર કહ્યો ગયો છે. તેવી આ સૃષ્ટિ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઇ અને કોણે કરી તે યથાર્થ સમજવું દેવોને પણ દુર્લભ છે. કેમકે જે કાલમાં સૃષ્ટિનો આરંભ થયો તે સમયમાં કોઇ દેવાદિક હતાજ નહીં.

૨૭. આ અધ્યાયના ૨૩ વર્ગમાં કઠવલ્લીની આખ્યાયિકા કહી છે જેમાં યમરાજ અને નચિકેતાનો સંવાદ બીજરૂપથી પ્રદર્શિત કર્યો છે. નચિકેતા પોતાના પિતાજીની આજ્ઞાથી યમરાજની પાસે ગયા છે અને તેણે યમરાજને સંતુષ્ટ કરી તેના પાસેથી ત્રણ વરદાન પ્રાપ્ત કર્યાં છે તે મધ્યે અન્તિમ વરદાનથી બ્રહ્મવિદ્યાની યાચ્ના કરી છે. તે બ્રહ્મવિદ્યા ન દેવા માટે અને નચિકેતા તે બ્રહ્મવિદ્યાનો અધિકારી છે કે નહી તે વૃત્તાન્ત અવગત કરવા માટે યમરાજે દીર્ઘાયુષ્ય, દિવ્યભોગ, વગેરે પદાર્થોથી બહુપ્રકારે પ્રલોભન કર્યું; પરંતુ જ્યારે નચિકેતાએ વાસ્તવિક વૈરાગ્ય પ્રદર્શન કરીને ભોગોપર્શત બતાઊ ત્યારે યમરાજે બ્રહ્મવિદ્યાનો બોધ કર્યો. આ સર્વે કઠ-વલ્લી-યજુર્વેદીય ઉપનિષદમાં છે. અને તે આ જગો (૨૩ વર્ગમાં) પણ કહ્યું મળે છે.

૨૮. અષ્ટમ અધ્યાયના ૩૫ વર્ગની પ્રથમ અને દ્વિતીય ઋચામાં જીવાત્મા અને પરમાત્માનો અભેદ આહિત સંસ્કાર હોવાથી અન્તર્મુખ મનથી અવગત થઇ શકે છે, અથવા સાક્ષાત્કારની યોગ્યતા થઇ શકે છે એમ કહ્યું ગયું છે. અને પરમાત્માએ જગન્નિર્માણ કરવા કયી તરેહ પર્યાલોચન કરીને જગદુત્પત્તિ કરી છે તે પણ સંક્ષેપથી કહ્યું ગયું છે. આ પ્રકારે પ્રથમ વેદાન્ત-વિભાગ સંપૂર્ણ થાય છે.

૨૯. બીજા વિભાગમાં કેટલાક દેવતાઓને અને વિશેષે કરીને ઇન્દ્રને વારંવાર પરમાત્મરૂપથી વર્ણિત કર્યા છે. તે સંક્ષિપ્ત પ્રકારથી કહે છે.

અષ્ટક ૧–૧–૫ ચતુર્થ ઋચામાં ઇન્દ્રનું પરમાત્મરૂપથી વર્ણન કર્યું છે. તે ઋચામાં 'ઇદિ' શબ્દની ભિન્નભિન્ન વ્યુત્પત્તિ કરીને તે નામાભિધાન પરમાત્માનું છે એમ કહ્યું ગયું છે. જેમકે "भूतानि प्राणिदेहान् इन्धे जीवचैतन्यरूपेण अन्तःप्रविश्य दीपयतीतीन्द्रः" બૃહદારણ્યકોપનિષદમાં ૪–૨–૨ માં "इन्द्र" શબ્દ इन्ध અર્થાત્ "પ્રકાશતાથી પ્રત્યક્ષ" આ શબ્દ ઉપરથી પરોક્ષ રીતિથી પ્રયુક્ત થાય છે એમ આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક પદ્ધતિથી અર્થાવગમ કરે છે. અને ઐતરેયોપનિષદમાં ૧–૩–૧૪ મંત્રમાં "इदन्द्र" એવું પરમેશ્વરનું નામ કહ્યું છે, અને તેજ પ્રમાણે "इन्द्र" શબ્દ પણ પરમાત્માને ઉદ્દેશ કરીને પ્રયુક્ત થાય છે, આથી તે બન્નેની સમાનતા (લક્ષ્યાર્થ રૂપથી) પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી સાયણાચાર્ય (૧–૧–૫ ઋ. ૪) ભાષ્યમાં લખે છે કે– "यद्यस्मात्कारणात् यत् परमात्मरूपमिन्द्र देव प्राणेर्वाक्क्षुरादीन्द्रिये-प्राणापानादिवायुमिश्च सहित समेन्धन् उपासकाः ध्यानेन सम्यक् प्रकाशितवन्तः तत्तस्मात्कारणादिन्द्रनाम संपन्नम्". ઔપમન્યવનામક ઋષિ કહે છે કે "इदंदर्शनादिन्द्र इति निर्वचनमाह, इदमित्यापरोक्ष्यमुच्यते, विवेकेन हि परमात्मानमापरोक्ष्येण पश्यति इत्यादि."

તે પ્રકારે અષ્ટક ૨–૧–૨૧ ની પાંચમી ઋચામાં ઇન્દ્રને અન્તર્યામી કહ્યા છે. અને ૩–૩–૧૨ ચતુર્થ ઋચામાં ઇન્દ્રદેવ કાર્યવશાત્ ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, એમ કહી કરીને

૩-૩-૨૦ ની અષ્ટમ ઋચા દેખવાનું કહે છે. અને આ ઋચામાં અષ્ટક ૪-૭-૧૩-૩૮ ઋચાનો નિર્દેશ કર્યો ગયો છે. જેમાં બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્દના ૨-૫-૧૯ મંત્ર બતાવ્યો છે. આ પ્રકારે વેદમંત્ર અને ઉપનિષદ્દની શ્રુતિ એકમત્ય કરીને ' ઇન્દ્રદેવ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ' એમ સિદ્ધ કરે છે. તે ઇન્દ્રદેવને " **तदेतद् ब्रह्मापूर्वमनपरमनन्तरमबाह्ममयमात्मा ब्रह्मसर्वानुभूरित्यनुशासनम्** " આ શ્રુતિ આ પ્રકારે કહે છે. તે પ્રકારે અગ્નિદેવને ૧-૪-૨૫ ઋચા ૧ માં અને ૩-૧-૨૦ ઋચા ૪ માં અન્તર્યામી નિયામકરૂપથી કહ્યા છે. અને વર્ગ ૨૭ ની સપ્તમ ઋચામાં તેનું સર્વાત્મકત્વ પ્રતિપાદન કરીને બ્રહ્મત્વ સિદ્ધ કર્યું છે. તે તરેહ અષ્ટમ ઋચામાં તે અગ્નિદેવને પરમાત્મરૂપથી કહે છે, અને અંતર્યામી સર્વાત્મક પણ કહ્યા છે. વૈદિકમુનિ હરિપ્રસાદજીએ પોતાના વેદાન્ત-**દર્શન** નામક પુસ્તકમાં પૃષ્ઠ, ૧૩૮, ૧૩૯ માં આ વિષય પર પ્રત્યેક વેદમાંથી મંત્રોને બતાડ્યા છે-ઋગ્વેદમાંથી ૨-૩-૨૩ ઋચા ૪૬, યજુર્વેદમાંથી ૩૨-૧ અને અથર્વવેદમાંથી ૧૩-૪-૪, ૩-૪-૫.

૩૦. ત્રીજો ચોથો અને પંચમ વિભાગ માટે તો વેદભગવાન્ની ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળો અધિકારીજ યોગ્યતાસંપન્ન કહ્યો જાય છે ત્રીજા વિભાગમાં મનુષ્ય તપોબલથી દેવકોટિને પણ પામી શકે છે તેનો દ્દષ્ટાન્ત છે. બૃહદારણ્ય ઉપનિષદ્ (૪-૩-૩૩)મા અને તૈત્તિરીય ઉપનિષદ્દમાં (૨-૮) મનુષ્ય, પિતૃ, ગંધર્વ, કર્મદેવતા, દેવતા પ્રજાપતિ, ઇત્યાદિકના આનન્દમા ઉત્તરોત્તર શતગુણ ઉત્કૃષ્ટતા બતાડીને પરમાત્માનો આનન્દ તેથી પણ ઉત્કૃષ્ટતર છે એમ બતાડ્યુ છે. અને તે પ્રમંગમાં મનુષ્યકોટિમાંથી તપના પ્રભાવથી દેવકોટિમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે એમ બતાડ્યુ છે. વેદમાં પણ મનુષ્યમાંથી તપના પ્રભાવથી દેવકોટિને પામેલ ' ઋભુ ' નામક ત્રણ ભાઇઓનો વૃત્તાંત અષ્ટક ૧-૨-૧ અને ૨ જા વર્ગમાં પ્રરંભ થાય છે. અને

તેના પરાક્રમોનો પ્રભાવ કહેલો છે તેણે પોતાનાં વૃદ્ધ માતાપિતાને સુવાવસ્થા મંત્રબળથી બક્ષીસ કરી અને તે લોક નિષ્કપટ અને નિષ્પાપ હતા તેથી તેને મંત્ર સિદ્ધિપ્રદ થતા (૧-૨-૧ ઋચા ૪).

૩૧ ચતુર્થ વિભાગમાં દેવતાઓના પરાક્રમ પ્રદર્શિત કર્યા છે. જ્યારે " ઋભુ " નામક બંધુઓએ મનુષ્ય હોવા છતાં પોતાના તપોબળથી દેવત્વને પામીને પૂર્વોક્ત પરાક્રમ કર્યાં છે ત્યારે સ્વત સિદ્ધ દેવત્વવાળા ઇન્દ્ર, અશ્વિનીકુમાર, મિત્રાવરૂણ, સૂર્ય ઇત્યાદિક દેવોએ અસાધારણ પરાક્રમ કર્યાં હોય તેમા આશ્ચર્ય નહીં તે પરાક્રમોનો સંક્ષિપ્ત પ્રકાર કહે છે (૧) કઇ એક ભક્તોને સંતતિ નહોતી તો દેવતાઓએ તેનના માટે સંતતિનો પ્રબંધ કર્યો છે, અને જેના ભાગ્યમાં સંતતિ નહોતી તેમને દેવોએ પુત્ર અવતાર ધારણ કરીને સંતાનવાળા બનાવ્યા છે આ વૃત્તાન્ત ૧-૧-૨૦ ઋચા ૧૧ અને ૩-૫-૨૩ ઋચા ૧૪ માં છે (૨) કોઇ એક મનુષ્યને કોઇ જળાશયમાં ફેંકી દેવાથી તે ગતાસુ થઇ ગયો ફરી તેને ત્યાંથી નિકાળીને સજીવન કર્યો, આ વૃતાન્ત ૧-૭-૩૪ ઋચા ૬ અને ૨-૩-૧ અને ઋચા ૩ અને ૮-૨-૧૧ ઋચા ૧૨ માં છે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ પણ પોતાના ગુરૂ સાંદીપનિના સમુદ્રમાં ડુબેલા પુત્રને સજીવિત લાવી કરીને ગુરૂશ્રીને અર્પિત કર્યો હતો આ કથા શ્રી ભાગવતમા છે (૩) વૃદ્ધાવસ્થને પામી ગયેલા " ચ્યવન " ઋષિને અશ્વિનીકુમાર (દેવવૈદ્યે) યુવાવસ્થા બક્ષીસ કરી અને નેત્રોની વિકલતા દૂર કરવાની સાથે સાફલ્ય સંપાદન પણ કર્યું હતુ અને કેઇ પુરૂષત્વહીન હતો તેને પુરૂષત્વ પ્રાપ્ત કરાવી દીધુ આ ત્રણે વૃત્તાન્ત સૂક્ત ૧૧૬, અષ્ટક ૧-૮-૮ ઋચા ૧૦ અને ૧-૮-૧૦ ઋચા ૧૬ માં છે અને વળી શાપપ્રભાવથી સ્ત્રીત્વને પ્રાપ્ત થયેલને પુન પુરૂષત્વ પ્રદાનનું (૫-૯-૧૦ ઋચા ૧ થી ૪ સુધી) નિરૂપણ કર્યુ ગયુ છે. સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયગત રોગોની નિવૃત્તિ (૬-૬-૧૪

ઋચા ૧ થી ૫ માં) અને હૃદયરોગની નિવૃત્તિ કહી ગઇ છે. (૪) અશ્વિનીકુમારનું પરાક્રમ એવું બતાડ્યું છે કે ગાયને પ્રસવ હોવા પહેલાં જ દૂધદેવાવાળી બનાવી છે. આ વૃતાન્ત ૧-૭-૩૩ ઋચા ૩ માં છે. એવી ગાય (કાઠિયાવાડ મંડલાન્તર્ગત) લખનર દરબારને ત્યાં હોવાની ખબર સાંભળી હતી. તે લખતર દરબારનો ભૃત્યવર્ગ તે ગાયને કામધેનુ કહ્યા કરતા હતા. તે પછી (કાઠિયાવાડ મંડલાન્તર્ગત) જેતપુર રિયાસતના દરબાર "મુળુવાળા" સાહેબની રાજધાનીમાં પણ તેવી ગાય મને બતાડવામાં આવી હતી. તેવી ગાય હોવી તે ઇશ્વરાનુગ્રહનું ચિન્હ છે. (૫) કોઇ એક " સપ્તવધ્રિ " નામક ઋષિને પોતાના બન્ધુઓએ દ્વેષના માર્યા કોઇ સન્દુકમાં બન્ધ કરી દીધા. તેણે અંદર ફસ્યા છતાં ભગવાન્ અશ્વિનીકુમારની સ્તુતિ કરી, અશ્વિનીકુમારે તે સપ્તવધ્રિ ઋષિને તે સમય તે સન્દુકમાથી બહાર નિકાલ્યા. તે દેવવૈદ્યના ચરિત્રનો વૃત્તાન્ત ૪-૪-૨૦ ઋચા ૫ થી ૯ માં છે. અને તેવાં કઇ એક પરાક્રમ (અશ્વિનીકુમારનાં) ૮-૨-૧૭ ઋચા ૧૧ માં દીધા છે.

૩૨. પંચમ વિભાગમાં વૈદિકમંત્રોના પ્રભાવનો વૃતાંત કહ્યો ગયો છે. અથવા વૈદિકમંત્રોનો યથાવિધિ અનુષ્ઠાન અધિકારી કરે તો શાસ્ત્રપ્રદર્શિત ફલને તે અવશ્ય પામી શકે છે આ વિષયના દ્રષ્ટાન્ત દીધા ગયા છે (૧) ગૌતમ ઋષિને જલની જરૂરત પોતાના આશ્રમમાં જ હતી તેણે મંત્રોના પ્રભાવથી જલ પ્રકટ કર્યું હતું. (૨) દીર્ઘકાળના અનુષ્ઠાનથી ઇન્દ્રદેવનું દર્શન પ્રત્યક્ષ થાય છે. (૧-૬-૯ ઋચા ૧૮) (૩) કોઇ એક રાજાનો પુરોહિત રથાધિરૂઢ થઇ કરીને પોતાના યજમાનની પાસે આવી રહ્યા હતા, માર્ગમાં કોઇ એક રાજકુમાર ચાલતાં રથની નીચે દબઇ જવાથી મર્ગ ગયા. તેને મંત્રબળથી પુરોહિતજીએ સજીવન કર્યાં. (૪) મંત્રબળથી

આગમથમાં ગમન થઇ શકે છે પાતજલ યોગસૂત્રમાં પણ આકાશ વિહારનો પ્રયોગ બતાડયો છે. (૫) અષ્ટક ૨–૫–૬ મંડલ ૧ સૂક્ત ૧૮૭ ના અનુષ્ઠાનમાં અન્નજન્ય રોગ નિવૃત્ત થાય છે, અને વિષ અમૃતાયમાન થાય છે. મીરાબાઇને પોતાના પતિએ (મેવાડ દેશના નરેશ માંડલિક રાણાએ) વિષપાત્ર પાન અર્થે મોકલ્યું હતુ. તેણે તે વિષનુ પાન કર્યું પણ કાંઇ પણ હાનિ થઇ નહોતી તે પણ મ ત્ર કિંવા ભકિતનો પ્રભાવ છે. પ્રહ્લાદને પણ પોતાના પિતા હિરણ્યકશિપુએ વિષ્ણુભકિતની બહુ મનાઇ કરી પરંતુ જ્યારે તેણે માન્યુ નહી ત્યારે અનેક ઉપદ્રવોની સાથ વિષમય ભોજન પણ કરાવ્યું પરન્તુ તે સર્વત્ર ભગવત્સ્વરૂપજ દેખી રહ્યો હતો તેથી વિષ અમૃતરૂપ થઇ ગયુ. આ કથા શ્રી મહાભાગવતમા છે (૬) અને ૧૮૯ સૂકતમાં, ૨–૫–૧૦ ઋચા ૧ માં, ઇશાવાસ્યોપનિષદ્‌ની ૧–૧૮ શ્રુતિ અક્ષરશ પ્રદર્શિત કરી છે તેમાં અગ્નિની પ્રાર્થના અવસાનકાલમાં ઉપાસક કરે છે (૭) '**विषनिर्हरिण्युपनिषद्**' ૧૯૧ સૂકતના ૧૪ થી ૧૬ વર્ગમા પ્રસિદ્ધ છે તેમા ભિન્નભિન્ન પ્રકારના વિષ બતાડયા છે. અને તેમા સર્પદંશનો પણ સમાવેશ કર્યો ગયો છે. તે સૂકતને યથાર્થ સમઝીને અનુષ્ઠાન કરવાથી વિષોત્તારણ થાય છે એમ પણ કહ્યુ ગયુ છે (૮) દુઃસ્વપ્નના નિરોધાર્થ અષ્ટક ૨–૭–૯ અને ૧૦, સૂકત ૨૮ ના જપનુ વિધાન છે અને અનુષ્ઠાન કરવાનુ પણ કહ્યું છે. અષ્ટક ૩–૭–૧૪ ની ૫ ઋચામાં કઠોપનિષદ્‌નો મ ત્ર છે, તે ૪ મ ડલના સૂકતમાં છે અવસાનકાલમાં તેનો જપ કરનારો શાશ્વતિક સુખની પ્રાપ્તિ કહી છે. (૯) અષ્ટક ૪–૪–૨૭ મડળ ૫ ના ૮૩ સૂકતનો પઠ કરવાથી અનાવૃષ્ટિની નિવૃત્તિની સ થ વૃષ્ટિ થાય છે. અને ૨૮ વર્ગની ૧૦ ઋચામા અતિવૃષ્ટિ–ઉપદ્રવ નિવારણાર્થ જપને કહ્યો છે અષ્ટક ૮–૮–૨૨ નો નિત્ય જપ કરનારો દુઃસ્વપ્નનો નિરોધ થાય છે અને

જાગ્રત કિંવા સ્વપ્નકાલમાં કરેલ અઘટિતકાર્યજનિત પાપનો પ્રતિબંધ થાય છે. અષ્ટક ૫-૪-૩૦ ની ૧૨ ઋચામાં મૃત્યુંજયનો મહામંત્ર છે. તેનો જપ સકામ અનુષ્ઠાનાદિકમાં કર્યો જાય છે. (૧૦) અષ્ટક ૩-૩-૨૩ વસિષ્ઠજીના શિષ્યોએ ન પઢવાં જોઇએ તેનું કારણ એ છે કે વિશ્વામિત્રનો " સુદા " નામક એક શિષ્ય હતો, તે રાજર્ષિ હતો તે કોઇ કારણથી વસિષ્ઠજીની સાથ દ્વેષ રાખતો હતો, તેમાં વિશ્વામિત્રે પોતાના શિષ્યના રક્ષણાર્થ વસિષ્ઠજીને આ વર્ગની ઋચાથી શાપ દીધો. આ રીતે વસિષ્ઠાનુયાયી શિષ્ય આ વર્ગનું પઠન પાઠન વા શ્રવણ કરતા નથી.

૩૩. ષષ્ઠ વિભાગમાં પુરાણોમાંના અવતાર અને કોઇ એક અલૌકિક કથાઓ પ્રદર્શિત કરી ગઇ છે તેના બીજરૂપથી વેદની જે કોઇ ઋચામાં કંઇ કહ્યું ગયું છે તે સંક્ષિપ્ત લખું છું. (૧) વિરોચનનો પુત્ર અને પ્રહ્લાદનો પૌત્ર બલિરાજાનો પરાજય કરવા માટે સમગ્ર દેવસહિત ઇન્દ્રે કરેલી વિષ્ણુ ભગવાનની સ્તુતિથી સ્વયં વામનાવતારથી વિષ્ણુ પ્રકટ થયા. અને બિરાજાથી ચરણત્રય પરિમિત ભૂમિની યાચના કરી ત્યારે બલિરાજાએ કબૂલ કર્યું. તે સમય વિષ્ણુ ભગવાને વિરાટ્ સ્વરૂપ ધારણ કરીને એક ચરણથી પૃથિવી, દ્વિતીય ચરણથી અન્તરિક્ષને પરિમિત કરીને તૃતીય ચરણ બલિની છાતી ઉપર રાખીને તેને પાતાલમાં નિહિત કરી દીધો આ વૃત્તાન્તથી મળતો વૃત્તાન્ત અષ્ટક ૧-૨-૭ મા દેખાય છે, તે તરહ અષ્ટક ૬-૨-૨૬ માં પણ છે. (૨) અષ્ટક ૬-૧-૧૬ ઋચા ૧૩ માં નમુચિ નામક દૈત્ય સાથ ઇન્દ્રનું યુદ્ધ થયુ, ત્યારે ઇન્દ્ર પકડાઇ ગયા તે સમય દૈત્યે પોતના મૃત્યુનું સાધન કહે કે- મારા મૃત્યુકાલમાં રાત્રિ અથવા દિવસ ન હોવો જોઇયે, શુષ્ક અથવા આર્દ્ર પદાર્થથી મારું મૃત્યુ હોઇ ન શકે ઇત્યદિક સર્વ વૃત્ત મનન કરીને સમુદ્રફેનથી સંધ્યા સમયમાં તે દૈત્ય માર્યો ગયો. આ વત

પ્રહ્લાદજીના પિતા હિરણ્યકશિપુને પરમાત્માએ નૃસિંહાવતાર ધારણ કરીને માર્યો હતો તેથી મલતી છે. તેને પણ બ્રહ્માજીએ વરદાન દીધું હતું કે મનુષ્યથી તું મરીશ નહિ, રાત્રિમાં અથવા દિનમાં અને શસ્ત્રથી તારૂં મૃત્યુ નહી થાય ઇત્યાદિ. એથી પરમાત્માએ બ્રહ્મદેવનાં વચનોને સત્ય કરવા માટે નૃસિંહ રૂપથી પ્રકટ હોઇ કરીને સંધ્યા સમયમાં પોતાના હાથોના નખથી તે હિરણ્યકશિપુને માર્યો હતો. (૩) અષ્ટક ૩-૮-૯ ઋચા ૬-૭ અને ૮-૪-૨૮ ઋચા ૧૪ માં લોકમાન્ય તિલકે પોતાના 'આર્કટિક હોમ' નામક ગ્રંથમાં રામાયણના તુલ્ય વૃત્તાન્ત છે એમ કહ્યું છે. (૪) અષ્ટક ૫-૪-૧૧ ઋચા ૧ માં અશ્વાભિમાનીની દેવતાનું આવાહન કરવાનું બતાવ્યું છે એથી નિષ્કલંકની જે ' કલ્કિ ' સ્વરૂપથી અશ્વાભિમાની દેવ પ્રકટ થવાના છે તેથી તે કથા મલતી છે. અથવા હયગ્રીવ કિંવા હયશિરાઃ સ્વરૂપ ભગવાને ધારણ કર્યું તે ઉદ્દેશથી આ પ્રસંગ હોય મહાભારતના શાંતિપર્વના મોક્ષધર્મપ્રકરણમા એવી કથા છે કે બ્રહ્મદેવની પાસેથી મધુકેટભ નામક બે દૈત્ય વેદનું હરણ કરી ગયા હતા બ્રહ્મદેવની સ્તુતિથી પ્રસન્નતાને પામેલા વિષ્ણુએ હયશિરા'— સ્વરૂપ ધારણ કરીને વેદને પાછો લઇ આવ્યો હતો, તે પ્રસંગ પર તેનો તે અવતાર હતો. (૫) અષ્ટક ૮-૭-૩૦ ઋચા ૭ માં સતઅ્વ- મિત્ર નામક કોઇ ઋષિના સ્થાનમાં આગ લાગવાથી તેણે પોતાનાં સ્થાનના રક્ષણાર્થ અગ્નિદેવની સ્તુતિ કરી છે. અને મહાભારતમા કહ્યું છે તે તરહ ખાંડવવનમાં જેમ ઉત્તરોત્તર અગ્નિ વધતો જાતો હતો તે પ્રકારે વધતા અગ્નિને શાન્ત કરવા માટે ઋષિયે પ્રયાસ કર્યો છે ઇત્યાદિક વૃત્તાન્ત છે (૬) અષ્ટક ૮-૮-૧૩ ઋચા ૩ માં શ્રી જગન્નાથજીની પ્રતિમા અને તેના સ્થાન સંબંધી કાંઇ વિવેચન છે. કાષ્ટમય પ્રતિમાવાળા દેવ સમુદ્રતીર આવ્યા છે એમ લખવાથી આ શ્રી જગદીશજીનો વૃત્તાન્ત હોય એમ સમજાય છે,

વળી પુરાણોમાં મનુષ્યોને શિક્ષણ આપ્યું ગયું છે એ પણ વૈદિક પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ કે-(૧) અસત્યવાદી નષ્ટ થઇ જાય છે. (૫-૭-૬ ઋચા ૮), (૨) સત્યવાદી અનુકૂલ ફલને પામે છે. પુણ્યાત્મા પણ અનુકૂલ ફલને પામે છે. અને પાપાત્મા પ્રતિકૂલ ફલને પ્રાપ્ત થાય છે. પોતપોતાના શુભાશુભ કર્માનુસાર પરિણામ ભોગવવું પડે છે. (૭-૬-૧૪ ઋચા ૧) અને કરેલાં કર્મોને દેવદૂત દેખે છે, (૭-૬-૭ ઋચા ૮). (૩) રાત્રિસૂક્ત (૮-૭-૧૪) માં રાત્રિને દેવતાના રૂપકથી તે પ્રાણિમાત્રના શ્રમને દૂર કરવાવાળી છે એમ કહ્યું છે. (૪) અષ્ટક ૫-૪-૨૧, અને વર્ગ ૨૪, ૨૫, ૨૬ માં નવીન મકાનમાં વાસ્તુ કરવાનો પ્રાસંગિક મંત્ર છે.

૩૪. આઠમ વિભાગમાં વ્યાવહારિક વિષયોનો નિર્દેશ છે. તેમાં પહેલો પ્રસંગ આ છે કે પહેલાં ચાર વર્ણ હતા કે નહિ ? ભિન્ન ભિન્ન જાતિયો હતી કે નહિ ? આ વિષય પર ઋગ્વેદમાં અષ્ટક ૧-૭-૨૭ ઋચા ૭ માં બ્રાહ્મણાદિક વર્ણ હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ચારે વર્ણોને પરમાત્માએ બનાવ્યા છે એમ પુરૂષ સૂક્તમાં પણ (૮-૪-૧૯) કહ્યું છે. આ પ્રમાણે બૃહદારણ્યક ૧-૪ મંત્ર ૧૧-૧૨-૧૩ માં પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ તરેહથી ચારે વર્ણ વૈદિક છે તે અસંદિગ્ધ છે, અને જાતિવિભાગનો પ્રકાર પણ બૃહદારણ્યક ઉ. ૪-૩-૨૨ ના શ્રીમજ્જગદ્ગુરૂ ભગવાન્ શંકરાચાર્યજીના ભાષ્ય પરથી સ્પષ્ટ અવગત થાય છે. ચારે વર્ણમાં આભ્યન્તર વિભાગના વિષયમાં સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે. પવિત્રાદિક સદ્‌ગુણોથી ભ્રષ્ટ હોવાવાળાનો બહિષ્કાર હોવાથી તેની એક જાતિ (મંડળી) બને, આ તરેહ ઉચ્ચનીચ જાતિવાળાઓમાં લગ્નવ્યવહાર હોવાથી પણ અલગ જાતિ બને, એમ હોતાં હોતાં તેવી અનેક જાતિ હોઇ જવામાં કૌતુક નથી.

૩૫. બીજો પ્રસંગ આ છે કે પૂર્વકાળમાં દેશમાં રાજા નહોતો એમ કોઈ એક લોકોનું મન્તવ્ય છે. અને તે વિચાર સદ્દગત સ્નેહી સાક્ષર ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદીએ પોતાના રાજ્યતંત્ર વ્યવસ્થાપક ગ્રન્થમાં પ્રદર્શિત કર્યો છે. પરંતુ ઋગ્વેદમાં રાજાથી રહિત દેશ ન હોવો જોઈએ એમ ૮–૮–૩૧ માં ૨૫૮૨ ઉપલબ્ધ થાય છે. આ વર્ગમાં રાજ્યાભિષેક પ્રસંગના મંત્ર આપ્યા છે. આ તરેહ "नराणां च नराधिपं" भ. गी. अ. १० श्लोक २७ માં શ્રી કૃષ્ણભગવાને પણ નૃપની અસ્તિતા બતાવેલી છે. મતલબ વેદને અપૌરૂષેય માનવાથી આ રાજા અને રાજ્યનું પ્રકરણ અનાદિ છે એમ માનવું જ જોઈયે. મંત્રોમાં પણ પર્વતોની તરેહ રાજાનું રાજ્ય અચલ રહે એવો આશીર્વાદ ઉપલબ્ધ હોવાથી રાજા અનાદિ સિદ્ધ છે આ સૂચિત કર્યું જાય છે.

૩૬. શુદ્ધ વ્યવહાર પક્ષમાં જુવે તો વર્તમાન સમયમાં ભિન્ન ભિન્ન દેશમાં સુશિક્ષિત પ્રજામાં જ્યાં લગી ઉત્કર્ષ નજર આવે છે તેવોજ ઉત્કર્ષ વેદમાં પણ ઉપલબ્ધ હોવાથી પૂર્વકલ્પમાં ત્યાં લગી મનુષ્ય પહોચ્યો હતો એમ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ભવિષ્યતમાં પણ બુદ્ધિવિકાસ ત્યાં લગી ઉત્કર્ષ કરશે એમ માનવુ જોઈયે. દષ્ટાન્ત રીતિથી (૧) સ્ત્રીવર્ગ માટે કયાવગી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હતી તે સમઝવું યોગ્ય છે–તે પઠિત હતી (૧–૨–૨૫ ઋચા ૩), તેને ગાડી હાકવી યાદ હતી (૮–૫–૨૦ ઋચા ૨), તથાપિ પરમ સારલ્ય રાખતી હતી. દેવાર્ચન માટે પુષ્પાવચય પોતે કરતી હતી (૧–૪–૨૧ ઋચા ૨), પોતાના લગ્ન પ્રસંગ માટે સ્ત્રી અચ્છી તરેહ તૈયારી કરતી હતી. પતિગૃહગમનપ્રસંગ પર આવશ્યક સંભાર તેજ પ્રયુક્ત કરતી હતી, આ સર્વ વિષય બહુ કરીને સૂર્યા વિવાહમાં આપેલો ગયો છે, તે ૮–૩–૨૦ થી લઈ કરીને વર્ગ ૨૮ અને અધ્યયના વર્ગ ૧ થી ૪ લગી છે જે વર્ગ સૂક્ત ૮૫–૮૬

નો ભાગ છે. આ સૂક્ત કાઠીયાવાડ નાગરજ્ઞાતિમાં વિવાહની પૂર્વે કન્યાને સંભળાવ્યો જાય છે. નાગરોના બીજા નિવાસસ્થાનોમાં પણ આ રીવાજ પ્રચલિત હશે. પવિત્ર વસ્ત્રપરિધાન, સાત્વિક હવિષ્યાન્ન ભોજન, અને એકસ્થાનનિવાસાદિક નિયમોનું સૂક્તશ્રવણ પર્યંત આ કન્યા પાલન કરે છે અને તે આઠ દિવસ સુધી સંભળાવ્યું જાય છે. વર્તમાનમાં અલ્પ સમયમાં પણ સૂક્તનાં આઠ આવર્તન સંભળાવવાની પદ્ધતિ શરૂ થઇ છે. કોઇએક જગોપર પ્રમાદથી સંભળાવી જાતાં પણ નહી હોય. સૂર્યાવિવાહની ઋચાઓ અથર્વ-વેદના ૧૮ કાંડમાં નજર આવે છે. પણ આ જગાયે અધિક ઋચા છે. અને બહુપ્રકારે લોમવિલોમ પણ માલમ થાય છે. પ્રકૃતમાં આ સૂક્તોમાં કન્યાના વિવાહ અનન્તર શ્વસુરગૃહ જાવાને સમય પોતાના પતિની સાથ, અને તેના સંબન્ધિવર્ગની સાથ કેવું વર્તન તે કન્યાએ કરવુ જોઇએ તે વૃત્તાન્ત સવિસ્તર બતાડી ગયો છે. અને વળી પ્રસંગવશાત્ ઋગ્વેદમાં અનેક સ્થળોમાં સ્ત્રીએ નીચી નિગાહથી ચાલવું, શરીરના અવયવોને જ્યાં લગી બને ત્યાં લાગી. છુપાવવા, સુંદરવસ્ત્રપરિધાન કરવાં ઇત્યાદિક (૬-૩-૧૦ ઋચા ૧૯ માં) વિસદરૂપથી બતાડયા છે. ગ્રામ્યધર્મની બાબતમાં ભિન્ન ભિન્ન ઋચામાં દ્દષ્ટાંતરૂપથી કહ્યું ગયું છે આ સર્વ વાતોથી આ પ્રાપ્ત થાય છે. વિવાહ કાલમાં કન્યા યોગ્ય વયની હોય, છોટી અર્થાત (બેસમઝ) ન હોય, (૨) અંતરંગ સંબંધીઓમાં કન્યાનો દાનાદાન વ્યવહાર અસંગત છે આ વાત પણ (૭-૬-૬ થી ૮ સુધી) યમયમીના સંવાદ રૂપથી પ્રદર્શિત કરી છે. તેમાં યમીએ પોતાના ભાઇ યમ સાથ (પોતાના જ) વિવાહની અનુચિત પ્રાર્થના કરી, યમે ઉપપત્તિ સાથ ઉત્તર દીધો અને તે તરેહના સંબંધની અયોગ્યતા, અપક્ષ્કરતા બતાડી કરીને સમાધાન કર્યું. તેથી નિકટ સંબંધીઓની કન્યાનું દાનાદાન ન હોવું ચાહીયે આ વેદથી

સિદ્ધ થાય છે. અને સ્ત્રી અને પુરૂષે નિકટ સબંધ હોવા પર પણ એમ ન્તમાં ન રહેવું ચાહીયે એમ પણ પ્રાપ્ત થાય છે (૩) સ્ત્રીઓના સામાન્ય સ્વભાવથી ભિન્ન પ્રકારના વર્તનનું નિદર્શન લોપામુદ્રા અને અગસ્ત્યઋષિના સંવાદથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે વિવાહિત થયા પછી પણ વૃદ્ધાવસ્થા પર્યન્ત ગૃહસ્થાશ્રમમા ગ્રામ્યધર્મ (વૈષયિક સુખ)નો ઉપયોગ ન કરવાથી સમયાનુસાર ઋષિપત્નીએ પોતાના પતિ અગસ્ત્યઋષિથી પ્રશ્ન કર્યો કે મહારાજ ! અન્ય ઋષિનોક મહાત્મા હોવા છતાં પણ સાંસારિક વ્યવહાર પરાયણ ઉપલબ્ધ થાય છે અને આપ હમેશાં સાંસારિક વ્યવહારથી ઉપરત કેમ છો ? ઋષિએ ઉત્તર દીધો કે દેવિ ! જ્યાંપર નિત્યકર્મ શ્રદ્ધાપૂર્વક હોતાં રહે છે ત્યાંપર તેવી વૃત્તિ હોતીજ નથી (૨-૪-૭૨) એથી નિત્યકર્મ અને તપ પરાયણ ઋષિમહર્ષિ લોકોની ધર્મપત્નીઓનુ વર્તન સામાન્ય સ્ત્રીઓથી વિલક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે અને કોઇ સ્થળોમાં એવું પણ નજર આવે છે કે ઋતુકાલમાં સ્ત્રી સ્વયં પોતાના પતિ પાસ જાય છે (૮-૨-૨૩ ઋચા ૪) (૪) સ્ત્રીઓને એકજ પતિ હોવો જોઇયે આ પ્રમાણ પણ ૫-૩-૧૦ ઋચા ૩ માં પ્રદર્શિત કર્યો છે. અને ૭-૬-૨૭ ઋચા ૭ અને ૭-૮-૧૦ ઋચા ૮ માં વિધવા શબ્દના પ્રયોગથી પુનર્લગ્નનો પ્રચાર ન હોવાનુ સમજાય છે અને પતિની પાછળ સતી હોવાનુ પણ વેદને માન્ય ન હોય એમ સિદ્ધ થઇ શકે છે ૭-૬-૨૭ ઋચા ૮ મા આ પણ વૃત્તાંત ઉપલબ્ધ થાય છે કે પતિના અવસાન અનન્તર તેની વિધવા સ્ત્રીને સ્મશાનમાંથી પોતાના રિસ્તેદાર લઇ આવે છે કોઇપણ જાતિમાં દેવર પરિગ્રહ (પતિના અવસાન બાદ તેના કનિષ્ઠબંધુ સાથ સાંસારિક વ્યવહાર) કરવાનું પણ ૭-૮-૧૯ ઋચા ૨ માં નજર આવે છે અને ૭-૬-૨૭ ઋચા ૨ માં ધનુષ્બાણાદિ પદાર્થોનું વર્ણન છે અને ક્ષત્રિયોથી જાહેરતર તેનો સબંધ હોવાથી પ્રાચીન

ક્ષત્રિયલોક ધનુર્ધર હતા એ પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. (૫) પુરૂષે પણ એક સ્ત્રી હોવા પર બીજી સ્ત્રીનો પરિગ્રહ ન કરવો ચાહીયે એ વેદસિદ્ધ છે. આ પ્રસંગ ૭-૮-૧ ઋચા ૩ અને ૮-૮-૩ સૂક્ત ૧૪૫ માં છે. ત્યાંપર સપત્નીનું દુઃખ, અને તન્નિવારણોપાય, પતિ અને પોતાની સપત્નીને પરસ્પર વિમુખ કરવાનો પ્રયાસ ઇત્યાદિક વૃત્તાન્ત છે. (૬) તે (પ્રાચીન) કાલમાં પણ સ્ત્રીઓમાં દુર્ગુણોની અવશ્ય સ્થિતિ ભિન્ન ભિન્ન ઋચામાં દષ્ટાન્ત રૂપથી વિશદ છે. અને જારકર્મજન્ય ગર્ભાધાનનિવૃત્તિના માટે દૂર દેશગમન, અને જારસ્તુતિ, જારથી એકાન્તસંમેલનપૂર્વક રહસ્યગોષ્ઠી, ઇત્યાદિક પ્રસંગ દષ્ટાંતરૂપથી આપ્યા ગયા છે. આ વિષયોનો ઉંચ એવી વાતોથી બચવા અર્થે શિક્ષણ રૂપથીજ છે એમ માનવું આવશ્યક છે. આ અષ્ટક ૨-૭-૧૧ ઋચા ૯ મા અને ૬-૮-૨૨ ઋચા ૫ અને વર્ગ ૨૮ ઋચા ૪ મા જોવાથી માલમ પડશે (૭) અષ્ટમ અષ્ટકના ૮૬ સૂક્તમાં ઇન્દ્રના વૃષાકપિ નામના પુત્રને પોતાની સપત્ન માતા અઘટિત આક્ષેપનો પાત્ર બનાવી કરીને પોતાના પતિ પાસ તેના મિથ્યા દોષોને પ્રકટ કરવા લાગી આ બતાડ્યું છે. તેથી આ સાર પ્રાપ્ત થાય છે કે સંતાન થયા બાદ જો સ્ત્રીનું અવસાન થઇ જાય તો દ્વિતીય લગ્ન કરવું ન જોઇયે. અને સપત્ન માતા અનૌરસ પુત્રની તરફ દુર્ભાવદાગ કથા લગી દુર્વર્તન કરે છે તે પણ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૭. જેમ સ્ત્રીયોમાં દુર્ગુણ ઉપલબ્ધ થાય છે તેમ જ પુરૂષોમાં દુર્ગુણ હોવાનું વેદે પ્રદર્શિત કર્યું છે. ડાકુલોક પાન્થોને લૂટી લે છે, અને બન્ધનમાં ફસાવે છે. વૈશ્ય (વણિક) લોક પણ વ્યાપારાદિક વ્યવહારમાં એકમાંથી અનેક દ્રવ્ય બનાવી લે છે, અને પ્રસિદ્ધ રૂપથી આ તરેહ ચૌર્યનું કાર્ય કરે છે, અને તે લોક અત્યન્ત લોભી પ્રાપ્ત થાય છે તે કાલમાં શિકારનો પ્રચાર હોવાનું

પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. આ સર્વ વિષય અત્યન્ત અથવા હદથી જાહેર હોવાથી દુર્ગુણ છે

૩૮. વર્તમાન કાલાનુસાર બીજા પણ કોઇએક સુધારણાનો પ્રચાર તે કાલમાં મોજુદ હતો એમ સમજાય છે. (૧) જેમ. મ્રિયમાણ માણુસની જાયદાદનો હકદાર કોણ હોઇ શકે ? અને દોહિત્ર (પુત્રીનો પુત્ર)ને ધર્મપુત્રરૂપથી સ્વીકાર કરવાનો કન્યાના વિવાહકાળમા મુકરર કર્યું જાય છે. જેને મન્વાદિ સ્મૃતિઓમાં ' પુત્રિકાવિધિ ' નામક વિવાહ વિધિ કહે છે. (૩-૨-૫ ઋચા ૧) એકમાતૃક પુરૂષને ભાઇ શબ્દથી વ્યવહાર કરવાનું પણ લખ્યું છે (૪-૮-૨૫ ઋચા ૨). આ વિષય પણ મૃતક ભાગદારના વારસાના પ્રશ્નમા સાપત્ન અને ઔરસ ભાઇના સંબંધમા ઉપયુક્ત થાય છે. અથવા ઔરસ બન્ધુના અનુમાનાન્તર સાપત્ન બન્ધુને હિસ્સાનો અધિકાર ન હોવાથી કેવળ ઔરસનેજ તે હિસ્સો મળે છે અને અંતમા પિતામહાદિ વૃદ્ધોપાર્જિત, જનકોપાર્જિત અને જ્યેષ્ઠ-બન્ધૂપાર્જિત, એમ ત્રણ તરેહની જાયદાદ* માની છે, કે જે સાંપ્રત સમયમા હિસ્સેદારોના મુકદ્દમાઓમા સવાલજવાબમા ઉપયુક્ત છે (૫-૩-૨ ઋચા ૭) (૨) દુષ્કાળ, અતિવૃષ્ટિનો ભય અને તન્નિવારણોપાય ૪-૪-૨૭ વર્ગમાં અને ૨૮ વર્ગની ઋચા ૧૦ માં પ્રદર્શિત છે. અને જલરહિત દેશોમાં જનોની પ્રપાઓના (અબેકા વા પરબના) પ્રબંધનો પ્રકાર તે કાલમાં પણ હતો એમ પ્રાપ્ત થાય છે (૭-૫-૮૨ ઋચા ૧)

૩૯ ગોવિદ્યા અશ્વવિદ્યા, ખગોળવિદ્યા, જ્યોતિષવિદ્યા, ધનુર્વિદ્યા, શિલ્પશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર, શુકનપ્રચાર, અને આયુર્વેદ આ સર્વ તે કાલમાં પ્રચલિત હતાં એમ ઉપલબ્ધ થાય છે આ વિષયમાં રા ભાઇ મગનલાલ વિ. અમૃતલાલ શુધ (પ્રોફેસર

---

* જાયદાદ=મિલકત

બરોડા કૉલેજ)કૃત " પ્રાચીન હિન્દુસ્થાનમા કરકસર " વિષયનું પુસ્તક (Economic life of ancient India) જોવાથી માલમ પડશે. તેમાં વેદમંત્રોનો આધાર બતાવ્યો છે.

૪૦. વેદમાં બીજા વિષય પણ આ પ્રસંગમાં છે. જેમકે- (૧) ગોવધના પ્રતિબંધ સાથ ગોરક્ષણનું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે. અને તેનો દેવતાની સાથ સંબંધ પ્રદર્શિત કરીને તેની પૂજ્યતા પ્રકટ કરી છે. તેની અનેકરૂપથી ઉપયુકતતા બતાવીને તેના રક્ષણાર્થ દેવોની પ્રાર્થના પણ કરી છે. (૬-૭-૮ ઋચા ૧૬, ૮-૯-૨૭ ઋચાઓ ૧ થી ૪). (૨) દુર્બલસ્થિતિવાળા ભિક્ષુકોને પ્રાતઃકાલમા ભિક્ષાવૃત્તિ કરવાને જાવુ તે પણ (૧-૪-૪ ઋચા ૬ મા) પ્રદર્શિત છે અથવા પ્રાતઃકાલમા ભિક્ષુકલોક ભિક્ષાવૃત્તિ અર્થે નીકળે છે તો કોઇલોક તે બિચારાનો તિરસ્કાર કરે છે તે અનુચિત છે. અશક્તો માટે ઉદરનિર્વાહ વેદને આ તરેહથી પણ માન્ય છે. યદ્યપિ ભિક્ષુકયૂથ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થવાથી દેવાવાળા લોક ગભરાતા હશે પરન્તુ દાન સમ અન્ય અધિક પુણ્ય નથી એમ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. (૩) તે કાલમાં ઉષ્ટ્ર (ઉંટ) બોજો વહન કરવા ઉપયોગી હતાં અને રાસભોથી દેવતાલોક સવારીનું કામ લેતા હતા. (૪) યુદ્ધકાલમાં ક્ષત્રિયલોક પરાઙ્મુખ ન થતા એમ નિયમિત રીતિથી પ્રચાર હતો. (૧-૩-૨ ઋચા ૧) (૫) મનુષ્યશરીરના અવસાન થવા પર તેને સ્મશાન લઇ જવાય છે અને તેને અગ્નિસંસ્કાર કરે છે અને અસ્થિ-સંચય કરે છે, આ સર્વ વર્ણન (૭-૬-૨૩ થી ૨૮ વર્ગ સુધી) ઉપલબ્ધ થાય છે. (૬) વ્યવહારિક વિષયોમાં સાધારણ વિષય પણ વેદમાં બતાવ્યો છે. જેમ કે દુર્બલ જામાતા હોય તો તેને પ્રાતઃકાલથી સાયંકાલ પર્યન્ત પોતાના સ્વસુરના મકાનમાં પણ પ્રસંગવશાત્ રોકાવાનું થાય છે એમ ૫-૭-૨૦ ઋચા ૨૦ માં

બતાવ્યું છે. અને એમને ઓહેતર જલ પસંદ છે. ને જલમાં એમે છે. (૬-૩-૧૫ ઋચા ૭), મૃગ-વૃષ-આદિક પશુ જલની-પ્યાસ શાન્ત કરવા જલ તરફ દોડી રહે છે (૬-૬-૧૦ ઋચા ૯ અને ૭-૫-૩૨ ઋચા ૫), અશ્વાદિક પશુ છોડવાથી ગોષ્ઠમાં જાય છે (૭-૫-૩૨ ઋચા ૩). અને શિશિરકાલમાં શીતનિવારણાર્થે આતપ (ઘામ) માં ઉભે, (૭-૫-૩૨ ઋચા ૨). અને પોતાના નૂતન બચ્ચાને ચાટે છે (૭-૫-૨૮ ઋચા ૭), નાનાં નાનાં વાછરડાં એક રસીથી બાંધ્યાં જાય છે. (૭-૬-૧૭ ઋચા ૪), એવી નાની નાની અનેક હકીકત વેદમાં ઉપલબ્ધ થાય છે.

૪૧. પૂર્વોક્ત પ્રકારથી વેદ અપૌરૂષેય છે, અતિ ગભીર છે, એથી તેમાં કોઇ વિષયનો સમાવેશ ન હોય તે વિષયનું અવગાહન કરવું એ મારા સમાન અલ્પમતિ અને અલ્પશક્તિવાળાનો પ્રયાસ બુદ્ધિમત્તાપૂર્વક તો નહીં જ કહ્યો જાય, પણ સાહસીમાં જ ગણના થશે. તથાપિ કેટલાક દિવસો થયાં મનમાં વિચાર-તરંગ ઉઠતી રહ્યો હતો તેનું શમન કરવા અર્થે એવો પ્રસંગ પામીને લાગ લીધો છે.

આ પ્રસંગ પર (જુનાગઢના) રા. રા. ભાઇ મોતીલાલ વિ. રવિશંકર ઘોડાનો ઉપકાર માનું છું. નામદાર વડોદરા સરકારે ઋગ્વેદના સાયણભાષ્યનું ગુર્જર ભાષાન્તર કરવાનું તેને સુપ્રત કર્યું છે અને મુદ્રિત કરાવવાનું મંજુર કર્યું છે. રા મોતીલાલજીએ તે ગ્રન્થની પ્રસ્તાવના રૂપે વિષય ઉપયુક્ત થાય તે અર્થે નોટ કરીને મોકલવા મને સૂચના કરી મેં તે ઉદ્દેશથી આ વિષયની યથામતિ રચના કરી છે. પ્રમાદનો ક્ષમાપાત્ર હુ છું

વકીલ ગુલાબરાય વિ છાયા-રાજકોટ.

અનુવાદકના બે બોલ [1]

આ ઋગ્વેદ સંહિતાના વિષયમાં વિસ્તારવાળી પ્રસ્તાવના પ્રસિદ્ધ કરવા મને ઘણા વખતથી ઉમેદ હતી અને તે ઉદ્દેશથી ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ આચાર્ય દા. આનંદશંકર બાપુભાઇ ધ્રુવને મેં વિજ્ઞપ્તિ કરેલી પરંતુ સંયોગવશાત્ વ્યવસાયના અત્યંત દબાણના લીધે મારી ઇચ્છા સંતોષાઇ નહિ આ સંબંધમાં તેઓશ્રીએ તેમના તા. ૨૧-૮-૨૯ ના પત્રમાં નીચેની મતલબે લખેલું:—

ગ. રા. ભાઇ

તમારો પહેલો પત્ર અને બીજો એનું સ્મરણ આપનારો—બન્ને મળ્યા. અત્યાર સુધી ઉત્તર લખવામાં વિલંબ થયો તેનું કારણ ઉત્તરની બાબતમાં મનની ઘાલમેલ ઋગ્વેદ સંહિતાનું ભાષાન્તર કરવામાં તમે ગુજરાતને મોટી સેવા બજાવી અને હું એનો ઉપોદ્ઘાત પણ ન લખી આપું એમાં હું એક મોટો સેવાનો પ્રસંગ ગુમાવું છું મેં બહુ વિચાર કર્યો પણ આખરે શોકભરી રીતે પણ નિશ્ચયપૂર્વક “ ના ” લખવી એજ માર્ગ ઉચિત જણાયો... ....

આવા સંયોગમાં મેં રાજકોટના સુપ્રસિદ્ધ વૃદ્ધવર્ય વડનગરા નાગર ગૃહસ્થ તથા મારા સદ્ગત પિતાના પરમસ્નેહી સદ્ધર્મભાસ્કર વકીલ શ્રીયુત પરમપૂજ્ય મુરબ્બી ગુલાબરાય વ્રજેશંકર છાયાને ઋગ્વેદવિષયક પ્રસ્તાવના લખવા વિજ્ઞપ્તિ કરેલી હતી તેઓશ્રી ઋગ્વેદી છે તેથી તે વેદનો તેમણે સૂક્ષ્મતાથી અભ્યાસ કરેલો અને તેના પરિણામે “ ઋગ્વેદતત્ત્વ ” નામક ગ્રંથ પ્રકાશન કરેલો તેમાં તેમણે

ઋગ્વેદાન્તર્ગત સમગ્ર વિષયોનું હિન્દિ ભાષાના વિદ્વત્તાપૂર્ણ દિગ્દર્શન કરેલું. તેઓશ્રીની સંમતિથી મેં તેનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર કરેલ છે. મારી વિજ્ઞપ્તિથી પ્રેમ તેમણે જે પરિશ્રમ લીધેલો તે માટે હું તેમનો સદાને ઋણી છું.

મને આશા છે કે ઋગ્વેદ સંહિતાની આ સમરી ધ્યાનપૂર્વક વાંચવાથી વાચકવૃંદને અવશ્ય લાભ થશે એજ.

સં. ૧૯૯૫ આશ્વિન શુદી ૧૧
સોમવાર
તા. ૨૩-૧૦-૧૯૩૯
મુ. ધારી-શાંતિકુંજ.

વકીલ મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા.
બી એ. એલ એલ બી.
(વેદ-વેદાન્ત-વારિધિ)

श्रीगणेशाय नमः ।

श्री ऋग्वेदसंहिता.

અષ્ટક ૩ વિભાગ ૧ લો.

અધ્યાય ૧.

અ० ૩-૧-૧ મં० ૩-૧-૭

सूक्त ७.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

ॐ प्रयआरुःशितिपृष्ठस्यधासेरामातराविविशुःसप्तवाणीः ।
परिक्षितापितरासंचरेतेप्रसर्स्रातेदीर्घमायुःप्रयक्षे ॥१॥

प० प्र । ये । आरुः । शितिऽपृष्ठस्य । धासेः । आ । मातरा । विविशुः । सप्त । वाणीः । परिऽक्षिता । पितरा । सम् । चरेते इति । प्र । सर्स्राते इति । दीर्घम् । आयुः । प्रऽयक्षे ॥ १ ॥

અ० નીલવર્ણની પૃષ્ઠવાળા સર્વપ્રાણિઓના ધારયિતા અગ્નિ દેવનાં રશ્મિઓ પ્રકર્ષણપણે પ્રયાણ કરે છે. તે રશ્મિઓ,

घावापृथिवी विषे ચોમેર પ્રવિષ્ટ હોય છે. તેમજ, સર્પણ-સ્વભાવ વનનીય નદીઓ વિષે પ્રવિષ્ટ હોય છે. પરિતઃ વર્તમાન **ઘાવાપૃથિવી,** તે અગ્નિવડે સમ્યક્ વ્યવહરે છે. તેમજ પ્રકર્ષપણે યજન કરવાને અગ્નિના ચિરંજીવનને વા પ્રભૂત અન્નને પ્રમરાવે છે-સંપાદન કરે છે. યદ્વા, **ઘાવાપૃથિવી** યજનારાના આયુષ્યને પ્રકર્ષપણે સતત સંપાદન કરે છે. ૧

दिवक्षसोधेनवोवृष्णोअश्वांदेवीरातंस्थौमधुमद्वहन्तीः ।
ऋतस्यत्वासदसिक्षेमयन्तंपर्येकाचरतिवर्तनिंगौः ॥२॥

प० दिवक्षसः । धेनवः । वृष्णः । अश्वाः । देवीः । आ । तस्थौ । मधुमत । वहन्तीः । ऋतस्य । त्वा । सदसि । क्षेमयन्तम् । परि । एका । चरति । वर्तनिम् । गौः ॥२॥

अ० કામોની વરસાવનારી, અગ્નિદેવની વાહનરૂપ આ રોહિતવર્ણની વડવાઓ ઘુલોકવિષે વ્યાપ્ત થઈ પ્રીતિને ઉત્પન્ન કરાવનારી હોય છે; તે આ **અગ્નિદેવ,** માધુર્યોપેત ઉદકને વહન કરતી ઘોતનશીલ નદીઓ પ્રતિ આસ્થિત હોય છે. માધ્યમિકા નામની એક વાણી, ઉદકના સ્થાન અન્તરિક્ષ વિષે આત્માવાસની ઇચ્છા કરનાર, જ્વાલાને પ્રવર્તાવનાર તૂંને હે અગ્ને ! સેવન કરે છે. ૨

आसीमरोहत्सुयमाभवन्तीःपतिश्चिकित्वान्रयिविद्रयीणाम् ।
प्रनीलपृष्ठोअतसस्यधासेस्ताअवासयत्पुरुधप्रतीकः ॥३॥

प० आ । सीम् । अरोहत । सुयमाः । भवन्तीः । पतिः । चिकि-

त्वान्। रयिऽवित्। रयीणाम्। प्र। नीलऽपृष्ठः। अतसस्यं।
धासिः। ताः। अवासयत्। पुरुऽप्रतीकः॥ ३॥

अ० धनोमध्ये विशिष्ट धननो लंभयिता, ज्ञानवान्, अश्वोनो पति, सर्वतः सुखे-नियमन-शक्य-वडवाओनुं आरोहरण करनार, नीलपृष्ठनो बहुधा विक्षिप्त अंगवाळो ते अग्निदेव, सतत-गमनना पोषणार्थं ते वडवाओने प्रकर्षपणे वासयित करे छे अर्थात् निवास-विश्रान्ति वडे श्रमापपन करे छे. ३

महित्वाष्ट्रमूर्जयन्तीरजुर्यस्तंभूयमानंवहतोवहन्ति।
व्यंगेभिर्दिद्युतानःसधस्थएकामिवरोदसीआविवेश ॥४॥

प० महिं। त्वाष्ट्रम्। ऊर्जयन्तीः। अजुर्यम्। स्तभुऽयमानम्।
वहतः। वहन्ति। वि। अंगेभिः। दिद्युतानः। सधऽस्थे।
एकाम्ऽइव। रोदसी इति। आ। विवेश॥ ४॥

अ० अबलने बलवान् करनार, वहनपरायण नदीओ, महान्, त्वष्टाना पुत्र, नाश-करवाने-अनर्ह, लोकोना धारण करनार अग्निदेवने धारण करे छे. जळोनी समीप, अवयवो वडे देदीप्यमान सतो अग्निदेव, पुरुष जेम कोइ स्त्रीप्रति प्रवेश करे तेम विविध रीते द्यावापृथिवी प्रति प्रवेश करे छे. ४

*जानन्तिवृष्णोअरुपस्यशेवमुतब्रध्नस्यशासनेरणन्ति।
दिवोरुचःसुरुचोरोचमानाइळायेषांगण्यामाहिनागीः॥५॥१॥

---

* (अस्यशासुरुभयासःसचन्तेहविष्मन्तउशिजो येअमर्ता। ऋ. सं. १-४-२६). ५

प० जानन्ति । वृष्णः । अरुषस्य । शेवम् । उत । ब्रध्नस्य । शासने । रणन्ति । दिवःरुचः । सुरुचः । रोचमानाः । इळा । येषाम् । गण्या । माहिना । गीः ॥ ५ ॥ १ ॥

अ० જનો, કામોના વર્ષિતા શત્રુરહિતપતા વડે રોચમાન અગ્નિ સમ્બન્ધિ આશ્રયવિષયકસુખને જાણે છે વળી, જાણનારા તે જનો, મહાન્ અગ્નિની આજ્ઞામાં રમણ કરે છે. જે મનુષ્યોને અગ્નિવિષયક મહતી સ્તુતિ ગણનીયા–પૂજ્યા હોય, તેઓ દ્યુલોકના જેવા રોચક, શોભન–દીપ્તિવાળા દેદીપ્યમાન હોય છે. ५

इतितृतीयस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

उतोपितृभ्यांप्रविदानुघोषंमहोमहद्भ्यामनयन्तशूषम् ।
उक्षाहयत्रपरिधानमक्तोरनुस्वंधामंजरितुर्ववक्ष ॥६॥

प० उतो इति । पितृऽभ्याम् । प्रऽविदा । अनु । घोषम् । महः । महत्ऽभ्याम् । अनयन्त । शूषम् । उक्षा । ह । यत्र । परि । धानम् । अक्तोः । अनु । स्वम् । धाम । जरितुः । ववक्ष ॥ ६ ॥

अ० વળી યજનારાઓએ, મહાનના મહાન્ માતૃપિતૃભૂત દ્યાવાપૃથિવીથી પ્રવેદન–અનુભવ વડે અનુઘુષ્યમાણ–અત્યંત પ્રસિદ્ધ અગ્નિસુખ પ્રાપ્ત કરેલું, તે અગ્નિ, યજનારાઓ પરત્વે વૃષ્ટ્યુત્પાદન વડે સેકતા એવો, રાત્રિના પરિતઃ ધારક–આત્મીય તેજને સ્તોતાની સ્તુતિના શ્રવણાર્થ નિશ્ચે સમીપ વહન કરે છે અર્થાત્ સંનિહિત કરે છે. ६

अध्वर्युभिःपंचभिःसप्तविप्राःप्रियंरक्षन्तेनिहितंपदंवेः ।
प्राञ्चोमदन्त्युक्षणोअजुर्यादेवादेवानामनुहिव्रतागुः ॥७॥

प० अध्वर्युऽभिः । पञ्चऽभिः । सप्त । विप्राः । प्रियम् । रक्षन्ते । निऽहितम् । पदम् । वेरिति वेः । प्राञ्चः । मदन्ति । उक्षणः । अजुर्याः । देवाः । देवानाम् । अनु । हि । व्रता । गुरिति गुः ॥ ७ ॥

અ૦ સપ્ત મેધાવી હોત્રો પાંચ અધ્વર્યુઓ સહ, ગમન-સ્વભાવ-અગ્નિના પ્રિય, નિહિત આહવનીયાત્મક પદનું પરિપાલન કરે છે. સોમપાનાર્થ પ્રાગ્મુખે ગમન કરનાર, નાશ કરવાને અશક્ય, સોમરસના સેક્તા દેવો-સ્તોતાઓ હર્ષિત થાય છે. તે દેવો, દેવો સંબંધી યજ્ઞોને અનુગમન કરે છે અર્થાત્ અગ્નિના પ્રસાદથી દેવો, નિશ્ચે યજ્ઞોને પ્રાપ્ત કરે છે. ૭

दैव्याहोताराप्रथमान्यृंजेसप्तपृक्षासःस्वधयामदन्ति ।
ऋतंशंसन्तऋतमित्तआहुरनुव्रतंव्रतपादीध्यानाः ॥८॥

प० दैव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋञ्जे । सप्त । पृक्षासः । स्वधया । मदन्ति । ऋतम् । शंसन्तः । ऋतम् । इत् । ते । आहुः । अनु । व्रतम् । व्रतऽपाः दीध्यानाः ॥ ८ ॥

અ૦ મંત્રદ્રષ્ટા હું વિશ્વામિત્ર ઋષિ, દેવતારૂપ, હોમનિષ્પાદક મુખ્ય ઉભય અગ્નિને પ્રસાધિત કરું છું. સપ્તહોત્રો, સોમવડે હર્ષિત થાય છે, સ્તોત્ર-શંસન કરતા, યજ્ઞકર્મના રક્ષિતા દેદીપ્યમાન તે હોત્રો, યજ્ઞકર્મ વિષે અગ્નિને કેવળ સત્યરૂપે વદે છે. ૮

वृषायन्ते महे अत्याय पूर्वीर्वृष्णे चित्राय रश्मयः सुयामाः ।
देव होतर्मन्द्रतरश्चिकित्वान्महो देवान्रोदसी एह वक्षि ॥९॥

प० वृषऽयन्ते । महे । अत्याय । पूर्वीः । वृष्णे । चित्राय ।
रश्मयः । सुऽयामाः । देव । होतरिति । मन्द्रऽतरः । चिकि-
त्वान् । महः । देवान् । रोदसी इति । आ । इह ।
वक्षि ॥ ९ ॥

અ૦ દેદીપ્યમાન દેવોના આહ્વાતા હે અગ્ને ! મહાન્, સર્વ પદાર્થોને અતિક્રમણ કરી વર્તનાર નાનાવિધ વર્ણના, યજ્ઞ દેવોવડે પૂજ્ય કામોના વર્ષિતા-તૂ અર્થ અતિશયે વિસ્તૃત રશ્મિઓ, સંયમની પેરે હોય છે અથવા મહાન્, વિચિત્ર, વર્ષિતા અગ્નિના બહુ રશ્મિઓ, વૃષાની પેરે આચરે છે અર્થાત વૃષ્ટિ-ઉત્પાદન દ્વારા પર્જન્યવત્ આચરે છે યજ-નારાનો અત્યંત માદયિતા જ્ઞાનોપેત તૂ, પૂજ્ય-યષ્ટવ્ય-દેવોને અને દ્યાવાપૃથિવીને આ વૈદિકકર્મ વિષે આવહન કર ૯

पृक्षप्रयजो द्रविणः सुवाचः सुकेतव उषसो रेवदूषुः ।
उतो चिदग्ने महिना पृथिव्याः कृतं चिदेनः सं महे दशस्य ॥१०॥

प० पृक्षऽप्रयजः । द्रविणः । सुऽवाचः । सुऽकेतवः । उषसः ।
रेवत् । ऊषुः । उतो इति । चित् । अग्ने । महिना ।
पृथिव्याः । कृतम् । चित् । एनः । सम् । महे ।
दशस्य ॥ १० ॥

અ૦ સતતગમન સ્વભાવવાળા હે અગ્ને ! હવિર્લક્ષણ અન્નો પ્રકર્ષપણે યજન કરવાનું જેવિષે આરંભાય છે,

પ્રાતઃકાલે અનુવાકાદિ શોભન વાણીઓ જે વિષે વ્યાપ્ત થાય તે મનુષ્યોના શબ્દો વડે સુપ્રધાન સ્વરૂપ ઉષાઓ, અમે ધનયુક્ત થઇએ તે પ્રકારે અમને પ્રકાશિત હો. વળી હે અગ્ને ! ત્હારી વિસ્તીર્ણ જ્વાલાના મહત્વવડે, જે કાંઇ પાપ કરેલું હોય તેને હું યજનાશ અર્થે સમ્યક્ નાશ કર. ૧૦

इळांमग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशंश्वत्तमंहवंमानायसाध ।
स्यान्नःसूनुस्तनंयोविजावाग्नेसातेसुमतिर्भूत्वस्मे ॥११॥२॥

૧૦ इळाम् । अग्ने । पुरुदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वत्ऽतमम् । हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाऽवा । अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ११ ॥ २ ॥

અ० હે અગ્ને ! અનેક પરાક્રમકર્મોવાળી ગવાદિ-પશુઓ-પ્રદાત્રી-ઇળાદેવતાને હું-નિરંતર-હવમાન-યજનાર અર્થે, સિદ્ધ કર. અમને પુત્રપૌત્ર પ્રાપ્ત હો. તારી શોભન બુદ્ધિ, અમને પ્રાપ્ત હો. ૧૧(૨)

इतितृतीयस्यप्रथमेद्वितीयोवर्गः ॥२॥

सूक्त ७.

१ प्रारुः = प्रकर्षेण गच्छन्ति = પ્રકર્ષપણે પ્રયાણ કરતી.
२ शितिपृष्ठस्य = नीलपृष्ठस्य = નીલવર્ણની પીઠના.
३ धासेः = धारयितुः = ધારણ કરનારના.
४ परिक्षिता = परितोवर्तमाने = આસપાસ વર્તમાન.
५ याणीः = यननीयानदीः ।

६ प्रयक्षे = प्रकर्षेणसततंयष्टुम् = પ્રકર્ષપણે સતત યજન કરવા.
७ द्विषक्षसः = द्विषं व्याप्य वर्तमानाः ।
८ वर्तनिम् = ज्वालाः प्रवर्तयन्तम् = જ્વાલાને પ્રવર્તાવતો.
९ अतसस्य = सततगमनस्य = સતત ગમનના.
१० धासेः = पोषणार्थम् ।
११ पुरुषप्रतीकः = बहुधाविक्षिप्तांगः = બહુધા વિક્ષિપ્ત અંગવાળો.
१२ अजुर्यम् = जरयितुमनर्हम् = નાશ કરવાને અનર્હ.
१३ अरुषस्य = रुपादिंसकास्तग्रहितस्य = શત્રુરહિત.
१४ ब्रध्नस्य = महतः ।
१५ गण्या = गणनीया पूज्या ।
१६ माहिना = महती ।
१७ परिधानम् = परितः धारकम् = ચોમેર ધારક.
१८ अक्तोः = अज्यते सिच्येत नीहारेण जगदस्याम = रात्रिः = રાત્રિના.
१९ वेः = गमनस्वभावस्य ।
२० प्रांचः = प्राग्मुखा गच्छन्तः = પ્રાઙ્મુખે ગમન કરનારા.
२१ अनुग्मुः = अन्वगच्छन् ।
२२ पृक्षासः = होतारः ।
२३ अत्यायः = सर्वान् अतिक्रम्य वर्तमानायः = સર્વ પદાર્થને અતિક્રમણ કરી વર્તનાર.
२४ प्रयिणः = सततगमनस्वभाव ।
२५ संदशस्य = संक्षपय = સમ્યક્ પ્રકારે નાશ કર.
२६ सनिम् = प्रदातीम ।
२७ विज्ञाया = अवगम्या ।

सूक्त ८.

अ० ३-१-३ मं० ३-१-८

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—૧૧ છિન્નયૂપમૂલભૂત સ્થાણુ, ૮ વિશ્વેદેવ કિંવા યૂપ. અવશિષ્ટ યૂપ. છન્દઃ—૩, ૭. અનુષ્ટુપ્. અવશિષ્ટ ત્રિષ્ટુપ્.

*अञ्जन्तित्वामध्वरेदेवयन्तोवनस्पतेमधुनादैव्येन ।
यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहधत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थे ॥१॥

૧૦ अञ्जन्ति । त्वाम् । अध्वरे । देवऽयन्तः । वनस्पते । मधुना । दैव्येन । यत् । ऊर्ध्वः । तिष्ठाः । द्रविणा । इह । धत्तात् । यत् । वा । क्षयः । मातुः । अस्याः । उपऽस्थे ॥ १ ॥

અ૦ ખદિર-પલાશ-આદિ-લક્ષણ હે યૂપ ! યજ્ઞ વિષે દેવોની કામના કરનાર અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો, દૈવીમધુ-ઘૃત વડે તૂંને વ્યાપ્ત કરે છે અર્થાત્ તું વિષે ઘૃતસિંચન કરે છે. જ્યારે તું ઊર્ધ્વસ્થ થાય છે, યદિ વા માતૃભૂત પૃથિવીના ઉત્સંગ વિષે ત્હારો નિવાસ થાય છે, અર્થાત્ યદિ ઉર્ધ્વ હો,

---

* (एतद्वैमधुदैव्यं यदाज्यम०ऐ ब्रा. २-२ । अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्त इत्यन्वाहाध्वरे ह्येनं देवयन्तोऽञ्जन्ति वनस्पते मधुना दैव्येनेत्येतद्वैमधु दैव्यं यदाज्यंयदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहधत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थे इति यदिच तिष्ठासियदिचशयासैद्रविणमेवास्मासुधत्तादित्येवतदाह. ऐ. ब्रा. २-२. । १

यदि वा भूमि विषे शयन करनार हो उभयथा पण तुं अहि अमो विषे धननिधान कर १

*समिद्धस्यश्रयमाण पुरस्ताद्ब्रह्मवन्वानोअजरंसुवीरम् ।
आरेअस्मदमतिंबाधमानउच्छ्रयस्वमहतेसौभगाय ॥२॥

१० समऽइद्धस्य । श्रयमाण । पुरस्तात् । ब्रह्म । वन्वानः । अजरम् । सुऽवीरम् । आरे । अस्मत् । अमतिम् । बाध- मान. । उत् । श्रयस्व । महते । सौभगाय ॥ २ ॥

अ० हे यूप ! देदीप्यमान आहवनीयाग्निनी पुरस्तात् अर्थात् प्राचीदिशाविषे वर्तनारो, जरारहित-शोभनापत्ययुक्त अन्नने अर्पण करतो, अमारी अमतिने-शत्रुभूता अशनायाने अपनोदिन करतो, तू धनादि महान् संपत्ति अर्थे उच्छ्रित हो २

*उच्छ्रयस्ववनस्पतेवर्ष्मन्पृथिव्याअधि ।
सुमितीमीयमानोवर्चोधायज्ञवाहसे ॥ ३ ॥

---

* (समिद्धस्य श्रयमाण पुरस्तादिति समिद्धस्य ह्येष एतत्पुरस्तादुच्छ्रयते ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरमित्याशिषमेवा शास्त आरे अस्मदमतिं बाधमान इत्यशनायां वै पाप्मानमतिस्ता मेवैतदाराम्नुदते यज्ञाद्यजमानादुच्छ्रयस्व महते सौभगाये त्याशिषमेवाशास्ते—ऐ० ब्रा० २-२) । २

* (उच्छ्रयस्व वनस्पत इत्युच्छ्रीयमाणायाभिरूपा यद्यज्ञे- ऽभिरूपं तत्समृद्धं वर्ष्मन्पृथिव्या अधीत्येतस्यै वै वर्ष्मन्पृथिव्यै यज्ञ गृ भ्णन्ति सुमिती मीयमानो वर्चो धा यज्ञवाहस इत्याशि- षमाशास्ते—ऐ० ब्रा० २-२) । ३

प० उत । श्रयस्व । वनस्पते । वर्ष्मन् । पृथिव्याः । अधि । सुऽमिती । मीयमानः । वर्चः । धाः । यज्ञऽवाहसे ॥ ३ ॥

अ० હે યૂપ ! તું પૃથિવીવિષે દેવયજનાખ્ય ઉત્કૃષ્ટદેશમધ્યે ઉછ્રિત-ઉન્નત હો. શોભન બુદ્ધિ વા શોભન પરિમાણ વડે માપ કરાતો અર્થાત્ પ્રયત્નપૂર્વક પરિચ્છેદ કરાતો તું યજ્ઞનિર્વાહક-યજનારા અર્થે અન્ન દે. ૩

*युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ।
तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्तः ॥४॥

प० युवा । सुऽवासाः । परिऽवीतः । आ । अगात् । सः । ऊँ इति । श्रेयान् । भवति । जायमानः । तम् । धीरासः । कवयः । उत् । नयन्ति । सुऽआध्यः । मनसा । देवऽयन्तः ॥४॥

अ० દઢાંગવાળો અર્થાત્ અશ્વત્થ-આદિ-લક્ષણ-લક્ષિત, સુંદર-રશના-યુક્ત, તે રશના વડે આવેષ્ટિત યૂપ આગમન કરે છે. તેજ યૂપ સર્વ વનસ્પતિઓથી ઉત્કૃષ્ટતાએ સંપદ્યમાન હોય છે મનવડે દેવોની કામના કરનાર, પ્રાજ્ઞ, સર્વતઃ-ધ્યાન-યુક્ત, ક્રાંતદર્શી અધ્વર્યુ આદિ, તે યૂપને ઉન્નત કરે છે. ૪

---

* (युवासुवासाःपरिवीत आगादित्युत्तमयापरिदधातिप्राणोवैयुवासुवासाःसोयंशरीरैःपरिवृत सउश्रेयान्भवतिजायमानइति श्रेयाञ्छ्रेयान्ह्येषभवतिजायमानस्तंधीरासःकवयउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तइतियेवा अनूचानास्तेकवयस्तएवैनंतदुन्नयन्ति—ऐ० ब्रा० २-२) । ४

-*जातोजायतेसुदिनत्वेअह्नांसमर्यआविदथेवर्धमानः ।
पुनन्तिधीराअपसोमनीषादेवयाविप्रउदियर्तिवाचम् ॥५॥३॥

प० जातः । जायते । सुदिनऽत्वे । अह्नाम् । सऽमर्ये । आ ।
विदथे । वर्धमानः । पुनन्ति । धीराः । अपसः । मनीषा ।
देवऽयाः । विप्र. । उत् । इयर्ति । वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

અ० પૃથિવી વિષે પ્રથમોત્પન્ન યૂપ, મનુષ્યો-સહિત-યજ્ઞવિષે ચોમેર વધતો, અર્થાત્ ધૃતાંજન-રશનાપરિવ્યયણ-આદિ વડે સર્વતઃ શોભતો દિવસોના સુદિનત્વ પરત્વે પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ પશુનિયોજન-આદિ-દ્વારા યજ્ઞનિર્વાહકતાએ કરીને દિવસોને સુદિનરૂપે સંપાદન કરે છે. કર્મવંત-પ્રજ્ઞાનવંત અધ્વર્યુ આદિ, બુદ્ધિવડે તે યૂપને પવિત્ર કરે છે. અર્થાત્ પ્રક્ષાલનાદિ કર્મ વડે શોધિત કરે છે. દેવોનું યજન કરનાર, વા તેમને હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત કરાવનાર મેધાવી હોતા, યૂપવિષયક સ્તુતિલક્ષણ વાણીને પ્રેરિત કરે છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेतृतीयोवर्गः ॥३॥

यान्वोनरोदेवयन्तोनिमिम्युर्वनस्पतेस्वधितिर्वाततक्ष ।
तेदेवासःस्वरवस्तस्थिवांसःप्रजावदस्मेदिधिषन्तुरत्नम् ॥६॥

* (जातोजायतेसुदिनत्वेअह्नामितिजातोह्येषएतज्जाय-
तेसमर्यआविदथेवर्धमानइतिवर्धयन्त्येवैनंतत्पुनन्तिधीराअ-
पसोमनीषेतिपुनन्त्येवैनं तद्देवया विप्रउदियर्ति वाचमिति-
दैव्यमेवैनंतन्निवेदयति—ऐ० ब्रा० २-२) । ५

प० यान् । वः । नरः । देवऽयन्तः । निऽमिम्युः । वनस्पते । स्वऽधितिः । वा । ततक्ष । ते । देवासः । स्वरवः । तस्थिऽवांसः । प्रजाऽवत् । अस्मे इति । दिधिषन्तु । रत्नम् ॥६॥

अ० હે યૂપો ! દેવકામનાવાળા કર્મનેતાઓ–અધ્વર્યુ આદિ મનુષ્યોએ જે તમને અવટ–કૂપ વિષે પ્રક્ષિપ્ત કરેલા. વળી, હે વનસ્પતે ! પરશુએ ત્હારા યૂપોનો છેદ કરેલો. દેદીપ્યમાન, પૃથક્ ટુકડાબંધ ઉભેલા યૂપો, આ યજનારા–યજન કરનારાને અપત્ય તથા ઉત્તમ ધનધારણ અર્પણ કરો. ૬

येवृक्णासोअधिक्षमिनिमितासोयतस्रुचः ।
तेनोव्यन्तुवार्यंदेवत्राक्षेत्रसाधसः ॥ ७ ॥

प० ये । वृक्णासः । अधि । क्षमि । निऽमितासः । यतऽस्रुचः । ते । नः । व्यन्तु । वार्यम् । देवऽत्रा । क्षेत्रऽसाधसः ॥७॥

अ० ભૂમિ વિષે પરશુવડે છિન્ન જે યૂપો ઋત્વિજો વડે અવટો મધ્યે-નિરન્તર પ્રક્ષિપ્ત હોય છે. ક્ષેત્ર–યજ્ઞના તે યૂપો અમારા વરણીય–સંભજનીય હવ્યાન્નને દેવો મધ્યે પ્રાપ્ત કરાવો અર્થાત્ અમારાં હવ્યાન્નને દેવાધીન કરો. ૭

आदित्यारुद्रावसवःसुनीथाद्यावाक्षामापृथिवीअन्तरिक्षम् ।
सजोषसोयज्ञमवन्तुदेवाऊर्ध्वंकृण्वन्त्वध्वरस्यकेतुम् ॥८॥

प० आदित्याः । रुद्राः । वसवः । सुऽनीथाः । द्यावाक्षामा । पृथिवी । अन्तरिक्षम् । सऽजोषसः । यज्ञम् । अवन्तु । देवाः । ऊर्ध्वम् । कृण्वन्तु । अध्वरस्य । केतुम् ॥ ८ ॥

અ૦ યજ્ઞના સુષ્ઠુ નેતા રૂપ દ્વાદશ આદિત્યો, એકાદશ રૂદ્રો, અષ્ટ વસુદેવો, યદ્વા સુંદર પ્રકારની સ્તુતિ કરાતા આદિત્યાદિક દેવો, દ્યાવાપૃથિવી દેવતા તથા વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષ, આ સર્વ દેવો, એકમત્યવડે પરસ્પર સંગત થઈને અમારા યજ્ઞનું રક્ષણ કરો. યજ્ઞના હેતુ-ધ્વજભૂત વા પ્રજ્ઞાપક આ યૂપને ઉન્નિદ્ભૂત કરો ૮

हसाईवश्रेणिशोयतांनाःशुक्रावसांना स्वरवोनआगुः ।
उन्नीयमांना कविभिःपुरस्तादेवादेवानामपियन्तिपाथः ॥९॥

प० हुसाःइव । श्रेणिऽशः । यतांनाः । शुक्राः । वसांनाः ।
स्वरंवः । न । आ । अगुः । उत्ऽनीयमांनाः । कविऽभिः ।
पुरस्तात् । देवाः । आपि । यन्ति । पाथः ॥ ९ ॥

અ૦ દેદીપ્ત વસ્ત્રોને ધારણ કરનાર પંક્તિશઃ પ્રવર્તમાન-નભ વિષે પંક્તિશઃ પતન કરનારા હંસો શોભે તેમ શોભતા તે ટુકડાબંધ યૂપો અમને પ્રાપ્ત થયલા વળી, અધ્વર્યુ-આદિ-મેધાવી-મનુષ્યો વડે આહવનીય અગ્નિના પૂર્વભાગ વિષે ઉન્નીયમાણ દેદીપ્યમાન તે યૂપો, દેવોના સ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષને પ્રાપ્ત કરે અર્થાત્ અતિદૈર્ઘ્યના લીધે તે યૂપો અન્તરિક્ષને વ્યાપ્ત કરે છે ૯

शृंगांणीवेच्छृंगिणांसंदंदृश्रेचषालवन्तः स्वरंवः पृथिव्याम् ।
वाघद्भिर्वाविहवेश्रोषमाणाअस्माँअवन्तुपृतनाज्येषु ॥१०॥

प० शृंगाणिऽइव । इत् । शृंगिणाम् । सम् । ददृश्रे । चषालऽव-

वन्तः । स्वरवः । पृथिव्याम् । वाघत्ऽभिः । वा । विऽहवे ।
श्रोषमाणाः । अस्मान् । अवन्तु । पृतनाज्येषु ॥ १० ॥

અ० ટુકડાબંધ સ્વરુ—સમારેલ યૂપો, પૃથિવીવિષે મહિષ આદિનાં શૃંગો જેવા સમ્યક્ પ્રકારે દૃષ્ટ થાય છે. વળી, તે યજ્ઞ વિષે ઋત્વિજો વડે કરાતા સ્તુતિલક્ષણ શબ્દને શ્રવણ કરતા યૂપો, સંગ્રામ મધ્યે યજમાનોનું રક્ષણ કરો. ૧૦

वनस्पतेशतवल्शोविरोहसहस्रवल्शाविवयंरुहेम ।
यंत्वामयंस्वधितिस्तेजमानःप्रणिनायमहतेसौभगाय ॥११॥४॥

प० वनस्पते । शतऽवल्शः । वि । रोह । सहस्रऽवल्शाः । वि । वयम् । रुहेम । यम् । त्वाम् । अयम् । स्वऽधितिः । तेजमानः । प्रऽनिनाय । महते । सौभगाय ॥ ११ ॥ ४ ॥

અ० હે વનસ્પતે—છિન્નયૂપ—મૂલભૂત હે સ્થાણો ! શતશાખાવાળો સતો, તું વિશેષે પ્રાદુર્ભૂત હો. અમે પુત્રપૌત્રાદિ સન્તાન પરંપરાએ સેંકડો શાખાવાળા સતા, વિશેષે પ્રાદુર્ભૂત—વૃદ્ધિંગત થઈએ. હે સ્થાણો ! નિશિત—તીક્ષ્ણ ધારવાળા આ પરશુએ જે તુંને બહુશાખત્વ—લક્ષણ—સૌભાગ્ય પ્રકર્ષપણે પ્રાપ્ત કરાવેલું. ૧૧

इति तृतीयस्यप्रथमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ८.

१ क्षयः = निवास. ।
२ यच्छानः = प्रयच्छन् = અર્પણ કરતો.
३ श्रयमाण = वर्तमानः ।
४ अमतिम् = अशनायाम् = ભુભુક્ષા.
५ वर्ष्मन् = उत्कृष्टे देवयजनाख्ये देशे = ઉત્કૃષ્ટ દેવયજનાખ્ય ભાગ વિષે.
६ सुमिती = शोभमानया बुद्ध्या वा शोभमानेन परिमाणेन = શોભનબુદ્ધિ વા પરિમાણ વડે.
७ यज्ञवाहसे = यज्ञवाहकाय यजमानाय = યજ્ઞનિર્વાહક યજમાનાર્થ.
८ परिवीत = आवेष्टित. ।
९ निमिम्यु. = अवटेषु प्रक्षिप्तिषु = કૂપવિષે પ્રક્ષિપ્ત કર્યા.
१० वृक्णास. = परशुनाछिन्नाः = પરશુ વડે છેદેલા.
११ निमितास: = अवटेषु नितरां प्रक्षिप्ता = ગર્ત વિષે ઊંડે પ્રક્ષિપ્ત કરેલા.
१२ यतस्रुच. = ઋત્વિજો વડે.
१३ क्षेत्रसाधस = यज्ञस्य साधक = યજ્ઞના સાધક.
१४ यतानाः = प्रयतमाना ।
१५ स्वरव = स्वरुमन्तः = સ્વરુમંત.
१६ पाथ. = स्थानम् ।
१७ वपालवतः = प्रतिमुक्तकटकाः ।
१८ श्रोषमाणाः = स्तुतिशब्दं शृणवंतः = સ્તુતિને શ્રવણ કરતા
१९ विदथे = यज्ञे = યજ્ઞ વિષે
२० शतवल्शः = शतशाख. = સેંકડો શાખાવાળો.
२१ तेजमानः = निशितधारः = તીક્ષ્ણ ધારવાળો.

सूक्त ९.

ऋषि:-विश्वामित्र; देवता:-अग्नि; छन्द:-१-८ बृहती, ९ त्रिष्टुभ्.

सखायस्त्वावहमहेदेवंमर्तासऊतये ।
अपांनपातंसुभगंसुदीदितिंसुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

प० सखायः । त्वा । ववृमहे । देवम् । मर्तासः । ऊतये ।
अपाम् । नपातम् । सुऽभगम् । सुऽदीदितिम् । सुऽप्रतूर्तिम् ।
अनेहसम् ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! अमे सखा ऋत्विजो, जळोना नाता-पौत्र, शोभन-धन-युक्त, शोभन दीप्तिवाळा, शोभन-प्रतरण अर्थात कर्मानुष्ठाताओवडे-सुखे-गन्तव्य उपद्रवरहित-तूं-देवने, रक्षणार्थे वरीए-प्रार्थीये छीए. १

कायमानोवनात्वंयन्मातृरजगन्नपः ।
नतत्तेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयद्दूरेसन्निहाभवः ॥२॥

प० कायमानः । वना । त्वम् । यत् । मातृः । अजगन् ।
अपः । न । तत् । ते । अग्ने । प्रऽमृषे । निऽवर्तनम् ।
यत् । दूरे । सन् । इह । अभवः ॥ २ ॥

अ० हे अग्ने ! काननोनुं रक्षण करवा कामना करातो तूं, जे कारण त्हारां मातृभूत आपोजळ प्रति प्राप्त थयलो छे,

सूक्त ८.

१ क्षयः = निवासः ।
२ यन्यातः = प्रयच्छन् = અર્પણ કરતો.
३ श्रयमाणः = वर्तमानः ।
४ अमतिम् = अशनायाम् = ભુભુક્ષા.
५ वर्ष्मन् = उत्कृष्टे देवयजनाख्ये देशे = ઉત્કૃષ્ટ દેવયજનાખ્ય ભાગ વિષે.
६ सुमिती = शोभमानया बुद्धया वा शोभमानेन परिमाणेन = શોભનબુદ્ધિ વા પરિમાણ વડે.
७ यज्ञवाहसे = यज्ञवाहकाय यजमानाय = યજ્ઞનિર્વાહક યજમાનાર્થે.
८ परिवीतः = आवेष्टितः ।
९ निभिम्यु. = अवटेपु प्रक्षिप्तिपुः = કૂપ વિષે પ્રક્ષિપ્ત કર્યા.
१० वृक्णासः = परशुनाछिन्नाः = પરશુ વડે છેદેલા.
११ निमितासः = अवटेपु नितरा प्रक्षिप्ताः = ગર્ત વિષે ઊંડ પ્રક્ષિપ્ત કરેલા.
१२ यतस्रुचः = ઋત્વિજો વડે.
१३ क्षेत्रसाधस = यज्ञस्य साधक = યજ્ઞના સાધક.
१४ यतानाः = प्रवर्तमानाः ।
१५ स्वरव = स्वरुमन्तः = સ્વરૂમંત.
१६ पाथः = स्थानम् ।
१७ चषालवंतः = प्रतिमुक्तकटकाः ।
१८ घोषमाणाः = स्तुतिशब्दं शृणवंतः = સ્તુતિને શ્રવણ કરતા
१९ विदथे = यज्ञे = યજ્ઞ વિષે.
२० शतवल्शः = शतशाखः = સેંકડો શાખાવાળો.
२१ तेजमानः = निशितधारः = તીક્ષ્ણ ધારવાળો.

सूक्त ९.

ऋषिः-विश्वामित्रः देवताः-अग्नि; छन्दः-१-८ બૃહતી, ९ त्रिष्टुभ्.

सखायस्त्वाववृमहेदेवंमर्तासऊतये ।
अपांनपातंसुभगंसुदीदितिंसुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

प० सखायः । त्वा । ववृमहे । देवम् । मर्तासः । ऊतये ।
अपाम् । नपातम् । सुऽभगम् । सुऽदीदितिम् । सुऽप्रतूर्तिम् ।
अनेहसम् ॥ १ ॥

अ० હે અગ્ને ! અમે સખા ઋત્વિજો, જળોના નપ્તા-પૌત્ર, શોભન-ધન-યુક્ત, શોભન દીપ્તિવાળા, શોભન-પ્રતરણ અર્થાત કર્માનુષ્ઠાતાઓવડે-સુખે-ગન્તવ્ય ઉપદ્રવરહિત-તું-દેવને, રક્ષણાર્થે વરીએ-પ્રાર્થિયે છીએ. १

कायमानोवनात्वंयन्मातृरजगन्नपः ।
नतत्तेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयद्दूरेसन्निहाभवः ॥२॥

प० कायमानः । वना । त्वम् । यत् । मातृः । अजगन् ।
अपः । न । तत् । ते । अग्ने । प्रऽमृषे । निऽवर्तनम् ।
यत् । दूरे । सन् । इह । अभवः ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! કાનનોનું રક્ષણ કરવા કામના કરાતો તું, જે કારણ ત્હારાં માતૃભૂત આપોજળ પ્રતિ પ્રાપ્ત થયલો છે.

તેથી ત્હારૂં નિવર્તન-વિનાશ લક્ષિત થાય છે તે સહન કરાતો નથી. કેમકે, દૂર સતો મન્થનથી ક્ષણમાત્રે અમારી સમીપ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી ત્હારૂં દૂરત-વર્તન અમને રૂચતુ નથી. ૨

अति॑तृ॒ष्टंव॑क्षि॒थाथै॒वसु॒मना॑असि ।
प्रप्रा॒न्येय॒न्ति॒पर्य॒न्यआ॑सते॒येषां॑स॒ख्येअसि॑श्रितः ॥३॥

प० अति॑ । तृ॒ष्टम् । व॒व॒क्षि॒थ॒ । अथ॑ । ए॒व । सु॒ऽमना॑ । अ॒सि॒ । प्रऽप्र॑ । अ॒न्ये । यन्ति॑ । परि॑ । अ॒न्ये । आ॒स॒ते॒ । येषा॑म् । स॒ख्ये । असि॑ । श्रितः॑ ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! સ્તોતાની તૃષ્ણાભિલાષાને તદુચિત ફલપ્રદાન વડે સફલ કરવા તૂ અતિશયે તત્પર થાય છે. એથી જ, તૂં સંતુષ્ટ-મનસ્ક વર્તે છે તૂ જે સોળ ઋત્વિજોની મૈત્રતા પરત્વે શ્રિત હોય છે તે મધ્યે અધ્વર્યુપ્રભૃતિ અન્ય દ્વાદશ ઋત્વિજો હોમ કરવા પ્રકર્ષપૂર્વક ગમન કરે છે ઉદ્ગાતા પ્રભૃતિ અન્ય ચાર ઋત્વિજો, પરિત-આસીન વર્તે છે. ૩

ई॑यि॒वांस॒मति॒स्रिधः॒ शश्व॑ती॒रति॑स॒श्चतः॑ ।
अन्वी॑मविन्दन्निचि॒रासो॑अ॒द्रुहो॒प्सुसिं॒हमि॑वश्रि॒तम् ॥४॥

प० ई॒यि॒ऽवांस॑म् । अति॑ । स्रिधः॑ । शश्व॑तीः । अति॑ । स॒श्चतः॑ । अनु॑ । ई॒म् । अ॒वि॒न्द॒न् । नि॒ऽचि॒रासः॑ । अ॒द्रुहः॑ । अ॒प्ऽसु । सिं॒हम्ऽइ॑व । श्रि॒तम् ॥ ४ ॥

अ० હે અગ્ને ! દ્રોહ-ન-કરનાર નિરંતર-ચિરંતન-વિશ્વેદેવોએ, શોષકશત્રુઓને અતિક્રમણ કરી ગમનકરનાર, બહુ

સંગતિકારિણી સેનાઓને અતિક્રમણ કરી ગમનકરનાર, આપોજળ વિષે તિરોહિત, (એથી જ) ગુહાપ્રવિષ્ટ સિંહની પેરે ભયંકર–આ–તૂંને અનુગમન કરીને પ્રાપ્ત કર્યો. ४

ससृवांसमिवत्मनाग्निमित्थातिरोहितम् ।
ऐनंनयन्मातरिश्वापरावतोदेवेभ्योमथितंपरि ॥५॥५॥

प० ससृवांसम्ऽइव । त्मना । अग्निम् । इत्था । तिरःऽहितम् ।
आ । एनम् । नयत् । मातरिश्वा । पराऽवतः । देवेभ्यः ।
मथितम् । परि ॥ ५ ॥ ५ ॥

अ० સ્વાચ્છન્દ્યપૂર્વક ગમન કરતા પુત્રને પિતા જેમ ખલ મનુષ્યથી આનયન કરે તેમ માતરિશ્વા વાયુએ, આપ્રકારે સ્વેચ્છાએ આપોજળ વિષે નિલીન, પશ્ચિનઃ–મન્થન વડે નિષ્પાદિત આ અગ્નિને દેવાર્થ દૂર દેશથી આણ્યો. ५

इति तृतीयस्यप्रथमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

तंत्वामर्ताअगृभ्णतदेवेभ्योहव्यवाहन ।
विश्वान्यद्यज्ञाँअभिपासिमानुषतवक्रत्वायविष्ठय ॥६॥

प० तम् । त्वा । मर्ताः । अगृभ्णत । देवेभ्यः । हव्यऽवाहन ।
विश्वान् । यत् । यज्ञान् । अभिऽपासि । मानुष । तव ।
क्रत्वा । यविष्ठ्य ॥ ६ ॥

अ० હવ્યના વોઢા હે અગ્ને ! અધ્વર્યુપ્રભૃતિ મનુષ્યોએ, તાદૃશ તૂંને યષ્ટવ્ય દેવતાર્થ ગ્રહણ કરેલો. મનુષ્યોને હિતકારિન્ યુવતમ હે અગ્ને ! ત્હારા માહાત્મ્ય વડે તૂં અમો વડે કરાતા

સર્વ યજ્ઞોને સર્વતઃ પરિપાલન કરે છે (તેથી તુંને ગ્રહણ કરેલો છે.) ૬

तद्भद्रंतवदंसनापाकायचिच्छदयति ।
त्वांयदग्नेपशवःसमासतेसमिद्धमपिशर्वरे ॥७॥

प० तत् । भद्रम् । तव । दंसना । पाकाय । चित् । छदयति । त्वाम् । यत् । अग्ने । पशवः । सम्ऽआसते । सम् । इद्धम् । अपिऽशर्वरे ॥ ७ ॥

અ० હે અગ્ને ! તુંસંબંધી તે આ અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ, અર્ભકવત્ અજ્ઞ યજનારને પણ સ્વફલ-પ્રદાન વડે આચ્છાદિત કરે છે અર્થાત્ પશુપુત્રાદિ વડે પરિવૃત કરે છે. શર્વરીમુખે અર્થાત્ અગ્નિ-વિહરણકાલે જ દેદીપ્યમાન તુંને દ્વિપદો તથા ચતુષ્પદો પર્યુપાસન કરે છે. અર્થાત્, તે અગ્નિદેવ પશુ-આદિ-લક્ષણ-ફલને યજમાનાર્થ અર્પણ કરે છે. ૭

आजुहोतास्वध्वरंशीरंपावकशोचिषम् ।
आशुंदूतमजिरंप्रत्नमीड्यंश्रुष्टीदेवंसपर्यत ॥८॥

प० आ । जुहोत । सुऽअध्वरम् । शीरम् । पावकऽशोचिषम् । आशुम् । दूतम् । अजिरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् । श्रुष्टी । देवम् । सपर्यत ॥ ८ ॥

અ० હે ઋત્વિજો ! શોધક-દીપ્તિવાળા, કાષ્ઠો અને ઓષધિઓ વિષે અનુશાયી શોભન-યજ્ઞોપેત આ અગ્નિને, આહુતિઓ

વો સમન્તાત્ તૃપ્ત કરો. વળી, કર્મવિષે વ્યાપ્ત, દેવોના દૂત રૂપ, ક્ષિપ્ર–શીઘ્ર ગન્તા, પુરાતન, સ્તોતવ્ય ઘોતમાન અગ્નિદેવની ક્ષિપ્ર સપર્યા–પૂજન કરો. ૮

*त्रीणिंशतात्रीसहस्राण्यग्निंत्रिंशच्चंदेवानवंचासपर्यन् ।
औक्षन्घृतैरस्तृणन्बर्हिरस्माआदिद्धोतारन्यसादयन्त ॥९॥६॥

९० त्रीणि । शता । त्री । सहस्राणि । अग्निम् । त्रिंशत् । च । देवाः । नव । च । असपर्यन् । औक्षन् । घृतैः । अस्तृणन् । बर्हिः । अस्मै । आत् । इत् । होतारम् । नि । असादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

અ૦ ત્રણ હજાર ત્રણસો ઓગણચાલીશ દેવોએ, આ અગ્નિદેવનું પૂજન કરેલું, તે દેવોએ, આ અગ્નિને ઘૃતવડે સિંચન કરેલું, તેમજ આ અગ્નિ અર્થે દર્ભાસન પાથરેલાં. તદનન્તરજ, તે દર્ભાસન વિષે અગ્નિને હોતા બનાવીને બેસાડેલો. ૯(૬)

इतितृतीयस्यप्रथमेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

---

* (દેવસંખ્યા બૃહદારણ્યક વિષે અભિહિત છે.

सूक्त ९

१ सुप्रतूर्तिम् = शोभनप्रतरणम् सुखेन गन्तव्यम् = सुખે ગન્તવ્ય
२ अनेहसम् = उपद्रवरहितम् ।
३ कायमान = कामयमान ।
४ चना = कामनानि ।
५ प्रमृषे = प्रमृष्यते सह्यते = સહન કરાય છે
६ तृष्टम् = तृष्णाभिलाषम् = તૃષ્ણાભિલાષ
७ ईयिवांसम् = गच्छन्तम् ।
८ जिविरास = नितराम् चिरन्तना = નિરન્તર ચિરતન
९ ससृवांसम् = समरन्तम् = સંસરણ—ગમન કરતા
१० पाकाय = अर्भकाय = अज्ञम यजमानम् = અજ્ઞ યજમાનને
११ शीरम् = काष्ठेषुओषधीषु अनुशायिनम् = કાષ્ઠ અને ઔષધિ વિષે અનુશાયી
१२ आशुम् = कर्मणिव्यासम् = કર્મ વિષે વ્યાપ્ત
१३ अजिरम् = क्षिप्र गन्तारम् = શીઘ્રગન્તા.
१४ मक्षू = क्षिप्रम् = ક્ષિપ્ર

सूक्त १०.

ऋषिः—विश्वामित्र; देवता—अग्नि; छन्दः—उष्णिह्.

त्वामग्नेमनीषिणःसम्राजंचर्षणीनाम् ।
देवंमर्तासइन्धतेसमध्वरे ॥ १ ॥

प० त्वाम् । अग्ने । मनीषिणः । सम्ऽराजम् । चर्षणीनाम् ।
देवम् । मर्तासः । इन्धते । सम् । अध्वरे ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! अध्वर्यु-प्रभृति-श्रीमंत-मनुष्यो, प्रजाओना अधिपति, द्योतमान-तूंने यज्ञ विषे (सोम-आज्य-पय-प्रभृति वडे) सम्यक् देदीप्त करे छे. १

त्वांयज्ञेष्वृत्विजमग्नेहोतारमीळते ।
गोपाऋतस्यदीदिहिस्वेदमे ॥ २ ॥

प० त्वाम् । यज्ञेषु । ऋत्विजम् । अग्ने । होतारम् । ईळते ।
गोपाः । ऋतस्य । दीदिहि । स्वे । दमे ॥ २ ॥

अ० हे अग्ने ! अध्वर्यु-आदि-मनुष्यो, यज्ञोमध्ये होता नामना तूं ऋत्विजने स्तवन करे छे. ते तूं, सत्य वा यज्ञनो गोपयिता सतो स्वकीय गृह-यज्ञशाला विषे देदीप्त हो. २

सघायस्तेददाशतिसमिधाजातवेदसे ।
सोअग्नेधत्तेसुवीर्यंसपुष्यति ॥ ३ ॥

प० सः । घ । यः । ते । ददाशति । सम्ऽइधा । जातऽवेदसे ।
सः । अग्ने । धत्ते । सुऽवीर्यम् । सः । पुष्यति ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! જે યજનાર, જાતપ્રજ્ઞ-તું-અર્થે સમિન્ધકારી પુરોડાશ આદિ હવ્યાન્ન દે છે તે નિશ્ચે શોભન-સામર્થ્યોપેત પુત્રને ધારણ કરે છે વળી, તેજ પશુપુત્રાદિ વડે સમૃદ્ધ થાય છે. ૩

सकेतुरध्वराणामग्निर्देवेभिरागमत् ।
अंजानःसप्तहोतृभिर्हविष्मते ॥ ४ ॥

प० स । केतुः । अध्वराणाम् । अग्नि । देवेभिं, । आ ।
गमत् । अंजान । सप्त । होतृंदभि । हविष्मते ॥ ४ ॥

अ० યજ્ઞોનો પ્રજ્ઞાપક તે અગ્નિદેવ, સપ્ત વષટ્ કર્તાઓ દ્વારા સોમ-આજ્યની આહુતિઓ વડે વ્યાપ્ત સતો, યજમાનાર્થે યષ્ટવ્ય દેવોસહ આગમન કરો. ૪

प्रहोत्रेपूर्व्यंवचोग्नयेभरताबृहत् ।
विपाज्योतींषिबिभ्रतेनवेधसे ॥५॥७॥

प० प्र । होत्रें । पूर्व्यम् । वर्च । अग्नयें । भरत । बृहत् ।
विपाम् । ज्योतींषि । बिभ्रंत । न । वेधसें ॥ ५ ॥ ७ ॥

अ० હે હોતા-આદિ-મનુષ્યો ! અધ્વર્યુ આદિ મેધાવી મનુષ્યોના સત્કર્માનુષ્ઠાન-સંપાદ્ય-તેજોને નિમિત્તતાએ સંપાદન કરનારા, જગતના વિધાતા, દેવોના આહ્વાતા અગ્નિદેવ અર્થે પૂર્વકૃત મહાન્ સ્તોત્ર-શસ્ત્રઆદિક વાક્યને પ્રકર્ષપણે સંપાદન કરો યદ્વા, વિધાતા જેમ આદિત્યાદિક જ્યોતિને સંપાદન કરે તેમ સંપાદન કરો ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेसप्तमोवर्गः ॥७॥

अ॒ग्निं व॑र्धन्तु नो॒ गिरो॒ यतो॒ जाय॑त उ॒क्थ्यः॑ ।
म॒हे वाजा॑य॒ द्रवि॑णाय दर्श॒तः ॥ ६ ॥

प० अ॒ग्निम् । व॒र्धन्तु॒ । नः॒ । गिरः॑ । यतः॑ । जाय॑ते । उ॒क्थ्यः॑ ।
म॒हे । वाजा॑य । द्रवि॑णाय । द॒र्श॒तः ॥ ६ ॥

अ० જે આ અગ્નિદેવ, સ્તુતિરૂપી જે ગિરાઓ વડે અતિશયે સ્તુત્ય થાય છે, જે મહાન્ અન્નાર્થ અને ધનાર્થ દર્શનીય રૂપ હોય છે તે આ અગ્નિદેવને અમારી સ્તુતિ-વાણીઓ વૃદ્ધિ ગત કરો અર્થાત્ પૂજન કરો. ૬

अग्ने॒ यजि॑ष्ठो अध्व॒रे दे॒वान्दे॑वय॒ते य॑ज ।
होता॑ म॒न्द्रो वि रा॑ज॒स्यति॒ स्रिधः॑ ॥७॥

प० अग्ने॑ । यजि॑ष्ठः । अ॒ध्व॒रे । दे॒वान् । दे॒व॒ऽय॒ते । य॒ज ।
होता॑ । म॒न्द्रः । वि । रा॒ज॒सि॒ । अति॑ । स्रिधः॑ ॥ ७ ॥

अ० હે અગ્ને ! અત્યંત યષ્ટારૂપ તું યજ્ઞ વિષે દેવેચ્છુ યજનારાર્થ દેવોનું પૂજન કર. દેવોનો આહ્વાતા યજનારનો આહ્લાદયિતા તે તું, ક્ષપયિતા શત્રુઓનું અતિક્રમણ કરી વિશેષ શોભનારો છે. ૭

स नः॑ पावक दीदिहि द्यु॒मद॒स्मे सु॒वीर्य॑म् ।
भवा॑ स्तो॒तृभ्यो॒ अन्त॑मः स्व॒स्तये॑ ॥८॥

प० सः । नः॒ । पा॒व॒क॒ । दी॒दि॒हि॒ । द्यु॒ऽमत् । अ॒स्मे इति॑ ।
सु॒ऽवीर्य॑म् । भव॑ । स्तो॒तृऽभ्यः॑ । अन्त॑मः । स्व॒स्तये॑ ॥८॥

अ० અમારાં પાપના શોધક હે અગ્ને ! તે તું, કાન્તિયુક્ત, શોભન-સામર્થ્યોપેત દાનભોગાર્હક ધન અમને દે. ત્હારી સ્તુતિ કરનાર હોત્રાદિના કલ્યાણાર્થ અતિશય સમીપ વર્તનારો હો. ૮

तंत्वाविप्राविपन्यवोजागृवांसःसमिंन्धते ।
हव्यवाहममर्त्यंसहोवृधम् ॥९॥८॥

प० तम् । त्वा । विप्राः । विपन्यवः । जागृऽवांसः । सम् । इन्धते । हव्यऽवाहम् । अमर्त्यम् । सहःऽवृधम् ॥९॥८॥

अ० હે અગ્ને ! સ્તુતિના પ્રેરક, અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ વિષે અપ્રમત્તાએ પ્રબુદ્ધ મેધાવી સ્તોતાઓ, હવ્યવોઢા, અમર, *મથન રૂપ-બલ વડે-વર્ધમાન-તાદૃશ-તૂને, સોમાજ્ય-આદિ-*આહુતિઓ વડે સમ્યક્ દેદીપ્ત કરે છે. ૯ (૮)

इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

सू० १०

१ ददाशति = ददाति = દે છે.
२ विपाम = विप्राणाम् मेधाविनाम् = મેધાવી મનુષ્યોના.
३ दर्शतः = दर्शनीयः ।
४ स्त्रिधः = क्षपयितॄन् शत्रून् = ક્ષપયિતા શત્રુઓને.
५ अन्तमः = अन्तिकतमः = અતિશય સમીપ વર્તનાર.
६ सहोवृधम् = महत्सामथनरूपेण बलेन वर्धमानम् = મથન રૂપ બલવડે વર્ધમાન.

सूक्त ११.

ऋषिः—विश्वामित्रः; દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દ—ગાયત્રી.

अ॒ग्निर्होता॑ पु॒रोहि॑तोऽध्व॒रस्य॒ विच॑र्षणिः ।
स वे॑द य॒ज्ञमा॑नु॒षक् ॥ १ ॥

प० अ॒ग्निः । होता॑ । पु॒रःऽहि॑तः । अ॒ध्व॒रस्य॑ । विऽच॑र्षणिः । सः । वे॒द॒ । य॒ज्ञम् । आ॒नु॒षक् ॥ १ ॥

अ० દેવોના આહ્વાતા, પુરતઃએવ (અભિમત-ફલ-સંપાદકત્વ વડે) હિતકારી યદ્વા, આહવનીયાદિ રૂપે પૂર્વભાગે નિહિત-સ્થાપિત યજ્ઞનો વિ-દ્રષ્ટા અગ્નિદેવ, અગ્નિષ્ટોમાદિક-સતત-યજ્ઞને જાણનારો છે. ૧

स ह॒व्य॒वाळम॑र्त्य उ॒शिग्दू॒तश्चनो॑हितः ।
अ॒ग्निर्धि॒या सम्ॠ॑ण्वति ॥ २ ॥

प० सः । ह॒व्य॒ऽवाट् । अम॑र्त्यः । उ॒शिक् । दू॒तः । चनः॑ऽहितः । अ॒ग्निः । धि॒या । सम् । ऋ॒ण्व॒ति॒ ॥ २ ॥

અ० હવ્યાન્નોનું વહન કરનાર, મરણધર્મરહિત, હવિઃ-કામયમાન, દેવદૂત, હવિર્લક્ષણ-અન્નાર્થ-નિહિત, યદ્વા હવિર્લક્ષણ અન્ન હિતરૂપ છે જેને તે અગ્નિદેવ, કર્મવિષયક-પ્રજ્ઞાન્વિત છે, તે અમને તાદૃક્ પ્રજ્ઞા વડે અન્વિત-યુક્ત કરો. ૨

अग्निर्धियासचेततिकेतुर्यज्ञस्यपूर्व्यः ।
अर्थंह्यस्यतरणि ॥ ३ ॥

प० अग्निः । धिया । सः । चेतति । केतुः । यज्ञस्य । पूर्व्यः ।
अर्थम् । हि । अस्य । तरणि ॥ ३ ॥

अ० અગ્નિષ્ટોમાદિ યજ્ઞનો કેતુ-પ્રતાપક ચિરન્તન અગ્નિદેવ, પ્રજ્ઞાવડે
સર્વ જગતને જાણનારો છે. એવા અગ્નિનું ગમનસ્વભાવ
તેજ, આ આકાશ વિષે દશ્યમાન તમોન્ધકારનું નિશ્ચે છેક
નિવર્તક છે. ૩

अग्निसूनुंसनंश्रुतंसहसोजातवेदसम् ।
वह्निंदेवाअकृण्वत ॥ ४ ॥

प० अग्निम् । सूनुम् । सनंश्रुतम् । सहसः । जातवेदसम् ।
वह्निम् । देवाः । अकृण्वत ॥ ४ ॥

अ० બલપુત્ર, સનાતનત્વ-પ્રસિદ્ધ સંજાતપ્રજ્ઞક તે આ અગ્નિને
હવિર્ભોજન કરનારા દેવોએ હવ્યવોઢા કરેલો. ૪

अदाभ्यःपुरएताविशामग्निर्मानुषीणाम् ।
तूर्णीरथःसदानवः ॥५॥९॥

प० अदाभ्यः । पुरःएता । विशाम् । अग्निः । मानुषीणाम् ।
तूर्णिः । रथः । सदा । नवः ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० મનુષ્ય પ્રજાને સન્માર્ગપ્રદર્શન વડે અગ્રતઃ જનાર, વૈદિકમં
પ્રવર્તકત્વવડે અનુગ્રહ કરવા ત્વરાયુક્ત-આલસ્ય રહિત,

હવ્યાન્નને વહન કરવાથી રથસદૃશ, સદાસર્વદા નૂતનસ્વરૂપ અર્થાત્ પુનર્મંથનથી અભિનવ-સ્વરૂપ અગ્નિદેવ, કોઇ પણ વડે તિરસ્કાર્ય નથી. ૫ (૯)

इतितृतीयस्यप्रथमेनवमोवर्गः ॥९॥

साह्वान्विश्वांअभियुजःक्रतुर्देवानाममृक्तः ।
अग्निस्तुविश्रवस्तमः ॥ ६ ॥

प० सह्वान् । विश्वाः अभिऽयुजः । क्रतुः । देवानाम् । अमृक्तः । अग्निः । तुविश्रवःऽतमः ॥ ६ ॥

अ० અભિયોગ-ચઢાઇ કરનારી સર્વ સેનાઓને સ્વબલ વડે નિરસ્કાર કરનાર, શત્રુઓ વડે અહિંસિત, દેવોનો કર્તા-હવિ-પ્રદાન વડે પોષક-અગ્નિદેવ, અતિશયે બહુવિધ અન્નોપેત હોય છે તેથી અમને પણ બહુવિધાન્નોપેત કરો. ૬

अभिप्रयांसिवाहसादाश्वाँअश्नोतिमर्त्यः ।
क्षयंपावकशोचिषः ॥ ७ ॥

प० अभि । प्रयांसि । वाहसा । दाश्वान् । अश्नोति । मर्त्यः । क्षयम् । पावकऽशोचिषः ॥ ७ ॥

अ० હવ્યાન્નનો દાતા યજનાર, હવિઓના વાહક અગ્નિ વડે અન્નને સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તે, શોધક દીપ્તિવાળા અગ્નિ સકાશાત્ ગૃહને પ્રાપ્ત કરે છે ૭

परिविश्वानिसुधितानेरश्याममन्मभिः ।
विप्रासोजातवेदसः ॥ ८ ॥

प० परि । विश्वानि । सुऽधिता । अग्नेः । अश्याम । मन्मऽभिः । विप्रास । जातऽवेदसः ॥ ८ ॥

अ० જાતપ્રજ્ઞ મેધાવી હોતા આદિ અમે, અગ્નિ સબંધી મનનીય સ્તોત્રો વડે સુષ્ઠુ પ્રકારે હિતસ્વરૂપ–અભિલષિત સર્વ વસુ–સંપત્તિઓને સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. ૮

अग्नेविश्वानिवार्यावाजेषुसनिषामहे ।
त्वेदेवासएरिरे ॥ ९ ॥१०॥

प० अग्ने । विश्वानि । वार्या । वाजेषु । सनिषामहे । त्वे इति । देवासः । आ । ईरिरे ॥ ९ ॥ १० ॥

अ० હે અગ્ને ! અમે વરણીય–સંસેવ્ય ધનોને યુદ્ધો વિષે સંભજીએ છીએ. કેમકે, અમારી પૂર્વે પ્રકૃષ્ટ દેવો અભિમત–ફલ–પ્રદાનાર્થ સર્વત આગત થયલા છે. ૯(૧૦)

इतितृतीयस्यप्रथमेदशमोवर्गः ॥१०॥

सूक्त ११.

१ उशिक् = हविः कामयमानः (वशकांतौ) = હવિની કામના કરતો.
२ समृण्वति = सगच्छते = સંગાથ કરે છે.
३ अर्यम् = गमनस्वभावमृतेजः = ગમન સ્વભાવ (તેજ).
४ तरणि. = तारक निवर्तकम = નિવર્તક.
५ पुरोयता = अग्रतोगन्ता = આગે જનાર.
६ तूर्णिः = त्वरायुक्तः आलस्यरहित ।

७ अभियुजः = अभियोक्त्रीः = પકડ઼ કરનારી.
८ सहवान् = सहमानः = સ્વબળ વડે તિરસ્કાર કરનાર.
९ अमृक्तः = अहिंसितः (शत्रुभिः) ।
१० तुविम्रक्षस्तमः = बहुविधान्नोपेतः ।
११ वाहसा = वाहकेन = વાહક વડે.

सुक्त १२.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર; દેવતા.—ઇન્દ્રાગ્નિ; છન્દઃ—ગાયત્રી.

इन्द्राग्नीआगतंसुतंगीर्भिर्नभोवरेण्यम् ।
अस्यपातंधियेषिता ॥ १ ॥

प० इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । सुतम् । गीःऽभिः । नभः । वरेण्यम् । अस्य । पातम् । धिया । इषिता ॥ १ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્નીદેવ ! અભિષવાદિ-સંસ્કારોવડે સંસ્કૃત વરણીય આ સોમ પ્રતિ અમારી સ્તુતિ રૂપી વાણીવડે આહૃત થતા, સ્વર્ગસ્થાનથી આગમન કરો. અમો વડે કરાતા કર્મવિષે પ્રેરિત તમે, આ સોમનું પાન કરો. અથવા, અમારી બુદ્ધિવડે પ્રાપ્ત અર્થાત્ અમારી ભક્તિવડે પ્રેરિત આ સોમનું પાન કરો. १

इन्द्राग्नीजरितुःसचायज्ञोजिगातिचेतनः ।
अयापातमिमंसुतम् ॥ २ ॥

प० इन्द्राग्नी इति । जरितुः । सचा । यज्ञः । जिगाति । चेतनः । अया । पातम् । इमम् । सुतम् ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્રાગ્નીદેવ ! સ્તોતાજનને સ્વર્ગાદિલક્ષણ ફલ-પ્રાપ્તિમાં સહાયભૂત, જ્યોતિષ્ટોમાદિ-યજ્ઞસાધનભૂત, ઇન્દ્રિયોનો ચેતાવનાર, આપ્યાયન-વૃદ્ધિકારી સતો આ સોમ, તમારી પ્રતિ અભિપ્રાપ્ત થાય છે અમારી આ સ્તુતિલક્ષણ વાણીવડે આહૂત સતા, અભિષવાદિ સંસ્કારોપેત આ સોમનું પાન કરો ૨

इन्द्रमग्निं कविच्छदा यज्ञस्य जूत्या वृणे ।
ता सोमस्येह तृम्पताम् ॥ ३ ॥

प० इन्द्रम् । अग्निम् । कविऽछदा । यज्ञस्य । जूत्या । वृणे । ता । सोमस्य । इह । तृम्पताम् ॥ ३ ॥

अ० યજ્ઞના સાધનભૂત આ સોમની પ્રેરણાવડે પ્રેરિત હુ સ્તોતાઓને ઉચિત ફલપ્રદાન વડે ઉપચ્છન્દક આ ઇન્દ્રાગ્નીદેવતા આ કર્મ વિષે સોમપાનાર્થ આગમન કરે એમ ઇચ્છાથી સસેવન કરૂ છુ તે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા આ કર્મ વિષે સોમપાન વડે તૃપ્ત હો ૩

तोशा वृत्रहणा हुवे सजित्वानापराजिता ।
इन्द्राग्नी वाजसातमा ॥४॥

प० तोशा । वृत्रहना । हुवे । सजित्वाना । अपराजिता । इन्द्राग्नी इति । वाजसातमा ॥ ४ ॥

અ० શત્રુના બાધક, પાપહંતા, પરસ્પરાપેક્ષાએ જયથાકી, કોઈ પણ વડે અ-તિરસ્કૃત, અન્નના-અતિશય-દેનાર તમે-ઇન્દ્રાગ્ની-દેવતાને આ કર્મ વિષે સોમપાનાર્થ હું આહ્વાન કરું છું. ૪

प्रवा॑मर्चन्त्युक्थिनो॑नीथाविदो॑जरितारः॑ ।
इन्द्रा॑ग्नीइष॒आवृ॑णे ॥५॥११॥

प० प्र । वा॒म् । अ॒र्च॒न्ति॒ । उ॒क्थिनः॑ । नी॒थ॒ऽविदः॑ । ज॒रि॒तारः॑ । इन्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । इषः॑ । आ । वृ॒णे॒ ॥ ५ ॥ ११ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા ! હોત્રાદિક-શસ્ત્રસંપન્ન-(સ્તોત્રસમ્પન્ન) મનુષ્યો આ કર્મવિષે તમને સ્તુતિરૂપી વાણી વડે પૂજન કરે છે. સ્તોત્રાભિજ્ઞ-સામગાનકુશલ ઉદ્ગાતા-આદિ-સ્તોતાઓ, અભિલષિત-ફલપ્રાપ્તિ અર્થ તમારી અર્ચા કરે છે. હું પણ અન્નલાભાર્થ તમને સર્વતઃ પૂજિત કરું છું. ૫(૧૧)

इतितृतीयस्यप्रथमेएकादशोवर्गः ॥११॥

इन्द्रा॑ग्नीनव॒तिंपुरो॑दा॒सप॑त्नीरधूनुतम् ।
साकमेके॑न॒कर्म॑णा ॥६॥

प० इन्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । न॒व॒तिम् । पुरः॑ । दा॒सऽप॑त्नीः । अ॒धू॒नु॒त॒म् । सा॒कम् । एके॑न । कर्म॑णा ॥ ६ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા ! શત્રુઓ જેના પાલકો છે તેવી શત્રુની નેવું નગરીને કેવળ એક ઉદ્યોગે તમે યુગપત્ કંપાવેલી (તે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતાને હું આહ્વાન કરું છું.) ૬

इन्द्राग्नीअपसस्परिउपप्रयन्तिधीतयः ।
ऋतस्यपथ्याअनु ॥७॥

प० इन्द्राग्नी इति । अपसः । परि । उप । प्र । यन्ति । धीतयः । ऋतस्य । पथ्याः । अनु ॥ ७ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા ! હોતા આદિ સોમના ધાતાઓ-પાતાઓ કર્મફલના માર્ગને અનુલક્ષી અમોએ કરાતા કર્મની સમીપ પ્રકર્ષપણે વર્તે છે. એથી તમે સ્તોતવ્યતાએ કરીને આગમન કરો. ૭

इन्द्राग्नीतविषाणिवांसधस्थानिप्रयांसिच ।
युवोरप्तूर्यंहितम् ॥८॥

प० इन्द्राग्नी इति । तविषाणि । वाम् । सधस्थानि । प्रयांसि । च । युवोः । अप्तूर्यम् । हितम् ॥ ८ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા ! તમારા બલ તથા અન્નો પરસ્પર અવિયુક્ત વર્તનારાં હોય છે. તેમજ, વૃષ્ટિદ્વારા જલોનું પ્રેરકત્વ, કેવળ તમારા વિષે નિહિત-સ્થાપિત હોય છે. (તેથી સોમપાન પ્રભુતિ સર્વ કર્મો વિષે, ઇન્દ્રાગ્ની દેવતા કેવળ એક સાથે હોવાપણું છે એમ ભાવ છે.) ૮

इन्द्राग्नीरोचनादिवःपरिवाजेषुभूषथः ।
तद्वांचेतिप्रवीर्यम ॥९॥१२॥

प० इन्द्राग्नी इति । गोऽवना । त्रिः । परि । धामेषु । मुत्ऽपुः ।
तत । वाम् त्रेति । प्र । वीर्यम् ॥ ९ ॥ १२ ॥

अ० हे इन्द्राग्नी देवता ! स्वर्गना प्रकाशक तमे, संग्रामो विषे सर्वतः अलंकृत छो. अर्थात, शत्रुनो पराजय करीने सर्वतः विजयमान रूपे वर्तनारा छो. तमारुं सामर्थ्यतेज, तारा संग्राम विजयने प्रकर्षपणे सूचित करे छे. यदा, तमे संग्रामो मध्ये शत्रुनो पराभव करनारा छो. शेषपूर्ववत्. ९

इतितृतीयस्यप्रथमेद्वादशोवर्गः ॥१॥

सूक्त १२.

१ इषिता = प्रेरितौ = प्रेरित.
२ कविच्छदा = कविमांस्तोतॄणांउचितफलप्रदाने उपच्छन्दकौ = उचित फलप्रदान वडे उपच्छंदक.
३ जूत्या = जूतिःप्रेरणंतेन = प्रेरणा.
४ तृम्पताम् = तृप्यताम् = तृप्त हो.
५ तोशा = शत्रूणांबाधकौ = शत्रुना बाधक.
६ सनित्वारा = समानजेतारौ = परस्परापेक्षाये जयशाली.
७ नीथविदः = स्तोत्राभिज्ञाः सामगानकुशलाः = सामगान कुशल.
८ दासपत्नीः = दासपत्निरुपक्षपयन्तिइतिदासाउपक्षपयितारः = शत्रव तेपालका.यासाम् = शत्रुओ वडे पालित.
९ अप्तूर्यम् = अपांप्रेरकत्वम् (वृष्टिद्वारा) = जळोनुं प्रेरकपणुं.

सूक्त १३.

ઋષિઃ—ઋષભ વૈશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—અનુષ્ટુભ્.

प्रवो॑दे॒वाया॒ग्नये॒बर्हि॑ष्ठमर्चा॒स्मै ।
गम॑द्दे॒वेभि॒रास॒नो॒यजि॑ष्ठो॒ब॒र्हिरास॑दत् ॥ १ ॥

प० प्र । व॒: । दे॒वाय॑ । अ॒ग्नये॑ । बर्हि॑ष्ठम् । अ॒र्च॒ । अ॒स्मै॒ । गमत् । दे॒वेभि॑: । आ । सः । नः॒ । यजि॑ष्ठः । ब॒र्हिः । आ । स॒दत् ॥ १ ॥

અ० હે હોતા આદિઓ ! તમારા દ્યોતમાન અગ્નિ અર્થે આ વૃદ્ધતમ–પ્રભૂતસ્તુતિરૂપ સ્તોત્ર–શબ્દાદિ વા ઉક્થ્ય ઉચ્ચારો. તે અગ્નિદેવ, યષ્ટવ્ય દેવો સહિત અમારા પ્રતિ આગમન કરો. પશ્ચાત્ તે અગ્નિદેવ, દર્ભાસન ઉપર ઉપવિષ્ટ હો. १

ऋ॒ताव्रा॒यस्य॒रोद॑सी॒दक्षं॒सच॑न्तऊ॒तयः॑ ।
ह॒विष्म॑न्त॒स्तमी॑ळते॒तंस॑नि॒ष्यन्तो॒ऽव॑से ॥ २ ॥

प० ऋ॒तऽवा॑ । यस्य॑ । रोद॑सी॒ इति॑ । दक्ष॑म् । सच॑न्ते । ऊ॒तयः॑ । ह॒विष्म॑न्तः । तम् । ई॒ळ॒ते॒ । तम् । स॒नि॒ष्यन्तः॑ । अव॑से ॥२॥

અ० જેને આ દ્યાવાપૃથિવી વશ હોય છે તે અગ્નિની પ્રકાશતાએ તે પ્રકાશવાળાં હોય છે, યજનારાને (ફલપ્રદાનવડે) રક્ષિતા દેવો જે અગ્નિના બલનું સેવન કરે છે તે અગ્નિદેવ, સત્યકર્મા–સત્યસંકલ્પક હોય છે. હવ્યાન્નને ધારણ કરનાર

યજનારાઓ, હવિર્દનાર્થ તેજ અગ્નિને સ્તુતિરૂપા વાણીવડે પૂજિત કરે છે, ધનાદિ લાભને ઇચ્છતા, તેજ અગ્નિદેવનો રક્ષણાર્થ આશ્રય કરે છે. ૨

सयन्ताविप्रंएषांसयज्ञानामथाहिषः ।
अग्नितवोंदुवस्यतदातायोवनितामघम् ॥ ३ ॥

प० सः । यन्ता । विप्रः । एषाम् । सः । यज्ञानाम् । अर्थ । हि । सः । अग्निम् । तम् । वः । दुवस्यत । दाता । यः । वनिता । मघम् ॥ ३ ॥

अ० તે કર્મોભિજ્ઞ અગ્નિદેવ, યજનારાઓને યથોક્ત-કર્મ-પ્રવર્તક હોય છે વળી, તે યજ્ઞોનો નિશ્ચે નિયામક છે. વળી, તે કર્મનો ફલદાતા અને મંહનીય ધનને અર્પણ કરનાર હોય છે. હે ઋત્વિજો ! તાદૃશ અગ્નિને, તમે આહુતિપ્રદાન વડે પરિચરણ કરો. ૩

सनःशर्माणिवीतयेग्निर्यच्छतुशन्तमा ।
यतोनःप्रुष्णवद्वसुदिविक्षितिभ्योअप्स्वा ॥ ४ ॥

प० सः । नः । शर्माणि । वीतये । अग्निः । यच्छतु । शम्ऽतमा । यतः । न । प्रुष्णवत् । वसु । दिवि । क्षितिऽभ्यः । अप्ऽसु । आ ॥ ४ ॥

अ० તે અગ્નિદેવ, અમે હવિ-પ્રદાતાઓ અર્થ, પશુપુત્રાદિ-સમૃદ્ધિ વડે અતિશય સુખકર ગૃહો અગ્નિહોત્રાદિ કર્મપ્રાપ્ત્યર્થ

અર્પણ કરો. જે અગ્નિના પ્રસાદથી દ્યુલોકવિષે, ભૂલોકવિષે અને અન્તરિક્ષ વિષે, મમુત્પન્ન સમૃદ્ધિમત્ વસુસપત્તિ, ચોમેરથી અમને પ્રાપ્ત થાય છે તે અગ્નિ દેવ ગૃહો અર્પણ કરો ૪

दी॒दि॒वांस॒मपू॑र्व्यं॒ वस्वी॑भिरस्य धी॒तिभिः॑ ।
ऋक्वा॑णो अ॒ग्निमि॑न्धते॒ होता॑रं वि॒श्पतिं॑ वि॒शाम् ॥५॥

प० दी॒दि॒ऽवांस॑म् । अपू॑र्व्यम् । वस्वी॑भिः । अ॒स्य॒ । धी॒तिऽभिः॑ । ऋक्वा॑णः । अ॒ग्निम् । इ॒न्ध॒ते॒ । होता॑रम् । वि॒श्पति॑म् । वि॒शाम् ॥ ५ ॥

अ० હોત્રાદિ મનુષ્યો, સંદીપ્યમાન-તેજસ્વિતાએ કરીને-પ્રતિક્ષણ-અભિનવ સ્વરૂપ, દેવોના આહ્વાતા, પ્રજાના-અતિશય-પાલયિતા તે અગ્નિને, પ્રશસ્ત સ્તુતિવાણીઓવડે, યદ્વા વસુસપન્નકર્મોવડે અર્થાત્ સ્તોત્રકરણ તથા હવિઃપ્રદાન આદિ વ્યાપારવડે સમૃદ્ધ કરે છે. ૫

उ॒त नो॒ ब्रह्म॑न्नविष उ॒क्थेषु॑ देव॒हूत॑मः ।
शं नः॑ शोचा म॒रुद्वृ॑धो॒ऽग्ने॑ सहस्र॒सात॑मः ॥६॥

प० उ॒त । नः॒ । ब्रह्म॑न् । अ॒वि॒षः॒ । उ॒क्थेषु॑ । दे॒व॒ऽहूत॑मः । शम् । नः॒ । शो॒च॒ । म॒रुत्ऽवृ॑धः । अग्ने॑ । स॒ह॒स्र॒ऽसात॑मः ॥६॥

अ० હે અગ્ને ! અમે-યજ્ઞકારી-મનુષ્યોને, સ્તોત્ર પરત્વે-સ્તોત્રવિષયક ન્યૂનાતિરેક દોષ ન થાય તેમ પાલન

કર. દેવોનો શ્રેષ્ઠ આહ્વાતા તું, આજ્ય-પ્રઉગ-આદિ સ્તોત્રો પરત્વે પાલન કર. મરૂદ્દેવોવડે વર્ધમાન મહસ્રસંખ્યાક ધનનો અતિશય-દાતા-તું, અમારાં ઐહિક-આમુષ્મિક-સુખને દેદીપ્ત કર અર્થાત્ વધાર. ૬

नूनोंरास्वसुहस्रवत्तोकवत्पुष्टिमद्वसुं ।
द्युमदंग्नेसुवीर्यंवर्षिष्ठमनुंपक्षितम् ॥ ७ ॥१३॥

१० नु । नः । राँस्व । सुहस्रऽवत् । तोकऽवत् । पुष्टिऽमत् । वसुं । द्युऽमत् । अग्ने । सुऽवीर्यम् । वर्षिष्ठम् । अनुंऽपक्षितम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

अ० હે અગ્ને ! સહસ્રસંખ્યોપેત, પુત્રપૌત્રાદિસહિત-પોષણ કરનારૂં, દીપ્તિવાળું, શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત, અતિશય વૃદ્ધ-પ્રભૂત, અનુપક્ષીણ ધન અમને અવિલંબે અર્પણ કર. ૭

इतितृतीयस्यप्रथमेत्रयोदशवर्गः ॥ १३ ॥

सूक्त १३.

१ यन्ता = नियामक ।
२ वनिता = प्रयच्छन् = અર્પણ કરતો.
३ वीतये = संभजनाय अग्निहोत्रादिकर्मप्राप्त्यर्थम् = અગ્નિહોત્રાદિ કર્મની પ્રાપ્ત્યર્થ.
४ पुष्टिवत् = समृद्धिमत् (पुषस्नेहनसेचनपूरणेषु) = સમૃદ્ધિમત્.
५ ऋघावाणः = स्तुतिकुर्वाणाः = સ્તુતિ કરનારા.
६ रास्व = दास्व = દે.

सूक्त १४.

ઋષિઃ—ઋષભ. દેવતા:—અગ્નિ; છન્દ; ત્રિષ્ટુભ્.

आहोतामन्द्रोविदथान्यस्थात्सत्योयज्वाकवितमःसवेधाः ।
विद्युद्रथःसहसस्पुत्रोअग्निःशोचिष्केशःपृथिव्यांपाजोअश्रेत् ।१॥

प० आ । होता । मन्द्रः । विदथानि । अस्थात् । सत्यः । यज्वा । कविऽतमः । सः । वेधाः । विद्युत्ऽरथः । सहसः । पुत्रः । अग्निः । शोचिःऽकेशः । पृथिव्याम् । पाजः । अश्रेत् ॥ १ ॥

અ૦ દેવોનો આહ્વાતા, સ્તોતાજનનો માદયિતા, સત્યકર્મા, અતિશય મેધાવી, દેવોનો યષ્ટા, સર્વજગતનો વિધાતા તે અગ્નિદેવ, યજ્ઞોને પ્રાપ્ત કરે છે. વિદ્યોતમાન યાનમાર્ગવડે યુક્ત, પ્રકાશિત જ્વાલામય કેશોપેત બલપુત્ર તે અગ્નિદેવ, વિસ્તીર્ણ અન્તરિક્ષવિષે સ્વકીય પ્રભાને પ્રાપ્ત કરે છે, યદ્વા, ભૂમિવિષે વર્તમાન એવો બલસેચન કરે છે. ૧

अयामितेनमउक्तिंजुषस्वऋतावस्तुभ्यंचेततेसहस्वः ।
विद्वाँआवक्षिविदुषोनिषत्सिमध्यआबर्हिरूतयेयजत्र ॥२॥

प० अयामि । ते । नमःऽउक्तिम् । जुषस्व । ऋतऽवः । तुभ्यम् । चेतते । सहस्वः । विद्वान् । आ । वक्षि । विदुषः । नि । सत्सि । मध्ये । आ । बर्हिः । ऊतये । यजत्र ॥ २ ॥

અ॰ સત્યભૂત યશવાન્ હે અગ્ને ! ત્વદ્વિષયક નમસ્કાર વાક્યનું હું ઉચ્ચારણ કરૂં છું. હે બલવન્ અગ્ને ! કર્મનો ચેત-યિતા–પ્રજ્ઞાપક તું અર્થ નમસ્કારોચ્ચાર કરાય છે તેનું સેવન કર. અભિજ્ઞ તું, કર્માભિજ્ઞદેવોને આ–વહન કર. હે યષ્ટવ્ય અગ્ને ! અમારા રક્ષણાર્થે આસ્તીર્ણ દર્ભોમન મધ્યે ચોમેર બેસ. ૨

द्रवतांतउषसावाजयन्तीअग्नेवातस्यपथ्याभिरच्छ ।
यत्सीमञ्जन्तिपूर्व्यंहविर्भिरावन्धुरेवतस्थतुर्दुरोणे ॥ ३ ॥

प॰ द्रवताम् । ते । उषसा । वाजयन्ती इति । अग्ने । वातस्य । पथ्याभिः । अच्छ । यत् । सीम् । अञ्जन्ति । पूर्व्यम् । हविःऽभिः । आ । वन्धुराऽइव । तस्थतुः । दुरोणे ॥ ३ ॥

અ॰ હે અગ્ને ! અન્ન સંપાદન કરનારાં અહોરાત્ર, તૂને અભિપ્રાપ્ત કરે છે. તૂં પણ વાયુના માર્ગોવડે તે અહોરાત્રને શીઘ્ર અભિપ્રાપ્ત હો. સાયંપ્રાતઃકાલે ઋત્વિજો, પુરાતન તુંને આજ્યાદિવડે સર્વતઃ સિંચન કરે છે. કુબર-સ્થાન–રથની બેઠક–જેમ પરસ્પર સંસક્ત અહોરાત્ર અમારા ગૃહવિષે અગ્નિહોત્રાદિ કર્મસિદ્ધયર્થ પુનઃ પુનઃ આવર્તમાન સત્તા પ્રાપ્ત હો. ૩

मित्रश्चतुभ्यंवरुणःसहस्वोग्नेविश्वेमरुतःसुम्नमर्चन् ।
यच्छोचिषासहसस्पुत्रतिष्ठाअभिक्षितीःप्रथयन्त्सूर्योनॄन् ॥४॥

प॰ मित्रः । च । तुभ्यम् । वरुणः । सहस्वः । अग्ने । विश्वे । मरुतः । सुम्नम् । अर्चन् । यत् । शोचिषा । सहसः । पुत्र । तिष्ठाः । अभि । क्षितीः । प्रथयन् । सूर्यः । नॄन् ॥ ४ ॥

अ० હે બલવન્ અગ્ને ! મિત્રાવરૂણ અને સર્વદેવો ત્વદર્થ સ્તોત્રને વહન કરે છે. યદ્વા, સર્વદેવો તૂંને સુખવડે પૂજન કરે છે. કેમકે, હે બલપુત્ર ! સુષ્ઠુપ્રકારના સ્વામી મેધ્ના, સર્વાન્તર્યામિતયા સુષ્ઠુપ્રેરક, યધ્વા શોભન વીર્યવાળા હે અગ્ને ! મનુષ્યોને માર્ગદર્શકત્વવડે નેતારૂપ પોતાના રશ્મિઓને સર્વત વિસ્તારતો, તૂં દીપ્તિવડે સમાન સ્વરૂપ સતો ઉભે છે તેથી આ દેવો તૂંને પૂજન કરે છે. ૪

व॒यंते॑अ॒द्यर॑रि॒मा हि॒काम॑मु॒त्ता॒नह॑स्ता॒नम॑सो॒प॒सद्य॑ ।
य॒जि॑ष्ठेन॒मन॑सायक्षि॒दे॒वा॒नस्रे॑धता॒मन्म॑ना॒विप्रो॑अग्ने ॥ ५ ॥

प० व॒यम् । ते॒ । अ॒द्य । र॑रि॒म । हि । काम॑म् । उ॒त्ता॒नऽह॑स्ताः । नम॑सा । उ॒प॒ऽसद्य॑ । यजि॑ष्ठेन । मन॑सा । य॒क्षि॒ । दे॒वान् । अस्रे॑धता । मन्म॑ना । विप्र॑ । अ॒ग्ने॒ ॥ ५ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! હવિ.સ્વીકરણને લઇ ઉત્તાન-હસ્તવાળા-અમે, તૂંને પુરોડાશાદિ દવ્યાન્ન આજે આ કર્મ વિષે દઇએ છઇએ. નમસ્કારવડે પ્રસન્ન થઇને, યાગેચ્છાસંપન્ન અન્તઃકરણવડે યજનીય દેવોનું યજન કર. કર્માભિજ્ઞ તૂં, અક્ષીણ-પ્રભૂત મન્તવ્ય સ્તોત્રવડે દેવોનું પૂજન કર. ૫

त्वद्धि पु॑त्रसहसो॒वि पू॒र्वीर्दे॒वस्य॒यन्त्यू॒तयो॒विवाजाः॑ ।
त्वं दे॑हि सह॒स्रिण॑ र॒यिं नो॑ऽद्रो॒घेण॒वच॑सास॒त्यम॑ग्ने ॥ ६ ॥

प० त्वत् । हि । पु॒त्र॒ । स॒ह॒स॒ । वि । पू॒र्वीः । दे॒वस्य॑ ।

यन्ति । उतयः । वि । वाजाः । त्वम् । देहि । सहस्रिणम् । रयिम् । नः । अद्रोघेण । वचसा । सत्यम् । अग्ने ॥६॥

अ० हे બલપુત્ર અગ્ને ! દેવનશીલ-કર્મકરણપ્રવૃત્ત યજનાર અર્થે તું સકાશથી કર્મપરિપાલનરૂપ અનેક કૃપારક્ષા, નિશ્ચે તે આ યજનારને વિવિધરીતે પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ અન્નો આ યજનારાને પ્રાપ્ત થાય છે. હે અગ્ને ! અમને સહસ્રસંખ્યાક ધન દે. પાપશૂન્ય વચનવડે યુક્ત સત્યશીલ સન્માર્ગનિષ્ઠ પુત્ર દે. ६

तुभ्यंदक्षकविक्रतोयानीमादेवमर्तासोअध्वरेअकर्म ।
त्वंविश्वस्यसुरथस्यबोधिसर्वंतदग्नेअमृतस्वदेह ॥७॥१४॥

प० तुभ्यम् । दक्ष । कविक्रतो इति कविऽक्रतो । यानि । इमा । देव । मर्तासः । अध्वरे । अकर्म । त्वम् । विश्वस्य । सुऽरथस्य । बोधि । सर्वम् । तत् । अग्ने । अमृत । स्वद । इह ॥ ७ ॥ १४ ॥

अ० સામર્થ્યોપેત સર્વજ્ઞ દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! અમે યજનારાઓ ત્વદર્થે જે આ હવ્યાન્નને યજ્ઞવિષે સંપાદન કરીએ છીએ અર્થાત્ હવિષ્યાગ કરીએ છીએ. અને તું શોભનયાનોપેત સર્વયજનારાનો હું ગોપાયિતા થાઉ છું એમ જાણ. હે અમર અગ્ને ! આ કર્મ વિષે અમે દત્તેલાં સર્વ હવ્યાન્નને તું આસ્વાદન કર. ७

इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्दशोवर्गः ॥१४॥

सूक्त १४

१ विद्युद्रथः = विद्योतमानयानोपेतः = વિદ્યોતમાન યાન-માર્ગ વડે યુક્ત.

२ पाजः = बलम् ।

३ अयामि = प्रेरयामि = ઉચ્ચારણ કરૂં છું.

४ क्षितीः = मनुष्यान् अभिलक्ष्य = મનુષ્યો પ્રત્યે.

५ सूर्यः = सुष्टु अर्यः स्वामी यद्वा सर्वान्तर्यामितया सुष्टुप्रेरक. वा शोभनवीर्यः = સુંદર સ્વામી; વા સુંદર પ્રેરક.

६ अस्रेधता = अक्षीणेन प्रभूतेन ।

सूक्त १५.

ऋषिः—કૃતગોત્રોત્પન્ન ઉત્કીલ. દેવતા —અગ્નિ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુપ્.

विपाजसापृथुनाशोशुचानोबाधस्वद्विषोरक्षसोअमीवाः ।
सुशर्मणोबृहतःशर्मणिस्यामग्नेरहंसुहवस्यप्रणीतौ ॥ १ ॥

प० वि । पाजसा । पृथुना । शोशुचानः । बाधस्व । द्विषः । रक्षसः । अमीवाः । सुऽशर्मणः । बृहतः । शर्मणि । स्याम् । अग्नेः । अहम् । सुऽहवस्य । प्रऽनीतौ ॥ १ ॥

अ० હે અગ્ને ! વિસ્તીર્ણ તેજવડે અત્યર્થ દેદીપ્યમાન તું, કર્માનુષ્ઠાનને વિઘ્નકારક શત્રુનો વિશેષ નાશ કર. રોગરહિત સામર્થ્યોપેત રાક્ષસોનો બાધ કર કર્મ–વિઘ્નકારક–તેમને અપનોદન–દૂર કર, યદ્વા અભિમુખે–આગમન–પરા-

ગમન-પરાયણ-પિશાચિકાનો બાધ કર. સ્વર્ગાદિ લક્ષણ શોભન સુખ હેતુભૂત. મહાન્ અર્થાત્ શત્રુવિજયવડે પ્રાપ્ત મહિમા- વાળા, સુષ્ઠુ-આહ્વાન-યુક્ત અગ્નિના અમારા સુખહેતુ પરત્વે- પ્રણીત-ઉત્તરવેદિ-આદિ-સ્થાનોવિષે પ્રણયનપૂર્વક કત્વનુષ્ઠાન પરત્વે અમે યુક્ત થઇએ. १

त्वंनोंअस्याउपसोव्युंष्टौत्वंसूरउदितेबोधिगोपाः ।
जन्मैवनित्यंतनयंजुषस्वस्तोमंमेअग्नेतन्वासुजात ॥ २ ॥

प० त्वम् । नः । अस्याः । उषसः । विऽउंष्टौ । त्वम् । सूरे । उतऽईते । बोधि । गोपाः । जन्मंऽइव । नित्यम् । तनयम् । जुषस्व । स्तोमंम् । मे । अग्ने । तन्वा । सुऽजात ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! તું આ ઉષાનો પ્રકાશ તથા સૂર્યનો ઉદય સતે, અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ વિષે પ્રવૃત્ત અમે તેનો ગોપાયિતા થાઉં એમ કરી જાગૃત હો. સુષ્ઠુજાત-દેદીપ્યમાન અથવા સ્વયંભૂ-તૂં, પિતા જેમ પોતાના ઔરસ પુત્રને પરિષ્વગ- આદિ વડે સેવે તેમ અમારા સ્તોત્રનું નિત્યસેવન કર. २

त्वंनृचक्षांवृषभानुपूर्वीःकृष्णास्वंग्नेअरुषोविभांहि ।
वसोनेषिंचपर्षिचात्यंहःकृधीनोंरायउशिजोंयविष्ठ ॥ ३ ॥

प० त्वम् । नृऽचक्षाः । वृषभ । अनुं । पूर्वीः । कृष्णासुं । अग्ने । अरुषः । वि । भाहि । वसो इति । नेषि । च । पर्षि । च । अति । अंहः । कृधि । नः । राये । उशिजः । यविष्ठ ॥ ३ ॥

अ० કામોના વર્ષિતા હે અગ્ને ! મનુષ્યોનાં શુભાશુભ કર્મનો દ્રષ્ટા રાત્રિ વિષે આ-રોચમાન તૂં, અનુક્રમે બહુ જ્વાલાઓને વિશેષે પ્રકાશિત કર. સર્વજગતને પ્રકાશપ્રદાનવડે સ્વ-સ્વસ્થાન વિષે વાસયિતા, હે અગ્ને તૂં અમને કર્માનુરૂપ ફળો પ્રાપ્ત કરાવ અમારાં દારિદ્યલક્ષણ પાપને અતિપાર કરાવ. હે યુવતમ અગ્ને ! અમને ધનની કામના કરનારા કર અર્થાત્ અભિલષિત ફલપ્રદાનવડે પ્રાપ્તકામ કર. ૩

*अषाळ्हो अग्ने वृषभो दिदीहि पुरो विश्वाः सौभगा संजिगीवान् ।
यज्ञस्य नेता प्रथमस्य पायोर्जातवेदो बृहतः सुप्रणीते ॥ ४ ॥

प० अषाळ्हः । अग्ने । वृषभः । दिदीहि । पुरः । विश्वाः ।
सौभगा । सम्ऽजिगीवान् । यज्ञस्य । नेता । प्रथमस्य ।
पायोः । जातऽवेदः । बृहतः । सुऽप्रनीते ॥ ४ ॥

अ० હે અગ્ને ! શત્રુઓવડે અ-પરાજિત, કામોનો-વરસાવનાર-તૂં, શત્રુની સર્વપુરીઓને, ઉત્તમ ધનોને સમ્યક્ પ્રકારે જિતતો જ્વાલાઓ વડે સર્વત દેદીપ્ન કર શોભનપ્રણયન. સર્વજ્ઞ હે અગ્ને ! ઉપદિષ્ટ તથા અતિદિષ્ટ દ્વિવિધ કર્તવ્યતા-કલાપ વડે મહાન્ તત્તત્પ્રદાનવડે રક્ષક, મુખ્ય યજ્ઞનો નેતા અર્થાત્ હવિર્વહન-દેવતાહ્વાન-આદિ-ક્રિયા વડે યાગનિર્વાહક થા. ૪

अच्छिद्रा शर्म जरितः पुरूणि देवाँ अच्छा दीद्यानः सुमेधाः ।
रथो न सस्निरभि वक्षि वाजमग्ने त्वं रोदसी नः सुमेके ॥ ५ ॥

* (पयपायप्रथमोयज्ञोयज्ञानांयज्ज्योतिष्टोमः ।)

प० अच्छिद्रा । शर्म । जरितरिति । पुरूणि । देवान् । अच्छ । दीद्यानः । सुमेधाः । रथः । न । सस्निः । अभि । वक्षि । वाजम् । अग्ने । त्वम् । रोदसी इति । नः । सुमेके इति सुमेके ॥ ५ ॥

અ० અન્તકાલે સર્વ જગતના જરયિતા હે અગ્ને ! શોભન-પ્રજ્ઞાયુક્ત, સ્વતેજવડે પ્રકાશમાન તૂં, યષ્ટવ્ય દેવોને અભિલક્ષી સ્વર્ગાદિના સુખસાધનભૂત-અગ્નિહોત્રાદિ અનેક કર્મોને અચ્છિદ્રરૂપે સિદ્ધ કર. અર્થાત્ કર્તા, કર્મ તથા સાધનના વૈકલ્યથી રહિત-સંપૂર્ણ કર. હે અગ્ને સ્વકીય સતતગમનનો નિરોધ કરી હવિપ્રક્ષેપપર્યંત વર્તમાન તૂં, હવિર્લક્ષણઅન્નને દેવોપ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવ. ધાન્યાદિકને વહન કરી જેમ રથ પોતાના સ્વામિને પ્રાપ્ત કરાવે તેમ તે અન્નને પ્રાપ્ત કરાવ તૂં આ શોભનરૂપ-યુક્ત દ્યાવાપૃથિવીને પ્રકાશયુક્ત કર. ૫

प्रपीपयवृषभजिन्ववाजानग्नेत्वंरोदसीनःसुदोघे ।
देवेभिर्देवसुरुचारुचानोमानोमर्तस्यदुर्मतिःपरिष्ठात् ॥ ६ ॥

प० प्र । पीपय । वृषभ । जिन्व । वाजान् । अग्ने । त्वम् । रोदसी इति । नः । सुदोघे इति सुदोघे । देवेभिः । देव । सुरुचा । रुचानः । मा । नः । मर्तस्य । दुःमतिः । परि । स्थात् ॥ ६ ॥

अ० કામોના વર્ષિતા હે અગ્ને ! તું અમારાં અભિલષિત ફલોને પ્રવૃદ્ધ કર અને અન્ન અર્પણ કર. દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! શોભન દીપ્તિવડે શોભમાન તું, યજ્ઞીય દેવો સહિત અમારાં આ દ્યાવાપૃથિવીને વૃષ્ટિદ્વારા અભિમત ફલપ્રદાનવડે સુષ્ઠુપ્રકારે દોહનકરનારાં કર. શત્રુમનુષ્યનો દુષ્ટબુદ્ધિ-પ્રયુક્ત-અભિભવ, અમારી આસપાસ મ પ્રાપ્ત હો. ६

इळांमग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशंश्वत्तमंहवंमानायसाधा ।
स्यान्नंःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेंसुमतिर्भूत्वस्मे ॥७॥१८॥

(જુઓ સૂ० ७-११).

इतितृतीयस्यप्रथमेपंचदशोवर्गः ॥१८॥

सूक्त १८.

१ सूरे = सूर्ये = સૂર્ય.
२ अषाळ्हः = शत्रुभिः असोढः = શત્રુવડે અ-પરાજિત.
३ संजिगीवान् = सम्यक्जयन् = સમ્યક્ પ્રકારે જીતનો.
४ पायोः = रक्षकस्य = રક્ષક.
५ मन्मिः = संभक्तासंभजनीयः यद्वा संजातः संनिरुद्धः स्वकीयंसततगमनं संनिरुध्य = સ્વકીય સતત ગમનનો નિરોધ કરી.
६ सुमेके = शोभनरूपोपेते = શોભનરૂપવડે યુક્ત.
७ प्रपीपय = प्रवर्धय = પ્રવૃદ્ધ કર.

सूक्त १६.

ઋષિઃ—ઉત્કીલ. દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—વિષમ બ્રહતી, સમ-સતોબૃહતી.

अयमग्निः सुवीर्यस्येशे महः सौभगस्य ।
राय ईशे स्वपत्यस्य गोमत ईशे वृत्रहथानाम् ॥ १ ॥

प० अयम् । अग्निः । सुवीर्यस्य । ईशे । महः । सौभगस्य ।
रायः । ईशे । सुअपत्यस्य । गोमतः । ईशे ।
वृत्रहथानाम् ॥ १ ॥

અ० આ અગ્નિદેવ, શોભન-સામર્થ્યોપેત-મહાન્-સૌભાગ્યનો નિયંતા છે. તે, ગવાદિપશુયુક્ત-શોભન-અપત્યનો અને ધનનો નિયંતા છે. એ રીતનો અગ્નિદેવ, શત્રુભૂત-પાપ-વિનાશનનો પણ સ્વામી છે. ૧

इमं नरो मरुतः सश्चता वृधं यस्मिन्रायः शेवृधासः ।
अभि ये सन्ति पृतनासु दूढ्यो विश्वाहा शत्रुमादभुः ॥२॥

प० इमम् । नरः । मरुतः । सश्चत । वृधम् । यस्मिन् ।
रायः । शेवृधासः । अभि । ये । सन्ति । पृतनासु ।
दुःध्यः । विश्वाहा । शत्रुम् । आदभुः ॥ २ ॥

अ० કર્મનેતા હે મરૂદ્દેવો ! પશુપુત્રાદિ–વર્ધક આ અગ્નિદેવનું
હવિ.–અાનયનાર્થ સેવન કરો. જે દૈવવિષે ધનો,
દાનભોગ–આદિ–ઉપયોગવડે સુખનાં વર્ધક હોય છે.
જે દેવો, સગ્રામોવિષે દુષ્ટધ્યાન–યુક્ત–આત્મહિંસક
શત્રુઓના અભિભવ કરનારા છે, અને જે અખંડકાલ-સર્વદા
આત્મદ્વેષ્ટા શત્રુઓનો વધ કરેછે તે સર્વેય મરૂદ્દેવો આ
અગ્નિનું સેવન કરો. ૨

सत्वंनोरायशिशीहिमीढ्वोअग्नेसुवीर्यस्य ।
तुविद्युम्नवर्षिष्ठस्यप्रजावतोनमीवस्यशुष्मिणः ॥३॥

प० स. । त्वम् । नः । रायः । शिशीहि । मीढ्वः । अग्ने ।
सुवीर्यस्य । तुविद्युम्न । वर्षिष्ठस्य । प्रजावतः । अनमी-
वस्य । शुष्मिणः ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! તું અમને ધનવડે તીક્ષ્ણ–સમૃદ્ધ કર.
બહુધનોપેત, કામોના સેક્તા હે અગ્ને ! તું વૃદ્ધતમ–પ્રભૂત,
અપત્યયુક્ત, આરોગ્ય–હેતુરૂપ, બલહેતુરૂપ, શોભનસામર્થ્યયુક્ત
અન્ન સાથ અમને સંબંધવાળા કર. ३

*चक्रिर्योविश्वाभुवनाभिसासहिश्चक्रिर्देवेष्वादुवः ।
आदेवेषुयततआसुवीर्यआशंसउतनृणाम् ॥ ४ ॥

प० चक्रिः । यः । विश्वा । भुवना । अभि । सुसहिः । चक्रिः ।

---

* (तस्सृष्टातदेवानुप्राविशत् ।)

देवेषु । आ । दुवः । आ । देवेषु । यतते । आ । सुवीर्ये ।
आ । शंसे । उत । नृणाम् ॥ ४ ॥

अ० જે આ અગ્નિદેવ, સર્વ જગતનો કર્તા છે તે અખિલ ભુવનનો વિષે અભિવેશ કરે છે. કર્તારૂપ તે અગ્નિદેવ, પુરોડાશ આદિ હવિર્ભારને સહન કરવાના સ્વભાવવાળો મતો, અમો વડે દત્ત હવ્યાન્નને યજનીય દેવો મધ્યે આનયન કરે છે. તે અગ્નિદેવ, દેવનશીલ સ્તોતાઓ મધ્યે આભિમુખ્યતાએ ગમન કરે છે. વળી, યજ્ઞનેતા સ્તોતાઓના સ્તોત્ર પરત્વે તે અગ્નિદેવ આગમન કરે છે. વળી, તે મનુષ્યોના શોભનવીર્યોપેત યુદ્ધ વિષે રક્ષણાર્થ આગમન કરે છે. ૪

मानोअग्नेमतयेमावीरतायैरीरधः ।
मागोतायैसहस्पुत्रमानिदेपद्वेषांस्याकृधि ॥ ५ ॥

प० मा । नः । अग्ने । अमतये । मा । अवीरतायै । रीरधः ।
मा । अगोतायै । सहसः । पुत्र । मा । निदे । अप ।
द्वेषांसि । आ । कृधि ॥ ५ ॥

अ० હે બલપુત્ર અગ્ને ! તું અમને શત્રુભૂત-દારિદ્રના વિષયભૂત મ કર. અમને અપુત્રતાના વિષયભૂત મ કર. ગવાદિ-પશુ-સંપત્તિના-અભાવના વિષયભૂત મ કર. નિન્દાના વિષયભૂત મ કર. તું કર્માપરાધનિમિત્ત-શત્રુઓનું નિવારણ કર. ૫

शग्धिवाजस्यसुभगप्रजावतोग्नेबृहतोअध्वरे ।
संराया भूयसासृजमयोभुवातुविद्युम्नयशस्वता ॥६॥१९॥

प० शुग्धि । वाजंस्य । सुऽभग । प्रजाऽवंतः । अग्नें । बृहत । अध्वरे । सम् । राया । भूयंसा । सृज । मयःऽभुँवां । तुविऽद्युम्न । यशंस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

अ० शोभनधनोपेत हे अग्ने ! तू आ अग्निष्टोमादि कर्म विषे महान्-प्रभूत अपत्योपेत अन्नने नियन्ता छे तेवु अन्न आ यज्ञविषे तू अमने दे बहुधनयुक्त हे अग्ने ! तू सुखभावक अतिप्रभूत-धनवडे अमने संयुक्त कर ६

इतितृतीयस्यप्रथमेषोडशोवर्गः ॥ १८ ॥

सूक्त १६

१ वृत्रहथानाम् = हनन हथ शत्रुभूतपापविनाशनानाम् = शत्रुभूत पापविनाशनने।
२ शेवृधा = सुखस्यवर्धका = सुखना वर्धक
३ आदभु = आदम्नुवन्तिहिंसन्ति = वध करे छे
४ चक्रि = कर्ता ।
५ अमतये = शत्रुभूतायदारिद्राय = शत्रुभूत दारिद्र
६ अगातायै = गवादिपशुसपत्यभावस्य = गवादि संपत्तिना अभावना विषयभूत
७ अवीरतायै = अपुत्रतायै = अपुत्रताना विषयभूत
८ मयोभुवा = सुखस्यभावकेन = सुखना भावक

सूक्त १७.

ઋષિ:--કત વૈશ્વામિત્ર: દેવતા—અગ્નિ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુપ્.

समिध्यमानःप्रथमानुधर्मासमक्तुभिरज्यतेविश्ववारः ।
शोचिष्केशोघृतनिर्णिक्पावकःसुयज्ञोअग्निर्यजथायदेवान् ॥१॥

प० समऽइध्यमानः । प्रथमः । अनु । धर्म । सम् । अक्तुऽभिः ।
अज्यते । विश्वऽवारः । शोचिःऽकेशः । घृतऽनिर्णिक् ।
पावकः । सुऽयज्ञः । अग्निः । यजथाय । देवान् ॥ १ ॥

અ० યજ્ઞનો ધારણ કરનાર, અનુક્રમે સમુજ્જ્વલિત, યજ્વા ધર્મસાધનભૂત યજ્ઞોવિષે પ્રથમ સમુજ્જ્વલિત, સર્વ યજનારા વડે વરણીય, પ્રકાશમાન-જ્વાલારૂપી કેશોવાળો, ઘૃતના તાપન દ્વારા વિલપનવડે શોધક, અમારો પાપશોધક, શોભનયજ્ઞોપેત તે અગ્નિદેવ, યજનીય દેવોને યજન કરવા ઘૃતાદિવડે સમ્યક્ પ્રકારે સિંચાય છે. ૧

यथायजोहोत्रमग्नेपृथिव्यायथादिवोजातवेदश्चिकित्वान् ।
एवानेनहविषायक्षिदेवान्मनुष्वद्यज्ञंप्रतिरेममद्य ॥ २ ॥

प० यथा । अयजः । होत्रम् । अग्ने । पृथिव्याः । यथा ।
दिवः । जातऽवेदः । चिकित्वान् । एव । अनेन । हविषा ।
यक्षि । देवान् । मनुष्वत् । यज्ञम् । प्र । तिर । इमम् ।
अद्य ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! યજમાનભૂતા પૃથિવીદેવતાના હોતા સતા તેં પૂર્વે હોમસાધન હવ્યાન્નવડે જેમ યજન કરેલું, જાતપ્રજ્ઞ હે અગ્ને ! હે કર્મવિષયજ્ઞાનવાન્ દેવ ! દ્યુદેવતાનો હોતા થઇ તેં જેમ યજન કરેલું, એ રીતે તું અમારા કર્મ વિષે હોતા સતો, આ હવ્યાન્નવડે દેવોનું યજન કર. મનુના યજ્ઞની પેરે, અમારા યજ્ઞને અનુષ્ઠાન–સંપૂર્તિ દ્વારા પાર ઉતાર. २

त्रीण्यायूंषितवंजातवेदस्तिस्रआजानीरुषसस्ते अग्ने ।
ताभिर्देवानामवोयक्षिविद्वानथाभवयजमानायशंयोः ॥२॥

प० त्रीणि । आयूंषि । तव । जातऽवेदः । तिस्रः । आऽजानीः ।
उषसः । ते । अग्ने । ताभिः । देवानाम् । अवः । यक्षि ।
विद्वान् । अथ । भव । यजमानाय । शम् । योः ॥ २ ॥

अ० હે જ્ઞાનપ્રજ્ઞ દેવ ! (આજ્ય–ઓષધિ–સોમાત્મક) ત્રિવિધ અન્ન હારા આહારરૂપે કલ્પિત છે. હે અગ્ને ! ઉષાભિમાનિ ત્રણે દેવતા, હારી જનયિત્રી–માતારૂપે છે. યદ્વા, તે ત્રણે દેવતા હારી પશ્ચાત્ જન્મેલા છે તે ઉષોભિમાની દેવતા સહિત તું હવિર્લક્ષણ અન્ન, યષ્ટવ્ય દેવોને અર્પણ કર. તદનંતર વિદ્વાન તું, યજનારાર્થ સુખહેતુરૂપ હો. સુખનો મિશ્રયિતા હો. ३

अग्निंसुद्योतिंसुदृशंगृणन्तोनमस्यामस्त्वेडयंजातवेदः ।
त्वांदूतमरतिंहव्यवाहंदेवाअकृण्वन्नमृतस्यनाभिम् ॥४॥

प० अग्निम् । सुऽद्योतिम् । सुऽदृशम् । गृणन्तः । नमस्यामः ।

त्वा । इदम् । जातऽवेदः । त्वाम् । दूतम् । अरतिम् ।
हव्यऽवाहम् । देवाः । अकृण्वन् । अमृतस्य । नाभिम् ॥४॥

अ० सर्वभूतजातना वेदिता हे अग्ने ! त्वद्विषया स्तुतिने संपादन करनार अमे, अंगनादि गुणोपेत, सुंदर दीप्तिवाळा, सर्व लोकथकी सुंदर दर्शनवाळा स्तुत्य तूंने, हविवडे पूजित करीए छीए. अमोवडे यजनीय इन्द्रादिक देवोए, जेने अमृतत्व, देवान्नभूतसुधाना–नाभिस्थानभूत–तूंने, हव्यवहन करनार दूतरूपे करेलो. ४

यस्त्वद्धोता पूर्वो अग्ने यजीयान्द्विता च सत्ता स्वधया च शंभुः ।
तस्यानु धर्म प्र यजा चिकित्वोऽथा नो धा अध्वरं देववीतौ ॥५॥१७॥

प० यः । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यजीयान् । द्विता ।
च । सत्ता । स्वधया । च । शम्ऽभुः । तस्य । अनु ।
धर्म । प्र । यज । चिकित्वः । अथ । नः । धाः । अध्वरम् । देवऽवीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

अ० हे अग्ने ! ताराथी पण प्रथमभावी अतिशये यष्टा जे होता, मध्य तथा उत्तम स्थान विषे सामाव्य अन्न सह निषण्ण सतो यष्टाओने सुख कर थयेलो. धर्मविषयक चेतनावाळा हे अग्ने ! ते होताना धर्मोने उपलक्षी प्रकर्षपणे देवोनुं पूजन कर. तदनन्तर, हे अग्ने ! तूं अमारा आ यज्ञनुं देवोनी प्रीत्यर्थ विधान कर. ५

इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

सूक्त १७.

१ अक्तुभिः = अंजनसाधनैः घृतादिभिः = घृतादि वडे.
२ समज्यते = सम्यक्सिच्यसे = सम्यक् सिंचाय छे.
३ निर्णिक् = शोधकः ।
४ यजथाय = यष्टुम् = यजन करवा.
५ प्रतिर = पारगमय = पार उतार.
६ आजानीः = जनयित्र्यः = माता
७ योः = सुखस्यमिश्रयिता = सुखने अर्पण करनार.

सूक्त १८.

ऋषिः—वैश्वामित्र; देवता —अग्नि; छन्दः—त्रिष्टुभ्.

भवानोअग्नेसुमनाउपेतौसखेवसख्येपितरेवसाधुः ।
पुरुद्रुहोहिक्षितयोजनानांप्रतिप्रतीचीर्दहतादरातीः ॥ १ ॥

प० भर्व । नः । अग्ने । सुऽमनाः । उपऽइतौ । सखाऽइव ।
सख्ये । पितराऽइव । साधुः । पुरुऽद्रुहः । हि । क्षितयः ।
जनानाम् । प्रति । प्रतीचीः । दहतात् । अरातीः ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! तूं प्रवर्ग्याख्य कर्मनी अभिमुख आगमन करवा अनुकूळमनरक थई अमारो कर्मसाधक हो. सुहृत् जेम मित्रार्थे हितोपदेशवडे साधुरूप होय, मातपिता जेम पुत्रार्थे

સન્માર્ગના ઉપદેશ આદિવડે સાધકરૂપે હોય તદ્વત્ તું, કર્મ–સાધક હો. મનુષ્યો, પરસ્પર ક્રોધયુકત હોય છે તેથી તું, અભિમુખે આગમન કરનારા શત્રુઓને પ્રતિકૂલ સતો ભસ્મીભૂત કર. ૧

तपोष्वंग्नेअन्तराँअमित्रान्तपाशंसमररुषःपरस्य ।
तपोवसोचिकितानोअचित्तान्वितेतिष्ठन्तामजराअयासः ॥२॥

प० तपो इति । सु । अग्ने । अन्तरान् । अमित्रान् । तप ।
शंसम् । अररुषः । परस्य । तपो इति । चिकितानः ।
अचित्तान् । वि । ते । तिष्ठन्ताम् । अजराः । अयासः ॥२॥

અ० હે અગ્ને ! અભિભાવુક શત્રુઓનો સુષ્ઠુ પ્રકારે બાધ કર. તું ને હવ્યાન્ન–અનર્પણ–કરનાર–પરશત્રુના સમભિલાષનો નાશ કર. સર્વ પ્રાણિઓના વાસયિતા હે અગ્ને ! કર્માભિજ્ઞ તું, સત્કર્મ વિષે અનાસકત પુરૂષોને સંતપ્ત કર. તારાં રશ્મિઓ, જરારહિત–પ્રતિબંધરહિત સર્વત્ર ગમન સ્વભાવવાળાં વિશેષે સ્થિત હો ૨

इध्मेनाग्नइच्छमानोघृतेनजुहोमिहव्यंतरसेबलाय ।
यावदीशेब्रह्मणावन्दमानइमांधियंशतसेयायदेवीम् ॥ ३ ॥

प० इध्मेन । अग्ने । इच्छमानः । घृतेन । जुहोमि । हव्यम् ।
तरसे । बलाय । यावत् । ईशे । ब्रह्मणा । वन्दमानः ।
इमाम् । धियम् । शतऽसेयाय । देवीम् ॥ ३ ॥

सूक्त १७.

१ अवतुभिः = अंजनमाधनैः घृतादिभिः = घृतादि वडे
२ समइध्यसे = सम्यक्समिध्यसे = सम्यक् सिंचाय छे.
३ निणिक् = शोधकः ।
४ यजथाय = यष्टुम् = यजन करवा.
५ प्रतिर = पारगमय = पार उतार.
६ आजानी = जनयित्र्य = माता
७ योः = सुखस्यमिश्रयिता = सुखने अर्पण करनार.

सूक्त १८.

ऋषि—वैश्वामित्र, देवता—अग्नि; छन्द—त्रिष्टुभ्.

भवानोअग्नेसुमनाउपेतौसखेवसख्येपितरेवसाधुः ।
पुरुद्रुहोहिक्षितयोजनानांप्रतिप्रतीचीर्दहतादरातीः ॥ १ ॥

प० भवं । नः । अग्ने । सुऽमनाः । उपऽइतौ । सखाऽइव । सख्ये । पितराऽइव । साधुः । पुरुऽद्रुहः । हि । क्षितयः । जनानाम् । प्रति । प्रतीचीः । दहतात् । अरातीः ॥ १ ॥

अ० हे अग्ने ! तूं प्रवर्ग्याख्य कर्मनी अभिमुख आगमन करवा अनुकुलमनस्क थइ अमारो कर्मसाधक हो, सुहृद् जेम मित्रार्थ हितोपदेशवडे साधुरूप होय, मातपिता जेम पुत्रार्थ

સન્માર્ગના ઉપદેશ આદિવડે સાધકરૂપે હોય તદ્વત્ તું, કર્મ-સાધક હો. મનુષ્યો, પરસ્પર ક્રોધયુક્ત હોય છે તેથી તું, અભિમુખે આગમન કરનારા શત્રુઓને પ્રતિકૂલ સતો ભસ્મીભૂત કર ૧

तपो॒ष्व॑ग्ने॒ अन्त॑राँ अ॒मित्रा॒न्तपा॒ शंस॒मर॑रुषः॒ पर॑स्य ।
तपो॑ वसो चिकिता॒नो अ॒चित्ता॒न्वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑ ॥२॥

प० तपो॒ इति॑ । सु । अ॒ग्ने॒ । अन्त॑रान् । अ॒मित्रा॑न् । तप॑ । शंस॑म् । अर॑रुषः । पर॑स्य । तपो॒ इति॑ । चि॒कि॒ता॒नः । अ॒चित्ता॑न् । वि । ते॒ । ति॒ष्ठ॒न्ता॒म् । अ॒जराः॑ । अ॒यासः॑ ॥२॥

અ० હે અગ્ને ! અભિભાવુક શત્રુઓનો સુષ્ઠુ પ્રકારે બાધ કર તું ને હવ્યાન્ન-અનર્પણ-કરનાર-પરશત્રુના મમભિલાષનો નાશ કર. સર્વ પ્રાણિઓના વાસયિતા હે અગ્ને ! કર્માભિજ્ઞ તું, સત્કર્મ વિષે અનાસક્ત પુરુષોને સંતપ્ત કર. તારાં રશ્મિઓ, જરારહિત-પ્રતિબંધરહિત સર્વત્ર ગમન સ્વભાવવાળાં વિશેષે સ્થિત હો ૨

इ॒ध्मेना॑ग्न इ॒च्छमा॑नो घृ॒तेन॑ जु॒होमि॑ ह॒व्यं तर॑से॒ बला॑य ।
याव॒दीशे॒ ब्रह्म॑णा॒ वन्द॑मान इ॒मां धियं॑ शत॒सेया॑य दे॒वीम् ॥ ३ ॥

प० इ॒ध्मेन॑ । अ॒ग्ने॒ । इ॒च्छमा॑नः । घृ॒तेन॑ । जु॒होमि॑ । ह॒व्यम् । तर॑से । बला॑य । याव॑त् । ईशे॑ । ब्रह्म॑णा । वन्द॑मान । इ॒माम् । धिय॑म् । श॒त॒ऽसेया॑य । दे॒वीम् ॥ ३ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! ધનની-કામનાકરનાર તુ, સમિધ-સ્વરૂપ
ઘૃતવડે દગ્ધાન્ન-વેગાર્થ, સતતગમન-સિદ્ધયર્થ, સામર્થ્યાર્થ
તથા હવિર્ભારવહન-સિદ્ધયર્થ હવિ સિંચન કરૂં છુ સ્તોત્રદ્વારા
સ્તવન કરતો, વન્દન કરવાને શક્ત હોઉં તાવત્ અર્પણ
કર વળી તૂ સ્તુતિને અ-પરિમિત-ધન-પયવસાનાર્થ
અતિપ્રભૂતા કર ૩

उच्छोचिषा सहसस्पुत्र स्तुतो बृहद्वयः शशमानेषु धेहि ।
रेवदग्ने विश्वामित्रेषु शं योर्मर्मृज्मा ते तन्वं भूरि कृत्वः ॥ ४ ॥

प० उत । शोचिषा । सहसः । पुत्र । स्तुतः । बृहत् । वयः ।
शशमानेषु । धेहि । रेवत् । अग्ने । विश्वामित्रेषु । शम् ।
योः । मर्मृज्म । ते । तन्वम् । भूरि । कृत्वः ॥ ४ ॥

અ૦ હે બલપુત્ર અગ્ને ! દીપ્તિવડે ઉદ્દીપ્ત હો. સ્તુત તૂ
વિષયશમન કરનાર અમે-વિશ્વામિત્ર-ઋષિ પરત્વે, ધનયુક્ત
પ્રભૂતઅન્ન વિધાન કર રોગશમન કર ભયોનુ
અભિશ્રણ કર કર્મકર્તારૂપ હે અગ્ને ! તારા તનુને અમે
પુન પુન આહુતિઓવડે સિંચિએ છીએ ૪

कृधि रत्नं सुसनितर्धनानां स घेदग्ने भवसि यत्समिद्धः ।
स्तोतुर्दुरोणे सुभगस्य रेवत्सृप्रा करस्ना दधिषे वपूंषि ॥५॥१८॥

प० कृधि । रत्नम् । सुऽसनितः । धनानाम् । स । घ । इत् ।
अग्ने । भवसि । यत् । सम्ऽइद्धः । स्तोतुः । दुरोणे

सुद्गमार्गम्य । रेवन् । सूनृता । कुरेस्ना । दधिषे ।
वपूंषि ॥ ५ ॥ १८ ॥

અ० અભિલષિત ધનોના સુષ્ઠુદાતા હે અગ્ને ! ધનોમધ્યે અમારા પ્રતિ ઉત્તમ-રત્ન-વિધાન કર જ્યારે સોમાજ્યાદિવડે સમ્યક્ દેદીપ્ત થઇ વર્તે છે ત્યારે તું, નિશ્ચે ધનદાતા થાય છે વળી, સ્તુતિવડે, શોભન ધનયુક્ત સ્તોતા-યજમાનના ગૃહવિષે કર્મકરણાર્થ પ્રસન્ન તું બાહુઓને અને ભાસ્વર જ્યોતિઓને ધનયુક્તપૂર્વક ધારણ કરે છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टादशोवर्गः ॥१८॥

सूक्त १८.

१ उपेतौ = आभिमुख्येनागमने = અભિમુખ આગમન કરવા.

२ प्रतीचोः = प्रतीच प्रतिकूलतयास्मदाभिमुख्येनागच्छतः = પ્રતિકૂળપણે અભિમુખ આગમન કરનાર.

३ अन्तरान् = अभिमायुकान् = અભિમાયુક.

४ अररुषः = अप्रयच्छत. = અનર્પણ કરનાર.

५ अचित्तान् = अनासक्तमनस्कान् = અનાસક્ત મનવાળા.

६ अयासः = सर्वत्रगमनस्वभावाः = સર્વત્ર ગમન સ્વભાવવાળી.

७ तरसे = वेगाय = વેગાર્થ.

८ शतसेयाय = अपरिमितधनपर्यवसानाय = અપરિમિત ધનપર્યવસાનાર્થ.

९ शशमानेषु = शंसनंकुर्वाणेषु = શંસન કરનાર.
१० यो = भयानांयावनमपमिश्रणम् = ભયોનું અ-મિશ્રણ.
११ वृत्व = वर्तं = કર્મકર્તા.
१२ सुसनितः = अभिलषितधनानांसुष्टुदाता = અભિલા-
ષિત ધનના સુષ્ટુદાતા.
१३ सृप्रा = प्रसर्पणशीलो-प्रसृतौ = કર્મકરણાર્થ પ્રસૃત.
१४ करस्ना = कर्मणांप्रस्नातारौ = કર્મોના પ્રસ્નાતા.

सूक्त १९.

ઋષિ—ગાથિન્; દેવતા—અગ્નિ, છન્દ—ત્રિષ્ટુભ્

अग्निंहोतारंप्रवृणेमियेधेगृत्संकविंविश्वविदममूरम् ।
सनोयक्षद्देवतातायजीयान्रायेवाजायवनतेमघानि ॥ १ ॥

प० अग्निम् । होतारम् । प्र । वृणे । मियेधे । गृत्सम् । कविम् ।
विश्वऽविदम् । अमूरम् । सः । नः । यक्षत् । देवऽताता ।
यजीयान् । राये । वाजाय । वनते । मघानि ॥ १ ॥

अ० હે અગ્ને ! દેવોની સ્તુતિ કરનાર, મેધાવી, સર્વવિષયજ્ઞાનોપેત,
અમૂઢ, અંગનાદિ ગુણોપેત, યજ્ઞવિષે હોતારૂપ તૂંને, હું પ્રકર્ષ-
પણે સમજું છું તે અગ્નિદેવ યષ્ટતમ સતો, અમારા યષ્ટવ્ય
દેવોનું યજન કરો. વળી તે અગ્નિ ધનાર્થ અને અન્નાર્થ
મંહનીય હવ્યાન્નને સંસેવન કરો ૧

प्रतेअग्नेहविष्मतीमियर्म्यच्छासुद्युम्नांरातिनींघृताचीम् ।
प्रदक्षिणिद्देवतातिमुराणःसंरातिभिर्वसुभिर्यज्ञमश्रेत् ॥ २ ॥

प० प्र । ते । अग्ने । हविष्मतीम् । इयर्मि । अच्छ । सुद्यु-
म्नाम् । रातिनीम् । घृताचीम् । प्रदक्षिणित् । देवतातिम् ।
उराणः । सम् । रातिभिः । वसुभिः । यज्ञम् । अश्रेत् ॥२॥

अ० हे અગ્ને ! હું સુંદરતેજવાળી હવિર્યુક્તા–હવિર્દાત્રી ઘૃતવ્યાપ્તા
જુહૂ વા ઉપભૃતને તારી અભિમુખ પ્રેરું છું. તું, દેવોનો
વિસ્તાર કરનાર અમને દેવાયોગ્ય ધનોસહિત પ્રાદક્ષિણ્યપૂર્વક
આ યજ્ઞને સમ્યક્ પ્રકારે સેવન કર. २

सतेजीयसामनसात्वोतउतशिक्षस्वपत्यस्यशिक्षोः ।
अग्नेरायोनृतमस्यप्रभूतौभूयामतेसुष्टुतयश्चवस्वः ॥ ३ ॥

प० सः । तेजीयसा । मनसा । त्वाऽऊतः । उत । शिक्ष ।
सुऽअपत्यस्य । शिक्षोः । अग्ने । रायः । नृऽतमस्य ।
प्रऽभूतौ । भूयाम । ते । सुऽस्तुतयः । च । वस्वः ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! જે તું વડે રક્ષ્યમાણ હોય તે, અતિશય-સત્કર્મ-
વિષયક તીક્ષ્ણબુદ્ધિયુક્ત અન્તઃકરણવડે યુક્ત થાય છે.
વળી, તેને શોભન–અપત્યયુક્ત ધન અર્પણ કર. હે
અગ્ને ! અભિમત ફલપ્રદાન પરત્વે શક્તિમાન્ થવાની ઇચ્છા-
વાળો ધનનો અતિશય દેનાર તું તેના પ્રભાવ પરત્વે અમે
વિષયભૂત હોઇએ. વળી. શોભન-સ્તુતિ-સંપન્ન-અમે વસ્તુ-
સંપત્તિના ભાજનરૂપ થઇએ. ૩

भूरीणिहित्वेदधिरेअनीकाग्नेदेवस्ययज्यवोजनास ।
सआवहदेवतातियविष्ठशर्धोयदद्यदिव्यंयजासि ॥ ४ ॥

प० भूरीणि । हि । त्वे इति । दधिरे । अनीका । अग्ने । देवस्य । यज्यवः । जनास । सः । आ । वह । देवताति॑म् । यविष्ठ । शर्धः । यत् । अद्य । दिव्यम् । यजासि ॥ ४ ॥

अ० હે અગ્ને ! દ્યોતમાન તૂંના અધ્વર્યુ-પ્રભૃતિ-યજ્ઞજનો બહુ અનીકા-સેનારૂપે સર્વત્રપ્રસૃત જ્વાલારૂપ તેજોને તૂં વિષે નિશ્ચે વિધાન કરે છે. તે તૂ, યજ્ઞવ્યદેવોને આ કર્મવિષે આહ્વાન કર. હે અત્યંત યુવાન દેવ ! તૂ આ કર્મપરત્વે દ્યુલોકવિષે હોનાર દેવસંબંધી તેજને યજન કરે છે તેથી દેવોનું આહ્વાન કર. ૪

यत्त्वाहोतारमनजन्मियेधेनिषादयन्तोयजथायदेवाः ।
सत्वनोअग्नेवितेहबोध्यधिश्रवांसिधेहिनस्तनूषु ॥५॥१९॥

प० यत् । त्वा । होतारम् । अनजन् । मियेधे । निसादयन्तः । यजथाय । देवाः । सः । त्वम् । नः । अग्ने । अविता । इह । बोधि । अधि । श्रवांसि । धेहि । नः । तनुषु ॥५॥१९

अ० હે અગ્ને ! યજનાર્થ નિવાસકરનાર દેદીપ્યમાન ઋત્વિજોએ, યજ્ઞ વિષે દેવોના આહ્વાતા તૂને ઘૃતાહુતિઓવડે સિક્ત કરેલો છે. યષ્ટા, હોતારૂપ તૂને દર્ભાસન વિષે ઉપવિષ્ટ ઋત્વિજોએ

ઘૃતોવડે સિંચન કરેલો છે. તે તું, આ કર્મ પરત્વે અમારો પાલયિતા થાઉં એમ જાણનારો થા. તું અમારા અપત્યોપત્યે અધિક-ધનનિદાન-કરનાર હો. ૫ (૧૮)

इतितृतीयस्यप्रथमेपञ्चोनविंशोवर्गः ॥१९॥

सूक्त १९.

१ मियेधे = यज्ञे ।
२ गृणतम् = गृणंतमृद्देवानांस्तुतिकुर्वन्तम = દેવોની સ્તુતિ કરનાર.
३ देवताता = यष्टव्यतयासंबंधिनो देवान् = યષ્ટવ્યત એ-મ બંધવાળા દેવોએ.
४ मघानि = मंहनीयानिहवींषि = મંહનીય હવ્યાન્ન.
५ रातिनीम् = हविर्दात्रीम ।
६ घृताचीम = घृताचिताञ्जुहूमुपभृत वा = ઘૃતવ્યાપ્ત જુહૂ વા ઉપભૃત્.
७ प्रदक्षिणत् = प्रादक्षिण्येन = પ્રાદક્ષિણ્ય વડે.
८ शिक्षो. = अभिमतफलप्रदानेशक्तुमिच्छे॰ = અભિમત ફલપ્રદાન કરવા શકિતમાન થવાની ઇચ્છાવાળો.
९ अमजन् = औक्षन् = સિક્ત કરેલો છે.

सूक्त २०.

ઋષિ-ગાથિન્; દેવતાઃ-વિશ્વેદેવ; અવશિષ્ટ, અગ્નિ. છન્દઃ-ત્રિષ્ટુભ્.

*अग्निमुषसमश्विनादधिक्रांव्युष्टिषुहवतेवह्निरुक्थैः ।
सुज्योतिषोनःशृण्वन्तुदेवाःसजोषसोअध्वरंवावशानाः ॥ १ ॥

प० अग्निम् । उषसम् । अश्विना । दधिऽक्राम् । विऽउष्टिषु । हवते । वह्निः । उक्थैः । सुऽज्योतिषः । नः । शृण्वन्तु । देवाः । सऽजोषसः । अध्वरम् । वावशानाः ॥ १ ॥

અ० હવ્યાન્નોનો પ્રાપયિતા અગ્નિદેવ, ઉષાનો ઉદય થતા ઉષાના અભિમાની યજનીય દેવ અગ્નિને, અશ્વિનૂદેવોને તથા દધિક્રા દેવને ઉકથોવડે આહ્વાન કરે છે. સારું પ્રકારે દ્યોત-માન યજ્ઞની કામના કરનાર, પરસ્પર-સંગત આ સર્વદેવો, તે આહ્વાનનું શ્રવણ કરો. ૧

×अग्नेत्रीतेवाजिनात्रीषधस्थातिस्रस्तेजिह्वाऋतजातपूर्वीः ।
तिस्रउतेतन्वोदेववातास्ताभिर्नःपाहिगिरोअप्रयुच्छन् ॥ २ ॥

प० अग्ने । त्री । ते । वाजिना । त्री । सधऽस्था । तिस्रः । ते । जिह्वाः । ऋतऽजात । पूर्वीः । तिस्रः । ऊं इति । ते । तन्वः । देवऽवाताः । ताभिः । नः । पाहि । गिरः । अप्रऽयुच्छन् ॥ २ ॥

---

*(यथासुज्योतिषोअस्तश्वनां अभिष्युः ऋ. म. ८-४-१६)।
× त्रयोधाम्नयोहव्यवाहनोवैदेवानांकव्यवाहनः पितृणां सहरक्षाअसुराणाम् ।

અ૦ હે અગ્ને ! (અન્ન ઔષધિ તથા સોમાત્મક) ત્રણ પ્રકારનાં અન્નો, આગ્નીધ્રીય આદિ ધિષ્ણ્યસ્થાનો, અથવા એકાદશીન સત્રાખ્ય ત્રણ સ્થાનો, અથવા ત્રણે લોકો તથા તે સત્યભૂત યજ્ઞો મધ્યે સમુત્પન્ન હે અગ્ને ! માત્રિકાદિભેદે તારી પૂર્વી જિહ્વાઓ હોય છે. અથવા, હવ્યવાહન-કવ્યવાહન આદિ ત્રણ પ્રકારની તારી જીહ્વાઓ છે. અથવા, ગાર્હપતિ-આદિ ત્રણ જીહ્વા છે. હે અગ્ને ! ત્હારાં દેવોવડે અભિલષિત (પવમાન, પાવક, શુચ્યાત્મક) ત્રણ પ્રકારનાં તનુઓ છે. તું, અપ્રમાદી-સાવધાન થઇ તે તનુઓવડે અમે સ્તોતાઓનાં ગિરા-સ્તોત્રરૂઆદિ વાક્યોનું પાલન કર. ૨

अग्ने॒भूरी॑णि॒तव॑जातवेदो॒देव॑स्वधावो॒मृत॑स्य॒नाम॑ ।
याश्च॑मा॒याभा॒यिनां॑विश्वमिन्व॒त्वेपू॒र्वीःसन्द॒धुःपृ॑ष्टबन्धो ॥३॥

प० अग्ने॑ । भूरी॑णि । तव॑ । जा॒त॒ऽवे॒दः॒ । देव॑ । स्व॒धा॒ऽवः॒ । अ॒मृत॑स्य । नाम॑ । याः । च॒ । मा॒याः । मा॒यिना॑म् । वि॒श्व॒मि॒न्व॒ । त्वे इति॑ । पू॒र्वीः । स॒म्ऽद॒धुः । पृष्ट॑ब॒न्धो॒ इति॑ पृष्ट॑ऽबन्धो ॥ २ ॥

અ૦ દ્યોતમાન જાતપ્રજ્ઞ અન્નવન્ હે અગ્ને ! અમર-તું-અબંધિ-દેવો, અનેક તેજોનું સંધાન કરે છે. વિશ્વના સંતર્પક હે દેવ ! અપેક્ષિત ફલપ્રશ્નવિષયક સ્તોતાઓના હે બંધો ! અસુરોની જે અનેક માયા છે તે તું વિષે હોય છે તેથી, તું યજ્ઞવિઘ્નકારક માયિઓની માયાનો પરિહાર કરીને અમારા યજ્ઞનું પાલન કર. ૩

अग्निर्नेता भग इव क्षितीनां दैवीनां देव ऋतुपा ऋतावा ।
स वृत्रहा सनयो विश्ववेदाः पर्षद्विश्वाति दुरिता गृणन्तम् ॥४॥

प० अग्निः । नेता । भगःऽइव क्षितीनाम् । दैवीनाम् । देवः । ऋतुऽपाः । ऋतऽवा । सः । वृत्रऽहा । सनयः । विश्वऽवेदाः । पर्षत् । विश्वा । अति । दुःऽइता । गृणन्तम् ॥ ४ ॥

અ० વસન્તાદિ ઋતુઓના પાલક, સર્વ જગતને પ્રકાશપ્રદાનવડે પ્રવર્તક સૂર્યની પેરે જે આ અગ્નિદેવ, મનુષ્યો અને દેવો સંબંધી પ્રજાઓનો નેતા–અન્તર્યામિતાએ નિયામક હોય છે, અને જે સત્યકર્મક, પાપહન્તા, સનાતન–પુરાણ, સર્વ વિષયનો જ્ઞાનવાન્–સર્વજ્ઞ, દ્યોતમાન હોય છે તે સ્તુતિ કરનારાને નિખિલ પાપોની પાર ઉતારો. ૪

दधिक्रामग्निमुषसं च देवीं बृहस्पतिं सवितारं च देवम् ।
अश्विना मित्रावरुणा भगं च वसून्रुद्राँ आदित्याँ इह हुवे ॥५॥२०॥

प० दधिऽक्राम । अग्निम् । उषसम् । च । देवीम् । बृहस्पतिम् । सवितारम् । च । देवम् । अश्विना । मित्रावरुणा । भगम् । च । वसून् । रुद्रान । आदित्यान् । इह । हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

અ० દધિક્રાવા આદિ હે સર્વ દેવો ! હું અગ્નિને, દધિક્રાદેવને, ઉષાભિમાની દેવતાને, બૃહસ્પતિ દેવતાને, સવિતા દેવને, અશ્વિન્ દેવોને, મિત્રાવરૂણને અને સૂર્યદેવને, અષ્ટવસુઓને,

એકાદશરૂદ્રોને તથા દ્વાદશ આદિત્યોને, આ સર્વ હવિર્ભોજન કરનાર તમને આ કર્મ વિષે હવિઃસ્વીકરણાર્થ આહ્વાન કરૂં છું. ૫ (૨૦).

इतितृतीयस्यप्रथमेविंशोवर्गः ॥२०॥

सूक्त २०.

१ देववाता. = देवैरभिलषिता: = દેવો વડે અભિલષિત.
२ विश्वमिन्व = विश्वस्यसंतर्पक = વિશ્વના સંતર્પક.
३ पृष्टबन्धो = अपेक्षितफलप्रश्नविषयाणांस्तोतृणामबन्धो = અપેક્ષિત ફલપ્રશ્નવિષયક સ્તોતાના બન્ધુ.
४ पर्षत् = पारं नयतु = પાર ઉતારો.

सूक्त २१.

ઋષિઃ—ગાથિન્ કૌશિક. દેવતા—અગ્નિ; છન્દ—૧-૪ ત્રિષ્ટુભ્, ૨-૩ અનુષ્ટુભ્, ૫ સતોબૃહતી.

*इमंनोयज्ञममृतेषुधेहीमाहव्याजातवेदोजुषस्व ।
स्तोकानामग्नेमेदसोघृतस्यहोतःप्राशानप्रथमोनिषद्य ॥१॥

१० इमम् । नः । यज्ञम् । अमृतेषु । धेहि । इमा । हव्या ।
जातऽवेदः । जुषस्व । स्तोकानाम् । अग्ने । मेदसः ।
घृतस्य । होतः । इति । प्र । अशान । प्रथमः । निऽसद्य ॥१॥

* (अग्नियदेवानांहोता. ए. ब्रा. २-११) ।

अ० હે જાતપ્રજ્ઞ અગ્ને ! અમારા આ યજ્ઞને–પશુયાગને અમર– યષ્ટવ્યદેવો મધ્યે નિધાન–સમર્પિત કર. તું આ હવ્યાન્નોને સેવન કર. દેવોના આહ્વાતા હે અગ્ને ! વેદિ વિષે ઉપવિષ્ટ થઇ સર્વ ઋત્વિજો મધ્યે આદિમ સતો, વપાખ્ય હવ્યાન્નને તથા આજ્યના બિંદુઓને ભક્ષણ કર. १

घृतवन्तःपावकतेस्तोकाश्चोतन्तिमेदसः ।
स्वधर्मन्देववीतयेश्रेष्ठंनोधेहिवार्यम् ॥ २ ॥

प० घृतऽवन्तः । पावक । ते । स्तोकाः । श्चोतन्ति । मेदसः ।
स्वऽधर्मन । देवऽवीतये । श्रेष्ठम् । नः । धेहि । वार्यम् ॥२॥

अ० પાપશોધક હે અગ્ને ! સાંગસ્વરૂપ આ યજ્ઞ વિષે યજ્વા સ્વયમેવ–ધારક હે અગ્ને ! તુ. અને યજનીય દેવોના ભક્ષણાર્થે, ઘૃતોપેત મેદોરૂપ હવ્યાન્નનાં બિન્દુઓ ક્ષરણ કરે છે. (તેથી,) વરણીય–સંભજનીય શ્રેષ્ઠ ધન અમને દે. २

तुभ्यंस्तोकाघृतश्चुतोग्नेविप्रायसन्त्य ।
ऋषिःश्रेष्ठःसमिध्यसेयज्ञस्यप्राविताभव ॥ ३ ॥

प० तुभ्यम् । स्तोकाः । घृतऽश्चुतः । अग्ने । विप्राय । सन्त्य ।
ऋषिः । श्रेष्ठः । सम् । इध्यसे । यज्ञस्य । प्रऽअविता ।
भव ॥ ३ ॥

अ० યષ્ટાઓ વડે સંભજનીય યજ્વા યષ્ટાઓ અર્થ ફલપ્રદ હે અગ્ને ! મેધાવી તું અર્થ બિન્દુઓ ઘૃતક્ષરણયુક્ત હોય છે.

અતીન્દ્રિયાર્થદર્શી–શ્રેષ્ઠ–સર્વાતિશાયી તું, ઘૃતયુક્ત મેદો–બિન્દુઓ વડે સમ્યક્પ્રકારે પ્રજ્વલિત કરાય છે. તે તું, યજ્ઞનો પ્રકર્ષપણે પાલક હો. ૩

तुभ्यंश्चोतन्त्यध्रिगोशचीव स्तोकासोअग्नेमेदसोघृतस्य ।
कविशस्तोबृहताभानुनागाहव्याजुषस्वमेधिर ॥ ४ ॥

प० तुभ्यम् । श्चोतन्ति । अध्रिगो इत्यध्रिऽगो । शचीऽइव । स्तोकासः । अग्ने । मेदसः । घृतस्य । कविऽशस्तः । बृहता । भानुना । आ । अगाः । हव्या । जुषस्व । मेधिर ॥ ४ ॥

अ० સતતગમન–સ્વભાવવાળા શક્તિમન્ હે અગ્ને ! મેદોરૂપ હવિના અને ઘૃતનાં બિન્દુઓ તુંઅર્થ સવણ કરે છે. કર્માભિજ્ઞ હોતાઆદિઓવડે સ્તુતિ કરાયલ તૂ, પ્રભૂત તેજ-વડે સહિત સતો અમારા પશુયાગ પ્રતિ અભ્યાગમય કર. પ્રજ્ઞાવન્ હે અગ્ને ! વપાદિ હવ્યાન્નનું સેવન કર. ૪

ओजिष्ठंतेमध्यतोमेदउद्भृतंप्रतेवयंददामहे ।
श्चोतन्तितेवसोस्तोकाअधित्वचिप्रतितान्देवशोविहि ॥५॥२१॥

प० ओजिष्ठम् । ते । मध्यतः । मेदः । उत्ऽभृतम् । प्र । ते । वयम् । ददामहे । श्चोतन्ति । ते । वसो इति । स्तोकाः । अधि । त्वचि । प्रति । तान् । देवऽशः । विहि ॥५॥२१॥

अ० હે અગ્ને ! અતિશય સારયુક્ત હવ્યાન્ન પશુના મધ્ય ભાગ-માંથી ત્વદર્થ ઉદ્ધૃત કરેલું છે. અમે અધ્વર્યુઆદિઓ તે

હવ્યાન્ન તુને અર્પણ કરીએ છીએ. હે અગ્ને ! વપા ઉપર જે ઘૃતમિશ્ર-બિન્દુઓ ત્વદર્થં સ્રવે છે અથવા, ત્હારા જ્વાલા નામના શરીર ઉપર સ્રવે છે તે પ્રત્યેક બિન્દુને દેવો વિષે વિશેષ રીતે પ્રાપ્ત કરાવ ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेएकविंशोवर्गः ॥२१॥

सूक्त २१

१ स्तोक = बिन्दु ।
२ सत्य = सम्भजनीय ।
३ अध्रिग = अधृतगमनससततगमनस्वभाव = સતત ગમન સ્વભાવવાળા
४ उद्भृतम् = उध्धृतम् ।
५ देवशः = देवेषु = દેવો વિષે
६ प्रतिविहि = प्रत्येकं विभजस्व = પ્રત્યેકને વિશેષ રીતે પ્રાપ્ત કરાવ

सूक्त २२.

ઋષિ —ગાથિન્ (કૌશિક) દેવતા: —પુરીષ્ય, અગ્નિ, છન્દ — ૪ અનુષ્ટુભ્ અવશિષ્ટ ત્રિષ્ટુભ્

अयंसोअग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रःसुतंदधेजठरेवावशानः ।
सहस्रिणंवाजमत्यंनसप्तिंससवान्त्सन्त्स्तूयसेजातवेदः ॥१॥

प० अयम् । सः । अग्निः । यस्मिन् । सोमम् । इन्द्रः । सुतम् । दधे । जठरे । वावशानः । सहस्रिणम् । वाजम् । अत्यम् । न । सप्तिम् । ससवान् । सन् । स्तूयसे । जातऽवेदः ॥१॥

अ० ઉત્તરવેદિવિષે આહવનીયરૂપે દેખાતો આ અગ્નિ નિશ્ચે તેવો છે. જે વિષે સવનકરેલા સોમને (સોમની) કામના-કરનારો-ઇન્દ્રદેવ સ્વોદર વિષે ધારણ કરે છે તેથી તે અગ્નિ મહિમાવડે યુક્ત છે. હે જાતપ્રજ્ઞ દેવ! યુદ્ધ વિષે નાનાસ્વરૂપને સેવનાર તું, વેગવશાત્ અશ્વનીપેરે, વા આજ્ય-ઓષધિ તથા સોમ-આદિ-સહસ્રસંખ્યાક હવિલક્ષણ અન્નને સેવનાર મતો, અમો વડે સ્તુતિ કરાતો રહેલો છે. १

अग्ने॒ यत्ते॑ दि॒वि वर्चः॑ पृथि॒व्यां यदोष॑धीष्व॒प्स्वा य॑जत्र ।
येना॒न्तरि॑क्षमु॒र्वा॑त॒तन्थ॑ त्वे॒षः स भा॒नुर॑र्ण॒वो नृ॒चक्षाः॑ ॥२॥

प० अग्ने॑ । यत् । ते॒ । दि॒वि । वर्चः॑ । पृथि॒व्याम् । यत् । ओष॑धीषु । अ॒प्ऽसु । आ । य॒ज॒त्र । येन॑ । अ॒न्तरि॑क्षम् । उ॒रु । आ॒ऽत॒तन्थ॑ । त्वे॒षः । सः । भा॒नुः । अ॒र्ण॒वः । नृ॒ऽचक्षाः॑ ॥ २ ॥

अ० હે યજનીય અગ્ને! દ્યુલોક વિષે જે આદિત્યાખ્ય જ્યોતિ છે તે તારું જ છે. પૃથિવી વિષે વર્તનારું જે તેજ તે તારું જ છે. અરણિપ્રભુતિ કાષ્ઠો મધ્યે જે તેજ છે તે યદ્વા વનસ્પતિ આદિ મધ્યે જે સોમાખ્ય તેજ છે, જલો વિષે જે ઔર્વાખ્ય

તેજ છે તે સર્વેય સર્વત્ર વર્તનારૂં તેજ તારૂં જ છે. જે વાયુરૂપ તેજવડે વળી તૂં આકાશને વિસ્તીર્ણું કરે છે. તૂં દીપ્તિમાન્, ભાસમાન્, નરોનો દ્રષ્ટા - તથા સમુદ્રવત્ મહાન છે. २

अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवाँ ऊचिषे धिष्ण्या ये ।
या रोचने परस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः ॥३॥

प० अग्ने । दिवः । ऊर्णम् । अच्छ । जिगासि । अच्छ । देवान् । ऊचिषि । धिष्ण्याः । ये । याः । रोचने । परस्तात् । सूर्यस्य । याः । च । अवस्तात् । उपतिष्ठन्ते । आपः ॥ ३ ॥

प्र० હે અગ્ને : તૂં દ્યુલોકવિષે વર્તનારાં અંભોજળને અભિલક્ષી પ્રયાણ કરે છે. તેને ધૂમદ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે. વળી તૂં, બુદ્ધિ વડે ઉપહિત દેહને ઉજ્જ્વલીભૂત કરે છે. યદ્વા, પ્રાણાભિમાની દેવોને અનુક્રમે સમવેત કરે છે–સમવેત થાઓ એમ કહેનારો છે. સૂર્યલોકના ઉપર રોચનાખ્ય લોકવિષે જે વિદ્યમાન હોય છે, અને સૂર્યલોકથી અધસ્તાત્ અન્તરિક્ષ લોક વિષે જે વર્તે છે તે ઉભય પ્રકારનાં જળોને તૂં પ્રેરનારો છે. ३

पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः सजोषसः ।
जुषन्तां यज्ञमद्रुहो नमीवा इषो महीः ॥ ४ ॥

प० पुरीष्यासः । अग्नयः । प्रवणेभिः । सऽजोषसः । जुषन्ताम् । यज्ञम् । अद्रुहः । अनमीवाः । इषः । महीः ॥ ४ ॥

અ० સિકતાસંમિશ્ર-ચિત્યાગ્નિઓ મૃત્ખનનના સાધનભૂત અગ્નિ આદિ સહિત પરસ્પર સંગત સતા, આ સોમયાગનું અગ્નિચયનપૂર્વક સેવન કરો. અદ્રોગ્ધા, રોગાદિથી વર્જિત તમે, મહાન્-રોગાદિથી રહિત પ્રભૂત અન્નો અમને અર્પણ કરો. ૪

इळामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥५॥२२॥

अ० (जुओ सू० १५-७).

सूक्त २२.

१ अत्यम् = अतनशीलम् ।
२ सप्तिम् = अश्वम् = અશ્વ.
३ ससवान् = भेजिवान् = સેવનાર છે.
४ अर्णम् = अम्. = જળને.
५ पुरीष्यासः = पुरीषमर्हन्ति पुरीषे भवा वा पुरीष्याः ।
सिकतासंमिश्राः = રેતીવડે મિશ્રિત.
६ प्रवणेभिः = मृत्खननसाधनभूतैः = માટી ખોદવાના સાધનભૂત.

सूक्त २३.

ઋષિઃ—ભરતપુત્ર દેવશ્રવા અને દેવવાત; દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—
૩ સતોબૃહતી, અવશિષ્ટ, ત્રિષ્ટુભ્

निर्मथितः सुधित आ सधस्थे युवा कविरध्वरस्य प्रणेता ।
जूर्यत्स्वग्निरजरो वनेष्वत्रा दधे अमृतं जातवेदाः ॥१॥

પ૦ निःऽमथितः । सुऽधितः । आ । सधऽस्थे । युवा । कविः । अध्वरस्य । प्रऽनेता । जूर्यत्ऽसु । अग्निः । अजरः । वनेषु । अत्र । दधे । अमृतम् । जातऽवेदाः ॥ १ ॥

અ૦ અગ્નિષ્ટોમાદિ કર્મ વિષે અરણિના કાષ્ઠમાંથી નિરંતર મથિત અને યજનારના ગૃહ વિષે ગાર્હપત્યાદિ કુંડોમધ્યે સુષ્ઠુ પ્રકારે-નિહિત-સ્થાપિત, કાષ્ઠપ્રક્ષેપવડે પ્રજ્વાલ્યમાન, નિત્ય તરુણ-પ્રબુદ્ધસ્વરૂપ, યજ્ઞનો પ્રકર્ષપણે નેતા-નિર્વાહક, ક્રાન્તદર્શી, સર્વવિષયોના અભિજ્ઞાનવાન્, દાવાગ્નિથી મહારણ્યો નાશ પામે તથાપિ પોતે જરા-નાશરહિત અગ્નિદેવ, યજનારા યજ્ઞે ક્ષયરહિત પ્રભૂત અન્ન નિધાન-સ્થાપન કરે છે. ૧

अमन्थिष्टां भारता रेवदग्निं देवश्रवा देववातः सुदक्षम् ।
अग्ने वि पश्य बृहताभि रायेषां नो नेता भवतादनु द्यून् ॥२॥

પ૦ अमन्थिष्टाम् । भारता । रेवत् । अग्निम् । देवऽश्रवाः । देवऽवातः । सुऽदक्षम् । अग्ने । वि । पश्य । बृहता । अभि । राया । इषाम् । नः । नेता । भवतात् । अनु । द्यून् ॥ २ ॥

अ० हे અગ્ને ! ભરતના પુત્રો દેવશ્રવા તથા દેવવાત ઉભય, શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત, ધનવાન્, અંગનાદિગુણોપેત-તૂંને અગ્નિષ્ટોમાદિ કર્મની પ્રાપ્ત્યર્થે મંથનવડે ઉત્પાદન કરેલો. તે તૂં પ્રભૂત ધનવડે સહિત સતો, અભિમુખ થઇ અમોને વિશેષ અનુગ્રહદૃષ્ટિવડે જો. વળી, સર્વ દિવસો પરત્વે અમારાં અન્નનો તૂં આનેતા હો. २

दशक्षिपःपूर्व्यंसीमजीजनन्त्सुजातमातृषुप्रियम् ।
अग्निंस्तुहिदैववातंदेवश्रवोयोजनानामसद्वशी ॥३॥

प० दश । क्षिपः । पूर्व्यम् । सीम् । अजीजनन् । सुऽजातम् । मातृषु । प्रियम् । अग्निम् । देवऽश्रवः । यः । जनानाम् । असत । वशी ॥ ३ ॥

अ० हे અગ્ને ! દશ અંગુલિઓએ, પુરાતન-આ-તૂંને ઉત્પાદન કરેલો છે. હે દેવશ્રવ ! માતૃભૂત અરણિઓમધ્યે સુષ્ઠુપ્રકારે-ઉત્પન્ન, કમનીય, મારા ભ્રાતા દેવવાત વડે મથિત અગ્નિની સ્તુતિ કર. જે અગ્નિદેવ યજનારાઓના કર્મોનો સ્વતંત્ર પ્રવર્તક છે. ३

*नित्वादधेवरआपृथिव्याइळायास्पदेसुदिनत्वेअह्नाम् ।
दृषद्वत्यांमानुषआपयायांसरस्वत्यांरेवदग्नेदिदीहि ॥४॥

प० नि । त्वा । दधे । वरे । आ । पृथिव्याः । इळायाः । पदे । सुदिनऽत्वे । अह्नाम् । दृषत्ऽवत्याम् । मानुषे । आपयायाम् । सरस्वत्याम् । रेवत् । अग्ने । दिदीहि ॥४॥

* (ऋषयोवैसरस्वत्यांसत्रमासत—ऐ. ब्रा. २-१९) ।

अ० હે અગ્ને ! ગોરૂપધારી ભૂમિના શ્રેષ્ઠપદ (નાભિસ્થાનરૂપ વેદિસ્થાન વિષે) જે દિવસોવિષે શ્રેષ્ઠ દેવોનું યજન કરાય છે તે સુદિનાર્થ, દષદ્વતી નદી વિષે, મનુષ્યસંચારવિષય નામના તીર વિષે આપયાયા તથા સરસ્વતી નદી વિષે તૂંને ધારણ કરૂં છું. તૂં ધનયુક્ત થાય તે પ્રકારે દેદીપ્ત હો. ૪

इळांमग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशश्वत्तमंहवमानायसाध ।
स्यान्नंःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेंसुमतिर्भूत्वस्मे ॥५॥२३॥

(પૂર્વે વ્યાખ્યાતા) ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेत्रयोविंशोवर्गः ॥२३॥

सूक्त २३.

१ जुर्यत्सु = जुर्यमाणेषु = जरांनाशंप्राप्नुवत्सु = નાશ પામે તથાપિ.
२ सीम् = एनम् = આ
३ वघ्री = वघ्रावर्तांकर्मणांस्वातन्त्र्येणप्रवर्तकः = કર્મોનો સ્વતંત્ર પ્રવર્તક.

सूक्त २४.

ઋષિઃ—ગાથિન્, વિશ્વામિત્ર, દેવતાઃ—અગ્નિ; છન્દઃ—૧ અનુષ્ટુભ્, અવશિષ્ટ, ગાયત્રી.

अग्नेसहंस्वपृतनाअभिमांतीरपांस्य ।
दुष्टरस्तरन्नरांतीर्वर्चोधायज्ञवांहसे ॥ १ ॥

प० अग्ने॑ । सह॑स्व । पृत॑नाः । अ॒भिऽमा॑तीः । अप॑ । अ॒स्य॒ । दु॒स्तरः॑ । तर॑न् । अरा॑तीः । वर्चः॑ । धाः॒ । य॒ज्ञऽवा॑हसे ॥ १ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! તું અભિયોગ કરનારી સેનાઓનો અભિભવ કર. કર્મવિઘ્નકારક શત્રુઓનું અપનોદન કર. ઉલ્લંઘન કરવાને અશક્ય, સ્વતેજવડે શત્રુઓનો તિરસ્કાર કરતો તું, યજ્ઞનિર્વાહક યજમાનાર્થે અન્ન સંપાદન કર. ૧

अग्न॑ इ॒ळा समि॑ध्यसे वी॒तिहो॑त्रो॒ अम॑र्त्यः ।
जु॒षस्व॒ सू नो॑ अध्व॒रम् ॥ २ ॥

प० अग्ने॑ । इ॒ळा । सम् । इ॒ध्य॒से॒ । वी॒तिऽहो॑त्रः । अम॑र्त्यः ।
जु॒षस्व॑ । सु । नः॒ । अ॒ध्व॒रम् ॥ २ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! યજ્ઞો વિષે પ્રીતિમાન્, મરણધર્મરહિત, ઉત્તરવેદિ વિષે આજ્યાહુતિના પ્રક્ષેપવડે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રજ્વલિત કરાય છે તે તું, અમારા યજ્ઞનું સેવન કર. ૨

अग्ने॑ द्यु॒म्नेन॑ जागृवे॒ सह॑सः सूनवाहुत ।
एदं ब॒र्हिः स॑दो॒ मम॑ ॥ ३ ॥

प० अग्ने॑ । द्यु॒म्नेन॑ । जा॒गृ॒वे॒ । सह॑सः । सू॒नो॒ इति॑ । आ॒ऽहु॒त॒ ।
आ । इ॒दम् । ब॒र्हिः । स॒दः॒ । मम॑ ॥ ३ ॥

અ૦ સ્વતેજવડે યુક્ત, લોકરક્ષાર્થ સર્વદા જાગરણોપેત, દેવતાઓના આહ્વાનાર્થ આહૂત બલપુત્ર હે અગ્ને ! તું મારા આ દર્ભાસન ઉપર બેસ ૩

अग्नेविश्वेभिरग्निभिर्देवेभिर्महयागिरः ।
यज्ञेषुयउंचायवं ॥ ४ ॥

प० अग्ने । विश्वेभि । अग्निहभिः । देवेभि । महय । गिरः ।
यज्ञेषु । ये । ऊँ इति । चायवं ॥ ४ ॥

अ० हे અગ્ને ! ઘોતમાન, યષ્ટવ્ય સર્વ અગ્નિઓ સહિત સ્તુતિ-
રૂપા વાક્વડે અનન્યમનસ્ક જે પૂજકો વિદ્યમાન હોય છે
તેમના યજ્ઞો મધ્યે, સ્તોત્ર-શસ્ત્રાદિક-વાક્યોનું પૂજન કર. ૪

अग्नेदाद्राशुषेरयिंवीरवंन्तंपरीणसम् ।
शिशीहिनःसूनुमतः ॥ ५ ॥ २४ ॥

प० अग्ने । दाः । दाशुषे । रयिम । वीरवन्तम् । परीणसम् ।
शिशीहि । नः । सूनुहमत ॥ ५ ॥ २४ ॥

अ० हे અગ્ને ! હવિર્દાન કરનારા યજનારાથે પુત્રયુક્ત પ્રભૂત ધન
દે પુત્રપૌત્રાદિ સહિત અમને ધનપ્રદાનવડે તીક્ષ્ણ કર. ૫ (૨૪)

इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्विंशोवर्गः ॥२४॥

सूक्त ७४.

१ अभिमातीः = कर्मविघ्नकारिण शत्रून् = કર્મવિઘ્નકારક
શત્રુઓને.
२ वीतिहोत्र = वीति.प्रीतिविषयंहोत्रमग्निहोत्रादिकं-
यस्यासौ = યજ્ઞો વિષે પ્રીતિમાન્
३ चायव = पूजका. ।
४ परीणसम् = प्रभूत = પુષ્કળ.

सूक्त २५.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર; દેવતા—૪ ઇન્દ્રાગ્ની, અવશિષ્ટ અગ્નિ; છન્દઃ—વિરાજ્. અવશિષ્ટ ગાયત્રી.

अग्ने॑ दि॒वः सू॒नुर॑सि॒ प्रचे॑ता॒स्तना॑ पृथि॒व्या उ॒त वि॒श्ववे॑दाः ।
ऋध॑ग्दे॒वाँ इ॒ह य॑जा चिकित्वः ॥ १ ॥

प० अग्ने॑ । दि॒वः । सू॒नुः । अ॒सि॒ । प्रऽचे॑ताः । तना॑ । पृ॒थि॒व्याः । उ॒त । वि॒श्वऽवे॑दाः । ऋध॑क् । दे॒वान् । इ॒ह । य॒ज॒ । चि॒कि॒त्वः॒ ॥ १ ॥

અ० હે અગ્ને ! સર્વવિષયજ્ઞાનવાન્ કર્મવિષયજ્ઞાનવાન્ તૂ, દ્યુલોકાભિમાની દેવતાનો પુત્ર થાય છે. વળી તૂં પૃથિવી-અભિમાની-દેવતાનો તનય થાય છે. ચેતનાવન્ હે અગ્ને ! કર્મ વિષે યજનીય દેવોને ક્રમે હવિઃપ્રદાનવડે પૂજિત કર. ૧

अ॒ग्निः स॑नोति वी॒र्या॑णि वि॒द्वान्त्स॒नोति॒ वाज॑म॒मृता॑य॒ भूष॑न् ।
स नो॑ दे॒वाँ एह व॑हा पुरुक्षो ॥ २ ॥

प० अ॒ग्निः । स॒नो॒ति॒ । वी॒र्या॑णि । वि॒द्वान् । स॒नोति॑ । वाज॑म् । अ॒मृता॑य । भूष॑न् । सः । नः॒ । दे॒वान् । आ । इ॒ह । व॒ह॒ । पु॒रु॒क्षो॒ इति॑ पुरुऽक्षो ॥ २ ॥

અ० કર્માભિજ્ઞ જે અગ્નિદેવ પશુપુત્રાદિ સંપદ્રૂપ સામર્થ્યો યજમાનને દે છે, અને જે સ્વતેજવડે સર્વ જગતને અલંકૃત

करतो, मरणधर्मरहित इन्द्रादि देवार्थ हविर्लक्षण अन्न अर्पण करे छे. पुरोडाशादि-बहुविध-अन्नवडे-युक्त हे अग्ने! तूं अमारा आ यज्ञविषे यजनीय देवोने आह्वान कर. २

अग्निर्द्यावापृथिवीविश्वजन्येआभातिदेवीअमृतेअमूरः ।
क्षयन्वाजैःपुरुश्चन्द्रोनमोभिः ॥ ३ ॥

प० अग्निः । द्यावापृथिवी इति । विश्वजन्ये इति विश्वऽजन्ये । आ । भाति । देवी इति । अमृते इति । अमूरः । क्षयन् । वाजैः । पुरुऽचन्द्रः । नमःऽभिः ॥ ३ ॥

अ० अमूढ-सर्वज्ञ सर्वजगतनो नियंता, बहु-हिरण्य-युक्त, यद्वा बहुदीप्तस्वरूप, जल तथा अन्नवडे युक्त ते अग्निदेव विश्वनी जनयिता, यद्वा, विश्व जेथी उत्पन्न होय एवा द्योतमान मरणधर्मरहित द्यावापृथिवीने समन्तात प्रकाशित करे छे. ३

अग्नइन्द्रश्चदाशुषोदुरोणेसुतावतोयज्ञमिहोपयातम् ।
अमर्धन्तासोमपेयायदेवा ॥ ४ ॥

प० अग्ने । इन्द्रः । च । दाशुषः । दुरोणे । सुतऽवतः । यज्ञम् । इह । उप । यातम् । अमर्धन्ता । सोमऽपेयाय । देवा ॥४॥

अ० हे अग्ने! तूं अने इन्द्र उभय देवो यज्ञहिंसा न करता सता, सोमाभिषव करनार, हविर्दान करनार, यजमानना गृह विषे कराता आ यज्ञने अभिलक्षी सोमपानार्थ समीपमां आगमन करो. ४

अग्नेअपांसमिध्यसेदुरोणेनित्यःसूनोसहसोजातवेदः ।
सधस्थानिमहयमानऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

प० अग्ने । अपाम् । सम् । इध्यसे । दुरोणे । नित्यः । सूनो इति । सहसः । जातऽवेदः । सधऽस्थानि । महयमानः । ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

अ० बलपुत्र सर्वविषय-ज्ञानवान् हे અગ્ને ! અવિનાશી રક્ષણ વડે પ્રાણિઓના નિવાસભૂત લોકો પ્રતિ પરિચરણ કરતો તું, આપોજળના સ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષ વિષે સમ્યક્ પ્રકારે દેદીપ્યમાન થાય છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेपंचविंशोवर्गः ॥२५॥

सूक्त २५

१ ऋधक् = पृथक् क्रमेण = પૃથક્ ક્રમે.
२ पुरुक्षो = बहुविध अन्नोपेत = બહુવિધ અન્નવડે યુક્ત.
३ विश्वजन्ये = विश्वस्य जनयित्री यद्वा विश्वं जन्यं उत्पाद्यं याभ्याम = વિશ્વના જનયિતા; યદ્વા વિશ્વ જે થકી ઉત્પાદ્ય હોય તે.
४ अमर्धता = अनागमनेनयज्ञहिंसामकुर्वन्तौ = અનાગમન વડે યજ્ઞહિંસા ન કરતા સતા.
५ महयमानः = परिचरन् = પરિચરણ કરતો.

—

सूक्त २६.

ઋષિઃ—પરબ્રહ્મ કિંવા વિશ્વામિત્ર, બાકી વિશ્વામિત્ર; દેવતાઃ—૧-૩ વૈશ્વાનરઅગ્નિ; ૪-૬ મરુત, ૭-૮ અગ્નિ કિંવા પરબ્રહ્મ. ૯ વિશ્વામિત્ર; છન્દઃ—૧-૬ જગતી, ૭-૯ ત્રિષ્ટુભ્.

वैश्वानरंमनसाग्निंनिचाय्याहविष्मन्तोअनुषत्यंस्वर्विदम् ।
सुदानुंदेवंरथिरंवसूयवोगीर्भीरण्वंकुशिकासोहवामहे ॥१॥

प० वैश्वानरम् । मनसा । अग्निम् । निऽचाय्य । हविष्मन्तः ।
अनुऽसत्यम् । स्वःऽविदम् । सुऽदानुम् । देवम् । रथिरम् ।
वसुऽयवः । गीःऽभिः । रण्वम् । कुशिकासः । हवामहे ॥१॥

अ० હે અગ્ને ! હવ્યાન્નને સંભૃત કરનારા ધનેચ્છુ કુશિકગોત્ર વિષે ઉત્પન્ન અમે, સત્યાનુગત–કર્માનુરૂપ ફલપ્રદાન પરત્વે સત્ય પ્રતિજ્ઞ, સ્વર્ગાદિ લક્ષણફલના જ્ઞાતા, સુષ્ઠુ ફલના દાતા, રથવંત તથા યજ્ઞોપ્રતિ ગમન કરનાર દ્યોતમાન અગ્નિદેવને જાણીને સ્તુતિ લક્ષણા વાણીઓવડે આહ્વાન કરીએ છીએ. ૧

तंशुभ्रमग्निमवसेहवामहेवैश्वानरंमातरिश्वानमुक्थ्यम् ।
बृहस्पतिंमनुषोदेवतातयेविप्रंश्रोतारमतिथिंरघुष्यदम् ॥२॥

प० तम् । शुभ्रम् । अग्निम् । अवसे । हवामहे । वैश्वानरम् ।
मातरिश्वानम् । उक्थ्यम् । बृहस्पतिम् । मनुषः । देवऽतातये ।
विप्रम् । श्रोतारम् । अतिथिम् । रघुऽस्यदम् ॥ २ ॥

अ० તે દ્યોતમાન વૈશ્વાનર, વિદ્યુતાદિરૂપે અન્તરિક્ષ વિષે ચેષ્ટા કરનાર માતરિશ્વા નામના અગ્નિને. શસ્ત્રો-સ્તોત્રોવડે શંસનીય, યજ્ઞસ્વામી, મેધાવી, સ્તોત્રશસ્ત્રઆદિ મંત્રવાક્યનું શ્રવણ કરનાર આતિથેય-પૂજાર્હતાએ યદચ્છાપ્રાપ્ત, ક્ષિપ્રગન્તા અગ્નિને અમારા રક્ષણાર્થ આહ્વાન કરીએ છીએ. મનુષ્યોના યજ્ઞાર્થ આહ્વાન કરીએ છીએ. २

अश्वोनक्रन्दञ्जनिभिः समिध्यतेवैश्वानरःकुशिकेभिर्युगेयुगे ।
सनोअग्निःसुवीर्यंस्वश्व्यंदधातुरत्नममृतेषुजागृविः ॥३॥

प० अश्वः । न । क्रन्दन् । जनिऽभिः । सम् । इध्यते । वैश्वानरः । कुशिकेभिः । युगेऽयुगे । सः । नः । अग्निः । सुऽवीर्यम् । सुऽअश्व्यम् । दधातु । रत्नम् । अमृतेषु । जागृविः ॥ ३ ॥

अ० જન્મેલો અશ્વ જેમ હેષારવ કરતો, તેની જનયિત્રી વડવાઓ (ઘોડીઓ) વડે સ્તન્યપ્રદાન દ્વારા પ્રતિદિન સમ્યક્ પ્રકારે પોષિત કરાય છે તદ્વત્ જે વૈશ્વાનર અગ્નિદેવ, સ્તોત્ર કરનારા હોતાદિઓવડે આજ્યાદિ-આહુતિ-પ્રક્ષેપદ્વારા પ્રતિદિન સમ્યક્ રીતે પ્રદીપ્ત થાય છે. અમર દેવો મધ્યે જ્વાલાવડે દેદીપ્યમાન અગ્નિદેવ, શોભન-અપત્યયુક્ત, શોભન-અશ્વાદિપશુયુક્ત ઉત્તમ ધન અમને અર્પણ કરે. ३

प्रयन्तुवाजास्तविषीभिरग्नयःशुभेसंमिश्लाःपृषतीरयुक्षत ।
बृहदुक्षोमरुतोविश्ववेदसःप्रवेपयन्तिपर्वताँअदाभ्याः ॥४॥

प० प्र । य॒न्तु॒ । वाजाः॑ । तवि॑षीभिः । अ॒ग्नयः॑ । शु॒भे । सम्ऽमि॑श्लाः । पृष॑तीः । अ॒यु॒क्ष॒त॒ । बृ॒ह॒त्ऽउ॑क्षः । म॒रुतः॑ । वि॒श्वऽवे॑दसः । प्र । वे॒प॒य॒न्ति॒ । पर्व॑तान् । अदा॑भ्याः ॥४॥

अ० वेगवंत અગ્નિઓ જળને અભિલક્ષી ગમન કરો. ગમન કરેલા અગ્નિઓ, બલયુકત મરૂતોવડે જલવિષે પરસ્પર સંગત સતા, જળબિંદુઓને યુકત-સંપાદન કરે છે. પક્ષ્ના, (૨) વેગવંત અગ્નિઓ બલયુકત મરૂતોવડે જલને અનુલક્ષી પ્રયાણ કરો. તે મરૂતો જલવિષે અગ્નિઓ સહિત સંગત સતા, ચિત્રવર્ણની વાહનરૂપી વડવાઓને રથવિષે યુકત કરે છે. સ્યારંઠ, પ્રાણિરૂત કર્માભિજ્ઞાનવડે યુકત, કોઇપણ વડે અન્તિરસ્કાર્ય તે મરૂતો, પ્રભૂતજલસેકતા મેઘોને પ્રભૂતાવૃષ્ટિ જે પ્રકારે થાય તે પ્રકારે ચલાયમાન કરે છે. ૪

अ॒ग्नि॒श्रियो॑ म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टय॒ आ त्वे॒षमु॒ग्रमव॑ ईमहे व॒यम् । ते स्वा॒निनो॑ रु॒द्रिया॑ व॒र्षनि॑र्णिजः सिं॒हा न हे॒षक्र॑तवः सु॒दान॑वः ॥५॥२६

प० अ॒ग्नि॒ऽश्रियः॑ । म॒रुतः॑ । वि॒श्वऽकृ॑ष्टयः । आ । त्वे॒षम् । उ॒ग्रम् । अवः॑ । ई॒म॒हे॒ । व॒यम् । ते । स्वा॒निनः॑ । रु॒द्रियाः॑ । व॒र्षऽनि॑र्निजः । सिं॒हाः । न । हे॒षऽक्र॑तवः । सु॒ऽदान॑वः ॥५॥२६॥

अ० वैद्युताग्निनो આશ્રય કરનારા તથા વૃક્ષાદિનું આકર્ષણ-નમનોન્નમન કરનાર મરૂતો વિદ્યમાન હોય છે. તેવા મરૂતોના દેદીપ્ત ઉદ્‌ગૂર્ણ -પ્રગલ્ભ રક્ષણની અમે ચોમેર યાચના કરીએ છીએ. રુદ્રપુત્રરૂપ, વર્ષક, હેષારવ કરનારા, સિંહોની પેરે શબ્દગર્જના કરનારા તે મરૂતો, સુષ્ઠુ પ્રકારે જળના દેનારા થાય છે. ५

इति तृतीयस्य प्रथमे षड्विंशो वर्गः ॥ २६ ॥

व्रातंव्रातंगणंगणंसुशस्तिभिरग्नेर्भामंमरुतामोजईमहे ।
पृषदश्वासोअनवभ्रराधसोगन्तारोयज्ञंविदथेषुधीराः ॥६॥

प० व्रातम्ऽव्रातम् । गणम्ऽगणम् । सुशस्तिऽभिः । अग्नेः । भामम् । मरुताम् । ओजः । ईमहे । पृषत्ऽअश्वासः । अनवभ्रऽराधसः । गन्तारः । यज्ञम् । विदथेषु । धीराः ॥६॥

स० કુશિક ગોત્રના અમે ભામક મરુતોના તેજની પ્રત્યેક તથા મહાન્ સમુદ્ર વિષે કરાતી સુંદર મંત્રપ્રાર્થનાવડે યાચના કરીએ છીએ. પૃષ્વા મરુતોના સપ્તગણ પાશવારક બળની યાચના કરીએ છીએ વિચિત્ર વર્ણના અશ્વોવાળા અનવ-ભ્રષ્ટ–સંપૂર્ણ ધનવાળા કર્માભિજ્ઞ તે મરુદેવો યજ્ઞો વિષે યજનીય હવ્યાન્ન પ્રત્યે ગમનશીલ હોય છે. ૬

*अग्निरस्मिजन्मनाजातवेदाघृतंमेचक्षुरमृतंमआसन् ।
अर्कस्त्रिधातूरजसोविमानोजस्रोघर्मोहविरस्मिनाम ॥७॥

---

* (भोक्तृभोग्यभावेनद्विविधमिदंसर्वंजगदेतावद्वाइ-दमन्नंचैवान्नादश्चसोमएवान्नमग्निरन्नाद) અર્થ—આ સર્વ જગત્ ભોક્તા–ભોગ્યભાવે દ્વિવિધ પ્રકારનું છે. તત્ર સકલ ભોક્તૃવર્ગરૂપે અન્નાદ અગ્નિ છે. તે અગ્નિ, અગ્નિ, વાયુ તથા આદિત્યભેદે ત્રિધા થઈને પૃથિવી, અન્તરિક્ષ અને દ્યુલોકને અધિષ્ઠિત કરે છે. તેની ઉક્તિ વાજસનેયક વિષે કરેલી છે–सत्रेधात्मानं व्यभजत् आदित्यं तृतीयं वायुंतृतीयम् इति। (જુઓ) तस्यार्चत आपोऽजायन्तअर्चतेवैमेकमभूदिति तदेवार्कस्यार्कत्वम्)।

१० अग्निः । अस्मि । जन्मना । जातऽवेदाः । घृतम् । मे । चक्षुः । अमृतम् । मे । आसन् । अर्कः । त्रिऽधातुः । रजसः । विऽमानः । अजस्रः । घर्मः । हविः । अस्मि । नाम ॥ ७ ॥

अ० (પરતત્ત્વ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરનારો અગ્નિ બે ઋચાવડે પોતાની સર્વાત્મકતાના અનુભવનો આવિષ્કાર કરે છે.)—

હે કુશિક ગોત્રના વંશજો ! શ્રવણ મનન આદિ સાધનની નિરપેક્ષાએ કેવળ સ્વભાવતઃ પરતત્ત્વ સ્વરૂપનો મેં—તે—અગ્નિએ સાક્ષાત્કાર કરેલો છે. આ વિશ્વનું વિભાસક મારૂં સ્વભાવભૂત પ્રકાશાત્મક ચક્ષુ ઘૃત છે. અત્યન્ત દેદીપ્ત અમૃત—દિવ્યાદિવ્ય વિવિધ—વિષયોપભોગાત્મક—કર્મફલ, મારા મુખવિષે વર્તે છે. (વાયુસ્વરૂપે તેની અંતરિક્ષાધિષ્ઠાતૃતાનું અભિધાન કરે છેઃ—) જગત્સ્રષ્ટા પ્રાણ હું છું. વાયુસ્વરૂપ અન્તરિક્ષનો વિમાતા—અધિષ્ઠાતા હું છું. (તે રીતે આદિત્યરૂપે ઘુલોકની અધિષ્ઠાતૃતાનું કથન કરે છેઃ—) અનુપક્ષીણ ધર્મ—પ્રકાશાત્મા ઘુલોકનો અધિષ્ઠાતા આદિત્ય હું છું. (એ રીતે પોતાના ભોકતૃરૂપતું અનુસંધાન કરીને ભોગ્યરૂપતાનું પણ અનુસંધાન કરે છેઃ—) જે પ્રસિદ્ધ હવિ—ભોગ્ય પદાર્થ છે તે પણ હુંજ છું. પરંતુ, હું દેવોના હવ્યાન્નનું પ્રાપણ કરાવવાથી અંગનાદિ ગુણયુક્ત છું. ઉત્પત્તિવડે જાતજ્ઞાનક છું. કેવળ ઉત્પત્તિલક્ષણ હું સર્વજ્ઞ છું. અથવા, હું સર્વ જાત પદાર્થને સ્વાત્મરૂપતાએ જાણનાર—સર્વાત્મકરૂપ છું. (તે કેવી રીતે તે કહે છેઃ—) આ ઘૃત મારાં ચક્ષુઃસ્થાનીય છે. પ્રભારૂપ અમૃત—અવિનાશી જ્યોતિ મારા મુખ વિષે વર્તે છે. ત્રિધાતુ— પ્રાણ અપાન અને વ્યાનસ્વરૂપે ત્રિધા વર્તમાન અર્ચનીય પ્રાણ

તે પણ હું છું. અન્તરિક્ષનો વિમાન-વિશેષ માતા-પરિછેત્તા વાયુ પણ હું છું, નૈરન્તર્યે સંતાપકારક સૂર્ય પણ હુંજ છું. કિંબહુના ? આજ્ય પુરોડાશાદિરૂપ આ હવ્યાન્નવડે ઉપલક્ષિત સર્વ ભોગ્યવસ્તુ પણ હું છું. ७

×त्रिभिः पवित्रैरपुपोध्द्यर्कंहृदामतिंज्योतिरनुप्रजानन् ।
वर्षिष्ठंरत्नमकृतस्वधाभिरादिद्यावापृथिवीपर्यपश्यत् ॥८॥

१० त्रिऽभिः । पवित्रैः । अपुपोत्[23] । हि । अर्कम् । हृदा । मतिम् । ज्योतिः । अनु । प्रऽजानन् । वर्षिष्ठम् । रत्नम्[22] । अकृत । स्वधाभिः[24] । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । परि । अपश्यत् ॥ ८ ॥

अ० સર્વાત્મક અગ્નિએ, અન્તઃકરણવૃત્તિવડે મનનીય જ્યોતિ-સ્વપ્રકાશરૂપ-પરબ્રહ્માખ્ય-તેજને, શ્રવણ-મનન-આદિ ક્રમે પ્રકર્ષપણે સંશય તથા વિપર્યાસ ભાવના નિરાસવડે સ્વાત્મરૂપતાપૂર્વક જાણતાં, અગ્નિ, વાયુ અને સૂર્ય ત્રણ પાવન પદાર્થોવડે અર્ચનીય-નિરતિશયાનંદ લક્ષણ સ્વાત્માને, દશાપવિત્રવડે સોમને પાવન કરે તેમ તેથી પણ નિર્મલતાએ નિશ્ચે પાવન કરેલો એ રીતે વિદ્વાન-જાણનાર અગ્નિએ પોતાના ઉત્તમ સ્વાત્માને, પોતાના સ્વાત્માવડે લોકોને ધારણ કરનાર અગ્નિ-વાયુ-તથા સૂર્યસ્વરૂપ વિષે રમણીય કરેલો અનન્તરજ

× (आत्मनिविज्ञातेसर्वमिदंविज्ञातमभवति અર્થ — આત્મતત્ત્વનું વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત સતે આ સર્વ જગત વિજ્ઞાત થાય છે).

અર્થાત્ પોતાના આત્માને વિજ્ઞાત સતે દ્યાવાપૃથિવી વિષે કલ્પિત દ્યાવાપૃથિવી તથા તદુપલક્ષિત સર્વ જગતને પરિત—સર્વત. સ્વાત્મપૂર્વક જોયાં ૮

*शतधारमुत्समक्षीयमाणंविपश्चितंपितरंवक्त्वानाम् ।
मेळिमदन्तंपित्रोरुपस्थेतंरोदसीपिपृतंसत्यवाचम् ॥९॥२७॥

१० शतधारम् । उत्सम् । अक्षीयमाणम् । विपःचितम् । पितरम् । वक्त्वानाम् । मेळिम् । मदन्तम् । पित्रोः । उपस्थे । तम् । रोदसी इति । पिपृतम् । सत्यऽवाचम् ॥ ९ ॥ २७ ॥

અ० હે દ્યાવાપૃથિવી ! અપરિમિત જલધારાવડે યુક્ત સતત પ્રવાહોપેત સ્રોતની પેરે અવિચ્છિન્ન વાક્યસરણીવડે મેધાવી—સકલ શાસ્ત્રાભિજ્ઞ, શિષ્યોના—વિદ્યોપદેશવડે પાલક, વાક્યમય વેદવાક્યોના મેલક—નાના પ્રકારની શાખાગત વાક્યોને એક અર્થ વિષે સંકલિત કરીને ઉક્તિ કરનાર, દ્યાવાપૃથિવીની સમીપ જ્ઞાનાતિશયે દીપતા, સત્યવાદી તે આ ઉપાધ્યાયને, અપેક્ષિત દ્રવ્યપ્રદાનવડે સંપૂર્ણ કરો, સદા પાલન કરો ૯

---

* (જે ઉપાધ્યાય પાસેથી વિશ્વામિત્ર ઋષિએ વૈશ્વાનરાખ્ય પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલું તે આ ઉપાધ્યાયનું આ મંત્રવડે સ્તવન કરે છે.)

इतितृतीयस्यप्रथमेसप्तविंशोवर्गः ॥२७॥

सूक्त २६.

१ मिधाय्य = ज्ञात्वा = જાણીને.
२ सुदानुम् = सुष्टुफलस्य दातारम् = સુષ્ઠુફલના દાતા.
३ रथिरम् = रथवन्तम् ।
४ रण्यम् = यज्ञाग्गन्छन्तम् = યજ્ઞો પ્રતિ ગમન કરનાર.
५ रघुस्यदम् = क्षिप्रगन्तारम् = ક્ષિપ્રગન્તા.
६ ऊतिभिः = ऊनयित्रीभिः यज्ञाभिः = થોડીઓવડે.
७ कुशिकेभिः = स्तोत्रंकुर्वाणैर्होत्रादिभिः = સ્તોત્ર કરનારા હોતા આદિ વડે.
८ वाजाः = वेगवन्तः = વેગવાળા.
९ शुभे = जले = જળને અભિલક્ષી.
१० बृहदुक्षः = प्रभूतजलसेक्तन् = પુષ્કળ જળના સેકતા.
११ अदाभ्याः = केनापि अतिरस्कार्याः = કોઇવડે અતિરસ્કાર્ય.
१२ विभ्वकृष्टय. = वृक्षादे. कृष्टिः आकर्षणं येभ्योयपतिते = વૃક્ષાદિનું આકર્ષણ કરનાર.
१३ स्वानिनः = शब्दवन्तः = ગર્જના કરનાર.
१४ वर्षनिर्णिजः = वर्षकाः ।
१५ हेषक्रतवः = हेषारवस्यक्रतुःकरणं येषां ते = હેષારવ કરનારા.
१६ व्रातंव्रातम् = प्रतिसमूहम = પ્રત્યેક સમૂહ.
१७ मासम् = मासकम ।
१८ अनवभ्रराधसः = नविद्यतेअवभ्रशोयस्यतदनवभ्र अनवभ्रं राधोधन येषांते अनवभ्रद्दधनाः संपूर्णधनाः = સંપૂર્ણ ધનવાળા.

१९. अर्कः = जगत्स्रष्टाप्राणः = જગતના સ્રષ્ટા પ્રાણરૂપ.

२० घर्मं = प्रकाशात्मा = પ્રકાશાત્મા.

२१ स्वधाभिः = स्वेमलोकान्दधाति इति स्वधाः तैरग्नि वायुसूर्यैः = લોકોના ધારણકરનાર અગ્નિ, વાયુ તથા સૂર્ય વડે.

२२ रत्नम् = रमणीयम् ।

२३ अपुपात् = (पुञ्पवने) = પાવન કર્યો.

२४ उत्सम् = सततप्रवाहोपेतस्रोत = સતત પ્રવાહોપેત સ્રોત–ઝરણ.

२५ वक्त्वानाम् = वक्तव्यानाम् वेदवाक्यानाम् = વક્તવ્ય વેદવાક્યોના.

२६ मेलिम् = मेलकम् ।

सूक्त २७.

ઋષિ —વિશ્વામિત્ર, દેવતા —૧ અગ્નિ કિંવા ઋતુ, અવશિષ્ટ અગ્નિ; છન્દ —ગાયત્રી.

×प्रवोवाजांअभिद्यवोहविष्मन्तोघृताच्या ।
देवाञ्जिगातिसुम्नयुः ॥ १ ॥

१० प्र । वः । वाजाः । अभिऽद्यवः । हविष्मन्तः । घृताच्या ।
देवान् । जिगाति । सुम्नऽयुः ॥ १ ॥

× (देवाहविष्मन्तोगोघृताची ते स २-५-७ प्रवो ऽग्नाइत्यग्वाहमासावैवाजाअर्धमासाअभिद्यवोदेवाहवि-ष्मन्तोगोघृताचीयज्ञोदेवाञ्जिगातियजमानसुम्नयुः ते. सं. २-५-७) ।

अ० હે ઋતુઓ ! માસો, અર્ધમાસો, હવિર્ભાજ દેવો, ઘૃતને ક્ષરણ કરનારી ગાય યદ્વા, ક્ષીરાદિનાં-પ્રદાતા-પશુઓ, સ્રુક્-સહિત હવિષ્મન્ત દેવો, પશુઓ, માસો અને અર્ધમાસો આ સર્વેય તમારા યજનારા અર્થે પ્રભવે છે. તે માસાદિનો પ્રભવ-ઉત્પત્તિ સતે પોતાના સુખને ઇચ્છનાર-યજનાર યજ્ઞદ્વારા દેવોને પ્રાપ્ત કરે છે. (અગ્નેયપક્ષ-) હે અગ્ને ! અભિગત દીપ્તિવાળા હવિષ્મન્ત-ચરૂપુરડાશાદિ સહિત સમિધ્-લક્ષણ અન્નો, જુહૂ સહ ત્વદર્થ પ્રક્રમણ કરે છે. १

ईळेअग्निंविपश्चितंगिरायज्ञस्यसाधनम् ।
श्रुष्टीवानंधितावानम् ॥ २ ॥

प० ईळे । अग्निम् । विपःऽचितम् । गिरा । यज्ञस्य । साधनम् । श्रुष्टीऽवानम् । धितऽवानम् ॥ २ ॥

अ० હુ વિશ્વામિત્ર ઋષિ મેધાવી, યજ્ઞના નિર્વાહક, સુખવંત યદ્વા વેગવંત, વનનીય ધન નિહિત છે જેનુ તે આ અગ્નિદેવની સ્તુતિ-લક્ષણ-વાચાવડે સ્તુતિ કરૂં છું २

अग्नेशकेमतेवयंयमंदेवस्यवाजिनः ।
अतिद्वेषांसितरेम ॥ ३ ॥

प० अग्ने । शकेम । ते । वयम् । यमम् । देवस्य । वाजिनः । अति । द्वेषांसि । तरेम ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! હવ્યાન્નને સમ્યક્પ્રકારે ધારણકરનારા વા

વેગવાન અમે દ્યોતમાન તું, તેનું યમન-યજ્ઞસમાપ્તિ પર્યંત અન્ન-અવસ્થાન-કરવાને શક્ય થઇએ. અમે તે કારણથી અમારાં પાપોને ઉત્તીર્ણ કરીએ. ૩

समिध्यमानोअध्वरे३ग्निःपावकईड्यः ।
शोचिष्केशस्तमीमहे ॥ ४ ॥

प० सम्ऽइध्यमानः । अध्वरे । अग्निः । पावकः । ईड्यः ।
शोचिःऽकेशः । तम् । ईमहे ॥ ४ ॥

અ० જે અગ્નિ યજ્ઞવિષે ઘૃતાદિ આહુતિઓવડે સમ્યક્-પ્રજ્વાલ્ય-માન-જ્વાલારૂપી કેશવાળો, શોધક, તથા સ્તોતાઓવડે પ્રશસ્ય હોય છે. તે આ અગ્નિને અમે અભિમત-ફલાર્થ યાચના કરીએ છઇએ. ૪

पृथुपाजाअमर्त्योघृतनिर्णिक्स्वाहुतः ।
अग्निर्यज्ञस्यहव्यवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥

प० पृथुऽपाजाः । अमर्त्यः । घृतऽनिर्निक् । सुऽआहुतः ।
अग्निः । यज्ञस्य । हव्यऽवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥

અ० પ્રભૂતતેજોરૂપ, અમર ઘૃતના વિલયન દ્વારા શોધક, હોતા-આદિવડે-સમ્યક્-ઇષ્ટ-અગ્નિદેવ, જ્યોતિષ્ટોમાદિ હવ્યાન્નોનો વોઢા થાય છે. ૫

इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

तमुवाधो यतस्रुच इत्था धिया यज्ञवन्तः ।
आ चक्रुरग्निमूतये ॥ ६ ॥

प० तम् । सुबाधः । यतस्रुचः । इत्था । धिया । यज्ञवन्तः ।
आ । चक्रुः । अग्निम् । ऊतये ॥ ६ ॥

अ० રક્ષોઘ્ન મંત્રોચ્ચારણ વડે, બાધાસહ વર્તનારા યજનીય હવિર્યુક્ત ઋત્વિજો, સ્તુતિવડે તેઅગ્નિને, રાક્ષસવધથી રક્ષણાર્થે અભિમુખ કરે છે. ૬

होता देवो अमर्त्यः पुरस्तादेति मायया ।
विदथानि प्रचोदयन् ॥ ७ ॥

प० होता । देवः । अमर्त्यः । पुरस्तात् । एति । मायया ।
विदथानि । प्रचोदयन् ॥ ७ ॥

अ० હોતારૂપ, અમર, દ્યોતમાન વેદિતવ્ય–કર્મોને–પ્રકર્ષપણે પ્રેરતો તે અગ્નિદેવ, કર્મવિષયાભિજ્ઞાન વડે યુક્ત સતો કર્મપ્રારંભકાલેજ અમારા પ્રતિ આગમન કરે છે. ૭

वाजी वाजेषु धीयतेऽध्वरेषु प्र णीयते ।
विप्रो यज्ञस्य साधनः ॥ ८ ॥

प० वाजी । वाजेषु । धीयते । अध्वरेषु । प्र । नीयते । विप्रः ।
यज्ञस्य । साधनः ॥ ८ ॥

अ० બલવાન્ અગ્નિદેવ, યજ્ઞોમધ્યે દેવોવડે યજ્ઞસેવનાર્થે નિધાન–સ્થાપન કરાય છે. યજ્ઞોમધ્યે તે અધ્વર્યુ–આદિવડે–પ્રકર્ષપણે આહવનીય–આદિ–સ્થાનો વિષે પ્રક્ષિપ્ત થાય છે. બુદ્ધિવાળો અગ્નિદેવ, અગ્નિહોત્રાદિ યજ્ઞનો સાધક હોય છે ૮

*धियाचक्रेवरेण्योभूतानांगर्भमादधे ।
दक्षस्यपितरंतना ॥ ९ ॥

प० धिया । चक्रे । वरेण्य । भूतानाम् । गर्भम् । आ । दधे । दक्षस्य । पितरम् । तना ॥ ९ ॥

भा० જે અગ્નિદેવ આધાન-યજમાન તથા ઇષ્ટિરૂપ કર્મવડે આવહનીય રૂપે સંપાદિત થયેલો તે સર્વ યજનારાઓને કર્મભક્ત વડે વરણીય છે. જે અગ્નિદેવ, ભૂતપ્રાણિઓના ગર્ભરૂપે છે અર્થાત્ પોતાનેજ ગર્ભરૂપે સર્વત્ર ધારણ કરે છે સર્વ જગતના પાલક તે આ અગ્નિને, દક્ષપ્રજાપતિની તનયા-વેદિરૂપા ભૂમિ, દર્શપૂર્ણમાસ તથા અગ્નિહોત્રાદિક કર્મ-સિદ્ધયર્થ ધારણ કરે છે. ૯

नित्वादधेवरेण्यंदक्षस्येळासहस्कृत ।
अग्नेसुदीतिमुशिजम् ॥ १० ॥ २९ ॥

प० नि । त्वा । दधे । वरेण्यम् । दक्षस्य । इळा । सहःकृत । अग्ने । सुदीतिम् । उशिजम् ॥ १० ॥ २९ ॥

भा० મથનાખ્ય બલવડે નિષ્પન્ન હે અગ્ને ! શોભનદીપ્તિયુક્ત, પુરોડાશાદિ-હવિની કામના કરનાર, યદ્વા કર્માર્થી મનુષ્યોવડે કામના-કરાતા વરણીય તૂને, દક્ષદુહિતા અગ્નિહોત્રાદિ કર્મની સમૃદ્ધયર્થ નિરંતર ધારણ કરે છે. ૧૦

इति तृतीयस्यप्रथमेपञ्चोनत्रिंशोवर्ग ॥२९॥

*(अदितिर्ह्यजनिष्टदक्षयादुहितातव ऋ. सं. ८-३-१)।

अ॒ग्निं य॒न्तुर॑मप्तु॒रमृ॒तस्य॒ योगे॑ व॒नुषः॑ ।
विप्रा॒ वाजैः॒ समि॑न्धते ॥ ११ ॥

प० अ॒ग्निम् । य॒न्तुर॑म् । अ॒प्ऽतुर॑म् । ऋ॒तस्य॑ । योगे॑ । व॒नुषः॑ । विप्राः॑ । वाजैः॑ । सम् । इ॒न्ध॒ते॒ ॥ ११ ॥

अ० કર્મ–(યજ્ઞ)–સિધ્ધ્યર્થ–સંભૈજનકરનાર મેધાવી અધ્વર્યુ–આદિ–મનુષ્યો, સર્વના નિયન્તા, યદ્વા ક્ષિપ્રગન્તા, જળના પ્રેરક તે આ અગ્નિને, જ્યોતિષ્ટોમાદિ–સત્યભૂત–યજ્ઞ–પ્રયોગાર્થ, હવિર્લક્ષણ અન્નોવડે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રજ્વલિત કરે છે. ૧૧

ऊ॒र्जो नपा॑तमध्व॒रे दी॑दि॒वांस॒मुप॒ द्यवि॑ ।
अ॒ग्निमी॑ळे क॒विक्र॑तुम् ॥ १२ ॥

प० ऊ॒र्जः । नपा॑तम् । अ॒ध्व॒रे । दी॒दि॒ऽवांस॑म् । उप॑ । द्यवि॑ । अ॒ग्निम् । ई॒ळे॒ । क॒विऽक्र॑तुम् ॥ १२ ॥

अ० હવિર્લક્ષણ અન્નવડે સમ્યક્ પ્રજ્વલિત, અન્નપુત્રરૂપ અન્તરિક્ષ સમીપ અતિશય દેદીપ્યમાન, અધ્વર્યુ આદિ મેધાવી મનુષ્યો મંથનવડે જેના કર્તાઓ છે તે અર્થાત્ અધ્વર્યુ આદિ મનુષ્યોવડે નિષ્પદ્યમાન આ અગ્નિને, આ યજ્ઞવિષે સ્તુતિ-લક્ષણા વાણીઓવડે હું સ્તવન કરું છું. ૧૨

ई॒ळेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रस्तमां॑सि दर्श॒तः ।
सम॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा॑ ॥ १३ ॥

प० ईळेन्यः । नमस्यः । तिरः । तमांसि । दर्शतः । सम् । अग्निः । इध्यते । वृषा ॥ १३ ॥

અ૦ સ્તોતાઓવડે સ્તુત્ય, સર્વકોઇવડે નમસ્કાર્ય, અન્ધકારને-સ્વ-પ્રભાઓવડે-તિરસ્કૃત-કરનાર, કમનીયતાપૂર્વક સર્વવડે દર્શનીય અગ્નિદેવ યજનારાની કામનાનો વરસાવનાર એવો તે આહુતિપ્રક્ષેપ દ્વારા પ્રજ્વલિત થાય છે. ૧૩

वृषोअग्निःसमिध्यतेश्वोनदेववाहनः ।
तंहविष्मन्तईळते ॥ १४ ॥

प० वृषो इति । अग्निः । सम् । इध्यते । अश्वः । न । देवऽवाहनः । तम् । हविष्मन्तः । ईळते ॥ १४ ॥

અ૦ અશ્વ જેમ રાજાને સ્વપુરપ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવે તેમ કામોનો વર્ષિતા, દેવોને હવ્યાન્ન પ્રતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર જે અગ્નિદેવ આહુતિ-પ્રદાનવડે સમ્યક્ પ્રકારે દેદીપ્ત કરાય છે તેને હવ્યાન્નને ધારણ કરનારા યજનારાઓ કર્મસિધ્ધ્યર્થ સ્તુતિ કરે છે. ૧૪

वृषणंत्वावयंवृषन्वृषणःसमिधीमहि ।
अग्नेदीद्यतंबृहत ॥ १५ ॥ ३० ॥

प० वृषणम् । त्वा । वयम् । वृषन् । वृषणः । सम् । इधीमहि । अग्ने । दीद्यतम् । बृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

અ૦ કામોના વરસાવનાર હે અગ્ને ! ઘૃતાદિ આહુતિઓના સેક્તા અમે, આહુતિ દ્વારા ઉદકના સેક્તા, દેદીપ્યમાન, મહાન્ આ અગ્નિદેવને સમ્યક્ પ્રકારે દેદીપ્ત કરીએ છીએ. ૧૫

इतितृतीयस्यप्रथमेत्रिंशोवर्गः ॥३०॥

सूक्त २७.

१ याजाः = याजन्ति गच्छन्ति इति याजाः मासाः = માસો.
२ अभियवः = अभितोयवोदिवसायेषु = अर्धमासाः = અર્ધમાસો.
३ सुम्नयुः = सुखमात्मनः इच्छन् = પોતાનું સુખ ઇચ્છનાર.
४ श्रुष्टियानम् = सुखयन्तम् ।
५ धितयानम् = यानंवननीयंधननिहितयस्यतम् = જેનું વનનીય ધન સ્થાપિત છે તે.
६ यमम् = यमनम्
७ पृथुयाजाः = प्रभूततेजोरूपः ।
८ यतस्रुचः = यता संयताःस्रुचोजुह्वाद्यायैःते यतस्रुचः ऋत्विजः = ઋત્વિજો.
९ विद्यानि = वेदितव्यानि कर्माणि = વેદિતવ્ય કર્મો.
१० तना = तनया वेदिरूपाभूमिः = તનયા, વેદિરૂપી ભૂમિ.
११ उशिजम् = हविः कामयमानम् = હવિની કામના કરનાર.
१२ यन्तुरम् = सर्वस्यनियन्तारम् यद्वा क्षिप्रगन्तारम = સર્વનિયંતા, વા ક્ષિપ્રગન્તા.
१३ अतुरम = अपांप्रेरकम् = જળના પ્રેરક.
१४ योगे = प्रयोगार्थम् ।
१५ वनुषः = कर्मसिध्य्यर्थं संभजमानाः = કર્મસિધ્ધ્યર્થ સંસેવન કરનાર.
१६ दीदिवांसम् = अतिशयेनदीप्यमानम् = અતિશય દેદીપ્યમાન.
१७ तिरः = तिरस्कुर्वन् = તિરસ્કૃત કરનાર.

सूक्त २८.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—અગ્નિ; છન્દ.—૧-૨-૬ ગાયત્રી, ૩ ઉષ્ણિહ્, ૪ ત્રિષ્ટુભ્, ૫ જગતી.

अग्नेजुषस्वनोहविःपुरोळाशंजातवेदः ।
प्रातःसावेधियावसो ॥ १ ॥

प० अग्ने । जुषस्व । नः । हविः । पुरोळाशम् । जातऽवेदः ।
प्रातःऽसावे । धियावसो इति धियाऽवसो ॥ १ ॥

અ० સર્વજ્ઞ, સ્તોત્રવડે જેથી વસુસંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તેવા કર્માનુરૂપ ધનપ્રદ હે અગ્ને! અગ્નિષ્ટોમ પરત્વે પ્રાત સવનવેળા તું અમારા પુરોડાશાખ્ય હવ્યાન્નનું સેવન કર. ૧

पुरोळाअग्नेपचतस्तुभ्यंवाघापरिष्कृतः ।
तंजुषस्वयविष्ठ्य ॥ २ ॥

प० पुरोळाः । अग्ने । पचतः । तुभ्यम् । वा । घ । परिऽकृतः ।
तम् । जुषस्व । यविष्ठ्य ॥ २ ॥

અ० હે યુવતમ-અત્યંત તરુણ અગ્ને! કપાલ મધ્યે જે પુરોડાશ પક્વ છે તે, ત્વદર્થ અગ્નિકરણ આદિ વડે નિશ્ચે અલંકૃત છે. તે આ પુરોડાશનું તું સેવન કર. ૨

अग्नेवीहिपुरोळाशमाहुतंतिरोअह्न्यम् ।
सहसःसूनुरस्यध्वरेहितः ॥ ३ ॥

प० अग्ने । वीहि । पुरोळाशम् । आऽहुतम् । तिरःऽअह्न्यम् ।
सहसः । सूनुः । असि । अध्वरे । हितः ॥ ३ ॥

અ० હે અગ્ને ! દિવસ તિરોહિત અને તૂં યોગ્ય આહુત–પુરોડા-
શાખ્ય હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. આ યજ્ઞવિષે બલપુત્ર તૂં,
આહવનીયાદિ સ્થાનોમાં નિહિત–સ્થાપિત છે. ૩

माध्यंदिनेसवनेजातवेदःपुरोळाशमिहकवेजुषस्व ।
अग्नेयह्वस्यतवभागधेयंनप्रमिनन्तिविदथेषुधीराः ॥ ४ ॥

प० माध्यंदिने । सवने । जातऽवेदः । पुरोळाशम् । इह ।
कवे । जुषस्व । अग्ने । यह्वस्य । तव । भागऽधेयम् । न ।
प्र । मिनन्ति । विदथेषु । धीराः ॥ ४ ॥

અ० હે મેધાવિન્ સર્વજ્ઞ દેવ ! આ અગ્નિષ્ટોમાખ્ય કર્મવિષે,
માધ્યંદિન સવન પરત્વે, પુરોડાશનું સેવન કર.
હે અગ્ને ! યજ્ઞોમધ્યે કર્મકુશલ અધ્વર્યુઆદિ, જે વડે
દેવો હવ્યાન્નને પ્રાપ્ત કરે છે તે મહાન્–તૂં–અગ્નિના
આ ભાગતા–કલ્પિત પુરોડાશનો નાશ કરતા નથી; કિન્તુ,
તૂંને અર્પણ કરે છે તેને સેવન કર. ૪

अग्नेतृतीयेसवनेहिकानिषःपुरोळाशंसहसःसूनवाहुतम् ।
अथादेवेष्वध्वरंविपन्ययाधारत्नवन्तममृतेषुजागृविम् ॥ ५ ॥

प० अग्ने । तृतीये । सवने । हि । कानिषः । पुरोळाशम् ।
सहसः । सूनो इति । आऽहुतम । अथ । देवेषु । अध्व-
रम् । विपन्यया । धाः । रत्नऽवन्तम् । अमृतेषु ।
जागृविम् ॥ ५ ॥

अ० બલપુત્ર હે અગ્ને ! તૃતીય સવન વિષે હોમાતા પુરોડાશની
તૂં કામના કરે છે. અનન્તર, અવિનાશી, સ્વર્ગાદિ-ઉત્તમફલ-
સંપન્ન, ફલપ્રદ, સ્વપ્નનિવારક તે સોમને, સ્તુતિલક્ષણા-
વાચાવડે-સ્તુત-તૂ, અમર ઇન્દ્રાદિ દેવોવિષે નિધાન કર. ૫

अग्नेवृधानआहुतिंपुरोळाशंजातवेदः ।
जुषस्वतिरोअंह्नन्यम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

प० अग्ने । वृधान । आऽहुतिम् । पुरोळाशम् । जातऽवेदः ।
जुषस्व । तिरःऽअंहन्यम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

अ० હે સર્વજ્ઞ અગ્ને ! આહુતિઓવડે વર્ધમાન તૂ, રાત્રિકાળે
આહુત પુરોડાશાખ્ય હવ્યાન્નનું સેવન કર. ૬

इतितृतीयस्यप्रथमेएकत्रिंशोवर्गः ॥३१॥

सूक्त २८.

१ प्रातःसवि = अग्निष्टोमे प्रातःसवने = પ્રાતઃસવનવેળા
२ परिष्कृत = पर्यग्निकरणादिभिरलंकृत = પર્યગ્નિકરણ
આદિ વડે અલંકૃત.
३ वीहि = भक्षय = ભક્ષણ કર
४ तिरोअह्नयम् = अह्नितिरोहितेसति = દિવસ તિરો-
હિત સતે.
५ सहवस्य = यान्ति प्राप्नुवन्ति देवाद्यर्थीपि अनेनइति
महान् सहय = મહાન્
६ कामिषः = कामयसे = કામના કરે છે
७ विपन्यया = स्तुतिलक्षणया वाचा = સ્તુતિરૂપી વાચાવડે

सूक्त २९.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર, દેવતા —૫ અગ્નિ; કિંવા ઋત્વિજ, અવશિષ્ટ, અગ્નિ; છન્દ—૧-૪-૧૦-૧૨ અનુષ્ટુભ્, ૨-૩-૫-૭-૯-૧૩-૧૬ ત્રિષ્ટુભ્, ૬-૧૧-૧૪-૧૫ જગતી.

*अस्तीदमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् ।
एतां विश्पत्नीमा भराग्निं मन्थाम पूर्वथा ॥ १ ॥

प० अस्ति । इदम् । अधिमन्थनम् । अस्ति । प्रऽजननम् । कृतम् । एताम् । विश्पत्नीम् । आ । भर । अग्निम् । मन्थाम । पूर्वऽथा ॥ १ ॥

अ० અન્વર્થ આ યૂપશકલ રહ્યો. અરણી ઉપર નિધેય-સ્થાપન-યોગ્ય મન્થન-સાધનભૂત દંડ-રજ્જુ-આદિ આ રહ્યા. અગ્નિ-જનન-સાધનભૂત દર્ભપિંજૂલ આ સંપાદિત રહ્યું, યદ્વા, મન્થનદંડનો વિન્યાસ-સ્થાપન કરેલ છે. યૂપશકલ આદિ અગ્નિનાં મન્થન-સાધનો આણેલાં છે. પ્રજાઓને અગ્નિસાધ્ય અગ્નિહોત્રદ્વારા સ્વર્ગાદિફલ-સંપાદનવડે-પાલયિત્રી આ અરણીને આણો. હે અધ્વર્યુ ! જેમ આધાનકાલે અગ્નિને મન્થન કરીએ અથવા, પૂર્વે મહર્ષિઓએ જેમ મન્થન કરેલ તેમ અમે, આ અગ્નિને આ યાગકર્મવિષે મન્થનવડે નિષ્પન્ન કરીએ છીએ. ૧

* (યજનાર અધ્વર્યુઆદિ પ્રતિ કહે છે;)—

अ॒रण्यो॒र्निहि॑तो जा॒तवे॑दा॒ गर्भ॑इव॒ सुधि॑तो ग॒र्भिणी॑षु ।
दि॒वेदि॑व॒ ईड्यो॑ जागृ॒वद्भि॑र्ह॒विष्म॑द्भिर्मनु॒ष्ये॑भिर॒ग्निः ॥ २ ॥

प० अ॒रण्यो॑ः । निऽहि॑तः । जा॒तवे॑दाः । गर्भ॑ःऽइव । सुऽधि॑त । ग॒र्भिणी॑षु । दि॒वेऽदि॑वे । ईड्य॑ । जा॒गृ॒वत्ऽभि॑. । ह॒विष्म॑त्ऽभिः । म॒नु॒ष्ये॑भि । अ॒ग्नि ॥ २ ॥

अ० सर्व विषयनो ज्ञानवान् आ अग्निदेव, अरणीओ मध्ये देवोवडे यथार्थ निरंतर स्थापित होय छे. गर्भिणी स्त्रीओ विषे जेम गर्भ सुष्ठु-निहित होय तेम ते स्थापित होय छे ते रीतनो अग्निदेव, हव्यान्नने धारण करनार कर्मोमां जागरूक मनुष्योवडे प्रतिदिन उत्पत्यर्थ स्तुतिरूपा गिराओवडे स्तोतव्य होय छे. २

उ॒त्ता॒नाया॒मव॑ भरा चिकि॒त्वान्त्स॒द्यः प्रवी॑ता॒ वृष॑णं जजान ।
अ॒रु॒षस्तू॑पो॒ रुश॑दस्य॒ पाज॒ इळा॑यास्पु॒त्रो व॒युने॑ऽजनिष्ट ॥ ३ ॥

प० उ॒त्ता॒नाया॑म् । अव॑ । भ॒र । चि॒कि॒त्वान् । स॒द्य । प्रऽवी॑ता । वृष॑णम् । ज॒जा॒न॒ । अ॒रु॒षऽस्तू॑प. । रुश॑त । अ॒स्य॒ । पाज॑. । इळा॑या । पु॒त्र॑ । व॒युने॑ । अ॒ज॒नि॒ष्ट ॥ ३ ॥

अ० ज्ञानवान्-अध्वर्यु-तुं, उत्तरारणिने अधोमुखे धारण कर. अनन्तर ते अधरा अरणी शीघ्र निषिक्त-रेतस्का सती, कामवर्षक अग्निने जन्मावो. अनन्तर, आ अग्निनुं तमोन्धकार-विनाशकरनार तेजोमात्र उत्पन्न थयुं. अनन्तर, आरोचमान तेज संयुक्त, इळा देवीनो पुत्र, उत्तरवेदि विषे उत्पन्न अग्निदेव, अरणी-योनिस्थानविषे जन्मने पाम्यो. ३

*इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअधि ।
जातवेदोनिधीमह्यग्नेहव्यायवोळ्हवे ॥ ४ ॥

प० इळायाः । त्वा । पदे । वयम् । नाभा । पृथिव्याः । अधि । जातऽवेदः । नि । धीमहि । अग्ने । हव्याय । वोळ्हवे ॥ ४ ॥

अ० જ્ઞાનવાન્ હે અગ્ને ! અમે અધ્વર્યુઆદિ, ભૂમિ ઉપર ઉત્તર-વેદિવિષે નાભિ-ઇળાપદરૂપ ઉત્તરવેદ્યમધ્ય-સ્થાને પુરોડાશાદિ લક્ષણ હવ્યાન્ન વહન કરવા તૂંને નિહિત કરીએ છીએ. ૪

मन्थतानरःकविमद्वयन्तमप्रचेतसममृतंसुप्रतीकम् ।
यज्ञस्यकेतुंप्रथमंपुरस्तादग्निंनरोजनयतासुशेवम् ॥५॥३२॥

प० मन्थत । नरः । कविम् । अद्वयन्तम् । प्रऽचेतसम् । अमृतम् । सुऽप्रतीकम् । यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरस्तात् । अग्निम् । नरः । जनयत । सुऽशेवम् ॥५॥३२॥

अ० હે કર્મનેતા અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો ! ક્રાંતદર્શી, કપટભાવ-આચરણ-ન-કરનાર, મનવાણીવડે-કેવળ-એકવિધ-કર્મ-કરનાર, પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનયુક્ત, અમર, શોભન અંગો-જ્વાલાઓવડે યુક્ત આ

---

* (इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअधीत्येषेळा याइपदंयदुत्तरवेदीनाभिर्जातवेदोनिधीमहीतिनिधास्यन्तो ह्येनंभवन्त्यग्नेहव्यायवोळ्हवइतिहव्यंहिवक्ष्यन्भवति । ऐ. ब्रा. १२८)

અગ્નિદેવને, મન્થનકર્મવડે નિષ્પાદિત કરો. હે કર્મનેતાઓ !. તમે જ્યોતિષ્ટોમાદિ-યજ્ઞના-પ્રજ્ઞાપક, મુખ્યાગભૂત, શોભન-સુખોપેત અગ્નિદેવને, કર્મના પ્રારંભમાં ઉત્પન્ન કરો. તે આ અગ્નિને એવંવિધ ગુણયુક્ત કરો. ૫

इति तृतीयस्य प्रथमे द्वात्रिंशो वर्गः ॥३२॥

यदी मन्थन्ति बाहुभिर्वि रोचतेऽश्वो न वाज्यरुषो वनेष्वा ।
चित्रो न यामन्नश्विनोरनिवृतः परि वृणक्त्यश्मनस्तृणा दहन् ॥६॥

१० यदि । मन्थन्ति । बाहुऽभिः । वि । रोचते । अश्वः । न । वाजी । अरुषः । वनेषु । आ । चित्रः । न । यामन् । अश्विनोः । अनिऽवृतः । परि । वृणक्ति । अश्मनः । तृणा । दहन् ॥ ६ ॥

અ૦ અધ્વર્યુ આદિ મનુષ્યો, જ્યારે હસ્તોવડે અગ્નિને મન્થન કરે છે ત્યારે ઉત્પન્ન થયલો તે અગ્નિદેવ, અશ્વ જેમ વનનીય વાહ્યાલીસ્થાનો વિષે વેગવાળો આરોચમાન વર્તે, જેમ વેગગમન વિષે અશ્વિનદેવોનો નાનાવિધ વર્ણનો રથ આરોચમાન વર્તે તેમ શીઘ્રગમનવાળો તથા સર્વ-લોકને પ્રીતિકર સતો ચોમેર વિશેષ દેદીપ્ત થાય છે. કોઇપણ વડે અપ્રતિબદ્ધ ગમનવાળો તે અગ્નિદેવ, ઉપલો તથા તૃણોને ભસ્મસાત્ કરતો દગ્ધસ્થાનોને પરિતઃ વર્જિત કરે છે (તે રીતનો અગ્નિ ચોમેર દેદીપ્ત થાય છે). ૬

जातो अग्नी रोचते चेकितानो वाजी विप्रः कविशस्तः सुदानुः ।
यं देवास ईड्यं विश्वविदं हव्यवाहमदधुरध्वरेषु ॥ ७ ॥

प० जातः । अग्निः । रोचते । चेकितानः । वाजी । विप्रः । कविऽशस्तः । सुऽदानुः । यम् । देवासः । ईड्यम् । विश्वऽविदम् । हव्यऽवाहम् । अदधुः । अध्वरेषु ॥ ७ ॥

अ० मथनानन्तर ઉત્પન્ન, સર્વ જગતને જાણનારો, સતતગમન સ્વભાવવાળો, કર્માભિજ્ઞ, મેધાવી, હોતાઓવડે સ્તુત, સુષ્ઠુકર્મફલનો દાતા અગ્નિદેવ દેદીપ્ત થાય છે. ઇન્દ્રાદિ દેવો હોતા આદિવડે સ્તુત્ય, સર્વ જગતના વેદિતા એવા જેને જ્યોતિષ્ટોમ-આદિ-યજ્ઞોવિષે હવ્યવોઢારૂપે ધારણ કરે છે તે અગ્નિદેવ દેદીપ્ત થયો છે. ७

*सीदं होतः स्व उं लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।
देवावीर्देवान्हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः ॥ ८ ॥

प० सीदं । होतः इति । स्वे । ॐ इति । लोके । चिकित्वान् । सादयं । यज्ञम् । सुऽकृतस्यं । योनौ । देवऽअवीः । देवान् । हविषा । यजासि । अग्ने । बृहत् । यजमाने । वयः । धाः ॥ ८ ॥

अ० હે હોમનિષ્પાદક અગ્ને ! સ્વકીયલોક-ઉત્તરવેદિમાં નાભિવિષે તું હોમનિમિત્ત અવશ્ય ઉપવિષ્ટ હો. જ્ઞાનવાન્ તું સુકૃતજન્ય ઉપભોગના યોનિસ્થાન-ઉત્તમલોકવિષે યજ્ઞકર્તા-યજનારાને સ્થાપિત કર. હવિ પ્રદાનદ્વારા દેવોનું અવન કરનારો તું, પુરોડાશાદિલક્ષણ હવ્યવડે દેવોનું યજન કરનાર હો.

* (યજનારો કહે છે.)—

અનન્તર, તું યાગકર્મ-કરનાર-હું-યજનાગને પશુપુત્રાદિ સમેત પ્રભૂત અન્નનું વિધાન કર. ૮

×कृणोतधूमंवृषणंसखायोस्रेधन्तइतनवाजमच्छ ।
अयमग्निःपृतनाषाट्सुवीरोयेनदेवासोअसहन्तदस्यून् ॥ ९ ॥

प० कृणोत । धूमम् । वृषणम् । सखायः । अस्रेधन्त । इतन । वाजम् । अच्छ । अयम् । अग्निः । पृतनाषाट् । सुवीरः । येन । देवासः । असहन्त । दस्यून् ॥ ९ ॥

अ० કર્મસહકારી હે અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો ! તમે કામવર્ષિતા કમ્પાયમાન અગ્નિને મન્થનવડે ઉત્પાદન કરો. અક્ષીણ સામર્થ્યવાળા તમે, અન્નવક્ષણયુદ્ધ અગ્ન્યાભિમુખપૂર્વક પ્રાપ્ત કરો. શોભન-સામર્થ્ય-યુક્ત આ અગ્નિદેવ, યુદ્ધ-મહમાન થાય છે તે. અગ્નિવડે દેવો અસુરોને અભિભવ કરનારા થયેલા તેથી તમે મન્થન કરો. ૯

अयन्तेयोनिर्ऋत्वियोयतोजातोअरोचथाः ।
तंजानन्नग्नआसीदाथानोवर्धयागिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

प० अयम् । ते । योनिः । ऋत्वियः । यतः । जातः । अरोचथाः । तम् । जानन् । अग्ने । आ । सीद । अथ । नः । वर्धय । गिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

× (યજનારો અધ્વર્યું આદિ પ્રતિ કહે છે:)—

अ० હે અગ્ને ! વસંતાદિ ઋતુ વિષે હોનાર આ અશ્વત્થાદિમય અરણિ ત્હારૂં ઉત્પત્તિસ્થાન છે જેથી ઉત્પન્ન થયેલો તૂં શોભી રહેલ છે. જાણનારો તૂ, અરણિ કાષ્ઠને પ્રાપ્ત થા. તે અરણિકાષ્ઠ વિષે આરોપિત સતો નિરન્તર સ્થિત હો અનન્તર, અમારી સ્તુતિલક્ષણ વાણીઓને વધાર યદા, અમે-સ્તોતાઓને પશુપુત્રાદિવડે સમૃદ્ધ કર १०

इतितृतीयस्यप्रथमस्यत्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥३३॥

तनूनपादुच्यतेगर्भआसुरोनराशंसोभवतियद्विजायते ।
मातरिश्वायदमिमीतमातरिवातस्यसर्गोअभवत्सरीमणि ॥११॥

१० तनूऽनपात् । उच्यते । गर्भः । आसुरः । नराशंसः ।
भवति । यत् । विऽजायते । मातरिश्वा । यत् । अमिमीत ।
मातरि । वातस्य । सर्गः । अभवत् । सरीमणि ॥११॥

अ० જે અગ્નિ અરણીકાષ્ઠો મધ્યે ગર્ભરૂપે વર્તે છે તે **તનૂનપાત્**-યજનારાઓનાં શરીરોનો પાત-દહન કરે નહિ તે અથવા જળપૌત્ર કહેવાય છે. તથા તે અગ્નિ જ્યારે વિશેષતાએ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે કર્મ-વિઘ્નકારક અસુરોનો હણનારો, કર્મનેતાઓવડે શંસનીય થાય છે. અન્તરિક્ષ વિષે જ્યારે પોતાના તેજને નિર્મિત કરે છે ત્યારે તે માતરિશ્વારૂપે થાય છે એવિધ અગ્નિના શીઘ્રગમન પરત્વે વાયુની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે ११

सुनिर्मथानिर्मथितः सुनिधानिहितः कविः ।
अग्नेस्वध्वराकृणुदेवान्देवयतेयज ॥ १२ ॥

प० सुनिःऽमथा । निःऽमथितः । सुऽनिधा । निऽहितः । कविः । अग्ने । सुऽअध्वरा । कृणु । देवान् । देवऽयते । यज ॥ १२ ॥

અ० હે અગ્ને ! મેધાવી તું શોભન મન્થનવડે નિર્મથિત છે. તું શોભન પ્રકારે નિહિત હોય છે. અર્થાત્, ઉત્તરવેદિ આદિ સ્થાનો વિષે નિરંતર પ્રક્ષિપ્ત છે. તું અમોવડે કરાતાં કર્મોને સુષ્ઠુ-હિંસારહિત કર. દેવોની કામના કરનારા યજમાનાર્થે ઇન્દ્રાદિક યજનીય દેવોનું પૂજન કર. ૧૨

अजीजनन्नमृतंमर्त्यासोऽस्रेमाणंतरणिंवीळुजम्भम् ।
दशस्वसारोअग्रुवःसमीचीःपुमांसंजातमभिसंरभन्ते ॥ १३ ॥

प० अजीजनन् । अमृतम् । मर्त्यासः । अस्रेमाणम् । तरणिम् । वीळुऽजम्भम् । दशस्वसारः । अग्रुवः । समऽईचीः । पुमांसम् । जातम् । अभि । सम् । रभन्ते ॥ १३ ॥

અ० હે ઋત્વિજો ! અમર, ક્ષયરહિત, હવિર્ભક્ષણાર્થે દૃઢ દાંતવાળા, પાપતારક તે અગ્નિદેવ, મન્થનવડે ઉત્પાદન થયેલો છે જન્મેલા તે અગ્નિને અભિલક્ષીને, સ્વયં-સંસરણ-કરનાર, કર્મકરણાર્થે અગ્રે અંગનું-ચેષ્ટિત કરનાર દશ અંગુલિઓ પરસ્પર સંગત સતી, પિતા આદિ જ્યેષ્ઠપુરૂષો જન્મેલા અગ્નિને જોઈને હર્ષથી હસ્તવ્યસંપુટવડે શબ્દગર્જના કરે તેમ ગર્જના કરે છે. ૧૩

प्रसप्तहोतासनकादरोचतमातुरुपस्थेयदशोचदूधनि ।
ननिमिषतिसुरणोदिवेदिवेयदसुरस्यजठरादजायत ॥ १४ ॥

प० प्र । सुप्तऽहोता । सनकात् । अरोचत । मातुः । उपऽस्थे । यत् । अशोचत । ऊधनि । न । नि । मिषति । सुऽरणः । दिवेऽदिवे । यत् । असुरस्य । जठरात् । अजायत ॥ १४ ॥

अ० સનાતન અગ્નિદેવ, સપ્તહોતાસંપન્ન સતો ગાર્હપત્યસ્થાને દેદીપ્ત થાય છે. પૃથિવીના ઉત્સંગ વિષે ઉત્તર વેદિમાં શોભી રહેલો તે અગ્નિદેવ સુષ્ઠુ પ્રકારે શબ્દધ્વનિ કરનાર, સર્વવડે કમનીયતાપૂર્વક દશ્યમાન સતો પ્રતિદિન નિદ્રા કરતો નથી. કિન્તુ, સર્વદા યજ્ઞાર્થ અવશ્ય જાગરૂક હોય છે. પ્રેરક, અરણીરૂપ કાષ્ઠના જઠરથી કર્માર્થ ઉત્પાદન થયેલો હોય છે તેથી તે નિમિષમાત્ર નિદ્રા કરતો નથી. ૧૪

अमित्रायुधो मरुतामिव प्रया प्रथमजा ब्रह्मणो विश्वमिद्विदुः ।
द्युम्नवद्ब्रह्मकुशिकासएरिरएकंएकोदमेअग्निंसमीधिरे ॥१५॥

प० अमित्रऽयुधः । मरुताम्ऽइव । प्रऽयाः । प्रथमऽजाः । ब्रह्मणः । विश्वम् । इत । विदुः । द्युम्नऽवत् । ब्रह्म । कुशिकासः । आ । ईरिरे । एकःऽएक. । दमे । अग्निम् । सम् । ईधिरे ॥ १५ ॥

अ० અમિત્ર કર્મવિઘ્નકારક અસુરો સહ યુદ્ધ કરનારા. યદ્વા પાપો સહ યુદ્ધ કરનારા, મરુદેવોનાં પ્રકર્ષપણે શત્રુ પ્રતિ અભિયાન કરનારાં શત્રુને હણનારાં બળોની પેરે કર્મવિઘ્નકારક પાપી પ્રાણિઓના હણનારાઓ, સર્વ જગતના સ્રષ્ટાના પ્રથમોત્પન્ન કુશિક ગોત્રના ઋષિઓ સ્થાવર જંગમાત્મક સર્વ જગતને નિશ્ચે જાણનારા હોય છે. તે આ ઋષિઓ, હવિર્યુક્ત સ્તોત્રની અત્યર્થ ચોમેર પ્રેરણા કરે છે. તેઓ સ્વગૃહ વિષે એકેકા થઇ અગ્નિને આજ્યાદિ આહુતિ વડે સમ્યક્ પ્રકારે દેદીપ્ત કરે છે ૧૫.

यद्द्यत्वांमयतियज्ञेअस्मिन्होतंश्चिकित्वोवृंणीमहीह ।
ध्रुवमयाध्रुवमुताशंमिष्ठाःप्रजानन्विद्वाँउपंयाहिसोमंम् ॥१६॥ ३४

पद०, यत् । अद्य । त्वा । प्रऽयति । यज्ञे । अस्मिन् । होतरिति । चिकित्वः । अवृणीमहि । इह । ध्रुवम् । अयाः । ध्रुवम् । उत । अशमिष्ठाः । प्रऽजानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥

अ० હોમનિષ્પાદક કર્મવિષયજ્ઞાનવાન્ હે અગ્ને ! અધુના પ્રવર્તમાન યજ્ઞવિષે, અમે ત્હારૂં વરણ કરીએ છીએ તું, આ કર્મવિષે ધ્રુવ હોય તે પ્રકારે દેવોને હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત કરાવ. તું હવિઃ સ્વીકરણથી તૃપ્ત દેવોવડે શાંત થા., આ યજ્ઞને સમ્યક્ જાણનાર–યત્કિંચિત સર્વને જાણનારો તું, આ અભિષુત સોમને અભિલક્ષી સમીપ આગમન કર. १६

इतितृतीयस्यप्रथमेचतुस्त्रिंशोवर्ग. ॥३४।
इतितृतीयमडले द्वितीयानुवाक. ॥ २ ॥
इति तृतीयाष्टके प्रथमोऽध्याय' ॥ १ ॥

सूक्त २९.

१ विश्पत्नीम = प्रजानापालयित्रीम = પ્રજાની પાલયિત્રી.
२ उत्तानायाम = अधरारण्याम । उत्तानशयायामुत्तरारणिम = ઉત્તરારણિને.
३ प्रवीता = निषिक्तरेतस्कासती = નિષિક્ત–સિંચેલ વીર્યવાળી.
३ अरुषस्तूपः = आरोचमानतेज संघोपेत· = આરોચમાન તેજસંઘ યુક્ત.

४ ययुने = अरण्यांयोनिस्थाने = યોનિસ્થાન વિષે.
५ योढ़वे = योढुम् = વેદન કરવા.
६ अद्वयन्तम् = मनसावाचा एकविधमेवकर्मकुर्वाणम् । દ્વયમનાચરન્તમ્ = મન તથા વાણીવડે એકવિધ કર્મ કરનાર.
७ सुप्रतीकम् = शोभनैरंगैर्ज्वालाभि समेतम् = શોભન જ્વાલાવડે યુક્ત.
८ अनिवृतः = केनाप्यप्रतिषद्धगमनः = અપ્રતિબદ્ધ ગમનવાળો.
९ सादय = स्थापय = સ્થાપિત કર.
१० देवायीः = देवान् हविप्रदानेन अवति इति = હવિ-પ્રદાન દ્વારા દેવોનું અવન કરનાર.
११ धूमम = धुनोतिकम्पयति इति अग्निःतम् = અગ્નિને.
१२ आसुरः = असुराणां हन्ता = અસુરોનો હણનાર.
१३ सरीमणि = सरणे शीघ्रगमने = શીઘ્ર ગમન પરત્વે.
१४ सर्ग = सृष्टिः ।
१५ असेमाणम् = क्षयरहितम् = ક્ષયરહિત.
१६ पीळुजंभम = दृढदन्तम् = દૃઢ દાંતવાળો.
१७ अग्रुवः = यमकरणार्थमग्रं अंगन्ति इति अंगुलयः = અંગુલિયો.
१८ समीचीः = परस्पर संगता सत्य = પરસ્પર સંગત થતી.
१९ संरभन्ते = शब्दकुर्वते = શબ્દગર્જના કરે છે.
२० सनकात् = सनातनः ।
२१ असुरस्य = प्रेरकस्य = પ્રેરક.
२२ प्रयाः = प्रकर्षेणशत्रूनाभियान्ति = बलानि शत्रूणां हन्तृणी = શત્રુને હણનારાં બળો.
२३ प्रयाति = प्रवर्तमाने ।
२४ मया = मापय = પ્રાપ્ત કરાવ.

सूक्त ३०.

વેદો જેના નિઃશ્વાસરૂપે છે. વેદોથી જેણે અખિલ જગતને નિર્માણ કરેલું તે વિદ્યાતીર્થ મહેશ્વર-(પરમાત્મા)ને હું વંદું છું.
ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર દેવતાઃ—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુપ્.

ॐइच्छन्तित्वासोम्यासःसखायःसुन्वन्तिसोमंदधतिप्रयांसि ।
तितिक्षन्तेअभिशस्तिंजनानामिन्द्रत्वदाकश्चनहिप्रकेतः ॥ १ ॥

प० इच्छन्ति । त्वा । सोम्यासः । सखायः । सुन्वन्ति । सोमम् ।
दधति । प्रयांसि । तितिक्षन्ते । अभिऽशस्तिम् । जनानाम् ।
इन्द्र । त्वत् । आ । कः । चन । हि । प्रऽकेतः ॥ १ ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! સોમાર્હ બ્રાહ્મણો તૂને સ્તુતિ કરવાની ઈચ્છાવાળા હોય છે. સખારૂપ તે બ્રાહ્મણો, સોમાભિષવ કરે છે. ત્વદર્થ ઈતર હવ્યાન્નોને પણ ધારણ કરે છે. તેવડે પ્રેરિત સતા, સપત્નજનોવડે કરાયલી હિંસાને સહન કરે છે. નિશ્ચે તૂંથી અન્ય જગતમાં સર્વત-પ્રખ્યાપિત કયો અનુગ્રાહક હોય છે. ૧

नतेदूरेपरमाचिद्रजांस्यातुप्रयाहिहरिवोहरिभ्याम् ।
स्थिरायवृष्णेसवनाकृतेमायुक्ताग्रावाणःसमिधानेअग्नौ ॥२॥

प० न । ते । दूरे । परमा । चित् । रजांसि । आ । तु ।
प्र । याहि । हरिऽवः । हरिऽभ्याम् । स्थिराय । वृष्णे ।
सवना । कृता । इमा । युक्ताः । ग्रावाणः । सम्ऽइधाने ।
अग्नौ ॥ २ ॥

અ० હરિનામના અશ્વસંપન્ન હે ઈન્દ્રદેવ ! દૂર સ્થાનો પણ તૂંને દૂર હોતાં નથી, અશ્વોવડે યુક્ત તૂં શીઘ્ર આગમન કર. ફલદાનપરત્વે દઢચિત્તવાળો, કામવર્ષિતા-તૂં અર્થ આ પ્રાતરાદિ સવનો કરેલાં છે. આહવનીય અગ્નિ, આહુતિની અધિકરણતાએ સમ્યક્ દેદીપ્યમાન સતે ઉપલો-પાષાણો, સોમાભિષવાર્થ ઉદ્યુક્ત થયા છે. ૨

इन्द्रः॑सुशिप्रो॑मघवा॒तरु॑त्रो॒महाव्रा॑तस्तुविकू॒र्मिर्ऋघा॑वान् ।
यदु॒ग्रो धा बा॑धि॒तो मर्त्ये॑षु॒ क्व॑१॒त्या ते॑ वृषभ वी॒र्या॑णि ॥३॥

प० इन्द्रः॑ । सु॒ऽशिप्रः॑ । म॒घऽवा॑ । तरु॑त्रः । म॒हाऽव्रा॑तः । तु॒वि॒ऽकू॒र्मिः । ऋघा॑वान् । यत् । उ॒ग्रः । धाः । बा॒धि॒तः । मर्त्ये॑षु । क्व॑ । त्या । ते॒ । वृ॒ष॒भ॒ । वी॒र्या॑णि ॥ ३ ॥

અ० કામોના વર્ષક હે ઈન્દ્રદેવ ! જે તૂ પરમૈશ્વર્ય સંપન્ન, શોભન-શિરસ્ત્રાણ-સંપન્ન વષ્વા, શોભન-નાસિકાવાળો, ધનવાન્, જે વડે દેવો શત્રુઓને તરે છે તેવો મરૂદ્દેવોવડે મહાન્ સમૂહવાળો, સંગ્રામવિષે નાનાવિધ કર્મોનો કર્તા, શત્રુ વિષયક હિંસાવાન્, શત્રુને ભયંકર, અસુરો વડે સંગ્રામ વિષે બાધિત-સતો મારયિતા તથા અસુરો પરત્વે વીર્ય-પરાક્રમને ધારણ કરનાર છે, તેનાં પરાક્રમો અધુના ક્યાં રહેલાં છે તે કહે ! ૩

त्वं हि स्मा च्यावयन्नच्युतान्येको वृत्रा चरसि जिघ्नमानः
तव द्यावापृथिवी पर्वतासोऽनु व्रताय निमितेव तस्थुः ॥५॥

प० त्वम् । हि । स्म । च्यवयंन् । अच्युतानि । एकः वृत्रा चरसि । जिघ्नमानः । तव । द्यावापृथिवी । इति । पर्वतासः अनुं । व्रताय । निमिताइव । तस्थुः ॥ ४ ॥

अ० हे इन्द्र ! निश्चे तू એકલો ચ્યુતિરહિત દૃઢમૂલક રાક્ષસોને સ્વસ્વસ્થાનથી પતન કરાવતો, પાપીનો નાશ કરતો રહેલો હોય છે. એવિધ સામર્થ્યોપેત તૂ, તેની આજ્ઞાર્થ દ્યાવાપૃથિવી અને પર્વતો નિશ્ચલ હોય તેમ અનુષ્ઠિત હોય છે. ४

उताभयेपुरुहूतश्रवोभिरेकोदृह्ळमवदोवृत्रहासन् ।
इमेचिदिन्द्ररोदसीअपारेयत्संगृभ्णामघवन्काशिरित्ते ॥५॥१॥

प० उत । अभये । पुरुहूत । श्रवःभिः । एकः । दृह्ळम् । अवदः । वृत्रहा । सन् । इमे इति । चित् । इन्द्र । रोदसी इति । अपारे इति । यत् । सम्ऽगृभ्णाः । मघऽवन् । काशिः । इत् । ते ॥ ५ ॥ १ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! અનેક યજનારાઓ વડે આહૂત, યશ્વા અસુરોથી રક્ષાર્થ બહુવાર-આહૂત, વીર્યયુક્ત અસહાય તું શત્રુનો હન્તા સતો, અસુરોં સકાશાત્ ભયને મ પ્રાપ્ત હો એમ દેવો પ્રતિ જે વાક્ય વદે છે તે અવશ્ય "સત્ય" છે. હે ધનવન્ ઈન્દ્રદેવ ! તૂ દૂર રહેલાં દ્યાવાપૃથિવીને સંગૃહીત કરે છે અર્થાત્ પરસ્પર અધરોત્તરભાવે સંયોજિત કરે છે, આ ત્હારો મહિમા-પ્રકાશ, લોક વિષે પ્રસિદ્ધ જ છે. યદ્વા, જે વડે ઉભયલોકને, સંગૃહીત કરે છે તે ત્હારી મુષ્ટિ મહાન્ છે ५

इतितृतीयस्यद्वितीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

प्रसुतंइन्द्रप्रवताहरिभ्यांप्रतेवज्रःप्रमृणन्नेतुशत्रून् ।
जहिप्रतीचोअनूचःपराचोविश्वंसत्यंकृणुहिविष्टमस्तु ॥६॥

प० प्र । सु । ते । इन्द्र । प्रऽवता । हरिऽभ्याम् । प्र । ते । वज्रः । प्रऽमृणन् । एतु । शत्रून् । जहि । प्रतीचः । अनूचः । पराचः । विश्वम् । सत्यम् । कृणुहि । विष्टम् । अस्तु ॥ ६ ॥

अ० हे इन्द्रदेव ! हरिनामना अश्ववडे युक्त तारो रथ, शत्रुओ प्रत्ये प्रवणमार्ग वडे सुष्टु प्रकारे शीघ्र गमन करो. त्हारुं वज्र, असुरोप्रत्ये हिंसतुं प्रयाण करो. तुं त्हारी अभिमुखे आगमन करनारा शत्रुओनो वध कर. तुंने अनुगमन करनार –पार्ष्णिग्राहक असुरोनो अने पलायन परायण शत्रुओनो वध कर. अखिल जगत्‌ने सत्यभूत अग्निहोत्रादि–कर्म–परायण कर. ए विश्व सामर्थ्य, तुं विषे निविष्ट हो. ६

*यस्मैधायुरदधामर्त्यायाभक्तंचिद्भजतेगेह्यं१सः ।
भद्रातइन्द्रसुमतिर्घृताचीसहस्रदानापुरुहूतरातिः ॥७॥

प० यस्मै । धायुः । अदधाः । मर्त्याय । अभक्तम् । चित् । भजते । गेह्यम् । सः । भद्रा । ते । इन्द्र । सुऽमतिः । घृताची । सहस्रऽदाना । पुरुऽहूत । रातिः ॥ ७ ॥

* (भूरिदाभूरिदेहिदेहिनोमादभ्रंभूर्याभर । ऋ. सं. ३-६-१०).

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! નિરંતર-ઐશ્વર્ય-ધારણ-કરનાર તું, જે મર્ત્યપુરૂષને વીર્ય-ધારણ કરે તે મર્ત્ય, પૂર્વે અપ્રાપ્ત ગૃહમા હોનાર કનકપશ્વાદિક પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરે છે. બહુવડે આહૂત હે ઇન્દ્રદેવ ! સોમાન્ન-પુરોડાશ-આદિલક્ષણ હવ્યાન્નને પ્રાપ્ત કરાવનાર એવી ત્હારી શોભન બુદ્ધિ છે. ત્હારી દાનશકિત અપરિમિત-ધનદાન-સંપન્ન હોય છે. ७

*सुहदानुंपुरुहूतक्षियन्तंमहस्तामिन्द्रसंपिणक्कुणारुम् ।
अभिवृत्रंवर्धमानंपियारुमपादमिन्द्रतवसाजघन्थ ॥८॥

प० सुहदानुम् । पुरुहूत । क्षियन्तम् । अहस्तम् । इन्द्र । सम् । पिणक् । कुणारुम् । अभि । वृत्रम् । वर्धमानम् । पियारुम् । अपादम् । इन्द्र । तवसा । जघन्थ ॥ ८ ॥

અ૦ બહુ યજનારા વડે આહૂત હે ઇન્દ્રદેવ ! વૃત્રમાતા પર્યંતા દાનુઓ સહ વર્તનાર, બાધમાન, ક્વણનશીલ અસુરને હસ્તહીન કરી, સમ્યક્ પ્રકારે ચૂર્ણીભૂત કર હે ઇન્દ્રદેવ ! તું સર્વત વર્ધમાન હિંસ્ર વૃત્રાસુરને પાદહીન કરી બળવડે હણનાર છે. પર્જન્યા ઉદકદાન વડે યુક્ત, આકાશ વિષે નિવાસ કરનાર,' ગર્જના કરનાર, વર્ધમાન આ મેઘને, હસ્તપાદ શૂન્ય કરી સમ્યક્ પ્રકારે પિંડીભૂત કર. ८

* (दानु पर्येसहवरस । ऋ सं ३-६-३०), सहनुमात्र मिघुमार्त्र विष्वक्त्वर्धते. ऋ न. १-२-३७ ।

*निसामनामिषिरामिन्द्रभूमिंमहीमपारांसदनेससत्थ ।
अस्तभ्नाद्यांवृषभोअन्तरिक्षमर्षन्त्वापस्त्वयेहप्रसूता· ॥९॥

प० नि । सामनाम् । इषिराम् । इन्द्र । भूमिम् । महीम् । अपाराम् । सदने । ससत्थ । अस्तभ्नात् । द्याम् । वृषभ· । अन्तरिक्षम् । अर्षन्तु । आपः । त्वया । इह । प्रसूता· ॥९॥

अ० हे ईन्द्रदेव ! तूं पुरुषार्थ तथा स्थानाभावे चंचल भूमिने समान थवा साम्यवती करीने स्वस्थान विषे निवेशित करावनारो छे अभिमत फलोनो वर्षक इन्द्रदेव, द्युलोकने स्तंभित करनार के अन्तरिक्षने स्तंभित करनार छे मेघभेदन वडे प्रेरित आपोजळ, आ भूमि विषे आगमन करो. ९

अलातृणोवलइन्द्रव्रजोगोः पुराहन्तोर्भयमानोव्यार ।
सुगान्पथोअकृणोन्निरजेगाःप्रावन्वाणीः पुरुहूतंधमन्तीः ॥१०॥२

प० अलातृण । वल । इन्द्र । व्रजः । गोः । पुरा । हन्तोः । भयमानः । वि । आर । सुगान् । पथः । अकृणोत् । निःऽअजे । गा· । प्र । आवन् । वाणीः । पुरुहूतम् । धमन्ती· ॥ १० ॥ २ ॥

---

* (गाथीतिसामनायित-ऋ. म. ८-३-१२, य पृथिवींव्यथमानामदृंहत् ऋ सं २-१२-७) ।

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! બહુઉદકતાએ કરીને અત્યર્થ-હિંસ્યમાન-માધ્યમિકા વાચાનો ગોષ્ઠભૂત, આકાશનુ આવરણ કરનારો મેઘ, તારા વજ્ર પ્રહાર પહેલાં ભયભીત-વિશ્લિષ્ટ થયનો હોય છે અનન્તર, તે ઇન્દ્રદેર આપોજળનુ નિર્ગમન કરાવવા માર્ગોને સુગમ કરે છે વનનીય શબ્દાયમાન તે મેઘજળ બહુ-આહુત-પાર્થિવજળ પ્રતિ ગમન કરે છે १०

इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

एकोद्वेवसुमतीसमीचीइन्द्रआपप्रौपृथिवीमुतद्याम् ।
उतान्तरिक्षादभिनंसमीकइषोरथीःसुयुजंशूरवाजान् ॥११॥

प० एकः । द्वे इति । वसुमती इति । सुदमती । समीची इति सम्ऽईची । इन्द्रं । आ । पप्रौ । पृथिवीम् । उत । द्याम् ।
उत । अन्तरिक्षात् । अभि । न । सुमेऽईके । इष । रथी । सुदयुनं । सूर । वाजान् ॥ ११ ॥

अ० જે આ ઇન્દ્રદેર એકલો પૃથિવી અને દ્યુલોક ઉભયને ધનયુક્ત સતાં ચોમેર પૂર્ણ કરે છે હે શૂરા ઇન્દ્રદેર ! રથવાન્ તૂ અમારી સમીપે સ્થિત થવાને ઇચ્છતો સંગત-જોડેલા અશ્વોને અન્તરિક્ષમાંથી અભિપ્રેરિત કર અર્થાત્ અમારી સમીપ શીઘ્ર આગમન કર ११

दिशःसूर्योनमिनातिप्रदिष्टादिवेदिवेहर्यश्वप्रसूता ।
सयदानळ्ध्वंनआदिदश्वैर्विमार्चनंकृणुतेतच्वरैन ॥१२॥

प० दिशः । सूर्यः । न । मिनाति । प्रऽदिष्टाः । दिवेऽदिवे । हर्यश्वऽप्रसूताः । सम् । यत् । आनट् । अध्वन । आत् । इत् । अश्वान् । विऽमोचनम् । कृणुते । तत् । तु । अस्य ॥ १२ ॥

अ० હરિનામના અશ્વવાળા ઇન્દ્રદેવ વડે પ્રેરિત જે પ્રાગાદિ દિશાઓ, પ્રતિદિવસ સૂર્યગમનાર્થ અર્પણ કરેલી છે તેને, સૂર્ય હિંસિત કરતો નથી. કિન્તુ તે વડે જ પ્રયાણ કરે છે. સૂર્ય જ્યારે ગન્તવ્ય પ્રદેશો પ્રતિ અશ્વો વડે સમ્યક્ પ્રકારે વ્યાપ્ત થાય છે તદનન્તર જ, તે પોતાના અશ્વોનું વિમોચન કરે છે. તે આ સર્વ કર્મ નિશ્ચે ત્હારૂં જ હોય છે. ૧૨

दिदृक्षन्त उषसो यामन्नक्तोर्विवस्वत्या महि चित्रमनीकम् ।
विश्वे जानन्ति महिना यदागादिन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ॥१३॥

प० दिदृक्षन्ते । उषसः । यामन् । अक्तोः । विवस्वत्याः । महि । चित्रम् । अनीकम् । विश्वे । जानन्ति । महिना । यत् । आ । अगात् । इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि ॥ १३ ॥

અ० સર્વજનો, નિર્ગમન પરાયણ રાત્રિ સંબધી ઉષાનું નિર્ગમન સતે મહાન્ યાચનીય–વિચિત્ર સૌરતેજનું દર્શન કરવા ઇચ્છે છે. ઉષાકાળ જ્યારે ચોમેર વ્યાપ્ત થાય છે ત્યારે તેજનું દર્શન કરવા ઇચ્છાવાળા સર્વજનો, મહનીય અગ્નિ–હોત્રાદિક કર્મોને કર્તવ્યતાએ જાણે છે. હે ઇન્દ્રદેવ ! નિશ્ચે ત્હારાં સુકૃતો અનેક પ્રકારનાં હોય છે. ૧૩

महि ज्योतिर्निहितं वक्षणास्वामा पक्वं चरति बिभ्रती गौः ।
विश्वं स्वाद्म संभृतमुस्रियायां यत्सीमिन्द्रो अदधाद्भोजनाय १४

प० महि । ज्योतिः । निऽहितम् । वक्षणासु । आमा । पक्वम् ।
चरति । बिभ्रती । गौः । विश्वम् । स्वाद्म । सम्ऽभृतम् ।
उस्रियायाम् । यत् । सीम् । इन्द्रः । अदधात् ।
भोजनाय ॥ १४ ॥

अ० નદીઓ મધ્યે, ઇન્દ્રે મહાન્ જ્યોતિષ્મત, ઉદક–નિધાન કરેલું
છે. નવસૂતિકા ગાય ક્ષીર આદિકને ધારણ કરતી સર્વત્ર વર્તે
છે. જે ઉદકથી ઇન્દ્રદેવ ગાય વિષે ભોજનાર્થે પોતે સંપાદિત
સ્વાદુતર દધિ–ઘૃત–ક્ષીરાદિક–સર્વ પદાર્થને નિહિત કરે છે.
તે ક્ષીરાદિકને ધારણ કરતી ગાય સર્વત્ર વર્તી રહે છે. १४

इन्द्र दृह्य यामकोशा अभूवन्यज्ञाय शिक्ष गृणते सखिभ्यः ।
दुर्मायवो दुरेवा मर्त्यासो निषङ्गिणो रिपवो हन्त्वासः ॥१५॥३॥

प० इन्द्र । दृह्य । यामऽकोशाः । अभूवन् । यज्ञाय । शिक्ष ।
गृणते । सखिऽभ्यः । दुःऽमायवः । दुःऽएवाः । मर्त्यासः ।
निषङ्गिणः । रिपवः । हन्त्वासः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! તું દૃઢ થા. કોશવત્ માર્ગના આચ્છાદક–
માર્ગપ્રતિબંધક રાક્ષસો પ્રાપ્ત થયા છે. યજ્ઞકરનારા સ્તોત્ર
કરનારા યજનારા અર્થે અને પુત્રાદિક અર્થે તું અપેક્ષિત ફલ
દે. દુષ્ટ આયુધોને પ્રક્ષિપ્ત કરનારા દુષ્ટ ગતિવાળા મારવાના,
ઇષુધિ–સંપન્ન–રિપુઓ, તું વડે હનનીય હોય છે. १५

इति तृतीयस्य द्वितीये तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

संघोषःशृण्वेऽवमैरमित्रैर्जहीन्येष्वशनिंतपिष्ठाम् ।
वृश्चेमधस्ताद्विरुजासहस्वजहिरक्षोमघवन्रन्धयस्व ॥१६॥

प० सम् । घोषः । शृण्वे । अवमैः । अमित्रैः । जहि । नि ।
एषु । अशनिम् । तपिष्ठाम् । वृश्च । ईम् । अधस्तात् ।
वि । रुज । सहस्व । जहि । रक्षः । मघऽवन् । रन्ध-
यस्व ॥ १६ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! સમીપે વર્તનાર અસુરો વડે ઉત્સૃષ્ટ વજ્રવડે જે ઘોષ થાય છે તે સમ્યક્ પ્રકારે શ્રવણ કરાય છે. તે અતિશય તાપિકા અશનિ—વજ્રને આ શત્રુઓ મધ્યે જ નિહિત કરી તેમને માર. આ શત્રુઓને મૂળથી જ છેદી નાખ. તેમનો વિશેષ અભિભવ કર. હે ધનવન્ ઈન્દ્રદેવ ! રાક્ષસોને માર. આ યજ્ઞને પાર ઉતાર. ૧૬

उद्वृहरक्षःसहमूलमिन्द्रवृश्चामध्यंप्रत्यग्रंशृणीहि ।
आकीवतःसललूकंचकर्थब्रह्मद्विषेतपुषिंहेतिमस्य ॥१७॥

प० उत् । वृह । रक्षः । सहऽमूलम् । इन्द्र । वृश्च । मध्यम् ।
प्रति । अग्रम् । शृणीहि । आ । कीवतः । सललूकम् ।
चकर्थ । ब्रह्मऽद्विषे । तपुषिम् । हेतिम् । अस्य ॥ १७ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! રાક્ષસ કુળને સહમૂલ ઉદ્ધૃત કર. તેના મધ્ય ભાગને છેદી નાંખ. તે કુલના અગ્રસ્વરૂપે પ્રત્યાગત સમૂહને મારી નાંખ. તેના કુલ મધ્યે સરણશીલ રાક્ષસોને

કેટલેક દૂર કર. બ્રાહ્મણદ્વેષી રાક્ષસપ્રત્યે તાપક–ઘાતક આયુધ પ્રક્ષિપ્ત કર. ૧૭

स्वस्तये॑ वा॒जिभि॑श्च प्रणेतः॒ सं यन्म॒हीरिष॑ आ॒सत्सि॑ पू॒र्वीः ।
रा॒यो व॒न्तारो॑ बृह॒तः स्या॑मा॒स्मे अ॑स्तु॒ भग॑ इन्द्र प्र॒जावा॑न् ॥१८॥

प० स्व॒स्तये॑ । वा॒जिऽभिः॑ । च॒ । प्र॒ने॒त॒रिति॑ प्रऽनेतः । सम् ।
यत् । म॒हीः । इषः॑ । आ॒ऽसत्सि॑ । पू॒र्वीः । रा॒यः ।
व॒न्तारः॑ । बृ॒ह॒तः । स्या॒म॒ । अ॒स्मे इति॑ । अ॒स्तु॒ । भगः॑ ।
इ॒न्द्र॒ । प्र॒जाऽवा॑न् ॥ १८ ॥

अ० પ્રકર્ષપણે જગતના નિર્વાહક હે ઇન્દ્રદેવ ! અમને અશ્વો વડે યુક્ત કર. અમારૂ મંગળ કર. તૂં જ્યારે અમારી સમીપે યજ્ઞનિર્વાહાર્થ બેસે છે ત્યારે અમે, મહાન્ અન્નો તથા પ્રભૂત ધનોના ભંજકતા સતા મહાન થઇએ અપત્યોપેત ધન અમને પ્રાપ્ત હો. ૧૮

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्तं॒ नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्ररे॒के ।
ऊ॒र्वइ॑व पप्रथे॒ कामो॑ अ॒स्मे तमा पृ॑ण वसुपते॒ वसू॑नाम् ॥१९॥

प० आ । न॒ः । भ॒र॒ । भग॑म् । इ॒न्द्र॒ । द्यु॒ऽमन्त॑म् । नि । ते॒ ।
दे॒ष्णस्य॑[३६] । धी॒म॒हि॒ । प्र॒ऽरे॒के[३७] । ऊ॒र्वःऽइ॑व[३८] । प॒प्र॒थे॒ । काम॑ः ।
अ॒स्मेइति॑ । तम् । आ । पृ॒ण॒ । व॒सु॒ऽप॒ते॒ । वसू॑नाम् ॥१९॥

અ० હે ઈન્દ્રદેવ ! તું અમારા અર્થે દીપ્તિયુક્ત ધન ચોમેરથી લાવ. અમે તું-દાનશીલના ધનદાનના પાત્રીભૂત થઈએ. અમારી અભિલાષા અનવાપ્ત-કામનાવાળા-વડવાનલની પેરે પ્રભૂત હોય છે. વસુસંપત્તિના હે અધિપતે ઇન્દ્રદેવ ! તું અમારી મહાન્ કામનાને બહુધન-પ્રદાનવડે એક પૂર્ણ કર. ૧૯.

इमंकामंमन्दयागोभिरश्वैश्चन्द्रवंताराधसापप्रथश्च ।
स्वर्यवोमतिभिस्तुभ्यंविप्राइन्द्रायवाहःकुशिकासोअक्रन् ॥२०॥

प० इमम् । कामम् । मन्दय । गोभिः । अश्वैः । चन्द्रवता । राधसा । पप्रथः । च । स्वःयवः । मतिभिः । तुभ्यम् । विप्राः । इन्द्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ २० ॥

અ० હે ઈન્દ્રદેવ ! અમારી આ અભિલાષાને ગાયો, અશ્વો અને દીપ્તિયુક્ત ધન વડે પૂર્ણ કર. આવડે અમને પ્રથિત-પ્રખ્યાત કર. સ્વર્ગેચ્છુ કર્મકુશલ-કુશિકગોત્રોત્પન્ન-ઋષિઓએ, મનનીય મંત્રો વડે તું ઇન્દ્ર અર્થે સ્તોત્ર કરેલાં. ૨૦

आनोगोत्रादर्दृहिगोपतेगाःसमस्मभ्यंसनयोयन्तुवाजाः ।
दिवक्षाअसिवृषभसत्यशुष्मोस्मभ्यंसुमघवन्बोधिगोदाः ॥२१॥

प० आ । नः । गोत्रा । दर्दृहि । गोपते । गाः । सम् । अस्मभ्यम् । सनयः । यन्तु । वाजाः । दिवक्षाः । असि । वृषभ । सत्यशुष्मः । अस्मभ्यम् । सु । मघवन् । बोधि । गोदाः ॥ २१ ॥

અ० સ્વર્ગાધિપતે હે ઇન્દ્રદેવ ! અમો અર્થ અશ્વોને વિદારણ કરી જલ પ્રાપ્ત કરાવ સ્ભજનીય અન્નો અમો અર્થ આગમન કરો કામવર્ષિતા હે ઇન્દ્રદેવ ! તૂં દ્યુલોકને વ્યાપ્ત થઇને વર્તનારો હોવાથી મહાન્ છે, સત્યસામર્થ્યવાળો છે. હે ધનવન્ ઇન્દ્રદેવ ! હું ગાયોનો પ્રદાતા થાઉં એમ તૂં સુષ્ઠુ પ્રકારે જાણ. ૨૧

शुनंहुवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥२२॥४॥

प० शुनम् । हुवेम । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् । वाजसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नन्तम् । वृत्राणि । सम्ऽजितम् । धनानाम् ॥ २२ ॥ ४ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! સંગ્રામ વિષે ઉત્સાહ વડે પ્રવૃદ્ધ થએલા સુખકર, ધનવાન્, નિરતિશય-ઐશ્વર્ય-સંપન્ન, સર્વજગત્-અતિશયનેતા-તૂંને અમે મરાર્થ આહ્વાન કરીએ છઇએ સ્તુતિને શ્રવણ કરનાર, ભયંકર સંગ્રામો વિષે વૃત્રાદિ સર્વ રાક્ષસોને હણનાર, શત્રુધનના સમ્યક્નેતા-તૂંને રક્ષણાર્થ આહ્વાન કરીએ છીએ ૨૨ (૪)

इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ३०.

१ प्रकेतः = सर्वतो जगति प्रकेत्यते, ज्ञाप्यते इति = प्रज्ञापितः ।
२ तरुत्रः = तरंति अनेन शत्रूनदेवाः इति तरुत्र इन्द्रः ।
३ महाव्रातः = महान्व्रातः समूहोयस्यसः = મહાન્ સમૂહવાળો.
४ तुविकूर्मिः = नानाविधकर्मणांकर्ता = નાનાવિધ કર્મનો કર્તા.
५ ऋघावान् = शत्रुविषयहिंसावान् = શત્રુવિષયક હિંસાવાન્.
६ निमिता = निखातानिश्चला = નિશ્ચલ.
७ काशिः = प्रकाशः ।
८ अनूषः = अनुगच्छतः पार्ष्णिग्राहान् ।
९ पराचः = पलायनपरान् = પલાયન પરાયણ.
१० विष्टम् = निविष्टम् ।
११ धायुः = निरंतरमैश्वर्यस्यधातः = નિરંતર ઐશ્વર્યને ધારણ કરનાર.
१२ गेहाम् = गेहेषुभवम् = ગૃહમાં હોનાર.
१३ कुणारुम् = क्वणनशीलम् कंचिदसुरम् वा आकाशे निवसंतम् = કવણશીલ વા આકાશમાં રહેનાર.
१४ पियारुम् = हिंस्रम् ॥
१५ अपाराम् = पुरुपाराम् = બહુપારી.
१६ सामनाम् = समानाम् यद्वा समपवलाम शतपथेश्रूयमे-यदेवसमःप्लुपिणासमोमशकेनसमोनागेनसमपते त्रिभि-र्लोकैः = साम्यवतीम् ।
१७ इषिराम् = स्थानाभावेन चलंतीम् = સ્થાનાભાવને લઈ ચલન થતી.

१८ अलातृणः = बहुदकतयाऽलमत्यर्थमातृद्यते हिंस्यते- इति ।

१९ व्यार = विश्लिष्टो बभूव = विश्लिष्ट थयो.

२० निरजे = निर्गमयितुम् = निर्गमन कराववा.

२१ धाणीः = धननीयाः ।

२२ समीके = समीपे = समीपमां.

२३ प्रदिशः = सूर्यस्यगमनार्थदत्ताः = सूर्यना गमनार्थ अर्पण करेल.

२४ अनीकम = सौरतेजः = सौर तेज.

२५ वक्षणासु = वक्ष्यंते यासु उदकानि इतिनद्यः = नदीओ मध्ये.

२६ आमा = नवसूतिका गौः = नवप्रसूतिका गाय.

२७ स्वाद्म = स्वादुतरम ।

२८ दद्म = ददोभव = दढ हो.

२९ याककोशाः = यान्ति अस्मिन् इति यामोमार्गः तस्ये- कोशाः कोशवदाच्छादकाः = मार्ग प्रतिबंधक.

३० दुरेवाः = दुष्टंगच्छंतः = दुष्ट गतिवाळा.

३१ उभ्वृद्दः = उद्धर = उध्धृत कर.

३२ आकीयतः = किंपरिमाणस्य आइमर्यादायाम् = केटलेक दूर.

३३ सललूकम = सरणशीलम् ।

३४ तपुषिम् = तापकम् ।

३५ धन्तारः = सभक्तारः = संभक्ता.

३६ देष्णस्य = दानशीलस्य = दानशील.

३७ प्ररेके = प्रेरचनेदाने = धनदान परत्वे.

३८ ऊर्वः = वडवानलः ।

३९ स्वर्यवः = स्वर्गादिसुख मात्मन इच्छन्तः = स्वर्गेच्छु.
४० वाहः = स्तोत्रम् ।
४१ आदर्दृहि = आद्रियस्व = अभ्रविदारण करी जल प्राप्त कराव.
४२ सनयः = संभजनीयानि = संभजनीय (अन्नो).
४३ दिवक्षा = दिवंव्याप्य वर्तमानत्वेन = द्युलोकने व्याप्त वर्तनार होवाथी.
४४ शुनम् = सुखकरं = सुखकर.

सूक्त ३१.

ऋषिः—कुशिक (विश्वामित्र) किंवा गाथीरथ पुत्र; देवता—इन्द्र; छन्दः—त्रिष्टुभ्.

*शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यंगाद्विद्वाँऋतस्यदीधितिंसपर्यन् ।
पितायत्रदुहितुःसेकमृञ्जन्त्संशग्म्येनमनसादधन्वे ॥१॥

प० शासत् । वह्निः । दुहितुः । नप्त्यम् । गात् । विद्वान् । ऋतस्य । दीधितिम् । सपर्यन् । पिता । यत्र । दुहितुः । सेकम् । ऋञ्जन् । सम् । शग्म्येन । मनसा । दधन्वे ॥१॥

---

* (अभ्रातृकांप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामलंकृताम् ।
अस्यांयोजायतेपुत्रःसमेपुत्रोभवेत् ।

અ० જે અપુત્ર પિતા પોતાની દુહિતાને અન્ય કુળને પ્રાપ્ત કરાવે તે કન્યાને, અન્યકુલમાં આપનાર અ-પુત્ર પિતા, આ પુત્રીથી જન્મેલ પુત્ર મને સ્વધા અર્પણ કરશે એમ જાણતો તથા (અ-ભ્રાતૃકા કન્યા તૂંને આપું છું તેથી જન્મેલ પુત્ર તે મારો પુત્ર ગણાશે એમ જામાતાને અનુશાસન કરતો પિતા) પુત્રોત્પાદન-સમર્થ તથા વીર્યધર્તા જામાતાને વસ્ત્રાલંકારાદિવડે પૂજન કરતાં નમ્રભાવને પામે છે. જે દુહિતાનો પાલકપતિ-જામાતા (તે દુહિતા વિષે) વીર્યસિંચન કરતાં કેવલ સુખનિમિત્તક-મનપૂર્વક સ્વશરીરનું સંધાન કરે છે. १

न ज़ामये तान्वो रिक्थमारैक्चकार गर्भं सनितुर्निधानम् ।
यदी मातरो जनयन्त वह्निमन्यः कर्ता सुकृतोरन्य ऋन्धन् ॥२॥

प० न । ज़ामये । तान्वः । रिक्थम् । अरैक् । चकार । गर्भम् । सनितुः । निऽधानम् । यदि । मातरः । जनयन्त । वह्निम् । अन्यः । कर्ता । सुऽकृतोः । अन्यः । ऋन्धन् ॥ २ ॥

અ० ઔરસ પુત્ર, ભગિનીને પિત્ર્યધનપ્રદાન કરતો નથી. તે ભગિનીને સંસેવન કરનાર ભર્તાના રેતઃસેકની નિધાનભૂત કરે છે. અર્થાત્ પાણિગ્રહણ વડે તેણીને સંસ્કારયુક્ત કરે છે. (તેણીને રિક્થપ્રદાન કરતો નથી) માતપિતા, સ્ત્રી તથા પુંસલક્ષણ અપત્યને જન્મ આપે છે. તથાપિ તે મધ્યે અન્ય-પુંસ્લક્ષણ અપત્ય, પિંડદાનાદિ શોભનકર્મનો કર્તા થાય છે અને અન્ય-સ્ત્રીલક્ષણ અપત્ય વસ્ત્રાલંકાર આદિ વડે કેવળ સમૃદ્ધિવાન્ થાય છે. (એથી પુત્ર દાયાદ છે અને દુહિતા દાયાદ હોતી નથી) २

अग्निर्जज्ञेजुह्वारेजमानोमहस्पुत्राँअरुषस्यप्रयक्षे।
महान्गर्भोमह्याजातमेषांमहीप्रवृद्धर्यश्वस्ययज्ञैः ॥३॥

प० अग्निः । जज्ञे । जुह्वा । रेजमानः । महः । पुत्रान् । अरुषस्य । प्रऽयक्षे । महान् । गर्भः । महि । आ । जातम् । एषाम् । मही । प्रऽवृत् । हरिऽअश्वस्य । यज्ञैः ॥ ३ ॥

अ० हे ઈન્દ્રદેવ ! રોચમાન-તું ના યથાર્થ જ્વાલાઓ વડે અગ્નિદેવ પ્રભૂત પુત્રોને-રશ્મિઓને ઉત્પાદન કરનાર છે. આ ગર્ભ થયો. તે મહાન્ થયેલો. આ રશ્મિમેલન સર્વતઃ ઓષધિ સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયું તે પણ મહાન્ હતું. આ પ્રમાણે હર્યશ્વ-ઇન્દ્રદેવની પ્રવૃત્તિ, યજનાર્થ સોમાજ્ય તથા આહુતિ વડે મહાન્ છે. ૩

अभिजैत्रीरसचन्तस्पृधानंमहिज्योतिस्तमसोनिरजानन्।
तंजानतीःप्रत्युदायन्नुषासःपतिर्गवामभवदेकइन्द्रः ॥ ४ ॥

प० अभि । जैत्रीः । असचन्त । स्पृधानम् । महि । ज्योतिः । तमसः । निः । अजानन् । तम् । जानतीः । प्रति । उत् । आयन् । उषसः । पतिः । गवाम् । अभवत् । एकः । इन्द्रः ॥ ४ ॥

अ० જીતનારા મરૂદેવો, વૃત્રમદ સ્પર્ધા કરનાર ઇન્દ્રને સર્વતઃ સમગમન કરે છે. તે મરૂતોએ, તે પુત્રનો વધ સતે સૂર્યાખ્ય મહાન્ તેજ તમોરૂપ વૃત્રથી નિર્ગત થયાનું જાણ્યું તેથી

पन-इन्ना इन्द्रने-सूर्यने जाणनारी उषाओ तेने अभिलक्षीने ज प्राप्त थयसी अनन्तर, इन्द्रदेव तत्र उद्भूत रश्मिओनो एक-अद्वितीय पति थयो ४

वीळौसतीरभिधीरामतृन्दन्प्राचाहिन्वन्मनसासप्तविप्राः ।
विश्वामविन्दन्पथ्यामृतस्यप्रजानन्नित्तानमसाविवेश ॥५॥५॥

५० वीळौ । सती । अभि । धीराः । अतृन्दन् । प्राचा ।
अहिन्वन् । मनसा । सप्त । विप्राः । विश्वम् । अविन्दन् ।
पथ्याम् । ऋतस्य । प्रजानन् । इत् । ता । नमसा ।
आ । विवेश ॥ ५ ॥ ५ ॥

अ० सात मेधावी अगिराओए गायोने दृढपर्वत विषे निगूढ अभिलक्षीने ते निधानने भेद्युं त्यांथी ते अगिराओए पर्वतबिल विषे गायो छे एम मनवडे निश्चय करीने, जे मार्गे प्रविष्ट थयली तेज प्राचीनमार्ग वडे ते गायोने निर्गमित करी. यथा, प्रकर्षपणे इन्द्रने प्राप्त करे तेवा मन वडे इन्द्रविषयक मन-स्तोत्र वडे इन्द्रने तुष्ट कर्यो अने यज्ञमार्गे साधुभूत सर्वगायोने प्राप्त करी तेथी ते इन्द्रे, (अगिराओनां) ते कर्मने प्रकर्षपणे जाणीने अंगिराओने नमस्कार वडे संभावित करी पर्वत विषे प्रवेश कर्यो ५(५)

इतितृतीयस्यद्वितीयेपञ्चमोवर्गः ॥५॥

विदद्यदीसरमारुग्णमद्रेर्महिपाथःपूर्व्यंसध्र्यक्कः ।
अग्रंनयत्सुपद्यक्षराणामच्छारवंप्रथमाजानतीगात् ॥ ६ ॥

प० विदत् । यदि । सरमा । रुग्णम् । अद्रेः । महि । पार्थः । पूर्व्यम् । सध्यक् । कः । इतिकः । अग्रम् । नयत् । सुऽपदी । अक्षराणाम् । अच्छ । रवम् । प्रथमा । जानती । गात् ॥६॥

अ० सरमा नामनी शुनीए, ज्यारे पर्वतना भग्नद्वारने प्राप्त कर्युं त्यारे इन्द्रे प्रेषणकाले, त्हारी प्रजाने अन्नाद–अन्न भक्षक करीश एवी महान् प्रतिज्ञा करी. इतर भोज्य पदार्थो वडे पण तेने गव्यादिलक्षण अन्न अर्पण कर्युं. तेथी, शोभन–पाद–युक्ता ते सरमाए क्षयरहित गायोना प्रांत भागने प्राप्त कर्यो कारण के गायोना हंभारवने प्रथम जाणती मती ते शब्दाभिमुख्य गयथी. ६

अगच्छदु विप्रतमः सखीयन्नसूदयत्सुकृते गर्भमद्रिः । ससान मर्यो युवभिर्मखस्यन्नथाभवदङ्गिराः सद्यो अर्चन् ॥ ७ ॥

प० अगच्छत् । ऊं इति । विप्रऽतमः । सखिऽयन् । असूदयत् । सुऽकृते । गर्भम् । अद्रिः । ससान । मर्यः । युवऽभिः । मखस्यन् । अथ । अभवत् । अङ्गिराः । सद्यः । अर्चन् ॥७॥

अ० अतिशय मेधावी अंगिराओ साथ सख्यित्वने इच्छनार इन्द्रदेव, पर्वत प्रति अवश्य प्राप्त थयो. ते पर्वते, सख्यित्वनी इच्छा करतां सुष्ठुप्रकारे युद्धकरनार इन्द्रार्थ गवात्मक गर्भने निर्गमित कर्यो. नित्यतरुण मरुद्देवो सह अंगिराओना शोधनने प्राप्त करवानी इच्छा करता असुरोना मारयिता इन्द्रे गायोने प्राप्त करी. अनन्तर, अंगिरा मध्ये वरिष्ठ अंगिरा ऋषिए, इन्द्र पासेथी ते गायोने प्राप्त करी त्यारथी ज ते इन्द्रदेवने पूजनारो थयो. ७

सतःसतःप्रतिमानंपुरोभूर्विश्वावेदजनिमाहन्तिशुष्णम् ।
प्रणोदिवःपदवीर्गव्युरर्चन्त्सखासखींरमुंञ्चन्निरवद्यात् ॥ ८ ॥

प० सतःऽसतः । प्रतिऽमानम् । पुरःऽभूः । विश्वा । वेद । जनिम । हन्ति । शुष्णम् । प्र । नः । दिवः । पदऽवीः । गव्युः । अर्चन् । सखा । सखीन् । अमुंचत । निः । अवद्यात् ॥ ८ ॥

अ० જે આ ઇન્દ્રદેવ, ઉત્તમ વસ્તુસંપત્તિનો પ્રતિનિધિ છે પોતા, જે સર્વપદાર્થનો પ્રતિમાન-સ્વમહત્ત્વ વડે ઇયત્તાપૂર્વક મર્વનો પ્રરિચ્છેદક, યુદ્ધ વિષે શત્રુઓની પુરત પ્રાપ્ત કરનાર, સર્વ ભૂતજાતને જાણનારો છે. તે શુષ્ણ નામના અસુરને હણનારો છે એવી રીતે મર્વજ્ઞ અંગિરાઓના ગોધન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરતો અમારો સખા ઇન્દ્રદેવ, દ્યુલોકથી આગમન કરીને પ્રકર્ષપણે અમને પૂજિત-મેવિત કરતો વૃત્રબાધ ઉપદ્રવથી અમને છેક મુકત કરો ८

निगव्यतामनसासेदुरर्कैःकृण्वानासोअमृतत्वायगातुम् ।
इदंचिन्नुसदनंभूर्येषांयेनमासाँअसिषासन्नृतेन ॥ ९ ॥

प० नि । गव्यता । मनसा । सेदुः । अर्कैः । कृण्वानासः । अमृतऽत्वाय । गातुम् । इदम् । चित् । नु । सदनम् । भूरि । एषाम् । येन । मासान् । असिसासन् । ऋतेन ॥ ९ ॥

अ० ગાયોને ઇચ્છતા મનવડે યુકત, અર્ચનીય સ્તોત્રો વડે દેવત્વ-પ્રાપ્ત્યર્થ માર્ગને સંપાદન કરનારા તે અંગિરા ઋષિઓ,

મત્રાપ્ય કર્મમાં બેઠા. સત્રાપ્ય કર્મ વિષેનું અંગિરા ઋષિઓનું જે આ આમદન-બેઠક નિશ્ચે અમૃતત્વ પ્રાપ્તિ અર્થે મહાન્ ઉપાય રૂપ છે. સત્યભૂત જે સત્રકર્મ વડે તે ઋષિઓએ માસોનું સેવન કરવાને ઇચ્છા કરી. ૯

संपश्यमानाअमदन्नभिस्वंपयःप्रत्नस्यरेतसोदुघानाः ।
विरोदसीअतपद्घोषएषांजातेनिष्ठामदधुर्गोषुवीरान ॥१०॥६॥

प० सम्ऽपश्यमानाः । अमदन् । अभि । स्वम् । पयः ।
प्रत्नस्य । रेतसः । दुघानाः । वि । रोदसी इति । अतपत् ।
घोषः । एषाम् । जाते । निःऽस्थाम् । अदधुः । गोषु ।
वीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥

अ० આ મારી ગાયો છે એમ જાણનારા તે અંગિરા ઋષિઓ, પુરાતન રેતસ્ ઉપલક્ષિત પુત્રની ધારણાર્થ તે ગાયોના પયસનું દોહન કરતા હર્ષિત થયા. આ ઋષિઓના મહાધ્વનિએ દ્યાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત કરી સંતપ્ત કર્યાં. તેથી તે અંગિરાઓએ, આત્મીયતા-સંપન્ન 'ચરાચરાત્મક' વસ્તુ વિષે નિષ્ઠાને ધારણ કરી અર્થાત્ યથાપૂર્વ સ્થિતિને સંપાદન કરી. તે ગાયોની રક્ષાર્થ અતિશૂરા પુરૂષોને સ્થાપિત કર્યા. ૧૦ (૬)

इतितृतीयस्यद्वितीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सजातेभिर्वृत्रहासेदुहव्यैरुदुस्त्रियाअसृजदिन्द्रोअर्कैः ।
उरूच्यस्मैघृतवद्भरन्तीमधुस्वाद्मदुदुहेजेन्यागौः ॥ ११ ॥

प० सः । ज्ञातेभिः । वृत्रऽहा । सः । इत् । ऊम् इति । हव्यैः । उत । उस्रियाः असृजत् । इन्द्रः । अर्कैः । उरुची । अस्मै । घृतऽवत् । भरन्ती । मधु । स्वाद्म । दुदुहे । जेन्या । गौः ॥ ११ ॥

अ० ते ઇन्द्र, सहायना-सम्पन्न मरुतो सहित वृत्रासुरनो हणनारो छे; तेज ઇन्द्रे, अर्चनीय होतव्य मरुतो सहित, गायोने यथार्थ सम्यक् प्रकारे सर्जन करी, घृतोपेत, क्षीरादिक-हव्यान्नने धारण करती, अग्निहोत्रादिक प्रभूतकर्मने प्राप्त करती प्रशस्ता गाय, आ यजनारार्थ मधुर क्षीरादिक दोहन करे छे ११

पित्रे चिच्चक्रुः सदनं समस्मै महि त्विषीमत्सुकृतो वि हि ख्यन् । विष्कभ्नन्तः स्कम्भनेना जनित्री आसीना ऊर्ध्वं रभसं वि मिन्वन् ॥ १२ ॥

प० पित्रे । चित् । चक्रुः । सदनम् । सम् । अस्मै । महि । त्विषिऽमत् । सुऽकृतः । वि । हि । ख्यन् । विऽस्कभ्नन्तः । स्कम्भनेन । जनित्री इति । आसीनाः । ऊर्ध्वम् । रभसम् । वि । मिन्वन् ॥ १२ ॥

अ० मन्त्रानुष्ठान करनारा अंगिराओए, पालक ઇन्द्रार्थ महान् दीप्तिमत् उत्तम स्थान संपादन कर्युं. समुपार्जित कर्मवाळा ते अंगिराओए ઇन्द्रना स्थानने निश्चे विशेष दर्शाव्युं. सत्रोपस्थान करनारा ते अंगिराओए मर्त्यजगतना जनयिता

દ્યાવાપૃથિવીને સ્તમ્ભન–સાધનરૂપ અન્તરિક્ષ વડે વિષ્ટબ્ધ કરતા વેગવન્ત તે ઇન્દ્રદેવને હવિ–સ્વીકરણાર્થ દ્યુલોક વિષે વિશેષ ઊર્ધ્વ સ્થાપિત કર્યો ૧૨

महीयदिंधिषणाशिश्नथेधात्सद्योवृधंविभ्वं१रोदस्योः ।
गिरोयस्मिन्ननवद्याः समीचीर्विश्वाइन्द्रायतविषीरनुत्ताः ॥१३॥

प० मही । यदि । धिषणा । शिश्नथे । धात् । सद्यःवृधम् । विभ्वम् । रोदस्योः । गिरः । यस्मिन् । अनवद्याः । समईची । विश्वा । इन्द्राय । तविषीः । अनुत्ताः ॥१३॥

अ० ઇન્દ્રવિષયા મહાન્ સ્તુતિ દ્યાવાપૃથિવીના અન્યોન્ય વિશ્લેષાર્થ શીઘ્ર વધનાર. ધારણસમર્થ માધનને જ્યારે સંપાદન કરે છે ત્યારે ઇન્દ્ર વિષે દોષરહિત સ્તુતિલક્ષણા વાણીઓ સંગતા થાય છે ઇન્દ્રના મર્ષ મનો, કેવળ સ્વભાવ સિદ્ધ છે ૧૩

मह्यातेसख्यंवश्मिशक्तीरावृत्रघ्नेनियुतोयन्तिपूर्वीः ।
महिस्तोत्रमवआगन्मसूरेरस्माकंसुमघवन्बोधिगोपाः ॥१४॥

प० महि । आ । ते । सख्यम् । वश्मि । शक्तीः । आ । वृत्रघ्ने । निऽयुतः । यन्ति । पूर्वीः । महि । स्तोत्रम् । अवः । आ । अगन्म । सूरेः । अस्माकम् । सु । मघऽवन् । बोधि । गोपाः ॥ १४ ॥

भ० હે ઇન્દ્રદેવ ! તારા મહાન્ સખ્યની હું ચોમેર કામના કરું છું, તારી શક્તિઓના દાનકર્મોની હું ચોમેર કામના કરું છું. વૃત્રાસુરના હંતા-તું અર્થ, બહુ વડવાઓ વહનાર્થ આગમન કરે છે. વિદ્વાન્-તું'ના મહાન્ સ્તોત્ર અને હવિર્લક્ષણ અન્નને અમે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! તું અમારો સુષ્ઠુ પાલયિતા છુ એમ જાણુ ૧૪

महि क्षेत्रं पुरु श्चन्द्रं विविद्वानादित्सखिभ्यश्चरथं समैरत् ।
इन्द्रो नृभिरजनद्दीद्यानः साकं सूर्यमुषसं गातुमग्निम् ॥१५॥७॥

प० महि । क्षेत्रम् । पुरु । चन्द्रम् । विविद्वान् । आत् । इत् । सखिभ्यः । चरथम् । सम् । ऐरत् । इन्द्रः । नृभिः । अजनत् । दीद्यानः । साकम् । सूर्यम् । उषसम् । गातुम् । अग्निम् ॥ १५ ॥ ७ ॥

અ૦ જે આ ઇન્દ્રે કેદારાદિ મહાન્ ક્ષેત્રને તથા પ્રભુત હિરણ્યને અમે અર્થિઓ અર્થ પ્રાપ્ત કર્યા. ગવાદિક ચરાત્મક પદાર્થ સમ્યક્ પ્રકારે દીધા. તે દેદીપ્યમાન ઇન્દ્રે કર્મસહાયભૂત મરુત્ નેતાઓ સહિત, કાલનિર્વાહક આદિત્યને, ઉષાકાલને, પૃથિવીને, અને આવહનીય આદિ અગ્નિને ઉત્પન્ન કર્યા. ૧૫ (૭)

इति तृतीयस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अपश्चिदेष विभ्वो३दमूनाः प्र सध्रीचीरसृजद्विश्वश्चन्द्राः ।
मध्वः पुनानाः कविभिः पवित्रैर्द्युभिर्हिन्वन्त्यक्तुभिर्धनुत्रीः ॥१६॥

प० अपः । चित् । एषः । विऽभ्वः । दमूनाः । प्र । सध्रीचीः । असृजत् । विश्वऽचन्द्राः । मध्वः । पुनानाः । कविऽभिः । पवित्रैः । द्युऽभिः । हिन्वन्ति । अक्तुऽभिः । धनुत्रीः ॥ १६ ॥

अ० દાતમનવાળા યજ્ઞા ઉપરત આ જ ઇન્દ્રદેવે, વ્યાપ્ત-પરસ્પરમગત, વિશ્વને-આહ્લાદ-આપનાર આપો જળને સર્જ્યાં. તે આપોજળ, માધુર્યોપેત સોમને મત્રંણ દશાપવિત્ર અગ્નિવાયુ અને સૂર્યો વડે સશોધન કરનારાં સર્વ જગતની પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવનારાં સતાં, રાત્રિદિવસ સર્વ જગતને સ્વસ્વ-વ્યાપાર-પ્રવણ છે. ૧૬

अनुकृष्णेवसुधितीजिहातेउभेसूर्यस्यमंहनायजत्रे ।
परियत्तेमहिमानंवृजध्यैसखायइन्द्रकाम्याऋजिप्याः ॥१७॥

प० अनु । कृष्णे । इति । वसुधिती इति वसुऽधिती । जिहाते इति । उभे इति । सूर्यस्य । मंहना । यजत्रे इति । परि । यत् । ते । महिमानम् । वृजध्यै । सखायः । इन्द्र । काम्याः । ऋजिप्याः ॥ १७ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! જગતના સુષ્ઠુ પ્રેરક તૂંના મહત્વ-આચ્છાદ-સામર્થ્ય વડે સર્વાધારરૂપ યજનાર્હ તે ઉભય અહોરાત્ર, પૂન પૂન આવર્તન કરે છે. ઋજુગતિવાળા મિત્રભૂત તે કમનીય મરૂદેવો, કર્મવિઘ્નકારક અસુરોના પરિભવાર્થ, ત્હારા સામર્થ્યને અનુસરી પરિતઃ પ્રગટ થાય છે. ૧૭

पतिर्भव वृत्रहन्त्सूनृतानां गिरां विश्वायुर्वृषभो वयोधाः ।
आ नो गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ॥१८॥

प० पतिः । भव । वृत्रऽहन् । सूनृतानाम् । गिराम् । विश्वऽआयुः । वृषभः । वयःऽधाः । आ । नः । गहि । सख्येभिः । शिवेभिः । महान् । महीभिः । ऊतिऽभिः । सरण्यन् ॥१८॥

अ० હે વૃત્રહન્ ઇન્દ્રદેવ ! સંપૂર્ણ આયુષ્યવાળા હે અવિનાશી દેવ ! કામોના વર્ષિતા અન્નનો દાતા તૂ, પ્રિયતમ વાણીઓ નો સ્વામી હો. યથાર્થ ગમનને ઇચ્છતો, મહાન્ રક્ષાઓ અને કલ્યાણકારક સખ્યયુક્ત તૂ અમારા પ્રતિ યથાર્થ આગમન કર. ૧૮

तमङ्गिरस्वन्नमसा सपर्यन्नव्यं कृणोमि सन्यसे पुराजाम् ।
द्रुहो वि याहि बहुला अदेवीः स्वश्च नो मघवन्त्सातये धाः ॥१९॥

प० तम् । अङ्गिरस्वत् । नमसा । सपर्यन् । नव्यम् । कृणोमि । सन्यसे । पुराऽजाम् । द्रुहः । वि । याहि । बहुलाः । अदेवीः । स्वरिति स्वः । च । नः । मघऽवन् । सातये । धाः ॥ १९ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! અંગિરાની પેરે સ્તોત્ર વડે પુજન કરતો હુ વિશ્વામિત્ર ઋષિ તાદૃશ મહિમોપેત પુરાતન તૂને સંસેવન કરવા અભિનવસ્તુતિ કરૂ છુ તમોરૂપત્વવડે અદ્યોતમાન, બહુ શત્રુભૂત રાક્ષસોને વિશેષે મૃતિને પ્રાપ્ત કરાવ હે ધનવન્ ઇન્દ્રદેવ ! તૂ અમને તારૂ પોતાનુ ધન સંસેવનાર્થ સ્થાપિત કર. ૧૯

मिहःपावकाःप्रतताअभूवन्त्स्वस्तिनःपिपृहिपारमासाम् ।
इन्द्रत्वंरथिरःपाहिनोरिषोमक्षूमक्षूकृणुहिगोजितोनः ॥२०॥

प० मिहः । पावकाः । प्रऽततः । अभूवन् । स्वस्ति । नः । पिपृहि । पारम् । आसाम् । इन्द्र । त्वम् । रथिरः । पाहि । नः । रिषः । मक्षुऽमक्षु । कृणुहि । गोऽजितः । नः ॥२०॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! પાપોનાં શોધન કરનારાં, સેચનસાધન રૂપ આપોજળ લોકવિષે પ્રકર્ષપણે વિસ્તૃત થયાં. આ જળના વિનાશરહિત તીરને, અમો અર્થ જલોવડે સંપુર્ણ કર. રથવાન્ તું, હિંસક શત્રુથી અમારું પાલન કર. અમને અતિશીઘ્ર ગવાદિ પશુઓના જેતા કર. સુવૃષ્ટિપ્રદાન વડે તડાગાદિ જલાશયોને સંપૂર્ણ કરીને ગવાદિધન-યુક્ત કર. ૨૦

अदेदिष्टवृत्रहागोपतिर्गाअन्तःकृष्णाँअरुषैर्धामभिर्गात् ।
प्रसूनृतादिशमानऋतेनदुरश्चविश्वाअवृणोदपस्वाः ॥२१॥

प० अदेदिष्ट । वृत्रऽहा । गोऽपतिः । गाः । अन्तरिति । कृष्णान् । अरुषैः । धामऽभिः । गात् । प्र । सूनृताः । दिशमानः । ऋतेन । दुरः । च । विश्वाः । अवृणोत् । अप । स्वाः ॥ २१ ॥

અ० વૃત્રનો હણનાર, ગાયોનો સ્વામી ઇન્દ્રદેવ, અમને ગાયો પ્રાપ્ત કરાવો. કર્મ-વિઘ્નકારક-અસુરોને અરોચમાન તેજો વડે

અન્તર્ધાન–વિનાશને પ્રાપ્ત કરાવો. પ્રિયતમા ગાયોને પ્રતારણ–વર્જિત સત્યવાક્ય વડે અંગિરાઓને પ્રાપ્ત કરતા ઇન્દ્રે, ગાયોનાં સર્વ દ્વારોને અને સ્વકીય ગાયોને પ્રગટ કર્યાં. ગાયોને ગોષ્ઠ વિષે સ્થાપિત કરીને તે દ્વારોને આચ્છાદિત કર્યા. २१
(२२ ઋચા માટે જુઓ સૂ. ૩૦–૨૨) २२

इतितृतीयस्यद्वितीयेष्टमोवर्गः ॥८॥

सूक्त ३१.

१ वह्निः = अपुत्रोयःपिताकन्यामन्यकुलंप्रापयतिसः = અપુત્ર પિતા કન્યાને અન્ય કુલમાં આપે તે.
२ दीधितिम् = धर्तारम् जामातरम् = રેતસ્ ધારણ કરનાર જામાતા.
३ ऋञ्जन् = प्रसाधयन् = પ્રસાધિત કરતો.
४ शग्म्येन = सुखनिमित्तेन = સુખનિમિત્તક.
५ तान्व = तनूजः औरसः पुत्रः ।
६ वह्निः = पुमान् = પુમાન
७ ऋन्धन् = वस्त्रालंकारादिना ऋध्यमानः = વસ્ત્રાલંકાર આદિ વડે સમૃદ્ધિવાન્.
८ प्रवृत् = प्रवृत्ति. ।
९ प्रयक्षे = यज्ञार्थम् ।
१० अतृन्दन् = निधानमपावृण्वन् = નિધાનને ખોલ્યું.
११ प्राचा = प्राचीनेन = પ્રાચીન.
१२ व्रजम् = व्रजद्वारम् = વ્રજ દ્વારને.
१३ असूदयत् = निरगमयत् = નિર્ગમન કર્યો.

सूक्त ३२.

ઋષિ:—વિશ્વામિત્ર. દેવતા:—ઇન્દ્ર: છન્દ.—ત્રિષ્ટુભ.

इन्द्रसोमंसोमपतेपिबेमंमाध्यन्दिनंसवनंचारुयत्ते ।
प्रपुथ्याशिप्रेमघवन्नृजीषिन्विमुच्याहरीइहमादयस्व ॥ १ ॥

प० इन्द्र । सोमम् । सोमऽपते । पिब । इमम् । माध्यन्दिनम् । सवनम् । चारु । यत् । ते । प्रऽपुथ्य । शिप्रेऽइति । मघऽवन् । ऋजीषिन् । विऽमुच्य । हरी इति । इह । मादयस्व ॥ १ ॥

અ૦ સોમના અધિપતિ હે ઇન્દ્રદેવ ! માધ્યન્દિનસવન સંબંધી સ્તોત્ર, રમણીય છે. ધનવન મારરહિત–સોમ–(ઋજીષ)–સંપન્ન હે ઇન્દ્રદેવ ! હરી નામના અશ્વોને રથથી વિમુક્ત કરીને હનુઓને અન્નત્ય ગ્રાસ વડે પૂર્ણ કરીને આ દેવયજનદેશ વિષે તેમને હર્ષિત કર ૧

गवाशिरमन्थिनमिन्द्रशुक्रंपिबासोमंररिमातेमदाय ।
ब्रह्मकृतामारुतेनागणेनसजोषारुद्रैस्तृपदावृषस्व ॥ २ ॥

प० गोऽआशिरम् । मन्थिनम् । इन्द्र । शुक्रम् । पिब । सोमम् । ररिम । ते । मदाय । ब्रह्मऽकृता । मारुतेन । गणेन । सऽजोषाः । रुद्रैः । तृपत् । आ । वृषस्व ॥ २ ॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! ગવ્યમિશ્રણવાળો, મંથનયુકત, અભિનવ યજ્ઞા શુક્રામન્થિગ્રહ વિષે વર્તમાન, આ સોમનું પાન કર. તારા હર્ષાર્થ અમે તે સોમ અર્પણ કરીએ છીએ, ઇન્દ્રવિષયક સ્તોત્રકરનારા મરૂદ્ગણ અને એકાદશ રૂદ્રો વડે સંગત તું સોમપાન દ્વારા તૃપ્ત થતો આ સોમને સર્વત જઠરવિષે સિંચન-ધારણ કર. २

येतेशुष्मंयेतविषीमवर्धन्नर्चन्तइन्द्रमरुतस्तओजः ।
माध्यंन्दिनेसवनेवज्रहस्तपिबारुद्रेभिःसगणःसुशिप्र ॥ ३ ॥

प० ये । ते । शुष्मम् । ये । तविषीम् । अवर्धन् । अर्चन्त । इन्द्र । मरुतः । ते । ओजः । माध्यन्दिने । सवने । वज्रऽहस्त । पिब । रुद्रेभिः । सऽगणः । सुऽशिप्र ॥ ३ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! જે મરૂતોએ તારા શત્રુ-શોષક-તેજને અને બલને વધાર્યું તેઓએ તુંને સ્તુતિ કરતા સતા તારાં યુદ્ધ-સામર્થ્યને વધાર્યું. વજ્રહસ્ત, શોભન નાસિકાવાળા હે ઇન્દ્રદેવ ! મરૂતો વડે સગણરૂપ તું માધ્યન્દિન સવનમા સોમપાન કર. ३

तइन्न्वस्यमधुमद्विविप्रइन्द्रस्यशर्धोमरुतोयआसन् ।
येभिर्वृत्रस्येषितोविवेदामर्मणोमन्यमानस्यमर्म ॥ ४ ॥

प० ते । इत् । नु । अस्य । मधुऽमत् । विविप्रे । इन्द्रस्य । शर्धः । मरुतः । ये । आसन् । येभिः । वृत्रस्य । इषितः । विवेद । अमर्मणः । मन्यमानस्य । मर्म ॥ ४ ॥

અ० જે ઇન્દ્રના બલભૂત હતા તેજ અમે મરૂદેવ, તારી સહાયાર્થ બેઠેલા છીએ, તૂં યુદ્ધ પ્રતિ ગમન કર એમ માધુર્યોપેત વાક્યને ક્ષિપ્ર પ્રેરે છે. જે યુદ્ધસહાયક મરૂતો વડે પ્રેરિત ઇન્દ્રદેવ, પર–અવિદિત મર્મસ્થાનવાળો તથા મારો કોઇ પણ હન્તા નથી એમ અભિમાન કરનારે વૃત્રાસુરના મર્મ ભાગને જાણનાર હતો. ४

म॒नु॒ष्वदि॑न्द्र॒ सव॑नं जुषा॒णः पिबा॒ सोमं॒ शश्व॑ते वी॒र्या॑य ।
स आ व॑वृत्स्व हर्यश्व य॒ज्ञैः स॑र॒ण्युभि॑र॒पो अर्णा॑ सिसर्षि ॥ ५ ॥ ९ ॥

प० म॒नु॒ष्वत् । इ॒न्द्र॒ । सव॑नम् । जु॒षा॒णः । पिब॑ । सोम॑म् । शश्व॑ते । वी॒र्या॑य । सः । आ । व॒वृ॒त्स्व॒ । ह॒रि॒ऽअ॒श्व॒ । य॒ज्ञैः । स॒र॒ण्युऽभिः॑ । अ॒पः । अर्णाः॑ । सि॒स॒र्षि॒ ॥५॥९॥

અ० હે ઇન્દ્રદેવ ! મનુના યજ્ઞની પેરે આ યજ્ઞનું સેવન કરનારો તૂં, પરપરિભવલક્ષણ સામર્થ્યાર્થ આ સોમનું પાન કર. હરિ નામના અશ્વ વડે સંપન્ન હે ઇન્દ્રદેવ ! તૂં, યજનીય મરૂતો સહિત આગમન કર. એક સરણશીલ મરૂતો સહિત તૂં, અન્તરિક્ષસ્થ તથા પાર્થિવ ઉદકોને પ્રાપ્ત કરાવ યદ્વા, જળ વ્યાપ્ત અન્તરિક્ષમાંથી ઉદકો પ્રાપ્ત કરાવ. ५(९)

इति तृतीयस्य द्वितीये नवमो वर्गः ॥९॥

त्वम॒पो यद्ध॑ वृ॒त्रं ज॑घ॒न्वाँ अत्याँ॑ इव॒ प्रासृ॑जः॒ सर्त॒वाजौ ।
शया॑नमिन्द्र॒ चर॑ता व॒धेन॑ वव्रि॒वांसं॒ परि॑ दे॒वीरदे॑वम् ॥ ६ ॥

प० त्वम् । अपः । यत् । ह । वृत्रम् । जघन्वान् । अत्यान्ऽइव । प्र । असृजः । सर्तवै । आजौ । शयानम् । इन्द्र । चरता । वधेन । वव्रिऽवांसम् । परि । देवीः । अदेवम् ॥६॥

अ० हे इन्द्रदेव ! तें देवनशील आपोजळने आसपास आवृत थइने वर्तनार अहंकताने लइ स्वच्छतया अ-प्रतिभासमान, એકત્રં નિશ્ચલ વર્તનાર મેઘને, યુદ્ધ વડે હણ્યો. તે યુદ્ધવિષે, અતિવેગ—ગમનાર્થ અશ્વોને જેમ પ્રેરે તે પ્રકારે અન્તરિક્ષમાંથી પ્રકર્ષપણે મેઘભેદન કરીને આપોજળને નિશ્ચે મુકત કર્યાં, (તે ઇન્દ્રને અમે યજન કરીએ છીએ એમ ઉત્તર ઋચા સાથે અન્વય છે.) ૬

यज्ञामइन्नमसावृद्धमिन्द्रंबृहन्तमृष्वमजरंयुवानम् ।
यस्यप्रियेममतुर्यज्ञियस्यनरोदसीमहिमानंममाते ॥ ७ ॥

प० यज्ञामः । इत् । नमसा । वृद्धम् । इन्द्रम् । बृहन्तम् । ऋष्वम् । अजरम् । युवानम् । यस्य । प्रिये इति । ममतुः । यज्ञियस्य । न । रोदसी इति । महिमानम् । ममाते इति ॥७॥

અ० હવિર્લક્ષણ અન્ન વડે પ્રવૃદ્ધ, મહાન્, સ્તોતવ્ય, જરારહિત, નિત્યતરૂણ ઇન્દ્રને, અમે કુશિકગોત્રના ઋષિઓ, યજ્ઞ—સિદ્ધયર્થ સ્તુતિવાક્યો વડે નિશ્ચે પૂજન કરીએ છઇએ. અ-પરિમિત દ્યાવાપૃથિવી, યજ્ઞાર્થ ઇન્દ્રના મહિમા—વૈભવનો પરિચ્છેદ કરવાને શક્તિમાન નથી. ૭

इन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरूणिव्रतानिदेवानमिनन्तिविश्वे ।
दाधारयःपृथिवींद्यामुतेमांजजानसूर्यमुषसंसुदंसाः ॥ ८ ॥

प० इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि । व्रतानि । देवाः ।
न । मिनन्ति । विश्वे । दाधार । यः । पृथिवीम् । द्याम् ।
उत । इमाम् । जजान । सूर्यम् । उषसम् । सुऽदंसाः ॥८॥

अ० सर्वदेवो, तूं इन्द्रनां कर्मोनी, सुष्ठु-निर्मित-पृथिवी-आदिनी,
अनेक यज्ञादिनी आ सर्वनी हिंसा-बाधा करता नथी, किन्तु आदर
करे छे. जे आ इन्द्रदेव, पृथिवी-भूलोक, द्युलोक अने अन्तरि-
क्षलोक त्रण लोकोने धारण करे छे. वळी शोभनकर्मवाळो सतो
इन्द्रदेव, सूर्यने अने उषाकाळने उत्पादन करे छे. ८

अद्रोघसत्यंतवतन्महित्वंसद्योयज्जातोअपिबोहसोमम् ।
नद्यावइन्द्रतवसस्तओजोनाहानमासाःशरदोवरन्त ॥ ९ ॥

प० अद्रोघ । सत्यम् । तव । तत् । महिऽत्वम् । सद्यः । यत् ।
जातः । अपिबः । ह । सोमम् । न । द्यावः । इन्द्र ।
तवसः । ते । ओजः । न । अहा । न । मासाः । शरदः ।
वरन्त ॥ ९ ॥

अ० द्रोहवर्जित हे इन्द्रदेव ! तारुं ते महात्म्य यथार्थ छे के
तें उत्पन्न-थता-वेंत ज सोमरसनुं पान कर्युं. द्यु-उपलक्षित-
सर्व लोको तारा सामर्थ्यने वारण-निषेध करी शकता नथी.
प्रतिपदा आदि दिवसो, चैत्रादि मासो अने संवत्सरो तारा

સામર્થ્યને વારી શકતા નથી. કિન્તુ, તારા સામર્થ્યને અનુસરીને સર્વે રહે છે. ૯

त्वंसद्योअपिबोजातइंन्द्रमदायसोमंपरमेव्योमन् ।
यद्धद्यावापृथिवीआविवेशीरथाभवःपूर्व्यःकारुधायाः ॥१०॥१०॥

प० त्वम् । सद्यः । अपिबः । जातः । इन्द्र । मदाय । सोमम् । परमे । विऽओमन् । यत् । ह । द्यावापृथिवी इति । आ । अविवेशीः । अथ । अभवः । पूर्व्यः । कारुऽधायाः ॥ १० ॥ १० ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! જન્મ્યો ત્યારથી જ ઉત્તમસ્થાન-સ્થિત-તું, હર્ષાર્થે સોમપાન્ કર. તું ઘાવાપૃથિવી લોક વિષે ચોમેર નિશ્ચે પ્રવિષ્ટ છે. અનન્તર, પુરાતન તું, નિશ્ચે કર્મોનો વિધાતા છે. ૧૦

इतितृतीयस्यद्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहन्नहिंपरिशयानमर्णओजायमानंतुविजाततव्यान् ।
नतेमहित्वमनुभूदधद्यौर्यदन्ययास्फिग्याक्षामवस्थाः ॥ ११ ॥

प० अहन् । अहिम् । परिऽशयानम् । अर्णः । ओजायमानम् । तुविऽजात । तव्यान् । न । ते । महिऽत्वम् । अनु । भूत् । अध । द्यौः । यत् । अन्यया । स्फिग्या । क्षाम् । अवस्थाः ॥ ११ ॥

અ૦ પૃથિવી આદિ અનેકલોક જેથી ઉત્પન્ન થયા એવા હે ઈન્દ્રદેવ ! તેં, ઉદકની આસપાસ શયન કરનાર, બળાચરણ કરનાર, આ અતિશય પ્રવૃદ્ધ મેઘનો ઉદક-પ્રેરણાર્થ વધ કર્યો. અનન્તર, તારા મહિમાનો દ્યુલોક અનુભવ કરતી નથી-અર્થાત્ જાણતી નથી. કેમકે તું, એક કટિવડે ભૂમિને આચ્છાદિત કરી રહેલો છે. ૧૧

यज्ञोहितइन्द्रवर्धनोभूदुतप्रियःसुतसोमोमियेधः ।
यज्ञेनयज्ञमवयज्ञियःसन्यज्ञस्तेवज्रमहिहत्यआवत् ॥ १२ ॥

प० यज्ञः । हि । ते । इन्द्र । वर्धनः । भूत् । उत । प्रियः । सुतऽसोमः । मियेधः । यज्ञेन । यज्ञम् । अव । यज्ञियः । सन् । यज्ञः । ते । वज्रम् । अहिऽहत्ये । आवत् ॥ १२ ॥

અ૦ હે ઈન્દ્રદેવ ! અમારો યજ્ઞ નિશ્ચે, હવિઃપ્રદાન વડે ત્હારો વર્ધયિતા થાય છે. વળી અભિષુત સોમવાળો સારભૂત આ યજ્ઞ તૂને પ્રિય છે. તે તૂં, યજ્ઞાર્હ સતો યજ્ઞના કર્તા-પૂજનારાને યજ્ઞ દ્વારા ફલ-પ્રદાનપૂર્વક રક્ષણ કર. આ યજ્ઞ, તારા વજ્રનું વૃત્રહનનરૂપ કર્મ વિષે રક્ષણ કરો. ૧૨

यज्ञेनेन्द्रमवसाचक्रेअर्वागैनंसुम्नायनव्यसेववृत्याम् ।
यस्तोमेभिर्वावृधेपूर्व्येभिर्योमध्यमेभिरुतनूतनेभिः ॥ १३ ॥

प० यज्ञेन । इन्द्रम् । अवसा । आ । चक्रे । अर्वाक् । आ । एनम् । सुम्नाय । नव्यसे । ववृत्याम् । यः । स्तोमेभिः । ववृधे । पूर्व्येभिः । यः । मध्यमेभि । उत । नूतनेभिः ॥ १३ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! મારૂં યજનારા, સ્તુતિકથન વડે તું-ઇન્દ્રને હવિઃપ્રદાનપૂર્વક અભિમુખ કરે છે. તું જે પુરાતન સ્તોત્રો વડે પ્રવૃદ્ધ થયેલો, જે મધ્યે હોનારાં અને અમો વડે કરાતાં અધુનાતન સ્તોત્રો વડે વૃદ્ધિને પામે છે તેને, હું નવનર ધનાર્થે યજ્ઞ વડે મારી અભિમુખ કરૂં. ૧૩

धियेपयन्मांधिपणांजजानस्तवपुरापार्यादिन्द्रमह्नः ।
अंहंमोयत्रंपीपरद्यथानोनावेवयान्तमुभयेहवन्ते ॥ १४ ॥

प० धियें । यत् । मा । धिषणां । जजानं । स्तवै । पुरा । पार्यात् । इन्द्रम् । अह्नः । अंहंसः । यत्रं । पीपरंत् । यथां । नः । नावाऽईव । यान्तम् । उभयें । हवन्ते ॥१४॥

અ૦ ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરૂં એવી બુદ્ધિ જ્યારે હું વિષે વ્યાપ્ત થાય છે ત્યારે હું સ્તોત્રને રચું છું. અતિદૂરવર્તી વિઘ્નકારક દિવસની પાર ઉતરૂં એવી બુદ્ધિ વ્યાપ્ત થાય ત્યારે તે પહેલાં સ્તોત્ર રચું છું. જે બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતાં દારિદ્રયથી અમને જેપ્રકારે પાર ઉતારે તેપ્રકારે ઉભયપાર્શ્વ વર્તનારા ધનાર્થી જનો, નૌકા વડે પ્રયાણ કરનાર પુરૂષની પેરે તે ઇન્દ્રને આહ્વાન કરે છે. ૧૪

आपूर्णोअस्यकलशःस्वाहासेक्तेवकोशंसिसिचेपिबध्यै ।
समुप्रियाआववृत्रन्मदायप्रदक्षिणिदभिसोमासइन्द्रम् ॥ १५ ॥

प० आऽपूर्णः । अस्य । कलशः । स्वाहां । सेक्ताऽईव । कोशम् । सिसिचे । पिबध्यै । सम् । ऊँ इति । प्रियाः ।

आ । अवृवृत्रन् । मदाय । प्रद्दक्षिणित् । अभि । सोमासः । इन्द्रम् ॥ १५ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! તારા પાનાર્થ દ્રોણકલશ, સોમપૂર્ણ છે, અને સોમસહિત કલશ તારા પાનાર્થ સ્વાહાકૃત-દત્તેલો છે. જેમ કોઇ જલસેચક જલપૂર્ણ કોશમાંથી પાત્રાંતર વિષે જલસિંચન કરે તેમ હું તે સોમને સિંચન કરૂં છુ. અત્યંત - સ્વાદિષ્ઠ, તૂંને દત્તેલા તે સોમ, તૂંને અભિલક્ષીને જ તારા હર્ષાર્થ પ્રાદક્ષિણ્યપૂર્વક, સમ્યક્ આવૃત થઇને વર્તો. १५

नत्वांगभीरःपुरुहूतसिन्धुर्नाद्रयःपरिषन्तोवरन्त ।
इत्थासखिभ्यइषितोयदिन्द्राद्दृह्ळंचिदरुजोगव्यमूर्वम् ॥ १६ ॥

प० न । त्वा । गभीरः । पुरुहूत । सिन्धुः । न । अद्रयः । परि । सन्तः । वरन्त । इत्था । सखिभ्यः । इषितः । यत् । इन्द्र । आ । दृळ्हम् । चित् । अरुजः । गव्यम् । ऊर्वम् ॥ १६ ॥

अ० હે અનેક-આહત-ઇન્દ્રદેવ ! ગભીર સમુદ્ર તૂંને વારી શકતો નથી. શૈલો તૂંને વારી શકતા નથી. કિન્તુ તૂંને અનુસરીને વર્તે છે આ પ્રકારે સખાદેવો વડે પ્રાર્થિત તૂં, અતિપ્રબલ હવાડા વિષે વર્તનાર ઉર્વાનલને પણ સમ્યક્ પ્રકારે વિનાશ કરનારો છે. १६

(સત્તરમી ઋચા માટે જુઓ સૂ. ૩૦-૨૨) १७

इतितृतीयस्यद्वितीयेएकादशोवर्गः ॥११॥

सूक्त ३२.

१ प्रप्रुथ = अत्यन्तं प्रासैः पूरयित्वा = ગ્રાસ વડે, પૂર્ણ કરીને.
२ विविप्रे = प्रेरयन् = પ્રેરે છે.
३ मरुत्वद्भिः = मरणशीलैः मरुद्भिःसहितः = મરણશીલ મરુતો સહ.
४ सर्तवे = अतिवेगेनगमनाय = અતિવેગ ગમનાર્થ.
५ पप्रिवांसम् = आपूरयमाणम् = આસપાસ વર્તમાન.
६ कारुधायाः = कर्मणां विधाता = કર્મોનો વિધાતા.
७ तव्यान् = अतिशयेनप्रवृद्धान् = અત્યંત પ્રવૃદ્ધ.
८ हिरुक्या = कटया = કટિ વડે.
९ निषेधः = सारभूतो यज्ञ. = સારભૂત ય[illegible]
१० ऊर्वम् = ऊर्वानलम् = વડવાનલ.

सूक्त ३३.

ઋષિ:-૪-૬-૮-૧૦ નદી, અવશિષ્ટ વિશ્વામિત્ર; દેવતા:-ઇન્દ્ર; છન્દ:-૧-૧૨ ત્રિષ્ટુભ્, ૧૩ અનુષ્ટુભ્.

प्रपर्वतानामुशतीउपस्थादश्वेइवविषितेहासमाने ।
गावेवशुभ्रेमातरारिहाणेविपाट्छुतुद्रीपयसाजवेते ॥ १ ॥

प० प्र । पर्वतानाम् । उशती इति । उपऽस्थात् । अश्वेऽइवेत्यश्वेऽइव । विषिते इति विऽसिते । हासमाने इति । गावाऽइव-

इव । शुभ्रे इति । मातरा । रिहाणे इति । विऽपाट् ।
शुतुद्री । पयसा । जवेते इति ॥ १ ॥

અ० તબેલામાંથી વિમુકત, અન્યોન્ય-વેગ વડે-સ્પર્ધા-કરનારી, અથવા ત્વરા વડે ગમન કરનારી, યદ્વા પરસ્પર-હર્ષને-પામનારી-ઘોડીઓની પેરે, બે શોભમાન ગાયો પેરે શોભમાન, તથા પોતાના વત્સને જીહ્વા વડે ચાટવાની ઇચ્છા વાળી શીઘ્રગતિવાળી, સમુદ્ર પ્રતિ વેગે પ્રયાણ કરનાર પયસ્યુકત **વિપાટ્** તથા **શુતુદ્રી** નદી. સમુદ્ર પ્રતિ શીઘ્ર પ્રયાણ કરે છે. १

इन्द्रेषितेप्रसवंभिक्षमाणेअच्छासमुद्रंरथ्येवयाथः ।
समाराणेऊर्मिभिःपिन्वमानेअन्यावामन्यामप्येतिशुभ्रे ॥ २ ॥

प० इन्द्रेषिते इतीन्द्रऽइषिते । प्रऽसवम् । भिक्षमाणे इति । अच्छ । समुद्रम् । रथ्याऽइव । याथः । समाराणे इति समऽआराणे । ऊर्मिऽभिः । पिन्वमाने इति । अन्या । वाम् । अन्याम् । अपि । एति । शुभ्रे इति ॥ २ ॥

અ० હે નદીઓ ! ઇન્દ્ર-પ્રેષિત તમે, રથીઓની પેરે તે ઇન્દ્રદેવની અનુજ્ઞાની પ્રાર્થના કરતી, સમુદ્રની અભિમુખે પ્રયાણ કરનારી છો. પરસ્પર સંગમન કરતી, તરંગો વડે પરિસર પ્રદેશને સંતર્પત કરતી, શોભમાન તમે પ્રયાણ કરો છો. તમો એક બીજાને પરસ્પર એકપતાને પ્રાપ્ત કરીને પ્રયાણ કરો છો. २

अच्छासिन्धुंमातृतमामयासंविपाशमुर्वींसुभगामगन्म ।
वत्समिवमातरासंरिहाणेसमानंयोनिमनुसंचरन्ती ॥ ३ ॥

प० अच्छ । सिन्धुम् । मातृऽतमाम् । अयासम् । विऽपाशम् । उर्वीम् । सुऽभगाम् । अगन्म । वत्सम्ऽइव । मातरा । संरिहाणे इति सम्ऽरिहाणे । समानम् । योनिम् । अनु । संचरन्ती इति सम्ऽचरन्ती ॥ ३ ॥

अ० હે નદીઓ ! હું વિશ્વામિત્ર ઋષિ, અતિશયે માતારૂપ, શુતુદ્રી નદીની અભિમુખે પ્રાપ્ત થયો છું. અમે, મહાન્ સૌભાગ્ય વની વિપાશ નદીને પ્રાપ્ત થયા છઇએ. બે ધેનુઓ વત્સને જીહ્વા વડે ચાટવાને ઇચ્છા કરતી પોતાના વત્સની પાછળ જાય તેમ અમે, તમારા એકયોનિસ્થાનરૂપ સમુદ્રને અભિલક્ષી સમ્યક્ પ્રકારે-સંચાર કરનારી-તમને પ્રાપ્ત થયા છઇએ. ૩

एनावयंपयसापिन्वमानाअनुयोनिंदेवकृतंचरन्तीः ।
नवर्तवेप्रसवःसर्गतक्तःकिंयुर्विप्रोनद्योजोहवीति ॥ ४ ॥

प० एना । वयम् । पयसा । पिन्वमानाः । अनु । योनिम् । देवऽकृतम् । चरन्तीः । न । वर्तवे । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । किम्ऽयुः । विप्रः । नद्यः । जोहवीति ॥ ४ ॥

अ० આ પયસ્ વડે સંતૃપ્ત કરતી, ઇન્દ્રદેવ વડે સંદિષ્ટ સમુદ્રસ્થાનને અનુલક્ષી અમે સંચાર કરી રહેલી છઇએ. ગમન વિષે પ્રવૃત્ત અમારો ઉદ્યોગ નિવર્તનાર્થ નથી. આ બ્રાહ્મણ શું ઇચ્છાને લઇ અમને બહુ આહ્વાન કરે છે ? ૪

रमध्वंमेवचसेसोम्यायऋतावरीरुपमुहूर्तमेवैः ।
प्रसिन्धुमच्छाबृहतीमनीषावस्युरह्वेकुशिकस्यसूनुः ॥५॥१२॥

प० रमध्वम् । मे । वचसे । सोम्याय । ऋतऽवरी । उप । मुहूर्तम् । एवैः । प्र । सिन्धुम् । अच्छ । बृहती । मनीषा । अवस्युः । अह्वे । कुशिकस्य । सूनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥

अ० ઉદકસંપન્ન હે નદીઓ ! 'તમને ઉત્તીર્ણ કરીને હું સોમને સંપાદન કરું' એમ સોમસંપાદી-વચનાર્થ, શીઘ્ર ગમનથી મુહૂર્તમાત્ર તમે ઉપરામને પામો. કુશિકપુત્ર હું વિશ્વામિત્ર, મહાન્ સ્તુતિ વડે રક્ષણની ઇચ્છાવાળો, સતો તું શુતુદ્રીને પ્રકર્ષપણે આહ્વાન કરું છું. ५(१२)

इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वादशोवर्गः ॥ ४ ॥

इन्द्रोअस्माँअरदद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रंपरिधिंनदीनाम् ।
देवोऽनयत्सवितासुपाणिस्तस्यवयंप्रसवेयामउर्वीः ॥ ६ ॥

प० इन्द्रः । अस्मान् । अरदत् । वज्रऽबाहुः । अप । अहन् । वृत्रम् । परिऽधिम् । नदीनाम् । देवः । अनयत् । सविता । सुऽपाणिः । तस्य । वयम् । प्रऽसवे । याम । उर्वीः ॥६॥

अ० હે વિશ્વામિત્ર ! વજ્રયુક્ત બાહુવાળા ઇન્દ્રે અમે-નદીઓને ખોદી નાખી. સન્દકારક આપોજળની પરિધિ રૂપ વૃત્ર-મેઘનો વધ કર્યો. તેનો વધ થતાં આપોજળનો પાત થયો. તે ગમનકરનારાં જળો વડે અમે ખોદાયેલી. એમ મેઘહનન દ્વારા

અમને ખોદી. એટલું જ નહિ કિન્તુ સર્વ જગતના પ્રેરક, શોભન હસ્તકવાળા ઇન્દ્રે, મેઘભેદન કરીને ઉદકપ્રેરણ વડે સમુદ્રને પુર્ણ કર્યો. તેના સામર્થ્યવાળા ઇન્દ્રની અભ્યનુજ્ઞા વિષે વર્તનારી, ઉદકો વડે પ્રભૂત એવી અમે પ્રયાણ કરીએ છીએ, અર્થાત્ તારા વચનથી ઉપરામીશું નહિ. ૬

प्रवाच्यंशश्वधावीर्यं१तदिन्द्रस्यकर्मयदहिंविवृश्चत् ।
विवज्रेणपरिषदोजघानायन्नापोयनमिच्छमानाः ॥ ७ ॥

प० प्रवाच्यम् । शश्वधा । वीर्यम् । तत् । इन्द्रस्य । कर्म । यत् । अहिम् । विवृश्चत् । वि । वज्रेण । परिषदः । जघान । आयन् । आपः । अयनम् । इच्छमानाः ॥ ७ ॥

अ० જે આ ઇન્દ્રે મેઘછેદન કર્યું તેનું સામર્થ્ય, સર્વદા પ્રકર્ષપણે વચનીય છે, તે ઇન્દ્રે, પરિતઃ–પ્રતિબન્ધકારક અસુરોનો વજ્ર વડે વધ કર્યો. અનન્તર, સ્થાનેચ્છુ આપોજળ, પોતાના સ્થાન પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. ૭

एतद्वचोजरितर्मापिमृष्ठाआयत्तेघोषानुत्तरायुगानि ।
उक्थेषुकारोप्रतिनोजुषस्वमानोनिकःपुरुषत्रानमस्ते ॥ ८ ॥

प० एतत् । वचः । जरितः । मा । अपि । मृष्ठाः । आ । यत् । ते । घोषान् । उत्तरा । युगानि । उक्थेषु । कारो इति । प्रति । नः । जुषस्व । मा । नः । नि । करिति कः । पुरुषत्रा । नमः । ते ॥ ८ ॥

अ० हे स्तोता विश्वामित्र ! त्हारां संवादात्मक वचन के तूं अमोने अ-प्रीतिपूर्वक उद्‌घोष करतो रह्यो छे ते, म विस्मृत करीश. उत्तरयुगो (याज्ञिक युगो) विषे ऊक्थो मध्ये स्तोत्रोनो कर्ता तू, अमने संवादात्मक वचनपूर्वक सेवन कर. अधुना तूं, उक्ति-प्रत्युक्तिरूप-संवादवाक्यना-अध्यापन वडे अत्यंत पुंवत् प्रागल्भ्य म कर. तूने नमस्कार हो. ८

ओषुस्वंसारःकारवेंशृणोतययौवोंदूरादनंसारथेन ।
निषूनंमध्वंभवतासुपाराअधोअक्षा सिन्धवःस्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

प० ओ,इति । सु । स्वसारः । कारवें । शृणोत । ययौ । वः । दूरात । अनसा । रथेन । नि । सु । नमध्वम् । भवत । सुऽपाराः । अधःऽअक्षाः । सिन्धवः । स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

अ० हे भगिनी रूप नदीओ ! स्तोत्र करनारो हुं तेनां वचननुं श्रवण अवश्य करो विप्रकृष्ट देशथी हुं रथवडे तमने प्राप्त थयो छु तमे पोताथी सुष्ठु प्रकारे प्रह्वीभूत हो. सुष्ठु प्रकारे पार उतराय तेवी हो वळी, तमारां स्रवणशील जळ वडे रथाग्र रूप अक्ष नीचे वहेनारी हो ९

आतेंकारोशृणवामावचांसियुयाथदूरादनंसारथेन ।
नितेनंसैपीप्यानेवयोषामर्यायेवकन्याशश्वचैतें ॥१०॥१३॥

प० आ । ते । कारो इति । शृणवाम । वचांसि । ययाथ । दूरात् । अनसा । रथेन । नि । ते । नंसै । पीप्यानाऽइव । योषा । मर्यायऽइव । कन्या । शश्वचै । तऽइति ॥१०॥१३॥

અ૦ સ્તોત્ર કરનારા હે વિશ્વામિત્ર ! તારાં આ વાકયોને અમે સંપૂર્ણરીતે શ્રવણ કરીએ છીએ. શકટ તથા રથ વડે પ્રયાણ કરો. અમે ત્વદર્થ નીચે નમીએ છીએ છઈએ. પુત્રને સ્તનપાન કરાવનારી માતા તેમજ યુવતિ જેમ પોતાના પિતા તથા ભ્રાતાનું પરિષ્વજન-ભેટન કરવાને પ્રહ્વીભૂત થાય તેમ અમો પ્રહ્વીભૂત થઈએ છઈએ. ૧૦ (૧૩)

इतितृतीयस्यद्वितीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

यदुंगत्वांभरताःसंतरेयुर्गव्यन्ग्रामइषितइन्द्रजूतः ।
अर्षादहप्रसवःसर्गतक्तआवोवृणेसुमतियज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

प० यत् । अंग । त्वा । भरताः । सम्ऽतरेयुः । गव्यन् । ग्रामः । इषितः । इन्द्रऽजूतः । अर्षात् । अह । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । आ । वः । वृणे । सुऽमतिम् । यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

અ૦ હે નદીઓ ! તમે મને ઉતરવાને અભ્યનુજ્ઞા કરી, તેથી ભરતકુલોત્પન્ન મારા કુટુંબિઓ સર્વેય, પરસ્પર એકતાને પ્રાપ્ત તમને સમ્યક્ પ્રકારે ઉત્તીર્ણ હો. ઉદકોને તરવાને ઇચ્છતો તમો વડે અભ્યનુજ્ઞાત ઇન્દ્રપ્રેરિત ભરતસંઘ, તમને સંતરણ કરો. તે સંઘનો ઉદ્યોગ, ગમનાર્થ પ્રવૃત્ત થયો છે. મને તમે પૂર્વે અનુજ્ઞા કરેલી અને હું તો યજ્ઞાર્હ તમોની, શોભન સ્તુતિનું સર્વતઃ સંભેવન કરું છું. ૧૧

अतारिषुर्भरतागव्यवःसमभक्तविप्रःसुमतिंनदीनाम् ।
प्रपिन्वध्वमिषयन्तीःसुराधाआवक्षणाःपृणध्वंयातशीभम् ॥ १२ ॥

प० अतारिषुः । भरताः । गव्यवः । सम् । अभक्त । विप्रः ।
सुऽमतिम् । नदीनाम् । प्र । पिन्वध्वम् । इषयन्तीः ।
सुऽराधाः । आ । वक्षणाः । पृणध्वम् । यात । शीभम् ॥ १२ ॥

અ० ગાયોની ઇચ્છાવાળા ભરત કુલજોએ તે નદીને સમ્યક્ પ્રકારે ઉત્તીર્ણ કરી. મેધાવાન્ વિશ્વામિત્રે, નદીઓની શોભન-સ્તુતિનું સમ્યક્ પ્રકારે સેવન કર્યું. તમે તો યથાપૂર્વ કુલ્યાદિ દ્વારા અન્નને સંપાદન કરનારી, શોભનધન વડે યુકત છો તમે કૃત્રિમ સરિતાઓને તૃપ્ત કરો અને પ્રકર્ષપણે ચોમેર પૂર્ણ કરો. શીઘ્ર પ્રયાણ કરો. ૧૨

उद्वऊर्मिःशम्याहन्त्वापोयोक्त्राणिमुंचत ।
मादुष्कृतौव्येनसाघ्न्यौशूनमारताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

प० उत् । वः । ऊर्मिः । शम्याः । हन्तु । आपः । योक्त्राणि । मुंचत । मा । अदुःऽकृतौ । विऽएनसा । अघ्न्यौ । शूनम् । आ । अरताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

અ० હે નદીઓ ! તમારા તરંગ, રજ્જુ હેઠે વહે. તે તરંગ રજ્જુ-ઓની નીચે વહે હે આપોજળ ! તમે તે રજ્જુઓને મુકત કરો અર્થાત્ તેમને સ્પર્શ ન થાય તેમ વહો. વિગતપાપ, કલ્યાણ-કર્મ-કરનારી કોઇપણ વડે અતિરસ્કરણીય હે વિપાટ્ તથા શુતુદ્રી નદીઓ ! રથોને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરો. ૧૩(૧૪)

इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

सूक्त ३३.

१ निषिते = मनुराती विमुक्ते = तबेलामांथी विमुक्त थये.
२ हासमाने = अन्योन्यंजयेनस्पर्धमानेयश्वा हृष्यन्तौ = त्वरा वडे गमन करनारी; घणा हर्षने पामनारी.
३ समाराणे = परस्परसंगच्छन्त्यौ = परस्पर संगमन करती.
४ वर्तवे = निवर्तनाय = निवर्तनार्थ.
५ सर्गतक्तः = सर्गे गमने प्रवृत्तः = गमन विषे प्रवृत्त.
६ कियुः = किमिच्छन् = शुं इच्छाने लइ.
७ ऋतावरीः = उदकवत्यः = उदकसंपन्न.
८ अवस्युः = आत्मनोरक्षणमिच्छन = पोताना रक्षणनी इच्छावाळो.
९ अरदत् = अखनत् = खोदी नाखेली.
१० ऊर्मीः = उदकैः प्रभूताः = उदकवडे प्रभूत.
११ अविमृष्याः = विस्मार्याः = विस्मृत करीय.
१२ कारः = शास्त्राणां कर्तः = स्तोत्रनो कर्ता.
१३ सोत्याभिः = स्रवणशीलाभिःअद्भिः = स्रवणशील जळ वडे.
१४ शश्वचे = परिष्वजनाय = भेटनार्थ.
१५ गव्यन् = उदकानि तरितुमिच्छन् = उदकोने तरवाने इच्छतो.
१६ ग्रामः = संघः ।
१७ वक्षणाः = कृत्रिमसरितः = कृत्रिम सरिताओने.
१८ शीभम् = शीघ्रम् ।
१९ शम्याः=युगकीलाः युग्मकण्ठपार्श्वादिः संलग्नारश्मय.= रज्जु.

२० शूनम् = समृद्धिम् ।
२१ आरताम् = आगच्छताम् = પ્રાપ્ત કરો
२२ योक्त्राणि = रज्जु = જોતું.

सूक्त ३४.

ઋષિ –વિશ્વામિત્ર, દેવતા –ઇન્દ્ર, છન્દ –ત્રિષ્ટુભ્

इन्द्रः॑ पूर्भिदाति॑रद्दास॑मर्कैर्वि॒दद्व॑सु॒र्दय॑मानो॒ वि शत्रू॑न् ।
ब्रह्म॑जूतस्त॒न्वा॑ वावृधा॒नो भूरि॑दात्र॒ आपृ॑ण॒द्रोद॑सी उ॒भे ॥ १ ॥

प० इन्द्रः॑ । पूः॒ऽभित् । आ । अ॒ति॒र॒त् । दास॑म् । अ॒र्कैः ।
वि॒दत्ऽव॑सुः । दय॑मानः । वि । शत्रू॑न् । ब्रह्म॑ऽजूतः । त॒न्वा॑ ।
व॒वृ॒धा॒नः । भूरि॑ऽदात्रः । आ । अ॒पृ॒ण॒त् । रोद॑सी॒ इति॑ ।
उ॒भे इति॑ ॥ १ ॥

अ० અસુરપુરીઓનો ભેત્તા, સ્વમહિમાની પ્રખ્યાપક વસુસંપત્તિ વડે યુકત, અસુરોને વિશેષ હિંસિત કરતો ઇન્દ્રદેવ અન્ધકારનાશક વાસરને સ્વતેજો વડે ચોમેર વૃદ્ધિગત કરે કરે છે સ્તોત્રવડે આકૃષ્ટ યદ્વા જગત્સ્રષ્ટા વડે પ્રેરિત, સ્વશરીર વડે વર્ધમાન, બહુવિધ આયુધ વડે યુક્ત ઇન્દ્રદેવ દ્યાવાપૃથ્વી ઉભયને સર્વત તૃપ્ત કરે છે ૧

मखस्यंतेतविषस्यप्रजूतिमियर्मिवाचममृतायभूषन् ।
इन्द्रक्षितीनामसिमानुषीणांविशांदैवीनामुतपूर्वयावा ॥ २ ॥

प० मखस्यं । ते । तविषस्यं । प्र । जूतिम् । इयर्मि । वाचम् ।
अमृताय । भूषन् । इन्द्र । क्षितीनाम् । असि । मानुषी-
णाम् । विशाम् । दैवीनाम् । उत । पूर्वऽयावा ॥ २ ॥

अ० ઇન્દ્રદેવ ! તૂંને અલંકૃત કરતો હું, મહનીય-સ્તુત્ય, બલવાન્-
તૂંની મનપ્રેરિત સ્તુતિલક્ષણા વાણીને અનાર્થ પ્રકર્ષપણે
ઉચ્ચારૂં છું. તૂં, માનુષી તથા દૈવી પ્રજાઓનો
અગ્રગન્તા છે. ૨

इन्द्रोवृत्रमवृणोच्छर्धनीतिःप्रमायिनाममिनाद्वर्पणीतिः ।
अहन्व्यंसमुशधग्वनेष्वाविर्धेनाअकृणोद्राम्याणाम् ॥ ३ ॥

प० इन्द्रः । वृत्रम् । अवृणोत् । शर्धऽनीतिः । प्र । मायिनाम् ।
अमिनात् । वर्पऽनीतिः । अहन् । विऽअंसम् । उशधक् ।
वनेषु । आविः । धेनाः । अकृणोत् । राम्याणाम् ॥ २ ॥

अ० પ્રવૃદ્ધનાયક તે ઇન્દ્રે, વૃત્રાસુરનો બલવડે નિરોધ કર્યો.
યુદ્ધ વિષે શત્રુઓના પ્રહારોના નિવારક કર્મવાળા ઇન્દ્રે,
માયાવી અસુરોનો પ્રકર્ષપણે વધ કર્યો. શત્રુ વધની-કામના
-કરનારા ઇન્દ્રે, વનો મધ્યે ગૂઢચારિ અસુરને છિન્ન (ખભા)
વાળો કરી વધ કર્યો. ગાયોના અપહર્તા તે રાત્રિચરનો વધ
થયે, રાત્રિઓવિષે અન્તઃસ્થિત ગાયોને પ્રગટ કરી. ૩

इन्द्रः॒ स्व॒र्षा ज॒नय॒न्नहा॑नि जि॒गायो॒शिग्भिः॒ पृत॑ना अभि॒ष्टिः ।
प्रारो॑चय॒न्मन॑वे के॒तुमह्ना॒मवि॑न्द॒ज्ज्योति॑र्बृह॒ते रणा॑य ॥ ४ ॥

प० इन्द्रः । स्वः॒ऽसाः । ज॒नय॑न् । अहा॑नि । जि॒गाय॑ । उ॒शिक्ऽभिः॑ । पृत॑नाः । अ॒भि॒ष्टिः । प्र । अ॒रो॒च॒य॒त् । मन॑वे । के॒तुम् । अह्ना॑म् । अवि॑न्दत् । ज्योतिः॑ । बृ॒ह॒ते । रणा॑य ॥ ४ ॥

अ० स्वर्गप्रद इन्द्रे, दिवसोने स्वतेजे वडे उत्पादित कर्या. युद्धनी कामना वाळा अंगिराओ सह परकीय सेनाओना अभिभावुक सता तेणे शत्रुओने जीत्या मनुष्य-यजमानार्थ दिवसोना प्रज्ञापक सूर्यने प्रकर्षपणे प्रकाशित कर्यो तेथी महान् युद्ध प्रकाशन अर्थ ज्योतिःप्रकाशने प्राप्त कर्यो. ४

*इन्द्र॒स्तुजो॑ ब॒र्हणा॒ आ वि॑वेश नृ॒वद्दधा॑नो॒ नर्या॑ पु॒रूणि॑ ।
अचे॑तय॒द्धिय॑ इ॒मा ज॑रि॒त्रे प्रेमं वर्ण॒मति॑रच्छु॒क्रमा॑साम् ॥५॥१५॥

प० इन्द्रः॑ । तुजः॑ । ब॒र्हणाः॑ । आ । वि॒वे॒श॒ । नृ॒ऽवत् । दधा॑नः । नर्या॑ । पु॒रूणि॑ । अचे॑तयत् । धियः॑ । इ॒माः । ज॒रि॒त्रे । प्र । इ॒मम् । वर्ण॑म् । अ॒ति॒र॒त् । शु॒क्रम् । आ॒सा॒म् ॥५॥१५

अ० ते इन्द्रे, (प्रकाश प्राप्त करीने) बाधिका युद्धोत्साह वडे वर्धमान परकीय सेनाओमां मनुष्यवत् प्रवेश कर्यो. युद्ध-

---

* (शुक्रवर्णामुदुमीयंसतेधियम्—ऋ स. २-२-१२).

નયનકારકોને યોગ્ય અનેકધનોને ધારણ-અર્પણ કરતો પ્રવિષ્ટ થયો. તે ઇન્દ્રે સ્તોતાજનો અર્થ આ ઉષાઓ જ્ઞાપિત કરી. અનન્તર, તે આ ઉષાઓના આ પ્રકાશયુક્ત શુક્લવર્ણને સ્વતેજ વડે વધારે છે. ૫

महोमहानिपनयन्त्यस्येन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरूणि ।
वृजनेनवृजिनान्त्संपिपेषमायाभिर्दस्यूँरभिभूत्योजाः ॥ ६ ॥

૫૦ महः । महानि । पनयन्ति । अस्य । इन्द्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि । वृजनेन । वृजिनान् । सम् । पिपेष । मायाभिः । दस्यून् । अभिभूतिऽओजाः ॥ ६ ॥

અ૦ આ મહાન્ ઇન્દ્રનાં મંહનીય અનેક સુષ્ઠુ કર્મોની સ્તુતિ કરે છે. તે ઇન્દ્રે, બલ વડે પાપરૂપ અસુરોને સમ્યક્ પ્રકારે ચૂર્ણીભૂત કર્યા. શત્રુનો અભિભવ કરવાને સમર્થ બળવાળા ઇન્દ્રે, દસ્યુઓને કપટ વડે સમ્યક્ ચૂર્ણીભૂત કર્યા. ૬

युधेन्द्रोमह्नावरिवश्चकारदेवेभ्यःसत्पतिश्चर्षणिप्राः ।
विवस्वतःसदनेअस्यतानिविप्राउक्थेभिःकवयोगृणन्ति ॥ ७ ॥

૫૦ युधा । इन्द्रः । मह्ना । वरिवः । चकार । देवेभ्यः । सत्ऽपतिः । चर्षणिऽप्राः । विवस्वतः । सदने । अस्य । तानि । विप्राः । उक्थेभिः । कवयः । गृणन्ति ॥ ७ ॥

અ૦ દેવોના પતિ, મનુષ્યોના અપેક્ષિત-ફલ-પ્રદાન વડે પૂરક તે ઇન્દ્રે, મહાન્ યુદ્ધ વડે અર્થી મનુષ્યોને અત્યંત વરણીય

ધનને પ્રાપ્ત કરીને દેવનશીલ સ્તોતાજનોને દીધાં. મેધાવી સ્તોતાજનો, અગ્નિહોત્રાદિ કર્માર્થ યજનારાના ગૃહ વિષે આ ઇન્દ્રનાં વૃત્રહનન-બહુપ્રદાન-આદિ કર્મોની સ્તોત્રો વડે સ્તુતિ કરે છે. ૭

सत्रासाहंवरेण्यंसहोदांससवांसंस्वरपश्चदेवीः ।
ससानयःपृथिवींद्यामुतेमामिन्द्रंमदन्त्यनुधीरणासः ॥ ८ ॥

प० सत्राऽसहम् । वरेण्यम् । सहःऽदाम् । ससऽवांसम् । स्वः । अपः । च । देवीः । ससान । यः । पृथिवीम् । द्याम् । उत । इमाम् । इन्द्रम् । मदन्ति । अनु । धीऽरणासः ॥ ८ ॥

અ० સ્તુતિવડે ધ્વનિ કરનારા સ્તોતા જનો, મહાન્ વૃત્રાદિ અસુરના અભિભવિતા, સર્વ-વરણીય, દુર્બલ-અર્થિને-બલપ્રદ, દેવનશીલ આપોજળ અને સ્વર્ગલોકના સેવન કરનાર ઇન્દ્રને હર્ષિત કરે છે. જે પૃથિવી, દ્યુલોક તથા આ અન્તરિક્ષ લોક તેતે લોકવાસીઓને દે છે તે ઇન્દ્રને હર્ષિત કરે છે. ૮

ससानात्याँउतसूर्यंससानेन्द्रःससानपुरुभोजसंगाम् ।
हिरण्ययमुतभोगंससानहत्वीदस्यून्प्रार्यंवर्णमावत् ॥ ९ ॥

प० ससान । अत्यान् । उत । सूर्यम् । ससान । इन्द्रः । ससान । पुरुऽभोजसम् । गाम् । हिरण्ययम् । उत । भोगम् । ससान । हत्वी । दस्यून् । प्र । आर्यम् । वर्णम् । आवत् ॥ ९ ॥

અ० તે ઇન્દ્રે યુદ્ધાર્થ મરૂતોને અશ્વ અર્પણ કર્યા. પ્રાણિઓના વ્યવહાર–નિર્વાહાર્થ આદિત્ય અર્પણ કર્યો. ક્ષીરાદિ અન્ન–યુક્ત ગાય અગ્નિહોત્રાદિ સિદ્ધયર્થ અર્પણ કરી, અર્થી જનોને હિરણ્મય ભોગ વા ગૃહ અર્પણ કર્યું. બાધક અસુરોને હણી ઉત્તમ ત્રૈવર્ણિકનું પાલન કર્યું. ૯

इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीँरसनोदन्तरिक्षम् ।
बिभेद वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवद्दमिताभिक्रतूनाम् ॥ १० ॥

૧૦ इन्द्रः । ओषधीः । असनोत् । अहानि । वनस्पतीन् ।
असनोत् । अन्तरिक्षम् । बिभेद । वलम् । नुनुदे । विऽ-
वाचः । अथ । अभवत् । दमिता । अभिक्रतूनाम् ॥ १० ॥

અ० ઇન્દ્રે, પ્રાણીઓના ઉપભોગાર્થ ઔષધીઓ પ્રકર્ષપણે અર્પણ કરી, આયુષ્યની પરિતૃપ્તિ અર્થે દિવસો અર્પણ કર્યા, યજ્ઞાર્થ–ખદિર–પલાશાદિ–વૃક્ષો અર્પણ કર્યા, સંચારર્થ અન્તરિક્ષ અર્પણ કર્યું, ઉદક પ્રેરણાર્થ મેઘભેદન કર્યું, વિરુદ્ધ વાણીવાળા પ્રતિકુલ અસુરોનો પ્રાણિરક્ષાર્થ બાધ કર્યો, અને બળવંત શત્રુઓનો પણ તે દમયિતા થયો. ૧૦

(ઋચા ૧૨ માટે જુઓ. સૂ. ૩૦–૨૨). ૧૧(૧૬)

इतितृतीयस्यद्वितीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

सूक्त ३५.

१ विहयमानः = विशेषेण हिंसन् = વિશેષ હિંસન કરતો.
२ भूरिदाश्रः = भरतेऽलूयते अनेन शत्रुशिर इति दाश्र मायुधम् = बहुविधायुधोपेतः = બહુવિધ આયુધ વડે યુક્ત.

३ मतस्य = महनीयस्य स्तुत्यस्य = મહનીય; સ્તુત્ય.
४ जूतिम् = मनसा प्रेरितं वाचम् = મન વડે પ્રેરિત વાણીને
५. पूर्वयावा = अग्रतो गन्ता = અગ્રગન્તા.
६ शर्धनीतिः = नयनंनीतिः कर्मशर्धंप्रवृद्धंनीतिः कर्म यस्य सः પ્રવૃદ્ધ-નયન કર્મવાળો.
७ धर्पनीतिः = परप्रहाराणां निवारकंकर्म = શત્રુના પ્રહારોના નિવારક કર્મવાળો.
८ उशधक = शत्रुवधं कामयमानः = શત્રુના વધની કામના કરનાર.
९ राम्याणाम = राम्याणांरमणम् स्त्रीभिःसहक्रीडारमः तमर्हंतिइतिराम्याराात्रयः तासाम् = રાત્રિ વિષે.
१० स्वर्पाः = स्वर्गप्रदाः ।
११ उशिग्भिः = युद्ध कामयमानैः = યુદ્ધકામનાવાળા.
१२ आभिद्रिः = अभिभावुकः ।
१३ रणाय. = युद्धप्रकाशनाय = યુદ્ધપ્રકાશનાર્થે.
१४ तुजः = बाधिकाः ।
१५ बर्हणाः = सेनाः ।
१६ वृजनेन = वर्ज्यंतेशत्रवोऽनेनइतिवृजनंबलंतेन = બલ વડે.
१७ वरिध. = भृशंम्रियतेअर्थिभिः इतिधनम् = ધન.
१८ मत्रासारम् = महतोवृत्रादेरभिभवितारम् = મહાન્ વૃત્રાદિનો અભિભવિતા.
१९ सहोदाम् = दुर्बलस्यार्थिनांबलप्रदम् = દુર્બલ અર્થીને બલપ્રદ.
२० धीरणासः=धियास्तुत्यारणयन्त.स्तोतारः = સ્તોતાજન.

२१ सनर्षांसम् = भजमानम् = सेवन કરનાર.
२२ आर्यम = उत्तमत्रैवर्णिकम् = ઉત્તમ ત્રૈવર્ણિકને.
२३ मसान = ददौ = અર્પણ કર્યાં.
२४ विवाचः = विरुद्धवाच.प्रतिकूलान् असुरान् = પ્રતિકૂલ અસુરોને.
२५ अभिक्रतूनाम = आभिमुख्येनयुद्धार्थंकर्मयेषान्तें = बलीयास. शत्रवः = બળવાન્ શત્રુઓ।
२६ दमिता = शमयिता ।

सूक्त ३५.

ઋષિ·—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર: છન્દ.—ત્રિષ્ટુપ્.

तिष्ठाहरीरथआयुज्यमानायाहिवायुर्ननियुतोनोअच्छ ।
पिबास्यन्धोअभिसृष्टोअस्मेइन्द्रस्वाहारीरमातेमदाय ॥ १ ॥

प० तिष्ठ । हरी इति । रथे । आ । युज्यमाना । याहि । वायुः । न । नियुतः । नः । अच्छ । पिबासि । अन्धः । अभिऽसृष्टः । अस्मे इति । इन्द्र । स्वाहा । ररिम । ते । मदाय ॥ १ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! વાયુ જેમ રથ વિષે નિયુજ્યમાના વડવાઓ (ઘોડી)ને અભિલક્ષી કેટલોક કાલ સ્થિત રહે તેમ જોડાતા હરી નામના અશ્વોને અભિલક્ષી કેટલોક કાળ આસ્થિત–તત્પર

હો રથારૂઢ તૂં, અમને અભિનક્ષી શીઘ્ર આગમન કર અમો વડે અનુજ્ઞાત તૂ, સોમભક્ષણ અન્નનું પાન કર દતેનો આ સોમ, ત્હારા હર્પાર્થ સ્વાહાપંણ કર્યો છે ૧

उपा॑जि॒रापु॑रुहू॒ताय॒सप्ती॒हरी॒रथ॑स्यधू॒र्ष्वायु॑नज्मि ।
द्र॒वद्यथा॒संभृ॑तंवि॒श्वत॑श्चि॒दुपे॒मंय॒ज्ञमावि॑हात॒इन्द्र॑म् ॥ २ ॥

प० उप॑ । अ॒जि॒रा । पु॒रु॒ऽहू॒ताय॑ । सप्ती॒ इति॑ । हरी॒ इति॑ । रथ॑स्य । धूः॒ऽसु । आ । यु॒न॒ज्मि॒ । द्र॒वत् । यथा॑ । सम्ऽभृ॑तम् । वि॒श्वत॑ । चि॒त् । उप॑ । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । आ । व॒हा॒त् । इन्द्र॑म् ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ! બહુ યજમાનો વડે આહૂત તૂ અર્થે, હુ શીઘ્રગમનશાલી, સર્પણશાલી હરીનામક અશ્વોને રથની ધુસરીએ સયોજુ છુ જે પ્રકારે તે રથ દોડતો જાય તેમ જોડુ છુ. સર્વસંભૃ આ યજ્ઞપ્રતિ તે અશ્વો તૂને સમ્યક્ પ્રકારે આણો ૨

उपो॒नय॑स्ववृष॑णातपुष्पो॒तेम॑व॒त्वंवृ॑षभस्वधावः ।
ग्रसे॑ताम॒श्वावि॒मु॒चेहशोणा॑दि॒वेदि॑वेस॒दृशी॑रद्धिधा॒नाः ॥ ३ ॥

प० उपो॒ इति॑ । न॒य॒स्व॒ । वृष॑णा । त॒पु॒ऽपा॒ । उ॒त । ई॒म् । अ॒व॒त्व॒म् । वृ॒ष॒भ॒ । स्व॒धा॒ऽव॒ । ग्रसे॑ताम् । अश्वा॑ । वि । मु॒च॒ । इ॒ह । शोणा॑ । दि॒वेऽदि॑वे । स॒दृशीः॑ । अ॒द्धि॒ । धा॒नाः ॥ ३ ॥

અ૦ કામોના વર્ષક અનશ્વન્ હે ઇન્દ્રદેવ ! સેચનસમર્થ—બલિષ્ઠ, તાપક, શત્રુઓથી રક્ષક અશ્વોને અમારી સમીપ આણ. વળી તૂ, આ યજમાનોનું પાલન કર શોણવર્ણના તે અશ્વોને આ દેવયજન વિષે વિમુક્ત કર તે. અશ્વો ઘાસ ભક્ષણ કરો. તૂ તો એક સરખા ધાની-(ભુંજેલા યવોને) પ્રતિદિવસ ભક્ષણ કર. ૩

ब्रह्मणातेब्रह्मयुजायुनज्मिहरीसखायासधमादआशू ।
स्थिरंरथंसुखमिन्द्राधितिष्ठन्प्रजानन्विद्वाँउपयाहिसोमम् ॥४॥

प० ब्रह्मणा । ते । ब्रह्मऽयुजा । युनज्मि । हरी इति । सखाया । सधऽमादे । आशू इति । स्थिरम् । रथम् । सुऽखम् । इन्द्र । अधिऽतिष्ठन् । प्रऽजानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमम् ॥ ४ ॥

અ૦ હે ઇન્દ્રદેવ ! હું મંત્ર વડે યોક્તવ્ય—જોડાઈ જનાર, યુદ્ધ વિષે વેગ તથા બલથી સમાનપ્રસિદ્ધિવાળા ક્ષિપ્રગમનયુક્ત હરિનામક અશ્વોને સ્તોત્રવડે રથે સંયોજું છું. સુદૃઢ, સુખે પ્રકારે ઉદ્ધારક રથઉપર અધિષ્ઠિત—આરૂઢ થઈ પ્રકૃષ્ટ રીતે વિદ્વાન તૂ સોમપાનાર્થ આગમન કર ૪

मातेहरीवृषणावीतपृष्ठानिरीरमन्यजमानासोअन्ये ।
अत्यायाहिशश्वतोवयंतेरंसुतेभिःकृणवामसोमैः ॥ ५ ॥ १७ ॥

प० मा । ते । हरी इति । वृषणा । वीतऽपृष्ठा । नि । रीरमन् । यजमानास । अन्ये । अति । आयाहि । शश्वत । वयम् । ते । अरम् । सुतेभिः । कृणवाम । सोमैः ॥ ५ ॥ १७ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! કામોના સેચક કમનીય પૃષ્ઠભાગવાળા તારા હરી નામના અશ્વોને, અમારાથી અન્ય યજનારા-યજમાનો મ હર્ષિત કરો, અમે અભિષુત સોમ વડે તૂને તૃપ્તિ કરીએ ५

इति तृतीयस्य द्वितीये सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

*तवायंसोमस्त्वमेह्यर्वाङ्शश्वत्तमंसुमनाअस्यपाहि ।
अस्मिन्यज्ञेबर्हिष्यानिषद्यादधिष्वेमंजठरइन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥

प० तवं । अयम् । सोमः । त्वम् । आ । इहि । अर्वाङ् । शश्वत्ऽतमम् । सुऽमनाः । अस्य । पाहि । अस्मिन् । यज्ञे । बर्हिषि । आ । निऽसद्य । दधिष्व । इमम् । जठरे । इन्दुम् । इन्द्र ॥ ६ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! આ સોમને ત્વદર્થ અભિષુત કર્યો છે તૂ સોમાભિમુખ આગમન કર શોભન-મનસ્ક થઈને આ પુષ્કળ સોમનુ પાન કર આ પ્રસ્તૃત યજ્ઞ વિષે ઉપવિષ્ટ થઈને કન્દનશાલી આ સોમને જઠર વિષે ધારણ કર ६

स्तीर्णंतेबर्हिःसुतइन्द्रसोमःकृताधानाअत्तवेतेहरिभ्याम् ।
तदोकसेपुरुशाकायवृष्णेमरुत्वतेतुभ्यंराताहवींषि ॥ ७ ॥

प० स्तीर्णम् । ते । बर्हिः । सुतः । इन्द्र । सोमः । कृताः । धानाः । अत्तवे । ते । हरिऽभ्याम् । तत्ऽओकसे । पुरुऽशाकाय । वृष्णे । मरुत्वते । तुभ्यम् । राता । हवींषि ॥७॥

* (अंगिरोभिरागहियज्ञियेभि —ऋ. स ७-६-१४).

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! તારા ઉપવેશનાર્થ દર્ભાસન વિસ્તીર્ણ કર્યું છે, ત્વદર્થ સોમાભિષવ કર્યો છે તારા અશ્વો અર્થે, મુંજેલા ધવ સંપાદિત કર્યા છે તે દર્ભરૂપી નિલયવાળા, બહુસ્તુત્ય યા બહુમદાય, કામોના વર્ષિતા, મરૂદેવ-સંપન્ન તૂ અર્થ, સોમ-આજ્યાદિ-હવ્યાન્નો દર્યા છે તેનું સેવન કર ७

इमंनरःपर्वतास्तुभ्यमापःसमिन्द्रगोभिर्मधुमन्तमक्रन ।
तस्यागत्यासुमनाऋष्वपाहिप्रजानन्विद्वान्पथ्या३अनुस्वाः ॥८॥

प० इमम् । नरः । पर्वताः । तुभ्यम् । आपः । सम् । इन्द्र । गोभिः । मधुमन्तम् । अक्रन् । तस्य । आऽगत्य । सुऽमनाः । ऋष्व । पाहि । प्रऽजानन । विद्वान् । पथ्याः । अनु । स्वाः ॥ ८ ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! કર્મનેતાઓ, ગ્રાવાઓ અને આપોજળ આ મર્વેચે, ત્વદર્થ આ સોમને પયસ્ વડે સમ્યક્ સ્વાદિષ્ઠ કર્યો છે દર્શનીય હે ઇન્દ્રદેવ ! શોભન-મનસ્ક, કર્માભિજ્ઞ, વૈદિક માર્ગ પરત્વે સાધુભૂત સ્તુતિઓને જાણતો તૂ આ અભિષુત -પીમેન સોમનું પાન કર. ८

याँआभजोमरुतइन्द्रसोमेयेत्वामवर्धन्नभवन्गणस्ते ।
तेभिरेतंसजोषावावशानो३ग्नेःपिबजिह्वयासोममिन्द्र ॥ ९ ॥

प० यान् । आ । अभंज । मरुत । इन्द्र । सोमे । ये । त्वाम् । अवर्धन् । अभवन् । गणः । ते । तेभिः । एतम् ।

सुहऽमोषाः । वावशानः । अग्नेः । पिब । जिह्वया । सोमम् । इन्द्र ॥ ९ ॥

अ० હે ઈન્દ્રદેવ ! જે મરૂદ્દેવોની તું સોમપાન વિષયપરત્વે સંભાવના કરે છે, જે મરૂતો તારો મહિમા વધારે છે, જે તારા ગણરૂપે છે, હે ઇન્દ્ર ! તે મરૂતો વડે સંગત સતો, આ સોમની કામના કરતો તું. અગ્નિની જ્વાલા રૂપ જીહ્વા વડે આ સોમનું પાન કર. ૯

इन्द्र पिब स्वधया चित्सुतस्याग्नेर्वा पाहि जिह्वया यजत्र ।
अध्वर्योर्वा प्रयतं शक्र हस्ताद्धोतुर्वा यज्ञं हविषो जुषस्व ॥ १० ॥

प० इन्द्र । पिब । स्वधया । चित् । सुतस्य । अग्नेः । वा । पाहि । जिह्वया । यजत्र । अध्वर्योः । वा । प्रऽयतम् । शक्र । हस्तात् । होतुः । वा । यज्ञम् । हविषः । जुषस्व ॥ १० ॥

अ० હે ઇન્દ્રદેવ ! બલવડે અપહૃત, અભિષુત વા હુત-હોમેલ આ સોમનું પાન કર. હે યષ્ટવ્ય-પૂજ્ય ઇન્દ્રદેવ ! જ્વાલા રૂપી જિહ્વા વડે હોમેલા સોમનું પાન કર હે સમર્થ ઇન્દ્ર ! અધ્વર્યુના હસ્તમાંથી અર્પણ કરવા આરંભેલ આ સોમનું પાન કર. અથવા, હોતાના યજનીય વષટ્કારોપેત હવિર્ભાગનું સેવન કર. ૧૦

(ઋચા ૧૧ મી માટે જુઓ સૂ ૩૦-૨૧). ૧૧

इति तृतीयस्य द्वितीयेऽष्टादशो वर्गः ॥१८॥

सूक्त ३५.

१ अभिसृष्टः = अनुज्ञातः ।
२ अजिरा = शीघ्रगमनशीलौ ।
३ सप्ती = सर्पणशीलौ ।
४ तपुष्पा = तापकेभ्यः = તાપક.
५ निरीरमन् = हर्षयन् = હર્ષિત કરો.
६ पुरुशाकाय = बहुभिः स्तुत्याय यद्वा बहुसहायाय = બહુસ્તુત્ય; વા બહુસહાય.
७ स्वधया = स्वमात्मानम् दधाति पोषयति इति स्वधा बलं तेन बलादपहृत्य = બલ વડે અપહરન.
८ प्रयतम् = दातुमुपक्रान्तम् = અર્પણ કરવા આરંભેલ.

सूक्त ३६.

ઋષિ—ઘોર આંગિરસ, અવશિષ્ટ વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—ઇન્દ્ર. છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

इमामूषुप्रभृतिंसातयेधाःशश्वच्छश्वदूतिभिर्यादमानः ।
सुतेसुतेवावृधेवर्धनेभिर्यःकर्मभिर्महद्भिःसुश्रुतोभूत् ॥ १ ॥

प० इमाम् । ऊँ इति । सु । प्रऽभृतिम् । सातये । धाः । शश्वत्ऽशश्वत् । ऊतिऽभिः । यादमानः । सुतेऽसुते । ववृधे । वर्धनेभिः । यः । कर्मऽभिः । महत्ऽभिः । सुऽश्रुतः । भूत् ॥ १ ॥

આ૦ હે ઈન્દ્ર ! સર્વ પ્રાણિઓનું રક્ષણ કરનાર મરુતો વડે સર્વદા સંગતિ અર્થે યાચના કરાતો તૂ યથાર્થ પ્રકર્ષપણે ધારણ કરાય તે સોમને તથા આ સ્તુતિને અમારા ધનલાભાર્થે સુષ્ઠુ પ્રકારે સંપાદન કર તે ઇન્દ્ર, સોમાભિષવ સતે વર્ધનકારક સોમાજ્યાદિ હવિઓ વડે વૃદ્ધિને પામે છે જે ઇન્દ્ર મહાન્ પરાક્રમના કર્મો વડે લોક વિષે પ્રસિદ્ધ થયો

इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदाना ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः ।
प्रयम्यमानान्प्रति षू गृभायेन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः ॥ २ ॥

प० इन्द्राय । सोमाः । प्रऽदिवः । विदानाः । ऋभुः । येभिः । वृषऽपर्वा । विऽहायाः । प्रऽयम्यमानान् । प्रति । सु । गृभाय । इन्द्र । पिब । वृषऽधूतस्य । वृष्णः ॥ २ ॥

આ૦ હે ઈન્દ્ર ! તૂ અર્થ પૂર્વે આ સોમરસોને પ્રાપ્ત કર્યા, કાલાત્મક, અર્થાત્ આ અર્થ અર્થનું ઉત્સર્જન કરનાર મહાન્ ઇન્દ્ર જે દત્તેલા સોમોવડે દેદીપ્ત વર્તે છે હે ઇન્દ્ર ! તુ પ્રકર્ષપણે મંત્રો દ્વારા પ્રયમ્યમાન આ સોમોને સુષ્ઠુ પ્રકારે ગ્રહણ કર પાષાણો વડે અભિષુત સ્વર્ગાદિ ફલવર્ષક આ સોમનું પાન કર ૨

पिबा वर्धस्व तव घा सुतास इन्द्र सोमासः प्रथमा उतेमे ।
यथापिबः पूर्व्याँ इन्द्र सोमाँ एवा पाहि पन्यो अद्या नवीयान् ॥ ३ ॥

प० पिब । वर्धस्व । तव । घ । सुतासः । इन्द्र । सोमासः ।

प्रथमाः । उत । इमे । यथा । अपिब. । पूर्व्यान् । इन्द्र ।
सोमान् । एव । पाहि । पन्यः । अद्य । नवीयान् ॥ ३ ॥

अ० हे इन्द्र ! सोमपान कर. पुष्ट था. त्वदर्थ पुरातन अने अभिनव उभयविध सोम. निश्चे पाषाणो वडे अभिषुत छे. हे इन्द्र ! पुरातन सोमोनुं ते जेम पान करयुं एम अधुना स्तुत्य अभिनव तू आ अभिनव सोमोनुं पान कर. ३

महाँअमत्रोवृजनेविरप्श्युग्रंशवःपत्यतेधृष्ण्वोजः ।
नाहविव्याचपृथिवीचनैनयत्सोमासोहर्यश्वममन्दन् ॥ ४ ॥

प० महान् । अमत्रः । वृजने । विरप्शी । उग्रम् । शवः ।
पत्यते । धृष्णु । ओजः । न । अह । विव्याच । पृथिवी ।
चन । एनम् । यत् । सोमासः । हरिऽअश्वम् । अमन्दन् ॥४॥

अ० जे आ इन्द्र, अतिशय सामर्थ्यवान्, युद्ध विषे शत्रुओनो अभिभविता, भुजास्फालनपूर्वक युद्धार्थ शत्रुओनुं आह्वान करनेनार, यथवा सर्वस्तुत्य इन्द्रनुं उदगुर्ण–उग्र बल तथा धर्षणशील ओजस्–पराक्रमलक्षण तेज सर्वत्र प्रसरे छे एने, विस्तीर्ण भूमि व्याप्त करती नथी. स्वाहाकृत सोम ज्यारे हर्यश्व इन्द्रने महोन्मत्त करे त्यारे द्यावापृथिवी, एने व्याप्त करवाने शक्तिमान् नथी. ४

महाँउग्रोवावृधेवीर्यायसमाचक्रेवृषभःकाव्येन ।
इन्द्रोभगोवाजदाअस्यगावःप्रजायन्तेदक्षिणाअस्यपूर्वीः॥२।१९॥

प० म॒हान् । उ॒ग्रः । वा॒वृ॒धे । वी॒र्या॑य । स॒म्ऽआच॑के । वृ॒ष॒भः । काव्ये॑न । इन्द्रः॑ । भगः॑ । वा॒ज॒ऽदाः । अ॒स्य॒ । गावः॑ । प्र । जा॒य॒न्ते॒ । दक्षि॑णाः । अ॒स्य॒ । पू॒र्वीः ॥ ५ ॥ १९ ॥

अ० युद्ध विषे બલવાન્, શત્રુઓને ભયંકર ઇન્દ્ર વીર્યકરણાર્થ વૃદ્ધિને પામે છે. ફલનો અભિવર્ષક સર્વ-ભજનીય તે ઇન્દ્ર સ્તોત્ર દ્વારા સંગમન કરનારો છે. તે ઇન્દ્રને ક્ષીરાદિલક્ષણ અન્નપ્રદ ગાયો ઉત્પન્ન-પ્રાપ્ત થાય છે, અને અનેક પ્રવૃદ્ધ-દક્ષ સ્વરૂપ ગાયો ઉત્પન્ન થાય છે. ૫ (१९)

इतितृतीयस्यद्वितीयेएकोनविंशोवर्गः ॥१९॥

प्रयत्सिन्धवःप्रसवंयथायन्नापःसमुद्रंरथ्येवजग्मुः ।
अतश्चिदिन्द्रःसदसोवरीयान्यदींसोमःपृणातिदुग्धोअंशुः ॥६॥

प० प्र । यत् । सिन्ध॑वः । प्र॒ऽस॒वम् । यथा॑ । आय॑न् । आपः॑ । स॒मु॒द्रम् । र॒थ्या॑ऽइव । ज॒ग्मुः । अतः॑ । चि॒त् । इन्द्रः॑ । सद॑सः । वरी॑यान् । यत् । ई॒म् । सोमः॑ । पृ॒णाति॑ । दु॒ग्धः । अं॒शुः ॥ ६ ॥

अ० નદીઓ જ્યારે પોતાની કામનાને અનુસરી અતિદૂર સમુદ્રને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે રથીની પેરે પ્રીણનાર્થ આપોજળ મહાન્ સમુદ્ર પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે. આ અન્તરિક્ષથી પણ આ ઇન્દ્ર, નિશ્ચે અધિક મોટો છે. જે ઇન્દ્રને અભિષુત અલ્પ સોમ પ્રીતિ પમાડે છે, અલ્પ નદીઓ અને અલ્પ જળો, મહાન્ સમુદ્રને પ્રસન્ન કરે તેમ અલ્પતર અંશુભૂત સોમ, શ્રેષ્ઠ ઇન્દ્રને પ્રસન્ન કરે છે. ૬

समुद्रेणसिन्धवोयादमानाइन्द्रायसोमंसुषुतंभरन्तः ।
अंशुंदुहन्तिहस्तिनोभरित्रैर्मध्वःपुनन्तिधारयापवित्रैः ॥७॥

प० समुद्रेण । सिन्धवः । यादमानाः । इन्द्राय । सोमम् । सुऽसुतम् । भरन्तः । अंशुम् । दुहन्ति । हस्तिनः । भरित्रैः । मध्वः । पुनन्ति । धारया । पवित्रैः ॥ ७ ॥

अ० समुद्र साथे संगतिनी याचना करनारी नदीओ जेम ते समुद्रने पूर्ण करे तेम अध्वर्यु–आदि–मनुष्यो इन्द्रार्थ सुष्ठु प्रकारे अभिषुत सोमने संपादन करे छे. अंशुने अभिषुत करे छे. ते अध्वर्यु आदि, स्रवता रसनी धारा वडे पावनकर्म–करणार्थ बाहुओ वडे माधुर्योपेत सोमोने शोधन करे छे. ७

ह्रदाइवकुक्षयःसोमधानाःसमीविव्याचसवनापुरूणि ।
अन्नायदिन्द्रःप्रथमाव्याशवृत्रंजघन्वाँअवृणीतसोमम् ॥८॥

प० ह्रदाःऽइव । कुक्षयः । सोमऽधानाः । सम् । ईम् इति । विव्याच । सवना । पुरूणि । अन्ना । यत् । इन्द्रः । प्रथमा । वि । आश । वृत्रम् । जघन्वान् । अवृणीत । सोमम् ॥८॥

अ० इन्द्रनी कुक्षिओ–उदर जलाशयो पेरे सोमरसना निधान रूप छे ते आ इन्द्र, त्रणे सवनोने सम्यक् प्रकारे व्याप्त करे छे. इन्द्रे प्रथम भक्षणीय सोमादि अन्नोने विशेष भक्षण कर्यां. तेणे वृत्रनो वध कर्यो वृत्रहन्ता इन्द्रे, माध्यंदिन सवन विषे देवा अर्थ सोमसेवन कर्युं. ८

आतूभरमाकिरेतत्परिष्ठाद्विद्माहित्वावसुपतिंवसूनाम् ।
इन्द्रयत्तेमाहिनंदत्रमस्त्यस्मभ्यंतद्धर्यश्वप्रयन्धि ॥ ९ ॥

प० आ । तु । भर । माकिः । एतत् । परि । स्थात् । विद्म । हि । त्वा । वसुऽपतिम् । वसूनाम् । इन्द्र । यत् । ते । माहिनम् । दत्रम् । अस्ति । अस्मभ्यम् । तत् । हरिऽअश्व । प्र । यन्धि ॥ ९ ॥

अ० हे ईन्द्र ! तूं शीघ्र धन लई आव. तूं वडे देवाता आ धनने कोईपण प्राणि प्रतिबद्ध करीने न रिथत हो. तूंने अमे उत्तम धनोनो स्वामी होवानुं निश्चे जाणीए छईए. तारा संहनीय धनने पण अमे जाणीए छीए. हे हर्यश्व–संपन्न–देव ! ते धन अमने दे. ९

अस्मेप्रयन्धिमघवन्नृजीषिन्निन्द्ररायोविश्ववारस्यभूरेः ।
अस्मेशतंशरदोजीवसेधाअस्मेवीराञ्छश्वतइन्द्रशिप्रिन् ॥ १० ॥

प० अस्मे इति । प्र । यन्धि । मघऽवन् । ऋजीषिन् । इन्द्र । रायः । विश्वऽवारस्य । भूरेः । अस्मे इति । शतम् । शरदः । जीवसे । धाः । अस्मे इति । वीरान् । शश्वतः । इन्द्र । शिप्रिन् ॥ १० ॥

अ० धनवन्, गतसार–सोम–संपन्न हे इन्द्र ! सर्ववरणीय अनेक धन अमने अर्पण कर. अमारा जीवनार्थ शतवर्षनुं

આયુષ્ય અર્પણ કર. શોભન હનુવાળા હે ઇન્દ્ર ! અમને અનેક પુત્રો દે. ૧૦

(ઋચા ૧૧ માટે જુઓ સૂ. ૩૦-૨૨). ૧૧

इतितृतीयस्यद्वितीयेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

सूक्त ३६

१ प्रभृतिम = सोममस्तुतिंवा = સોમ વા સ્તુતિને.
२ याद्मानः = संगतिं याचमानः = સંગતિ અર્થ યાચના કરાનો.
३ प्रदिवः = प्रगतेषु पूर्वेषुअहःसु = પૂર્વે ગયલા દિવસો મધ્યે.
४ पिदानाः = लंभिताः = પ્રાપ્ત કરેલા.
५ वृषपर्वा = फलस्य वर्षकाः पर्वाणि कीलावयवा वर्षावा यस्य सः कालात्मकः । = કાલાત્મક.
६ विहायाः – विजहाति उत्सृजति अर्थान् अर्थिभ्यः इति विहाया महान = મહાન્
७ वृषधूतस्य = वृषभिर्ग्रावभिः अभिषुतम् = પાષાણો વડે અભિષુત.
८ पन्यः = स्तुत्यः ।
९ अमत्रः = शत्रूणामभिभविता = શત્રુઓનો અભિભવિતા.
१० विव्याप = व्याप्नोति = વ્યાપ્ત કરે છે.
११ समावव्रके = संगच्छते = સંગમન કરે છે.
१२ प्रसवः = प्रकर्षेण सूयते इति प्रसवः कामः = કામનાને.
१३ भरित्रैः = कर्मकरणार्थंपदार्थान् बिभ्रति इति भरित्रा यादृवते : = બાહુઓ વડે.
१४ अंशुः = लताखंड रूप अल्प सोम.

१५ सोमधाना = सोमो निधीयते येषु ते सोमधाना = સોમના નિધાન રૂપ
१६ व्याश = विशेषेण आप्तत = વિશેષ રીતે વ્યાપ્ત કર્યાં.
१७ मापि = को वा = निपातः ।
१८ दध्र = धनम् ।
१९ प्रयन्धि = प्रयच्छा = દે
२० प्रयन्स्यमानान् = ઉપયમ્યમાન = અર્પણ કરવા યોગ્ય.

सूक्त ३७.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર, દેવતા—ઈન્દ્ર, છન્દ—૧–૧૦ ગાયત્રી, ૧૧ અનુષ્ટુભ્

वार्त्रहत्यायशवसेपृतनाषाह्यायच ।
इन्द्रत्वावर्तयामसि ॥ १ ॥

प० वार्त्रऽहत्याय । शवसे । पृतनाऽसह्याय । च । इन्द्र । त्वा । आ । वर्तयामसि ॥ १ ॥

અ० હે ઈન્દ્ર ! વૃત્રહનન નિમિત્ત બલાર્થ અને પરકીય સેનાના અભિભવાર્થ તૂને અમે અર્વત પ્રવર્ત્તાવીએ છઈએ ૧

अर्वाचीनंसुतेमनउतचक्षु शतक्रतो ।
इन्द्रंकृण्वन्तुवाघतं ॥ २ ॥

प० अर्वाचीनम् । सु । ते । मनः । उत । चक्षुः । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । इन्द्र । कृण्वन्तु । वाघतः ॥ २ ॥

અ० હે સેંકડોપરાક્રમવાળા ઇન્દ્ર ! મત્રધુરાને વહન કરનારા સ્તોતાજનો, અમારાં અભિમત ફલને સંપાદન કરી તારા શોભન મનને અમારી અભિમુખ કરો. વળી, તારું દર્શન, અમારા પ્રતિ અનુગ્રહદૃષ્ટિ કરે. ૨

नामानितेशतक्रतोविश्वाभिर्गीर्भिरीमहे ।
इन्द्राभिमातिषाह्ये ॥ ३ ॥

प० नामानि । ते । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । विश्वाभिः । गीःभिः । ईमहे । इन्द्र । अभिमातिऽसह्ये ॥ ३ ॥

અ० સેંકડો-પરાક્રમવાળા-હે ઇન્દ્ર અમોને યુદ્ધ ઉપસ્થિત મતે તારા (શક્ર-વજ્રહસ્ત-આદિ) નામોની વા અન્નોની, અમે સર્વ સ્તુતિલક્ષણ વાણીવડે યાચના કરીએ છીએ. ૩

पुरुष्टुतस्यधामभि शतेनमहयामसि ।
इन्द्रस्यचर्षणीधृतः ॥ ४ ॥

प० पुरुऽस्तुतस्य । धामऽभिः । शतेन । महयामसि । इन्द्रस्य । चर्षणिऽधृतः ॥ ४ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! બહુ-સ્તોતાઓ વડે-સ્તુત, અપરિમિત-તેજોવડે-યુક્ત મનુષ્યોના કર્માનુષ્ઠાનાઓને અભિમત-ફલ-સંપાદન વડે-ધારક, યદ્વા જેવડે સર્વનું આકર્ષણ કરે છે તે બલના ધારક તુંના સ્તોત્રને સંપાદન કરીએ છીએ. ૪

इन्द्रंवृत्रायहन्तवेपुरुहूतमुपब्रुवे ।
भरेषुवाजसातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

प० इन्द्रम् । वृत्राय॑ । हन्त॑वे । पुरुहूतम् । उप॑ । ब्रुवे । भरे॑षु । वाज॑ऽसातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! વૃત્રવધાર્થ અને અન્નોપલક્ષિત ધનલાભાર્થ બહુ વડે આહૂત, બલવાન્ તૂને હું વિશ્વામિત્ર સોમપાનાર્થ આહ્વાન કરૂં છું. ૫ (૨૧)

इतितृतीयस्यद्वितीयएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

वाजे॑षुसास॒हिर्भ॑व॒त्वामी॑महेशतक्रतो ।
इन्द्र॑वृ॒त्राय॒हन्त॑वे ॥ ६ ॥

प० वाजे॑षु । स॒स॒हिः । भव॑ । त्वाम् । ई॒म॒हे । श॒त॒क्र॒तो इति॑ शत॒ऽक्रतो । इन्द्र॑ । वृत्राय॑ । हन्त॑वे ॥ ६ ॥

अ० સેંકડો—પરાક્રમ—વાળા ઇન્દ્ર ! યુદ્ધવિષે તૂં શત્રુઓનો અભિભવિતા હો. અમે વૃત્રવધાર્થ તારી પ્રાર્થના કરીએ છીએ. ६

द्यु॒म्नेषु॑पृत॒नाज्ये॑पृत्सु॒तूर्षु॒श्रव॑स्सु॒च ।
इन्द्र॒साक्ष्वा॒भिमा॑तिषु ॥ ७ ॥

प० द्यु॒म्नेषु॑ । पृत॒नाज्ये॑ । पृ॒त्सु॒तूर्षु॑ । श्रवः॑ऽसु । च॒ । इन्द्र॑ । साक्ष्व॑ । अ॒भिऽमा॑तिषु ॥ ७ ॥

अ० દ્યોતમાન પ્રાબલ્ય ધન પરત્વે જે અભિમાનવાળા હોય, પૃતનાઓનું—સેનાનું—ગમન જે વિષે હોય તે સંગ્રામ અને સેના વિષે, સતરણશક્તી શૂરા મધ્યે અને અન્ન પરત્વે જે અભિમાન વાળા (શત્રુઓ) હોય તેમનો અભિભવ કર. તેમજ હે ઇન્દ્ર !

સર્વતઃ ગર્વયુકત શત્રુ મધ્યે જે સપત્ન રૂપ હોય તેનો અભિભવ કર. ७

शुष्मिन्तमंनऊतयेंद्युम्निनंपाहिजागृविम् ।
इन्द्रसोमंशतक्रतो ॥ ८ ॥

प० शुष्मिन्ऽतमम् । नः । ऊतये । द्युम्निनम् । पाहि । जागृविम् । इन्द्र । सोमम् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥ ८ ॥

अ० सेंकडो–પરાક્રમવાળા હે ઈન્દ્ર બલવંત મધ્યે અતિશય બલવાન્, દીપ્તિમાન–મધ્વા શત્રુઓના અત્યંત શોષક, યશસ્વી, જાગરણશીલ આ સોમને અમારા રક્ષણાર્થ પાન કર. ८

इन्द्रियाणिशतक्रतोयातेजनेषुपंचसु ।
इन्द्रतानितआवृणे ॥ ९ ॥

प० इन्द्रियाणि । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । या । ते । जनेषु । पंचऽसु । इन्द्र । तानि । ते । आ । वृणे ॥ ९ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! ગંધર્વાદિક પંચજનોમધ્યે રૂપ–ગ્રહણ–આદિ તારાં જે સામર્થ્ય હોય છે તે હું સંભળું છું વા તેની ચોમેર કામના કરૂં છું. ९

अगन्निन्द्रश्रवोबृहद्युम्नंदधिष्वदुष्टरम् ।
उत्तेशुष्मंतिरामसि ॥ १० ॥

प० अगन् । इन्द्र । श्रवः । बृहत । द्युम्नम् । दधिष्व । दुस्तरम् । उत । ते । शुष्मम् । तिरामसि ॥ १० ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! સોમલક્ષણ મહાન્ અન્ન તને પ્રાપ્ત હો, શત્રુઓ વડે હિંસન કરવાને અશક્ય ધન અમને અર્પણ કર અમે તો તારા બળને સોમ તથા આજ્યાદિ વડે વધારીએ છઈએ. १०

अर्वावतो॑नआग॒ह्यथो॑शक्रपरा॒वत॑ ।
उ॒लो॒कोय॒स्ते॑अद्रिव॒इन्द्रे॒हतत॒आग॑हि ॥ ११ ॥ २२ ॥

१० अ॒र्वा॒ऽवतः॑ । नः॒ । आ । ग॒हि॒ । अथो॒ इति॑ । श॒क्र॒ । प॒रा॒ऽवतः॑ । उँ॒ इति॑ । लो॒कः । यः । ते॒ । अ॒द्रि॒ऽवः॒ । इन्द्र॑ । इ॒ह । ततः॑ । आ । ग॒हि॒ ॥११॥२२॥

अ० હે બલવન્ ઇન્દ્ર ! સમીપથી તેમજ દૂરદેશથી અમોને અભિલક્ષીને આગમન કર. હે ઇન્દ્ર ! તારા ઉત્તમ લોકમાંથી આ દેવયજનદેશ પ્રતિ સોમપાનાર્થ આગમન કર ११

इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

सूक्त ३७.

१ वाघतः=वहन्ति यज्ञियाधुरम् इति वाघत स्तोतारः = સ્તોતાજનો.

२ अभिमातिषाह्ये = मातिर्मानोगर्व अभितोमानोयेषांते अभिमातय शत्रव तेषां सहनमेषसह्यंयस्मिन् तस्मिन्युद्धे = યુદ્ધ

३ महयाम = स्तोत्रं कुर्मः = સ્તોત્ર સંપાદન કરીએ છીએ.

४ पृतनाज्ये = पृतनानामजनंगमनं इति पृतनाज्यं संग्राम. तस्मिन् = સંગ્રામ વિષે.

५ पृत्सुतुर्षुं = पृतनासु तरणशीलेषु शूरेषु = सेना विषे शूरा मध्ये.

६ तिरामसि = वर्धयाम. = वधारीओ छीओ

७ अमोयत =अर्वाचीनात् समीपात् देशात्=समीप प्रदेशथी.

८ अद्रिव =अत्तिभक्षयति शत्रून् इति अद्रिवज्र. तद्वन् = वज्रसपन्न.

सूक्त ३८.

ऋषि -प्रजापति किंवा विश्वामित्रपुत्र, किंवा वाच्पुत्र, किंवा दैर्घेदी, किंवा विश्वामित्र. देवता -इन्द्र, छन्द -१ त्रिष्टुभ्.

*अभितष्टेवदीधयामनीषामत्योनवाजीसुधुरोजिहानः ।
अभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणिकवीँरिच्छामिसंदृशेसुमेधाः ॥१॥

प० अभि । तष्टाऽइव । दीधय । मनीषाम् । अत्यः । न । वाजी । सुऽधुरः । जिहानः । अभि । प्रियाणि । मर्मृशत् । पराणि । कवीन् । इच्छामि । सम्ऽदृशे । सुऽमेधाः ॥१॥

---

* अभितष्टेवदीधयामनीषामित्यच्छवाकोहरहः शंसत्यभिभवत्तस्येरूपमभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणीतियान्येव पराण्यहानितानिप्रियाणितान्येवतदभिमर्मृशतायन्त्यस्या-रममाणा परोवाअस्माँल्लोकात्स्वर्गोलोकस्तमेवतदभिवदति कवीँरिच्छामिसंदृशेसुमेधा इति, येवैतेनऋषयःपूर्वेप्रेता-स्तेवैकवयस्तानेवतदभ्यतिवदति० ऐ ब्रा. ६-२०)।

अ० હે સ્તોતા ! ત્વષ્ટા—સુથાર જેમ તક્ષણકર્મ વડે કાષ્ઠને સંસ્કૃત
કરે તેમ ઇન્દ્રવિષયાસ્તુતિને સર્વતઃ દેદીપ્ત કરો વેગવાન્
અશ્વની પેરે કર્મ વિષે પ્રવૃત્ત થનાર ઉત્તમ ઇન્દ્રને પ્રિય.
યજ્ઞ ઉત્તરદિવસો મધ્યે કરાતાં કર્મોનો અત્યર્થ અભિમર્શ—
વિચાર કરતો શોભન—મેધાવાન્—હું કવિઓનું—યજ્ઞોથી દેવ
ભાવને પ્રાપ્ત થયલાનું—સંદર્શન કરવા ઇચ્છા કરું છું. १

इनोतपृच्छजनिमाकवीनांमनोधृतःसुकृतस्तक्षतद्याम् ।
इमाउतेप्रण्योवर्धमानामनोवाताअधनुधर्मणिग्मन् ॥ २ ॥

प० इना । उत । पृच्छ । जनिमा । कवीनाम् । मनःऽधृतः ।
सुऽकृतः । तक्षत । द्याम् । इमाः । ऊम् इति । ते । प्रऽण्यः ।
वर्धमानाः । मनःऽवाताः । अध । नु । धर्मणि । ग्मन् ॥२॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! સુકૃતકરનારા કયા કર્મવડે દ્યુલોકને પ્રાપ્ત
થયલા ? વા તેમની શાથી ઉત્પત્તિ થયથી ? આ અર્થની
ગુરૂઓને પૃચ્છા કર, તે સુકૃત—કરનારાઓએ, સંયત—મનસ્ક
શોભનકર્મ—કરવાવાળા સતા દ્યુલોકને સંપાદન કર્યો.
આ યજ્ઞવિષે ત્વદર્થ ક્રિયમાણ ત્હારો મહિમા વધારનારી
સ્તુતિઓ તૂને શીઘ્ર પ્રાપ્ત હો २

निषीमिदत्रगुह्यादधानाउतक्षत्रायरोदसीसमंजन् ।
संमात्राभिर्ममिरेयेमुरुवीअन्तर्महीसमृतेधायसेधुः ॥ ३ ॥

प० नि । सीम् । इत् । अत्र । गुह्या । दधाना । उत ।
क्षत्राय । रोदसी इति । सम् । अञ्जन् । सम् । मात्राभिः ।

मृमिरे । येमुः । उर्वी इति । अन्तः । मही इति । संमृते इति सम्ऽभृते । धाय॑से । धुरिति॑धुः ॥ ३ ॥

अ० આ સુકૃતકર્મ-કરનારાઓ, અત્ર ભૂલોકવિષે ગૂઢકર્મોને મર્વતઃઓર કરનારા હોય છે. વળી, તેઓએ બલાર્થ વા ધનાર્થ દ્યુલોક તથા પૃથિવીલોકને સંગત કર્યાં. અર્થાત્ ઓષધિઓ વડે પૃથિવીને અને દેવોવડે દ્યુલોકને સંગત કર્યાં. વળી, શિલોચ્ચયવડે ઉભયલોકને ઇયત્તાપૂર્વક પરિચ્છિન્ન ઉત્પન્ન કર્યાં. તે પરસ્પર-સંગત, વિસ્તીર્ણ, મહાન્ ઉભયલોકને વિષ્ટંભક અન્તરિક્ષ વડે નિયમિત કર્યાં. તેમના ધારણાર્થ અન્તરિક્ષને ધારણ કર્યું. ૩

आतिष्ठन्तं॒परि॒विश्वे॑अभूष॒ञ्छ्रियो॒वसा॑नश्चरति॒स्वरो॑चिः ।
म॒हत्तद्वृष्णो॒असु॑रस्य॒नामा॒विश्व॑रूपो॒अमृता॑नितस्थौ ॥ ४ ॥

प० आऽतिष्ठ॑न्तम् । परि॑ । विश्वे॑ । अ॒भूष॒न् । श्रियः॑ । वसा॑नः । च॒रति॒ । स्वऽरो॑चिः । म॒हत् । तत् । वृष्णः॑ । असु॑रस्य । नाम॑ । आ । वि॒श्वऽरू॑पः । अ॒मृता॑नि । त॒स्थौ॒ ॥ ४ ॥

अ० સર્વ સુકૃતકર્મવાળાઓએ રથાધિષ્ઠિત ઇન્દ્રને ચોમેર અલંકૃત કર્યો. સ્વયમેવ કેવળ સ્વપ્રભા વડે દેદીપ્યમાન, (એથી જ) દીપ્તિઓને આચ્છાદન કરતો તે આ ઇન્દ્ર, સર્વત્ર વર્તે છે. કામોનો વરસાવનાર, અન્તર્યામિતયા પ્રેરણા કરનાર તે ઇન્દ્રનું સર્વ-શત્રુઓને-નમાવનાર. યદ્વા સર્વ-નમસ્કાર્ય શરીર વા કર્મ મહાન્ આશ્ચર્યયુક્ત છે. નાનાવિધરૂપતાને સેવનાર તે ઇન્દ્ર, વરુણસ્વરૂપે જલાધિષ્ઠિત હોય છે. ૪

असूतपूर्वोवृषभोज्यायानिमाअस्यशुरुधःसन्तिपूर्वीः ।
दिवोनपाताविदथस्यधीभिःक्षत्रंराजानाप्रदिवोदधाथे ॥५॥२३॥

प० असूत । पूर्वः । वृषभः । ज्यायान् । इमाः । अस्य । शुरुधः । सन्ति । पूर्वीः । दिवः । नपाता । विदथस्य । धीभिः । क्षत्रम् । राजाना । प्रदिवः । दधाथे इति ॥५॥२३

अ० कामोना वर्षक, चिरन्तन ज्यायान् ईन्द्रे, आपोजळ सर्जन कर्या. आ जळ, आ जगतनी पिपासानो रोध करनारां थाय छे. द्युलोकना नपाथिता हे ईन्द्रवरुण ! तमे प्रकर्षण पणे द्योतमान यज्ञकारक स्तोताजननी स्तुतिओवडे अमने हैरा धनने धारण करो छो. ५

इतितृतीयस्यद्वितीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

*त्रीणिराजानाविदथेपुरूणिपरिविश्वानिभूषथःसदांसि ।
अपश्यमत्रमनसाजगन्वान्व्रतेगन्धर्वाँअपिवायुकेशान् ॥ ६ ॥

प० त्रीणि । राजाना । विदथे । पुरूणि । परि । विश्वानि । भूषथः । सदांसि । अपश्यम् । अत्र । मनसा । जगन्वान् । व्रते । गन्धर्वान् । अपि । वायुकेशान् ॥ ६ ॥

अ० हे ईन्द्रावरुण ! तमे आ यज्ञ विषे, व्याप्त यजनीय सोम आदिवडे पूर्ण सवनोने सर्वत्र अलंकृत करो छो. हे ईन्द्र ! तू यज्ञप्रति गयो छे. जेथी में आ यज्ञ विषे

---

* (स्यानश्राजांधारेचंमारेहस्तसुहस्तकुशानेधेतेवः सोमक्रयणास्तात्रक्ष्मधमायोदभन् तै. सं. (१-२-७). ६

વાયુવત્ ચંચલ રશ્મીઓવાળા સોમરક્ષક (સ્વાનભ્રાજ આદિ) ગંધર્વોને મન દ્વારા જોયા. ૬

तदिन्न्वस्य वृषभस्य धेनोरा नामभिर्ममिरे सक्म्यं गोः ।
अन्यदन्यदसुर्यं१ वसाना नि मायिनो ममिरे रूपमस्मिन् ॥ ७ ॥

प० तत् । इत् । नु । अस्य । वृषभस्य । धेनोः । आ । नामऽभिः । ममिरे । सक्म्यम् । गोः । अन्यत्ऽअन्यत् । असुर्यम् । वसानाः । नि । मायिनः । ममिरे । रूपम् । अस्मिन् ॥ ७ ॥

અ૦ યજનારાઓ અભિમત-ફલપ્રદ ઇન્દ્રાર્થે ગાયના ક્ષીરાદિક સંસેવ્ય હવ્યાન્નનું શીઘ્ર દોહન કરે છે. તે હવ્યાન્નવડે દેવ-ભાવને પ્રાપ્ત તે સુકૃતકર્મવાળા, અસુરોના નૂતનબલને આચ્છાદન કરનારા, માયાએ કામરૂપનો સ્વીકારકરેલા, યદ્વા પ્રજ્ઞાવંત સતા, આ ઇન્દ્રપરત્વે પોતપોતાના રૂપને ઇચ્છાપૂર્વક પરિચ્છિન્ન સ્વરૂપે નિધાન કરે છે. ૭

तदिन्न्वस्य सवितुर्नकिर्मे हिरण्ययीममतिं यामशिश्रेत् ।
आ सुष्टुती रोदसी विश्वमिन्वे अपीव योषा जनिमानि वव्रे ॥८॥

प० तत् । इत् । नु । अस्य । सवितुः । नकिः । मे । हिरण्ययीम् । अमतिम् । याम् । अशिश्रेत् । आ । सुऽस्तुती । रोदसी इति । विश्वमिन्वे इति विश्वम्ऽइन्वे । अपिऽइव । योषा । जनिमानि । वव्रे ॥ ८ ॥

अ० सर्व जगतના પ્રેરયિતા આ–ડું–ઇન્દ્રની સુવર્ણમય કાંતિને કોઇપણ નિશ્ચે પરિચ્છેદ કરતું નથી જે કોઇ મનુષ્ય મારી દીપ્તિનો આશ્રય કરે છે તે શોભનસ્તુતિ વડે સ્તુત મતો, સ્ત્રી જેમ પોતાનાં અપત્યોને આવૃત્ત કરે ,તેમ સર્વના સંતર્પયિતા દ્યાવાપૃથિવી ઉભયને સ્વકીયતાપૂર્વક સર્વત: આવૃત કરે છે ૮

युवम्प्रत्नस्यसाधथोमहोयद्दैवीस्वस्ति परिणस्यातम् ।
गोपाजिह्वस्यतस्थुषोविरूपाविश्वेपश्यन्तिमायिनःकृतानि ॥९॥

प० युवम् । प्रत्नस्य । साधथ । मह । यत् । दैवी । स्वस्ति । परि । न । स्यातम् । गोपाजिह्वस्य । तस्थुष । विरूपा । विश्वे । पश्यन्ति । मायिन । कृतानि ॥ ९ ॥

अ० હે ઇન્દ્રાવરૂણ ! તમે પુરાતન સ્તોતાના દેવસંબંધી સ્વસ્ત્યવક્ષણ શ્રેયસ્ સિદ્ધ કરો છો. તમે અમારી આસપાસ રક્ષક રૂપે હો સર્વ માયી દેવો, ' મ ભયને પામ ' એવી વાણીવાળા સ્થિરતર ઇન્દ્રનાં નાનાવિધ કર્મોને જુવે છે ૯

(ઋચા ૧૦ માટે જુઓ સુ ૩૦–૨૨)। १०(२४)

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

॥ इतितृतीयेमंडलेतृतीयोऽनुवाक ॥ ३ ॥

सूक्त ३८

१ जिघान = कर्मणि प्रवृत्तमान = કર્મ વિષે પ્રવૃત્ત થનાર
२ पथीनाम् = देवभूय गतानाम सुकृतकर्मणाम = સુકૃત કરનારાઓને.

सूक्त ३९.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર. છન્દ—અનુષ્ટુભ્.

इन्द्रं॑म॒तिर्हृ॒द आ॒व॒च्यमा॑ना॒च्छा॒पतिं॒स्तोम॑तष्टा जिगाति ।
याजागृ॑विर्वि॒दथे॑श॒स्यमा॒नेन्द्र॒यत्ते॒जाय॑तेवि॒द्धितस्य॑ ॥ १ ॥

प० इन्द्र॑म् । म॒तिः । हृ॒दः । आ । व॒च्यमा॑ना । अच्छ॑ । पति॑म् । स्तोम॑ऽतष्टा । जि॒गा॒ति । या । जागृ॑विः । वि॒दथे॑ । श॒स्यमा॑ना । इन्द्र॑ । यत् । ते॒ । जाय॑ते । वि॒द्धि । तस्य॑ ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! હૃદયથી 'કહેવાતી' સ્તુતિ સર્વ-જગતનાસ્વામી-તૂં-પ્રતિ ચોમેર ગમન કરે. જે મારી સ્તુતિ સ્તુત્ય-તૂંને જાગરણ-કરનારી યજ્ઞ વિષે શસ્યમાના-નિરૂપિત હોય છે. હે ઇન્દ્ર ! ત્વદર્થે જે સ્તોત્ર હું થી ઉત્પન્ન થાય છે તેને તું જાણ ૧

दि॒वश्चि॒दा पू॒र्व्या जाय॑माना॒ वि जा॒गृ॑विर्वि॒दथे॑ श॒स्यमा॑ना ।
भ॒द्रा वस्त्रा॒ण्यर्जु॑ना॒ वसा॑ना॒ सेयम॒स्मे स॑न॒जा पित्र्या॒ धीः ॥ २ ॥

प० दि॒वः । चि॒त् । आ । पू॒र्व्या । जाय॑माना । वि । जा॒गृ॑विः । वि॒दथे॑ । श॒स्यमा॑ना । भ॒द्रा । वस्त्रा॑णि । अर्जु॑ना । वसा॑ना । सा । इ॒यम् । अ॒स्मे इति॑ । स॒न॒ऽजा । पित्र्या॑ । धीः ॥ २ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! દ્યોતમાન સુર્યથી પણ પૂર્વેહોનાર વ્યાપ્ત દિવાકાલ-સંબંધી-ઉત્પન્નથતી સ્તુતિરૂપી વાક્-ઉત્પન્ન થાય છે. તે આ વાક્, યજ્ઞ વિષે શસન કરાતી, સ્તુત્ય-તૂંને જાગરણ કરતી, કલ્યાણ સ્વરૂપ શુક્લવર્ણના તેજોને ધારણ કરતી, અમારા પિતૃકમથી પ્રાપ્ત પુરાતન સતી તારી સ્તુતિ રૂપેજ. ૨

यमाचिदत्रयमसूरसूतजिह्वायाअग्रंपतदाह्यस्थात् ।
वपूंषिजातामिथुनासचेतेतमोहनातपुषोबुध्नएता ॥ ३ ॥

प० यमा । चित् । अत्र । यमऽसूः । असूत । जिह्वायाः । अग्रम् । पतत् । आ । हि । अस्थात् । वपूंषि । जाता । मिथुना । सचेते । इति । तमःऽहना । तपुषः । बुध्ने । आऽएता ॥ ३ ॥

अ० यमसू-અશ્વીદેવોને પ્રસવનારી ઉષાભિમાનીદેવતા તે યમાદેવીએ, ઉષાકાલે અશ્વિનદેવોને પ્રસવ્યા. તે અશ્વિન્ દેવોની સ્તુતિ કરવા મારી જીહ્વાનો અગ્રભાગ, નિશ્ચે ચંચલ થાય છે. તમસના હન્તા, જે વિષે સૂર્ય તપે છે તે દિવસના મૂલભાગ વિષે આવેલા પરસ્પર-સંગત દેવો, ઉત્પન્ન થયલા ઉષાકાલે કરાતા શૌઆદિકર્મોને સંપ્રાપ્ત કરે છે. ૩

नकिरेषांनिन्दितामर्त्येषुयेअस्माकंपितरोगोषुयोधाः ।
इन्द्रएषांदंहितामाहिनावानुद्गोत्राणिससृजेदंसनावान् ॥ ४ ॥

प० नकिः । एषाम् । निन्दिता । मर्त्येषु । ये । अस्माकम् । पितरः । गोषु । योधाः । इन्द्रः । एषाम् । दंहिता । माहिनऽवान् । उत् । गोत्राणि । ससृजे । दंसनाऽवान् ॥४॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! સત્રકર્મ-પ્રવૃત્ત અમોના જે અંગિરા પિતૃઓ, પણિ-અસુરો વડે ગાયોનું અપહરણ થતાં યોદ્ધારૂપે વર્તે છે તેમનો મર્ત્યલોકવિષે કોઇ પણ નિન્દક નથી. મહિમોપેત-ત્રત્રહનનાદિ-કર્મવાન્-ઇન્દ્રે, આ અંગિરાઓની ગાયોના સમૃદ્ધ વૃન્દો અર્પણ કર્યા. ૪

सखांह्यत्रसखिंभिर्नवंग्वैरभिज्ञ्वासत्वंभिर्गाअंनुग्मन् ।
सत्यंतदिन्द्रोदशभिर्दशंग्वैःसूर्यंविवेदतमंसिक्षियन्तंम् ॥५॥२५॥

प० सखां । ह । यत्रं । सखिंऽभिः । नवंऽग्वैः । अभिऽज्ञु । आ । सत्वंऽभिः । गाः । अनुऽग्मन् । सत्यम् । तत् । इन्द्रः । दशऽभिः । दशंऽग्वैः । सूर्यम् । विवेद । तमंसि । क्षियन्तंम् ॥ ५ ॥ २५ ॥

अ० ઇન્દ્રની આસપાસ સખારૂપે બેસનાર નવગ્વા અંગિરા ઋષિઓના સખા ઇન્દ્રે, બિલ વિષે ઘુંટણીયાભર ગમન કર્યું. અને તે બિલવિષે દશગ્વા (અંગિરા ગોત્રના) ઋષિઓ સહિત બિલવર્તી અન્ધકારમાં નિવાસ કરનાર યથાર્થપ્રકાશક સૂર્યને પ્રાપ્ત કર્યો. પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરીને તે ઇન્દ્રે, તે ગાયોને આણી અંગિરા ઋષિઓને અર્પણ કરી. ૫(૨૨)

इतितृतीयस्यद्वितीयेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

इन्द्रोमधुसंभृतमुस्त्रियायांपद्वद्विंवेदशफवन्नमेगोः ।
गुहाहितंगुह्यंगूळ्हमप्सुहस्तेंदधेदक्षिंणोदक्षिंणावान् ॥ ६ ॥

प० इन्द्रः । मधुं । सम्ऽभृतम् । उस्त्रियायाम् । पुनःऽवत् । विवेद । शफऽवत् । नमें । गोः । गुहां । हितम् । गुह्यंम् । गूळ्हम् । अप्ऽसु । हस्तें । दधे । दक्षिंणे । दक्षिंणऽवान् ॥६॥

અ० ઇન્દ્રદેવ,ક્ષીર-દધિ-આદિ-સાવકગનારી ગોગવની ગાય વિષે મુપાદિત મધુર ક્ષીરાદિકનો જાણનારો છે. તદર્થ પાદ-યુક્ત-શફયુક્ત-ખુરોપેત ગોધન પ્રાપ્ત કર્યું. પણિ-અસુરોવડે અપહરાયતી ગાય જાણી ઔદાર્યવાન્-સમર્થ તે ઇન્દ્રે, ગુહા વિષે નિહિત, પ્રચ્છન્ન, અન્તરિક્ષ વિષે ગુહચારી અસુરને દક્ષિણ હસ્ત વિષે ધારણ કર્યો. ૬.

ज्योतिर्वृणीत तमसो विजानन्नारे स्याम दुरितादभीके ।
इमा गिरः सोमपाः सोमवृद्ध जुषस्वेन्द्र पुरुतमस्य कारोः ॥ ७ ॥

प० ज्योतिः । वृणीत । तमसः । विऽजानन् । आरे । स्याम । दुःऽइतात् । अभीके । इमाः । गिरः । सोमऽपाः । सोमऽवृद्ध । जुषस्व । इन्द्र । पुरुऽतमस्य । कारोः ॥ ७ ॥

અ० રાત્રિપ્રકાશથી-વિશેષ-પ્રાદુર્ભાવને-પામનાર-સૂર્યાત્મક ઇન્દ્રે, જગત-વ્યવહાર-નિર્વાહક-પ્રકાશને સંસેવન કર્યું. યદા, પ્રાદુર્ભાવ પામી વૃત્રને હણી પ્રકાશનું સંસેવન કર્યું. અમે પાપવર્જિત દૂર ભયરહિત સ્થાનવિષે પ્રાપ્ત થઇએ. સોમપાન કરનાર સોમવૃદ્ધ હે ઇન્દ્રદેવ ' અનેક શત્રુઓનું જ્ઞાપન કરનાર તૂના સ્તોત્ર-કરનારા-ઋત્વિજની સ્તુતિલક્ષણ વાણીનું સેવન-સ્વીકાર કર. ૭

ज्योतिर्यज्ञाय रोदसी अनु ष्यादारे स्याम दुरितस्य भूरेः ।
भूरि चिद्धि तुजतो मर्त्यस्य सुपारासो वसवो बर्हणावत् ॥ ८ ॥

प० ज्योतिः । यज्ञाय । रोदसी इति । अनु । स्यात् । आरे ।

स्याम । दुःऽइतस्यं । भूरेः । भूरि । चित् । हि । तुजत । मर्त्यस्य । सुऽपाराः । वसवः । बर्हणाऽवत् ॥ ८ ॥

अ० हे ઇન્દ્ર ! જગત્પ્રકાશક સૂર્ય, અગ્નિહોત્રાદિ કરણાર્થ દ્યાવાપૃથિવીને પ્રકાશિત કરે. અમે પ્રભૂત દુરિતથી દૂર હોઇએ. સર્વના વાસયિતા હે ઇન્દ્રાદિક દેવો ! શોભન રીતે પારપમાય તેવા અર્થાત્-સ્તુતિ વડે અભિમુખ કરવાને શક્ય એવા તમે, અતિપ્રભૂત સમૃદ્ધિયુક્ત ધન ભૂરિપ્રદાનવાળા મનુષ્યને દ્યો. ૮

(ઋચા ૯ માટે જુઓ સૂ० ३०–२२).

इतितृतीयस्यद्वितीयेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

इतिद्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥

सूक्त ३१.

१ वस्राणि = योग्यतया तेजांसि वसाना = તેજોને ધારણ કરતી.

२ यमल्ल = यमलौ = सुते इतिउषाभिमानी देवता = ઉષાભિમાની દેવતા.

३ तपुष. = तपति अस्मिन्सूर्यइतितपुर्दिवसस्तस्य = જે વિષે સૂર્ય તપે છે તે દિવસના.

४ माहिनावान् = महिमोपेत ।

५ अभिज्ञु = अभिगतजानुकयथाभयतितथा = ઘુંટણીયાભેર.

६ पद्वत् = पादयुक्तम ।

७ नमे = आनीतामकरोत् = પ્રાપ્ત કર્યું.

८ अभीके = भयरहिते ।

९ तुजतः = भूरिप्रदस्य = ભૂરિપ્રદાનવાળા.

सूक्त ४०.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર. છન્દ—ગાયત્રી.

*ॐम्इन्द्रंत्वावृषभंवयंसुतेसोमेहवामहे ।
सपाहिमध्वोअन्धसः ॥ १ ॥

प० इन्द्र । त्वा । वृषभम् । वयम् । सुते । सोमे । हवामहे ।
सः । पाहि । मध्वः । अन्धसः ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર! કામોના-વર્ષક-તુંને અમે સોમાભિષેક થતાં સોમપાનાર્થે આહ્વાન કરીએ છીએ. તે તું અન્નલક્ષણ મધુકર સોમનું પાન કર ૧

इन्द्रक्रतुविदंसुतंसोमंहर्यपुरुष्टुत ।
पिबावृषस्वतातृपिम् ॥ २ ॥

प० इन्द्र । क्रतुऽविदम् । सुतम् । सोमम् । हर्य । पुरुऽस्तुत ।
पिब । आ । वृषस्व । ततृपिम् ॥ २ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર! પ્રજ્ઞાના પ્રાપક અભિષુત આ સોમનું પાન કરવાની કામના કર. હે બહુસ્તુત! તર્પક-વૃદ્ધિકારક આ સોમનું પાન કર આ સોમનું જઠર વિષે સિંચન કર ૨

* (सएतमेवपुरुषंब्रह्मततमपश्यदिदमदर्शमितीऽ३ तस्मादिदन्द्रोनामेदन्द्रोहवैनामतमिदन्द्रंसन्तमिन्द्रमित्याचक्षते परोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाः प. आ. १-४) इन्द्रो मायाभिःपुरुरूपईयते-ऋ. स. ४-७-३१).

इन्द्रप्रणोधितावानयज्ञंविश्वेभिर्देवेभिः ।
तिरःस्तवानविश्पते ॥ ३ ॥

प० इन्द्र । प्र । नः । धितऽवानम् । यज्ञम् । विश्वेभिः । देवेभिः ।
तिरः । स्तवान । विश्पते ॥ ३ ॥

अ० स्तोताओ वडे स्तवन कराता प्रजाओना स्वामी हे इन्द्र ! सर्व पूजनीय देवो सहित तूं, जे विषे हव्यान्न निहित-स्थापन करेलु छे ते आ यज्ञने प्रकर्ष रीते वधार ३

इन्द्रसोमाःसुताइमेतवप्रयन्तिसत्पते ।
क्षयंचन्द्रासइन्दवः ॥ ४ ॥

प० इन्द्र । सोमाः । सुताः । इमे । तव । प्र । यन्ति । सत्ऽ-
पते । क्षयम् । चन्द्रासः । इन्दवः ॥ ४ ॥

अ० सत्पमनुष्योना हे स्वामिन् इन्द्रदेव ! आह्लादकरावनार देदीप्त अभिषुत अमो वडे दत्त सोमो, जठर प्रति प्रकर्षपणे प्रयाण करे छे ४

दधिष्वाजठरेसुतसोमामिन्द्रवरेण्यम् ।
तवद्युक्षासइन्दवः ॥ ५ ॥ १ ॥

प० दधिष्व । जठरे । सुतम् । सोमम् । इन्द्र । वरेण्यम् । तव ।
द्युक्षासः । इन्दवः ॥ ५ ॥ १ ॥

अ० हे इन्द्र ! सर्ववरणीय अभिषुत पीमेला सोमने जठर विषे धारण कर देदीप्त आ सोमो, द्युलोक विषे वसे छे. ५(१)

इतितृतीयस्यतृतीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

गिर्वणःपाहिनःसुतंमधोर्धाराभिरज्यसे ।
इन्द्रत्वादातमिद्यशः ॥ ६ ॥

प० गिर्वणः । पाहि । नः । सुतम् । मधोः । धाराभिः । अज्यसे । इन्द्र । त्वाऽदातम् । इत् । यशः ॥ ६ ॥

अ० સ્તુતિઓવડે ભેજ્ય હે ઈન્દ્ર ! તું અમારા અભિષુત આ સોમનું પાન કર. મદકારક સોમની ધારાવડે તું વ્યાપ્ત થાય છે. હે ઇન્દ્ર ! તેં વિશદીકૃત–શુદ્ધકરેલ અન્ન અમોને પ્રાપ્ત થાય છે. ૬

अभिद्युम्नानिवनिनइन्द्रंसचन्तेअक्षिता ।
पीत्वीसोमस्यवावृधे ॥ ७ ॥

प० अभि । द्युम्नानि । वनिनः । इन्द्रम् । सचन्ते । अक्षिता । पीत्वी । सोमस्य । ववृधे ॥ ७ ॥

अ० દેવોનું સંભજન કરનાર યજનારના દ્યોતમાન ક્ષયરહિત સંપૂર્ણ સોમાદિ હવ્યાન્ન ઇન્દ્રની આસપાસ સમવેત થાય છે. તે અધ્યે સોમનું પાન કરીને તે ઇન્દ્ર વૃદ્ધિને પામે છે. ૭

अर्वावतोनआगहिपरावतश्चवृत्रहन् ।
इमाजुषस्वनोगिरः ॥ ८ ॥

प० अर्वाऽवतः । नः । आ । गहि । पराऽवतः । च । वृत्रऽहन् । इमाः । जुषस्व । नः । गिरः ॥ ८ ॥

७ द्युक्षासः = दिवि क्षियन्ति वसन्ति इति द्युक्षासः = द्युलोक विषे वसे छे.

८ त्वादातम्=त्वयाशोधितं विशदीकृतम्=तें शुद्ध करेल.

९ वनिनः = वनं देवताविषयसंभजनमस्यास्तीति वनी-तस्य देवारसंभजमानस्ययजमानस्य = देवोनुं संभजन करनार यजमानना.

सूक्त ४१.

ऋषि—विश्वामित्र. देवता—इन्द्रः छन्द—गायत्री.

आतूनंइन्द्रमद्र्यग्घुवानःसोमपीतये ।
हरिभ्यांयाह्यद्रिवः ॥ १ ॥

प० आ । तु । नः । इन्द्र । मद्र्यक् । हुवानः । सोमऽपीतये ।
हरिऽभ्याम् । याहि । अद्रिवः ॥ १ ॥

अ० वज्रसंपन्न हे इन्द्रदेव ! होताओ वडे आह्वान कराता तूं-मारी अभिमुख अमारा यज्ञ विषे सोमपानार्थ अश्वो सह शीघ्र आगमन कर. १

सत्तोहोतानऋत्वियस्तिस्तिरेबर्हिरानुषक् ।
अयुंजन्प्रातरद्रयः ॥ २ ॥

प० सत्तः । होता । नः । ऋत्वियः । तिस्तिरे । बर्हिः ।
आनुषक् । अयुंजन् । प्रातः । अद्रयः ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! અમારા યજ્ઞ વિષે ઋત્વિક્, તૂંને આહ્વાન કરવા પ્રાપ્તકાલે બેઠેલા છે. પરસ્પરસંબદ્ધ હોય તે પ્રકારે, હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત થયે દર્ભાસન પથરાય છે. પ્રાતઃસવનવેળા સોમાભિષાર્થ પાષાણો સંગત થયા છે. (તેથી તૂં સોમપાનાર્થ આગમન કર.) ૨

इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियन्त आ बर्हिः सीद ।
वीहि शूर पुरोळाशम् ॥ ३ ॥

प० इमा । ब्रह्म । ब्रह्मऽवाहः । क्रियन्ते । आ । बर्हिः । सीद । वीहि । शूर । पुरोळाशम् ॥ ३ ॥

अ० સ્તોત્રોને વહન કરનાર વા સ્તોત્રપ્રાપ્ત હે ઈન્દ્ર ! તૂં અર્થે આ સ્તોત્રો કરાય છે. એથી યજ્ઞ વિષે બેસ હે સમર્થ ઈન્દ્ર ! આ પુરોડાશાખ્ય હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. ૩

रारन्धि सवनेषु ण एषु स्तोमेषु वृत्रहन् ।
उक्थेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ४ ॥

प० ररन्धि । सवनेषु । नः । एषु । स्तोमेषु । वृत्रऽहन् । उक्थेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ४ ॥

अ० સ્તુતિઓ વડે વનનીય હે વૃત્રહન્તા ઈન્દ્રદેવ ! અમારા ત્રણે સવન વિષે આ સ્તોત્રો તથા ઉક્થો (સ્તોત્ર) વિષે રમણ કર. ૪

मुतयःसोमपामुरुंरिहन्तिशवसस्पतिम् ।
इन्द्रंवत्संनमातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥

प० मुतयः । सोमऽपाम् । उरुम् । रिहन्ति । शवसः । पतिम् । इन्द्रम् । वत्सम् । न । मातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥

अ० हे ઇन्द्र ! स्तुतिओ, धेनुमाताओ जेम पोताना वत्सने चाटे तेम महान्, सोमपानकरनार–बलपति–तुं–इन्द्रने, व्याप्त थाय छे. ५ (३)

इतितृतीयस्यतृतीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

समन्दस्वाह्यन्धसोराधसेतन्वामहे ।
नस्तोतारंनिदेकरः ॥ ६ ॥

प० सः । मन्दस्व । हि । अन्धसः । राधसे । तन्वा । महे । न । स्तोतारम् । निदे । करः ॥ ६ ॥

अ० हे इन्द्र ! तथाविध तुं महान् धनार्थे देवाता सोमपान वडे शरीरे हृष्ट हो. तुं स्तोताजनने निन्दार्थ विषयभूत न कर. ६

वयमिन्द्रत्वायवोहविष्मन्तोजरामहे ।
उतत्वमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥

प० वयम् । इन्द्र । त्वाऽयवः । हविष्मन्तः । जरामहे । उत । त्वम् । अस्मऽयुः । वसो इति ॥ ७ ॥

सूक्त ४१.

१ मद्रक् = मदाभिमुखःसन् = મારી અભિમુખ સતો.
२ सत्त. = निषण्णः = બેઠેલા.
३ अयुभ्रन् = परस्पर संगता अभूवन् = પરસ્પર સંગત થાય છે.
४ वीहि = भक्षय ભક્ષણ કર.
५ निदे = निन्दायै = નિન્દા અર્થે.
६ आसदे = आसदनीय = બેસવા યોગ્ય.
७ घृतस्नु = श्रमजनितजलप्रस्रवणयुक्तौ = સ્વેદયુક્ત

सूक्त ४२.

ऋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર. છન્દ—ગાયત્રી.

उपं॑ नः सु॒तमा ग॑हि॒ सोम॑मिन्द्र॒ गवा॑शिरम् ।
हरि॑भ्यां॒ यस्ते॑ अस्म॒युः ॥ १ ॥

प० उप॑ । नः॒ । सु॒तम् । आ । ग॒हि॒ । सोम॑म् । इ॒न्द्र॒ । गोऽआ॑शिरम् । हरि॑ऽभ्याम् । यः । ते॒ । अ॒स्म॒ऽयुः ॥१॥

अ० હે ઇન્દ્ર! પયોમિશ્રિત અભિષુત અમારા સોમ સમીપ આગમન કર. જે અશ્વયુક્ત તારો રથ અમારી કામના કરનારો છે. १

तमि॑न्द्र॒ मद॒मा ग॑हि बर्हि॒ष्ठां ग्राव॑भिः सु॒तम् ।
कु॒विन्न्व॑स्य तृ॒प्णव॑: ॥ २ ॥

प० तम् । इन्द्र । मदम् । आ । गहि । बर्हिःस्थाम् । ग्रावंऽभिः । सुतम् । कुवित् । नु । अस्य । तृष्णवः ॥२॥

अ० हे इन्द्र ! पाषाणो वडे अभिषुत यज्ञस्थित आ सोम प्रति आगमन कर आ प्रभूत-यथेच्छ सोमपान वडे तू क्षिप्र तृप्त हो २

इन्द्रमित्थागिरोममाच्छागुरिषिताइत ।
आवृते सोमपीतये ॥ ३ ॥

प० इन्द्रम् । इत्था । गिरः । मम । अच्छ । अगुः । इषिताः । इतः । आऽवृते । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥

अ० हे इन्द्र ! त्वदर्थं प्रेरिता आ प्रकारे उक्तिकराती मारी स्तुतिलक्षणा वाणी, सोमपानार्थं तूने आवर्तन करावाने आ देवयजनदेशथी तारी अभिमुख प्रयाण करो ३

इन्द्रंसोमस्यपीतयेस्तोमैरिहहवामहे ।
उक्थेभिः कुविदागमत् ॥ ४ ॥

प० इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये । स्तोमैः । इह । हवामहे । उक्थेभिः । कुवित् । आऽगमत् ॥ ४ ॥

अ० अमे स्तोत्र, उक्थ अने शस्त्रो वडे आ कर्म परत्वे सोम-पानार्थ इन्द्रनु आह्वान करीए छीए बहुवार-आहुत-ते-इन्द्र, यज्ञप्रति आगमन करो ४

इन्द्रसोमाः सुताइमेतान्दधिष्वशतक्रतो ।
जठरेवाजिनीवसो ॥ ५ ॥ ७ ॥

प० इन्द्र । सोमाः । सुताः । इमे । तान् । दधिष्व । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । जठरे । वाजिनीवसो इति वाजिनीऽवसो ॥ ५ ॥ ५ ॥

अ० मेंकडो पराक्रमवाळा हे ईन्द्र! तारे माटे सोमो पीसी–कूटी तैयार कर्यां छे. हे अन्नरूपी धनवाळा देव! जेवडे कुशलतापूर्वक अन्नप्राप्ति थाय ते क्रियाओना हे वासक देव! ते सोमरसोने जठर विषे धारण कर. ५ (५)

इतितृतीयस्यतृतीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

विद्माहित्वाधनंजयंवाजेषुदधृषंकवे ।
अधातेसुम्नमीमहे ॥ ६ ॥

प० विद्म । हि । त्वा । धनम्ऽजयम् । वाजेषु । दधृषम् । कवे । अध । ते । सुम्नम् । ईमहे ॥ ६ ॥

अ० हे सर्वज्ञ ईन्द्र! युद्धोविषे शत्रुओना अभिभविता, धन–जीतनार–तुंने अमे निश्चे जाणीए छीए. अनन्तर, अमे तारा धननी याचना करीए छीए. ६

इममिंद्रगवाशिरंयवाशिरंचनःपिब ।
आगत्यावृषभिः सुतम् ॥ ७ ॥

प० इमम् । इन्द्र । गोऽआशिरम् । यवऽआशिरम् । च । नः । पिब । आऽगत्य । वृषऽभिः । सुतम् ॥ ७ ॥

अ० हे ईन्द्र! गव्यमिश्रणोपेत, यवमिश्रणोपेत पाषाणोवडे अभिषुत अमारा आ सोमनुं देवयजनप्रति आगमन करीने पान कर. ७

तुभ्येदिन्द्रस्वओक्येसोमंचोदामिपीतये ।
एषरारन्तुतेहृदि ॥ ८ ॥

प० तुभ्य । इत् । इन्द्र । स्वे । ओक्ये । सोमम् । चोदामि ।
पीतये । एष । ररन्तु । ते । हृदि ॥ ८ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તારા જ પાનાર્થ સ્વકીયસ્થાન-જઠર વિષે, અભિષુત આ સોમને પ્રેરૂં છું. પાન કરેલો આ સોમ તારા હૃદય વિષે અત્યર્થ રમણ કરે. ૮

त्वामुतस्यपीतयेप्रत्नमिन्द्रहवामहे ।
कुशिकासोअवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

प० त्वाम् । सुतस्य । पीतये । प्रत्नम् । इन्द्र । हवामहे ।
कुशिकासः । अवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તૂથી રક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા કુશિકગોત્રોત્પન્ન અમે, પાષાણોવડે અભિષુત, સોમના પાનાર્થ પુરાતન-તૂને, સ્તુતિરૂપી વાણી વડે આહ્વાન કરીએ છીએ. ૯ (૬)

इतितृतीयस्यतृतीयेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सूक्त ४२.

१ कुविद् = प्रभूतमपर्याप्ततया = पर्याप्त.
२ ऋघृपम् = शत्रूणामभिभवितारम् = शत्रुना अभिभविता.
३ ओक्ये = स्थाने जठरे = जठर विषे.

सूक्त ४३.

ઋષિ:—વિશ્વામિત્ર. દેવતા:—ઇન્દ્ર; છન્દ—ત્રિષ્ટુપ્.

आयाह्यर्वाङुपवन्धुरेष्ठास्तवेदनुप्रदिवःसोमपेयम् ।
प्रियासखायाविमुचोपबर्हिस्त्वामिमेहव्यवाहोहवन्ते ॥ १ ॥

प० आ । याहि । अर्वाङ् । उप । वन्धुरेऽस्थाः । तव । इत् । अनु । प्रऽदिवः । सोमऽपेयम् । प्रिया । सखाया । वि । मुच । उप । बर्हिः । त्वाम् । इमे । हव्यऽवाहः । हवन्ते ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! રથ વિષે સ્થિત તું અમારી અભિમુખ આગમન કર. પૂર્વકાલગત તારા સોમપાનને ઉદ્દેશી તારા પ્રિય સખારૂપ અશ્વોને યજ્ઞસમીપ વિમુક્ત કર. હવ્યાન્ન-વહન કરનારા-ઋત્વિજો, સોમપાનાર્થ તને આહ્વાન કરે છે. ૧

आयाहिपूर्वीरतिचर्षणीराँअर्यआशिषउपनोहरिभ्याम् ।
इमाहित्वामतयःस्तोमतष्टाइन्द्रहवन्तेसख्यंजुषाणाः ॥ २ ॥

प० आ । याहि । पूर्वीः । अति । चर्षणीः । आ । अर्यः । आऽशिषः । उप । नः । हरिऽभ्याम् । इमाः । हि । त्वा । मतयः । स्तोमऽतष्टाः । इन्द्र । हवन्ते । सख्यम् । जुषाणाः ॥ २ ॥

अ० हे इन्द्र ! पुरातनी सर्व प्रजाने अतिक्रमण करी आगमन कर. अमारो स्वामी तूं अत्र आगमन करी सोमपान कर एम अमारी प्रार्थना छे. अश्वोवडे युक्त थतो तूं, अमारी समीप आगमन कर. सखापणानुं सेवन करनार स्तोताओ वडे करेली तारी आ स्तुतिओ सोमपानार्थ तुने आह्वान करे छे. २

आ नो॑ य॒ज्ञं न॑मो॒वृधं॑ स॒जोषा॒ इन्द्र॑ देव॒ हरि॑भिर्याहि॒ तूय॑म् ।
अ॒हं हि त्वा॑ म॒तिभि॒र्जोह॑वीमि घृ॒तप्र॑याः सध॒मादे॒ मधू॑नाम् ॥ ३ ॥

प० आ । नः । य॒ज्ञम् । न॒मः॒ऽवृध॑म् । स॒ऽजोषाः॑ । इन्द्र॑ । दे॒व॒ । हरि॑ऽभिः । या॒हि॒ । तूय॑म् । अ॒हम् । हि । त्वा॒ । म॒तिऽभिः॑ । जोह॑वीमि । घृ॒तऽप्र॑याः । स॒ध॒ऽमादे॑ । मधू॑नाम् ॥ ३ ॥

अ० द्योतमान हे इन्द्र ! अमारा आ अन्नवर्धक यज्ञ प्रति अश्वोवडे सहप्रीतिवाळो तुं शीघ्र आगमन कर. घृतमदिन अन्नरूपी हव्यान्न-युक्त-हुं मदस्थान प्रति तुने निश्चये स्तुतिओ वडे आह्वान करुं छुं. ३

आ च॒ त्वामे॒ता वृष॑णा॒ वहा॑तो॒ हरी॒ सखा॑या सु॒धुरा॒ स्वङ्गा॑ ।
धा॒नाव॒दिन्द्रः॒ सव॑नं जुषा॒णः सखा॒ सख्युः॑ शृणव॒द्वन्द॑नानि ॥ ४ ॥

प० आ । च॒ । त्वाम् । ए॒ता । वृष॑णा । वहा॑तः । हरी॒ इति॑ । सखा॑या । सु॒ऽधुरा॑ । सु॒ऽअङ्गा॑ । धा॒नाऽव॑त् । इन्द्रः॑ । सव॑नम् । जु॒षा॒णः । सखा॑ । सख्युः॑ । शृ॒ण॒व॒त् । वन्द॑नानि ॥ ४ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! મેચનસમર્થ, સુંદર-ધુરાવડે-યુક્ત, સુંદર-અવયવો-પેત, સુંદર ખ્યાતિવાળા અશ્વો, તૂને યજ્ઞ પ્રતિ આગમનાર્થ વહન કરે છે. અનન્તર, ભુંજેલા યવો વડે યુક્ત મરુતકર્મનું સેવન કરનારો સખિભૂત-તૂં-ઇન્દ્ર, હું-સ્તોતાજનની સ્તુતિનું શ્રવણ કર. ૪

कुविन्मांगोपांकरंसेजनंस्यकुविद्राजानंमघवन्नृजीषिन् ।
कुविन्मऋर्षिंपपिवांसंसुतस्यकुविन्मेवस्वोअमृतस्यशिक्षाः ॥५॥

प० कुवित् । मा । गोपाम् । करंसे । जनंस्य । कुवित् । राजानम । मघवन् । ऋजीषिन् । कुवित् । मा । ऋषिम् । पपिवांसम् । सुतस्य । कुवित् । मे । । वस्वः । अमृतस्य । शिक्षाः ॥ ५ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! મને કોઇવાર જનોનો ગોપ્તા કર. હે ધનવન્, સોમવન્ ઇન્દ્ર ! મને સર્વનો સ્વામી બનાવ. કોઇવાર મને અતીન્દ્રિયાર્થ-દ્રષ્ટા કર. અભિષુત સોમનો પાન કરનાર કર. ૫

आत्वांवृहन्तोहरयोयुजानाअर्वागिन्द्रसधमादोवहन्तु ।
प्रयेद्विताद्विवऋञ्जन्त्यात्ताःसुसंमृष्टासोवृषभस्यमूराः ॥६॥

प० आ । त्वा । वृहन्तः । हरयः । युजानाः । अर्वाक् । इन्द्र । सधमादः । वहन्तु । प्र । ये । द्विता । द्विवः । ऋञ्जन्ति । आत्ताः । सुसंमृष्टासः । वृषभस्य । मूराः ॥६॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! રથે જોડાતા, સાથે એકત્ર મદને પ્રાપ્ત થતા અશ્વો, અમારી અભિમુખ તૂને વહન કરો. કામનાના વર્ષિતા,

ઇન્દ્રના શત્રુઓના મારક, સુસંસ્પૃષ્ટ, નભમાંથી આગમન કરનારા જે અશ્વો, પ્રાણિઓ વડે તેતે કાર્ય-પ્રતિ અભિમુખ પ્રાપ્ત કરાય છે તે સર્વ દિશાઓને વિવિધ પ્રકારે પ્રકર્ષપણે સિદ્ધ-વ્યાપ્ત કરે છે. ૬

इन्द्रपिबवृषधूतस्यवृष्णआयन्तेश्येनउशतेजभार ।
यस्यमदेच्यावयसिप्रकृष्टीर्यस्यमदेअपगोत्राववर्थ ॥ ७ ॥

प० इन्द्र । पिब । वृषधूतस्य । वृष्णः । आ । यम् । ते । श्येनः । उशते । जभार । यस्य । मदे । च्यावयसि । प्र । कृष्टीः । यस्य । मदे । अप । गोत्रा । ववर्थ ॥ ७ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તૂં પાષાણો વડે અભિષુત અભિમત-ફલ-સેચક સોમનું પાન કર. કમનીય ગતિવાળા ઇન્દ્રરૂપ શ્યેન-સુપર્ણ પક્ષીએ, સોમની-કામનાકરનારા-તૂં અર્થે જે સોમને આણ્યો, જે સોમનો મદ પ્રગટ સતે, તૂં પ્ર-પન્ન મનુષ્યોને પ્રકર્ષપણે પતન કરાવે છે. જે સોમનો મદ પ્રાપ્ત થયે, રશ્મિઓ વડે આવૃત ઉદકને ઋતુવિષે પરિત્રાણ કરનાર મેઘોને તૂં પ્રગટ કરે છે. ૭

(ઋચા ૮ માટે જુઓ સૂ. ૩૦-૨૨). ૮ (૭)

इतितृतीयस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

सूक्त ४३

१ अर्वाङ् = अस्मदभिमुखः = અમારી અભિમુખ.

२ प्रदिवः = परमं पूर्वतमगतम् = પૂર્વંગમન.

३ स्तोमतष्टाः = स्तोमकारिभिः स्तोतृभिः कृताः = સ્તોતાઓ વડે કરેલી.

४ तूयम: = क्षिप्रम् = शीघ्र.
५ पर्पिवांसम् = पातारम् = સોમનું પાનકરનાર.
६ शिक्षा: = प्रयच्छ = દે.
७ आता: = आभिमुख्येन गम्यन्ते प्राणिभिस्तत्तत्कार्यप्र-
तिदृत्ति आता: = પ્રાણિઓ વડે અભિમુખ પ્રાપ્ત કરાતા.
८ सुसंमृष्टास: = सुष्ठुस्पृष्टा: = સુસંસ્પૃષ્ટ.
९ मृरा: = मारका: = શત્રુનાં મારક.
१० घृषघूतस्य = ग्रावभिरभिषुतस्य = પાષાણોવડે અભિષુત.
११ गोत्राम् = गामुदकं रश्मिभिरावृतं वर्षासु ऋतुषु
त्रायन्ते पालयन्ति इति गोत्राम मेघातान् = મેઘોને.

सूक्त ४४.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર; છન્દ—બૃહતી.

अयंतेअस्तुहर्यतःसोमआहरिभिःसुतः ।
जुषाणइन्द्रहरिभिर्नआगह्यातिष्ठहरितंरथम् ॥ १ ॥

प० अयम् । ते । अस्तु । हर्यतः । सोमः । आ । हरिऽभिः ।
सुतः । जुषाणः । इन्द्र । हरिऽभिः । नः । आ । गहि ।
आ । तिष्ठ । हरिऽतम । रथम् ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! પાષાણો વડે-સર્વતઃ-અભિષુત, કૂટેલ, કમનીય, પ્રીતિવિષયભૂત આ સોમ, તને પ્રાપ્ત હો. તું અશ્વોવડે યુક્ત હરિતવર્ણના રથ ઉપર અધિષ્ઠિત હો. તું અમો પ્રત્યે આગમન કર. १

हर्यन्नुषसमर्चयःसूर्यंहर्यन्नरोचयः ।
विद्वांश्चिकित्वान्हर्यश्ववर्धसइन्द्रविश्वाअभिश्रियः ॥ २ ॥

प० हर्यन् । उषसम् । अर्चयः । सूर्यम् । हर्यन् । अरोचयः ।
विद्वान् । चिकित्वान् । हरिऽअश्व । वर्धसे । इन्द्र । विश्वाः ।
अभि । श्रियः ॥ २ ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! સોમની કામના કરનારો તૂં, ઉષાકાલને પૂજિત કરે છે. સૂર્યોદય સતે સોમની કામના કરતો તૂં સૂર્યને દીપ્ત કરે છે. હે હરિનામના અશ્વવાળા ઇન્દ્ર ! આ સર્વને જાણનારો અર્થાત્ અમારાં અભિલષિત ફલ વિષયક જ્ઞાનવાળો તૂં, સર્વ સંપદોને અભિમત ફલપ્રદાનપૂર્વક આસપાસ વધારે છે. ૨

द्यामिन्द्रोहरिधायसंपृथिवींहरिवर्पसम् ।
अधारयद्धरितोर्भूरिभोजनंययोरन्तर्हरिश्चरत् ॥ ३ ॥

प० द्याम् । इन्द्रः । हरिऽधायसम् । पृथिवीम् । हरिऽवर्पसम् ।
अधारयत् । हरितोः । भूरि । भोजनम् । ययोः । अन्तः ।
हरिः । चरत् ॥ ३ ॥

अ० તે આ ઇન્દ્રે હરિતવર્ણના ધારક રશ્મિઓવાળા દ્યુલોકને ધારણ કર્યો. ઓષધિઓ વડે હરિતવર્ણની પૃથિવીને ધારણ કરી. હરિતવર્ણના દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે અશ્વોનું યવસાદિ પ્રભૂત ભોજન પ્રાપ્ત થાય છે. જે દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે ઇન્દ્ર સંચાર કરે છે તે ઉભયલોકને ઇન્દ્રે ધારણ કર્યા. ૩

जज्ञानोहरितोवृषाविश्वमाभातिरोचनम् ।
हर्यश्वोहरितंधत्तआयुधमावज्रंबाह्वोर्हरिम् ॥ ४ ॥

प० जज्ञानः । हरितः । वृषा । विश्वम् । आ । भाति । रोचनम् । हरिऽअश्वः । हरितम् । धत्ते । आयुधम् । आ । वज्रम् । बाह्वोः । हरिम् ॥ ४ ॥

अ० કામનાનો વર્ષક, હરિતવર્ણ વડે યુક્ત, ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલો ઇન્દ્ર, સર્વ દેદીપ્યમાન લોકોને સર્વત પ્રકાશિત કરે છે. ઇન્દ્ર, હરિતવર્ણના આયુધને બાહુમધ્યે ધારણ કરે છે. શત્રુઓના પ્રાણહારક વજ્રને બાહુ મધ્યે ધારણ કરે છે. ૪

*इन्द्रोहर्यन्तमर्जुनंवज्रंशुक्रैरभीवृतम् ।
अपावृणोद्धरिभिरद्रिभिःसुतमुद्गाहरिभिराजत ॥५॥८॥

प० इन्द्रः । हर्यन्तम् । अर्जुनम् । वज्रम् । शुक्रैः । अभिऽवृतम् । अप । अवृणोत् । हरिऽभिः । अद्रिऽभिः । सुतम् । उत् । गाः । हरिऽभिः । आजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

अ० તે આ ઇન્દ્રે, કમનીય, શુભ્ર સ્વરૂપ, શુભ્ર-ક્ષીરાદિવડે-વ્યાપ્ત, વેગવંત પાષાણો વડે અભિષુત આ સોમને આવરણરહિત કર્યો. અશ્વસંપન્ન તે ઇન્દ્રે ગાયોને બિલની બ્હાર કાઢી ૫

इतितृतीयस्यतृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

* (જુઓ, " पूषाराजानमाघृणिरपगूळ्हंगुहाहितम् आविन्दत्-ऋ. सं. १-२-१०). ५(८)

सूक्त ४४.

१ हरिभि = हरंति सोमरसानेभिरितिहरयो ग्रावाणः= પાષાણો વડે
२ हरिवर्पसम् = हरितवर्णाम् = હરિતવર્ણની
३ हरिधायसम् = हरितवर्णाधायसोधारकारश्मयो यस्या सा ताम् = હરિતવર્ણના ધારક રશ્મિવાળા
४ हरिम् = प्राणहारकम् = પ્રાણહારક
५ यज्ञम् = वेगवन्तम् = વેગવંત

सूक्त ४५.

ઋષિ-વિશ્વામિત્ર, દેવતા-ઇંદ્ર, છંદ-બૃહતી

आमन्द्रैरिन्द्रहरिभिर्याहिमयूररोमभि ।
मात्वाकेचिन्नियमन्विनपाशिनोतिधन्वेवताँइहि ॥ १ ॥

१० आ । मन्द्रैः । इन्द्र । हरिऽभिः । याहि । मयूररोमऽभिः ।
मा । त्वा । केचित् । नि । यमन् । विम् । न । पाशिनं ।
अति । धन्वऽइव । तान् । इहि ॥ १ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! મદને-ઉત્પન્ન-કરાવનાર મયૂરરોમસદૃશ રોમયુક્ત અશ્વો વડે સંપન્ન તૂ, યજ્ઞ પ્રતિ આગમન કર. હસ્ત વિષે પાશ ધારણ કરનારા વ્યાધો, જેમ ગમન કરતા પક્ષીને નિયંત્રિત કરે તેમ કોઇપણ જનો તૂને ગમન પ્રતિ બંધ ન કરો. વટેમાર્ગુઓ જેમ મરૂદેશ ઉલંઘી શીઘ્ર ગમન કરે તેમ આગમન કર ૧

*वृत्रखादो वलंरुजः पुरां दर्मो अपामजः ।
स्थाता रथस्य हर्योरभिस्वर इन्द्रो दृळ्हा चिदारुजः ॥ २ ॥

प० वृत्रऽखादः । वलम्ऽरुजः । पुराम् । दर्मः । अपाम् । अजः । स्थाता । रथस्य । हर्योः । अभिऽस्वरे । इन्द्रः । दृळ्हा । चित् । आरुजः ॥ २ ॥

अ० ते आ ઇન્દ્ર, વૃત્રને ખાનાર, આકાશને–આવરણ–કરનાર–મેઘનો ભંજક છે તે મેઘભેદન દ્વારા આપોજળનો પ્રેરક, શત્રુઓની પુરીઓનો દારક, અશ્વોનું અમારી અભિમુખ, પ્રેરણ સતે રથનો અધિષ્ઠાતા, તેમજ અત્યંત બળવત શત્રુઓનો ચોમેર ભંજક છે. २

गंभीराँ उदधीँरिव क्रतुं पुष्यसि गा इव ।
प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा ह्रदं कुल्या इवाशत ॥ ३ ॥

प० गंभीरान् । उदधीन्ऽइव । क्रतुम् । पुष्यसि । गाःऽइव । प्र । सुऽगोपाः । यवसम् । धेनवः । यथा । ह्रदम् । कुल्याःऽइव । आशत ॥ ३ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! મહાવકાશવાળા સમુદ્રોને જેમ ઉદકો વડે પોષે, કોઈ સમ્યચીન ગોપાલ, જેમ યવસ વડે ગાયને પોષે, તેમ તૂં સોમોને પ્રાપ્ત કરે છે. તૂ યજ્ઞકર્તા આ યજનારને અભિમત–ફલપ્રદાન વડે પોષિત કરે છે. તે સોમરસો,

---

* (विभेदबलमिति-ऋ स. १-२-१६)

કૃત્રિમ સરિતાઓ જેમ મહાજલાશયને પ્રાપ્ત કરે તેમ તૂંને વ્યાપ્ત કરે છે. ૩

आनुस्तुजैरयिंभराशंनप्रतिजानते ।
वृक्षंपक्वंफलमंकीवंधूनुहीन्द्रसंपारणंवसु ॥ ४ ॥

प० आ । नः । तुजम् । रयिम् । भर । अंशम् । न । प्रतिऽजानते । वृक्षम् । पक्वम् । फलम् । अंकीऽइव । धूनुहि । इन्द्र । सम्ऽपारणम् । वसु ॥ ४ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તૂં અમારા શત્રુઓના—બાધક—પુત્રને, પિતા જેમ વ્યવહારજ્ઞ પુત્રને સ્વકીય ભાગ અર્પણ કરે તેમ ધન સંપાદન કર. અંકુશવાળો જેમ પક્વફલવાળા વૃક્ષને ધુણાવે તેમ તૂં, અમારી ઇચ્છાના સમ્યક્—પૂરક—ધનને અર્પણ કર ૪

स्वयुरिन्द्रस्वराळसिस्मदिष्टिःस्वयंशस्तरः ।
सवावृधानओजसापुरुष्टुतभवानःसुश्रवस्तमः ॥५॥९॥

प० स्वऽयुः । इन्द्र । स्वऽराट् । असि । स्मत्ऽदिष्टिः । स्वयशःऽतरः । स । ववृधानः । ओजसा । पुरुऽस्तुत । भव । नः । सुश्रवःऽतमः ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! તૂં ધનવાન્ છે. સ્વર્ગનો રાજા છે. ભદ્રવાક્યવાળો છે. અતિશય પ્રભૂતકીર્તિવાળો છે. બહુવડે આહૂત હે ઇન્દ્ર ! તે તૂં બલવડે વર્ધમાન સતો, અમારા અર્થ અતિશય શોભન અન્નવડે યુક્ત હો. ૫

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

सूक्त ४५

१ मन्द्रैः = मादयितृभिः = મદ-ઉત્પન્ન કરનાર.
२ विम् = गच्छन्तं पक्षिम् = ગમન કરનાર પક્ષીને.
३ धन्वा = मरुदेशम ।
४ वलंरुजः = वृणोत्याकाशमिति वलोमेघः तस्यभंजकः= મેઘનો ભંજક.
५ अभिस्वरे = अस्मदाभिमुख्येन प्रेरणेनिमित्तभूते-सति = અમારી અભિમુખ પ્રેરણનિમિત્ત સતે.
६ क्रतुम = यज्ञकर्तारम् = યજ્ઞકર્તા.
७ कुल्याः = कृत्रिमसरिताः = કૃત્રિમ નદીઓ.
८ रुजम् = शत्रुबाधकम् = શત્રુનાં બાધક.
९ प्रतिजानते = ददाति = અર્પણ કરે છે.
१० अंकी = अंकुशी = અંકુશ ધારણ કરનારો.
११ संपारणम् = इच्छायाः सम्यक् पूरकम् = ઇચ્છાના સમ્યક્ પૂરક.
१२ स्वयुः = धनवान् ।
१३ स्मद्दिष्टिः = भद्रवाक्यः = ભદ્ર વાક્યવાળો.

सूक्त ४६.

ઋષિ-વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ-ઇન્દ્ર; છન્દઃ-૧ ત્રિષ્ટુભ્.

युध्मस्यतेवृषभस्यस्वराजउग्रस्ययूनःस्थविरस्यघृष्वेः ।
अजूर्यतोवज्रिणोवीर्याणीन्द्रश्रुतस्यमहतोमहानि ॥ १ ॥

प० युध्मस्य । ते । वृषभस्य । स्वराजः । उग्रस्य । यूनः । स्थविरस्य । घृष्वेः । अजूर्यतः । वज्रिणः । वीर्याणि । इन्द्र । श्रुतस्य । महतः । महानि ॥ १ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! યોધનશાલી, અભિમત ફલનો સેચક, ધનાધિપતિ, સમર્થ, નિત્યતરુણ, ચિરન્તન–શત્રુનો–સંધર્ષક, જરારહિત, વજ્રધારી, ત્રણેલોક વિષે પ્રસિદ્ધ, મહાન્ તૂનાં પરાક્રમો નિશ્ચે મહાન્ છે. ૧

महाँअसिमहिषवृष्ण्येभिर्धनस्पृदुग्रसहमानोअन्यान् ।
एकोविश्वस्यभुवनस्यराजासयोधयाचक्षययाचजनान् ॥ २ ॥

प० महान् । असि । महिष । वृष्ण्येभिः । धनस्पृत् । उग्र । सहमान । अन्यान् । एकः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा । सः । योधय । च । क्षयय । च । जनान् ॥ २ ॥

અ० હે મહનીય ઉગ્ર ઇન્દ્ર ! તૂ મહાન છે. ધનોને દાન, ભોગ અને ત્યાગ વડે પાર આણનારો તૂ પરાક્રમો વડે શત્રુઓનો અભિભવ કરતો રહે છે. સર્વભૂવનનો એકનો કોઇની સહાય વિનાનો રાજા છે તે તૂ સપત્ન–બાધક પુરૂષોને પ્રહાર કર અને સાધુપુરૂષોને સ્વસ્થાને સ્થાપિત કર. ૨

प्रमात्राभीरिरिचेरोचमानःप्रदेवेभिर्विश्वतोअप्रतीतः ।
प्रमज्मनादिवइन्द्रःपृथिव्याप्रोरोर्महोअन्तरिक्षादृजीषी ॥ ३ ॥

प० प्र । मात्राभिः । रिरिचे । रोचमानः । प्र । देवेभिः ।

विभ्वनः । अप्रतिइतः । प्र । मुज्मना । दिवः । इन्द्रः ।
पृथिव्याः । प्र । उरोः । महः । अन्तरिक्षात् । ऋजीषी ॥३॥

अ० देदीप्यमान, सर्वकोई वडे-अप्रतीत, अपरिच्छिद्यमान, सोम-
संपन्न-इन्द्र, शिनोच्चयथी पण महान् छे बल वडे देवोथी
पण अधिक बळवान् छे. द्यावापृथिवीथी पण ते महान् छे.
ते महान् विस्तीर्ण अन्तरिक्षथी पण महान् छे. ३

उरुंगभीरंजनुषाभ्युग्रंविश्वव्यचसमवतंमतीनाम् ।
इन्द्रंसोमासःप्रदिविसुतासःसमुद्रंनस्रवतआविशन्ति ॥ ४ ॥

प० उरुम् । गभीरम् । जनुषा । अभि । उग्रम् । विश्वव्यचसम् ।
अवतम् । मतीनाम् । इन्द्रम् । सोमासः । प्रदिवि ।
सुतासः । समुद्रम् । न । स्रवतः । आ । विशन्ति ॥ ४ ॥

अ० दिवसना पूर्वभाग विषे अभिषुत सोम, स्रवण करनारी
नदीओ जेम समुद्र प्रति प्रवेशे तेम महान्, महावकाशवाळो,
स्वभावथी ज उग्र, विश्वव्यापक, स्तुतिओना वा स्तोताओना
रक्षक इन्द्रनी अभिमुख चोमेर प्रवेशे छे. ४

यंसोममिन्द्रपृथिवीद्यावागर्भंनमाताबिभृतस्त्वाया ।
तंतेहिन्वन्तितमुतेमृजन्त्यध्वर्यवोवृषभपातवाउ ॥ ५ ॥१०॥

प० यम् । सोमम् । इन्द्र । पृथिवी । द्यावा । गर्भम् । न ।
माता । बिभृतः । त्वाया । तम् । ते । हिन्वन्ति । तम् ।
ऊँ इति । ते । मृजन्ति । अध्वर्यवः । वृषभ । पातवै ।
ऊँ इति ॥ ५ ॥ १० ॥

अ० હે ઈન્દ્ર ! માતા જેમ ગર્ભને ધારણ કરે તેમ તારી કામના-
એ કરીને દ્યાવાપૃથિવી, જે સોમને અન્તધારણ કરે છે,
હે ઇન્દ્ર ! યજમાનાર્થ અધ્વરને ઇચ્છનારા ઋત્વિજો, ત્વદર્થં
તે સોમને પ્રેરે છે, તારા પાનાર્થ તે સોમનું સંશોધન
કરે છે ५(१०)

इतितृतीयस्यतृतीयेदशमोवर्ग ॥१०॥

सूक्त ४६

१ युध्म = योधन शीलस्य = યોધનશાલી
२ घृष्वेः = शत्रूणा सघर्षकस्य = શત્રુનો સંઘર્ષક
३ अजूर्यत = जरारहितस्य = જરારહિત
४ महिष = महनीय ।
५ धनस्पृत् = धनानि दानभोगत्यागे पारं नयन् = ધનને
પાર આણનાર
६ वृष्ण्येभि = वीर्येभि = પરાક્રમો વડે.
७ अप्रतीत = एतावत् अस्य सामर्थ्यम् इति अपरिछि
घमानः = અ-પરિચ્છિન્ન સામર્થ્યવાળો
८ जनुषा = जन्मना ।
९ त्वाया = त्वत्कामसया = ત્હારી કામના વડે.

सूक्त ४७.

ઋષિઃ-વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ-ઇન્દ્ર; છન્દઃ-ત્રિષ્ટુભ્.

मरुत्वाँइन्द्रवृषभोरणायपिबासोममनुष्वधंमदाय ।
आसिंञ्चस्वजठरेमध्वऊर्मिंत्वंराजासिप्रदिवःसुतानाम् ॥१॥

प० मरुत्वान् । इन्द्र । वृषभः । रणाय । पिब । सोमम् । अनुऽस्वधम् । मदाय । आ । सिञ्चस्व । जठरे । मध्वः । ऊर्मिम् । त्वम् । राजा । असि । प्रऽदिवः । सुतानाम् ॥१॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! જે આપોજળનો વર્ષિતા, મરુત્ દેવો વડે સંપન્ન તૂં, સવનીય પુરોડાશો વડે અનુગત સોમનું રમણીય સંગ્રામાર્થ અને હર્ષાર્થ પાન કર. મદકારક સોમના સંઘાત-બહુ રસને ખાધેલું અન્ન જે વિષે સ્થિત હોય તે ઉદર વિષે ચોમેર સિંચન કર. તૂં દિવસના અગ્રભાગ વિષે અભિષુત સોમોનો નિયંતા છે. ૧

सजोषाइन्द्रसगणोमरुद्भिःसोमंपिबवृत्रहाशूरविद्वान् ।
जहिशत्रूँरपमृधोनुदस्वाथाभयंकृणुहिविश्वतोनः ॥ २ ॥

प० सऽजोषाः । इन्द्र । सऽगणः । मरुत्ऽभिः । सोमम् । पिब । वृत्रऽहा । शूर । विद्वान् । जहि । शत्रून् । अप । मृधः । नुदस्व । अथ । अभयम् । कृणुहि । विश्वतः । नः ॥२॥

અ० હે બલવન્ ઇન્દ્ર ! દેવો વડે સંગત, મરુતો સહિત ગણયુક્ત, વૃત્રહંતા, કર્મવિષયાભિજ્ઞ તૂં સોમપાન કર. શત્રુઓનો

वेध कर. शत्रुनुं अपनुदन कर. अथवा, संग्रामवर्ती शत्रुनुं अपनुदन कर. अनन्तर, अमने सर्वतः भयरहित कर. २

उत॒ऋ॒तुभि॑र्ऋतुपाः॒पाहि॒सोम॒मिन्द्र॑दे॒वेभि॒ःसखि॑भिःसु॒तंनः॑ ।
याँआभ॑जोम॒रुतो॒येत्वान्वह॑न्वृ॒त्रमद॑धु॒स्तुभ्य॒मोजः॑ ॥ ३ ॥

प० उ॒त । ऋ॒तुऽभिः॑ । ऋ॒तुऽपाः॒ । पा॒हि॒ । सोम॑म् । इन्द्र॑ । दे॒वेभिः॑ । सखि॑ऽभिः । सु॒तम् । नः॒ । यान् । आ । अभ॑जः । म॒रुतः॑ । ये । त्वा॒ । अनु॑ । अह॑न् । वृ॒त्रम् । अद॑धुः । तुभ्य॑म् । ओजः॑ ॥ ३ ॥

अ० कालनिर्वाहकताओ-ऋतुओना-पालक, वा ऋतुओ मध्ये सोमपान करनार, अथवा मरुतो सहित सोमपान करनार हे इन्द्र! सखा-मरुद्देव-सहित-तूं, सोमनुं पान कर. जे मरुतोनुं युद्ध-सहायार्थं ते सेवन करेलुं, जे मरुतोए युद्ध विषे तूंने स्वामीरूपे सेव्यो. तेथी तें वृत्रने हण्यो ते मरुतोए, त्वदर्थं युद्ध विषे शत्रुहनन-आदि-पराक्रम कर्युं. ३

*येत्वा॑हि॒हत्ये॑मघव॒न्नव॑र्ध॒न्येशा॑म्ब॒रेह॑रिवो॒येगवि॑ष्टौ ।
येत्वा॑नू॒नम॑नु॒मद॑न्ति॒विप्राः॒पिबे॑न्द्र॒सोमं॒सग॑णोम॒रुद्भिः॑ ॥ ४ ॥

प० ये । त्वा॒ । अ॒हि॒ऽहत्ये॑ । म॒घ॒ऽव॒न् । अव॑र्धन् । ये । शा॒म्ब॒रे । ह॒रि॒ऽवः॒ । ये । गोऽइ॑ष्टौ । ये । त्वा॒ । नू॒नम् । अ॒नु॒ऽमद॑न्ति । विप्राः॑ । पिब॑ । इन्द्र॒ । सोम॑म् । सऽग॑णः । म॒रुत्ऽभिः॑ ॥ ४ ॥

---

* यःशंबरंपर्वतेषुक्षियन्तंचत्वारिंश्यांशरद्यन्वविन्दत· योजायमानंयोअहिंजघान. ऋ. सं. २-६-९).

અ० હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! વૃત્રહનન કર્મ વિષે જે મરૂતોએ તારો મહિમા વધાર્યો, પાણિ અસુરે અપહરણ કરેલી ગાયોને પ્રાપ્ત કરવામાં જે મરૂતોએ તૂને પ્રોત્સાહિત કર્યો, જે મેધાવાળા મરૂતો તૂને અધુના મદ પ્રાપ્ત કરાવે છે તે મદ ગણયુક્ત સતો સોમપાન કર. ૪

*मरुत्वन्तंवृषभंवावृधानमकवारिंदिव्यंशासमिन्द्रम् ।
विश्वासाहमवसेनूतनायोग्रंसहोदामिहतंहुवेम ॥५॥११॥

प० मरुत्वन्तम् । वृषभम् । ववृधानम् । अकवऽअरिम् । दिव्यम् । शासम् । इन्द्रम् । विश्वऽसहम् । अवसे । नूतनाय । उग्रम् । सहःऽदाम् । इह । तम् । हुवेम ॥५॥११॥

અ० મરૂતોવડે યુક્ત, મેઘભેદન દ્વારા આપોજળના વર્ષક, વૃત્રહનનાદિ-કર્મવિષે ઉત્સાહવડે-વર્ધમાન પ્રભૂત-શબ્દક યષ્ટા અ-કુત્સિત, સ્વર્ગલોક વિષે વર્તનાર, હિતોપદેશ અને અહિત-પરિહાર વડે શાસિતા, સર્વ પ્રતિપક્ષનો અભિભવિતા, શત્રુઓ પરત્વે વિદ્ગૂર્ણ, યુદ્ધસહકારી મરૂતોને બલપ્રદ તે ઇન્દ્રને, અમે નવતર રક્ષણાર્થ આ કર્મ પરત્વે આહ્વાન કરીએ છીએ. ૫(૧૧)

इतितृतीयस्यतृतीयेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

---

* (स्वरितमयोयवक्षेरणाय-ऋ. सं. १-४-२७).

सूक्त ४७.

१ रणाय = रमणीयसंग्रामार्थं = રમણીય સંગ્રામાર્થ.
२ अनुष्वधम् = स्वधया अन्नेनानुगतम् = પુરોડાશાદિ વડે અનુગત
३ गविष्टौ = गवार्थे युद्धे = ગાય પ્રાપ્તિના યુદ્ધ વિષે
४ अकवारिम = प्रभूतशब्दयस्याअकुत्सितारम् = પુષ્કળ ધ્વનિવાળો વદા અ-કુત્સિત

सूक्त ४८.

ઋષિ -વિશ્વામિત્ર દેવતા -ઇન્દ્ર, છન્દ -ત્રિષ્ટુભ્

स॒द्यो ह॑ जा॒तो वृ॑ष॒भः क॒नीनः॒ प्रभ॑र्तु॒माव॒दन्ध॑सः सु॒तस्य॑ ।
सा॒धोः पि॑ब प्रतिका॒मं यथा॑ ते॒ रसा॑शिरः प्रथ॒मं सो॒म्यस्य॑ ॥१॥

૫० स॒द्य । ह॒ । जा॒त । वृ॒प॒भ । क॒नीन॑ । प्रऽभ॒र्तुम् । आ॒व॒त । अन्ध॑स । सु॒तस्य॑ । सा॒धो । पि॒ब । प्र॒ति॒ऽका॒मम् । यथा॑ । ते॒ । रस॑ऽआशिर । प्र॒थ॒मम् । सो॒म्यस्य॑ ॥ १ ॥

અ० વૃષ્ટિદ્વારા–આપોજળને–વરસાવનાર, તાત્કાલિક–ઉત્પન્ન, કમનીય ઇન્દ્ર, અભિષુત સોમના પ્રકર્ષે કરીને સમર્પનાર યજ્ઞનારને નિશ્ચે રક્ષણ કરો. તૂંને સોમપાનની કામના સતે, જે પ્રકારે કામપૂર્તિ થાય તે પ્રકારે રસાત્મસ્વરૂપે સસિદ્ધ, ગોપયો–મિશ્રણ–યુક્ત સોમમય રસનું સર્વ દેવોથી પ્રથમ પાન કર ૧

यज्जायथास्तदहरस्य कामेंऽशोः पीयूषमपिबो गिरिष्ठाम् ।
तं ते माता परि योषा जनित्री महः पितुर्दम आसिञ्चदग्रे ॥ २ ॥

प० यत् । जायथाः । तत् । अहः । अस्य । कामे । अंशोः । पीयूषम् । अपिबः । गिरिऽस्थाम् । तम् । ते । माता । परि । योषा । जनित्री । महः । पितुः । दमे । आ । असिञ्चत् । अग्रे ॥ २ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! જે દિવસે તું જન્મે છે તેજ દિવસે આ સોમની પિપાસા મતે તેં ઉચ્ચસ્થાને વર્તમાન અલ્પસોમના અભિનવ રસનું પાન કર્યું. તારી જનિત્રી માતા અદિતિએ, મહાન્ જનક પિતા કશ્યપના સૂતિકાગૃહ વિષે તૂંને સ્તન્યદાન કર્યું તે પૂર્વે સોમ તારા મુખ વિષે સિંચ્યો. ૨

उपस्थाय मातरमन्नमैट्ट तिग्ममपश्यदभि सोममूधः ।
प्रयावयन्नचरद्गृत्सो अन्यान्महानि चक्रे पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

प० उपऽस्थाय । मातरम् । अन्नम् । ऐट्ट । तिग्मम् । अपश्यत् । अभि । सोमम् । ऊधः । प्रऽयावयन् । अचरत् । गृत्सः । अन्यान् । महानि । चक्रे । पुरुधऽप्रतीकः ॥ ३ ॥

अ० તે ઇન્દ્રે, માતાની પ્રાર્થના કરીને અન્નની યાચના કરી. તેથી તેના ઉધસ વિષે ક્ષીરરૂપે સ્થિત દેદીપ્ત સોમને તેણે સર્વતઃ જોયો. સર્વદેવો વડે શત્રુહનનાર્થ–અભિકાંક્ષા કરાય તે ઇન્દ્ર, અન્ય સપત્નોને સ્વસ્વસ્થાનથી પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચાલન કરતો સર્વત્ર સંચાર કરે છે. તેજોયોગથી બહુધા વિક્ષિપ્તાંગ થઇ તેણે વૃત્રહનનાદિ મહાન પરાક્રમો કર્યાં. ૩

*उ॒ग्रस्तु॑रा॒षाळ॒भिभू॑त्योजा यथाव॒शं त॒न्वं॑ चक्र ए॒षः ।
त्वष्टा॑र॒मिन्द्रो॑ ज॒नुषा॑भि॒भूया॒मुष्या॒ सोम॑मपिबच्च॒मूषु॑ ॥ ४ ॥

प० उ॒ग्रः । तु॒रा॒षाट् । अ॒भिभू॑तिऽओजाः । य॒था॒ऽव॒शम् । त॒न्व॑म् । च॒क्रे॒ । ए॒षः । त्वष्टा॑रम् । इन्द्रः॑ । ज॒नुषा॑ । अ॒भि॒ऽभूय॑ । आ॒ऽमुष्य॑ । सोम॑म् । अ॒पि॒ब॒त् । च॒मूषु॑ ॥ ४ ॥

अ० જે આ ઈન્દ્ર, ઉગ્ર, ત્વરાએ શત્રુઓનો અભિભવિતા, અભિભવનપરાક્રમ વડે યુક્ત સતો, પોતાના તનુને નાનાવિધરૂપોપેત કરે છે તે ઇન્દ્રે, જન્મ વા સામર્થ્યવડે ત્વષ્ટા નામના અસુરનો અભિભવ કરી ચમૂ-સ્થિત-સોમને, ચોરી લઇ પાન કર્યું. ४

(ઋચા ૫ માટે જુઓ સૂ. ३०-२१).

इतितृतीयस्यतृतीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

सूक्त ४८.

१ कनीमः = कमनीयः = કામનાયોગ્ય.
२ साशीः = रसात्मना संसिद्धम = રસાત્મરૂપે સંસિદ્ધ.
३ रसाशिरः = गोपयोमिश्रणोपेतम् = ગોપયમિશ્રણયુક્ત.
४ येषु = अयाचत = યાચના કરી.
५ प्रयावयन् = प्रकर्षेण उच्चालयन् = પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચાલન કરતો.

---

* (रूपंरूपंमघवाबोभवीति । ऋ सं ३-३-२०. त्वष्टारहतपुत्रोवीन्द्रमित्यादिप्रातसद्वासोमम पिवत् तै. सं. २-४-१२).

६ गृत्सः = गृध्यते अभिकांक्ष्यते सर्वैर्देवैः इति इन्द्रः = ઇન્દ્ર.

७ पुरुप्रतीकः = बहुधाविक्षिप्तांगः सन् = બહુધા વિક્ષિપ્તાંગ સનો.

८ तुराषाट् = त्वरया शत्रूणामभिभविता = ત્વરાએ શત્રુનો અભિભવિતા.

९ आमुष्य = चोरयित्वा = ચોરી લઇને.

सूक्त ४९.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતા—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

शंसा॑म॒हामिन्द्रं॒यस्मि॒न्विश्वा॒आकृ॒ष्टयः॑सोम॒पाःकाम॒मव्य॑न् ।
यंसु॒क्रतुं॑धि॒षणे॑विभ्वत॒ष्टंघ॒नंवृ॒त्राणां॑ज॒नय॑न्तदे॒वाः ॥ १ ॥

१० शंस॑ । म॒हाम् । इन्द्र॑म् । यस्मि॑न् । विश्वाः॑ । आ । कृ॒ष्टयः॑ । सो॒म॒ऽपाः । काम॑म् । अव्य॑न् । यम् । सु॒ऽक्रतु॑म् । धि॒षणे॒ इति॑ । वि॒भ्व॒ऽत॒ष्टम् । घ॒नम् । वृ॒त्राणा॑म् । ज॒नय॑न्त । दे॒वाः ॥ १ ॥

અ० હે હોતા ! મહાન્ ઇન્દ્રની સ્તોત્રો વડે સ્તુતિ કર. જે ઇન્દ્ર રક્ષિતા અને સર્વ મનુષ્યો, યજ્ઞાનુષ્ઠાન કરીને સોમપાન કરનારા થતા કામના કરાતા સ્વર્ગને સર્વતઃ પ્રાપ્ત કરે છે. દેવ–મનુષ્યાદિનાં ધારણકરાવનારા, વહ્ની સમર્થ ઘાવાપૃથિવી અને દેવોએ, જગત્પોષણાદિ શોભન સંકલ્પવાળા બ્રહ્મા વડે જગદાધિપત્ય વિષે સ્થાપિત મહાન્, પાપ રૂપી વૃત્રાસુરોના હન્તા જે ઇન્દ્રને ઉત્પાદન કર્યો. ૧

यंनुनकिःपृतनासुस्वराजंद्वितातरतिनृतमंहरिष्ठाम ।
इनतमःसत्वभिर्योहशूषैःपृथुज्रयाअमिनादायुर्दस्योः ॥२॥

प० यम् । नु । नकिः । पृतनासु । स्वऽराजम् । द्विता । तरति ।
नृऽतमम् । हरिऽस्थाम् । इनऽतमः । सत्वऽभिः । यः ।
ह । शूषैः । पृथुऽज्रयाः । अमिनात् । आयुः । दस्योः ॥२॥

अ० સંગ્રામો મધ્યે સ્વતેજ વડે વિરાજમાન, હરિયુક્ત રથ વિષે
વર્તનાર, બલયુદ્ધ વિષે નેતાતમ, યુદ્ધવિષે વ્યાપ્ત થઇ
સેનાને દ્વિધા કરીને વર્તનાર, જેને નિશ્ચે કોઇ પણ ઉત્તીર્ણ
કરીને ગમન કરનારો હોતો નથી તે ઇન્દ્ર, અતિશય-સેના
સ્વામી, આસપાસ બેસનાર મરુતો સહ ગમન કરતો પર
બલોને શોષણકરનાર બલ વડે યુદ્ધ પ્રતિ તીવ્રવેગવાળો
સતો, નિશ્ચે શત્રુના અન્નનો વા પ્રાણનો નાશ કરનારો છે. ૨

सहावापृत्सुतरणिर्नार्वाव्यानशीरोदसीमेहनावान ।
भगोनकारेहव्योमतीनांपितेवचारुःसुहवोवयोधाः ॥३॥

प० सहऽवा । पृत्ऽसु । तरणिः । न । अर्वा । विऽआनशिः ।
रोदसी इति । मेहनाऽवान् । भगः । न । कारे । हव्यः ।
मतीनाम् । पिताऽइव । चारुः । सुऽहवः । वयःऽधाः ॥३॥

अ० બલવાન્ અશ્વ જેમ શત્રુબલને તરી જાય તેમ જે ઇન્દ્ર
બલવાન્—સંગ્રામો વિષે શત્રુઓને ઉત્તીર્ણ કરનાર છે. દ્યાવા-
પૃથિવીને વ્યાપ્ત કરતો ધનવાન્ ઇન્દ્ર, યજ્ઞાદિ વિષે પૂષા
દેવની પેરે હવનીય, સ્તોતાઓનો વા સ્તુતિઓનો પાલયિતા,
કમનીય, સુષ્ઠુ—આહ્વાન—યુક્ત અન્નદાતા છે. ૩

धर्ता दिवो रजसस्पृष्ट ऊर्ध्वो रथो न वायुर्वसुभिर्नियुत्वान् ।
क्षपां वस्ता जनिता सूर्यस्य विभक्ता भागं धिषणेव वाजम् ॥४॥

प० धर्ता । दिवः । रजसः । पृष्टः । ऊर्ध्वः । रथः । न ।
वायुः । वसुऽभि । नियुत्वान् । क्षपाम् । वस्ता । जनिता ।
सूर्यस्य । विऽभक्ता । भागम् । धिषणाऽइव । वाजम् ॥४॥

अ० તે ઇન્દ્ર, દ્યુલોક અને અન્તરિક્ષનો ધારક, રથની પેરે-ઉર્ધ્વગન્તા, સહાયતાએ કરીને નિવાસકરનાર મરૂતો વડે સહાયમાન, વહ્ની નિયુત્ નામની ઘોડીઓ વડે સંપન્ન, રાત્રિને આચ્છાદન કરતો, સૂર્યનો જનિતા–જનયિતા, તથા આદ્ય પુરૂષોની વાણી, 'આનું આટલું' એમ વિભાગ કરે તેમ ભજનીય કર્મફલ રૂપ અન્નનો વિભકતા છે. ४

(ઋચા ૫ મી માટે જુઓ સૂ० ૩૦–૨૨.)

इतितृतीयस्यतृतीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

सूक्त ४९.

१ अश्यन् = प्राप्नुवन्ति = પ્રાપ્ત કરે છે.
२ धिषणे = देवमनुष्यादीनांधारयित्र्यौ यद्वा प्रगल्भे = દેવ મનુષ્યાદિનાં ધારણ કરનાર વા સમર્થ.
३ विभ्वतष्टम=विभुना ब्रह्मणा जगदाधिपत्ये स्थापितम्= બ્રહ્મા વડે જગદાધિપત્ય વિષે સ્થાપિત.
४ पृतनाषाट् = अतिशयेन सेनास्वामी ।
५ सहोभिः = परितः सीदद्भिः = આસપાસ બેસનારવડે.

६ य. = यान् गच्छन् = ગમન કરતો.
७ पृथुज्रया. = युद्ध प्रति तीव्रवेगवान् = યુદ્ધ પ્રતિ તીવ્ર વેગ વાળો
८ सहवा = बलवान् ।
९ तरणि = शत्रूनुत्तीर्य वर्तते इति=શત્રુને ઉત્તીર્ણ કરનાર
१० मेहनावान् = मिह्यते सिच्यते दीयते ऽर्थिभ्यः इति मेह॰ नंधनमूतद्वान् = ધનવાન.
११ कारे = क्रियत इति कारो यज्ञादि तस्मिन् यज्ञे = યજ્ઞ વિષે
१२ हव्य = हवनीय. ।
१३ पूष = व्यापः सर्वत्र वर्तमान
१४ यायुः = गन्ता ।
१५ धिषणा = आढ्यानाम् वाक् = આઢ્ય પુરૂષોની વાણી

सूक्त ५०.

ऋषि—વિશ્વામિત્ર દેવતા—ઇન્દ્ર; છન્દ—ત્રિષ્ટુભ્

इन्द्रः स्वाहा पिबतु यस्य सोम आगत्या तुम्रो वृषभो मरुत्वान् ।
ओरुव्यचाः पृणतामेभिरन्नैरास्य हविस्तन्वः काममृध्याः ॥१॥

५० इन्द्रः । स्वाहा । पिबतु । यस्य । सोमः । आऽगत्य ।
तुम्रः । वृषभः । मरुत्वान् । आ । उरुऽव्यचाः । पृणताम् ।
एभिः । अन्नैः । आ । अस्य । हविः । तन्वः । कामम् ।
ऋध्याः ॥ १ ॥

अ० આ ઇન્દ્રદેવ, સ્વાહાકૃત આ સોમનું પાન કરો. જેનો આ સોમ છે તે ઇન્દ્ર યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરી, કર્મ–વિઘ્નકારકોનો–હિંસક, યષ્ટાઓને–અભિમતફલનો–વર્ષક, મરૂદેવો વડે સંપન્ન, પ્રભૂતવ્યાપ્તિવાળો સતો, અમોએ દત્ત–સોમાદિ–લક્ષણ–અન્નવડે ચોમેર પૂર્ણ હો. અમોએ દત્ત હવ્યાન્ત, આ ઇન્દ્રની શરીરની પુષ્ટિ–આદિ–વિષયક–અભિલાષાને સર્વતઃ પૂર્ણ કરો. १

आतेसपर्यूजवसेयुनज्मिययोरनुप्रदिवःश्रुष्टिमावः ।
इहत्वाधेयुर्हरयःसुशिप्रपिबात्वस्यसुषुतस्यचारोः ॥ २ ॥

प० आ । ते । सपर्यू इति । जवसे । युनज्मि । ययोः । अनु । प्रदिवः । श्रुष्टिम् । आवः । इह । त्वा । धेयुः । हरयः । सुशिप्र । पिब । तु । अस्य । सुऽसुतस्य । चारोः ॥२॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! યજ્ઞપ્રતિ તારા આગમનાર્થ હું પરિચારક હરિ નામના અશ્વોને રથે યુક્ત કરું છું. પુરાતન તું જે અશ્વોના વેગનું અનુગમન કરે છે. હે શોભન–હનુવાળા–ઇન્દ્ર ! રથે–યોજિત તે અશ્વો, તુંને યજ્ઞપ્રતિ ધારણ કરો. તું સુષ્ઠુપ્રકારે અભિષુત આ કમનીય સોમનું ક્ષિપ્ર પાન કર २

गोभिर्मिमिक्षुंदधिरेसुपारमिन्द्रंज्यैष्ठ्यायधायसेगृणानाः ।
मन्दानःसोमंपपिवाँऋजीपिन्त्समस्मभ्यंपुरुधागाइषण्य ॥३॥

प० गोभिः । मिमिक्षुम् । दधिरे । सुऽपारम् । इन्द्रम् । ज्यैष्ठ्याय । धायसे । गृणानाः । मन्दानः । सोमम् । पपिवान् । ऋजीपिन् । सम् । अस्मभ्यम् । पुरुधा । गाः । इषण्य ॥३॥

અ૦ સ્તોત્ર કરનારા ઋત્વિજો, સ્તોતાઓને અભિમત–ફલ વર્ષાવવા ઇચ્છનાર, સ્તુતિઓ વડે અભિમુખ કરવાને શક્ય ઇન્દ્રને. ધનાદિ સંપત્તિ વડે શ્રેષ્ઠત્વાર્થ અને ચિરકાલપર્યંત આયુ- ધારણાર્થ ગવ્યમિશ્રિત સોમવડે ધારણ કરે છે. હે સોમવન્ ઇન્દ્ર ! તે તું મોદને પ્રાપ્ત થતો સોમપાતા સતો, અમે સ્તોતાઓ અર્થે અનેકધા અગ્નિહોત્રાદિ કર્મસિદ્ધયર્થ, ધેનુઓને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રેરિત કર. ૩

(ઋચા માટે જુઓ સૂ. ૩૦–१०–२२).

इतितृतीयस्यतृतीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

सूक्त ५०.

१ तुम्रः = कर्मविघ्नकारिणां हिंसकः = કર્મવિઘ્નકારકનો હિંસક.
२ उरुव्यचाः = प्रभूतव्याप्तिः सन् = પ્રભૂત વ્યાપ્તિવાળો સતો.
३ आप्रृणयाः = सर्वतः पूरयतु = ચોમેર પૂર્ણ હો.
४ सपर्यू = परिचारकौ = પરિચારક.
५ मवसे = यज्ञंप्रत्यागमनाय = યજ્ઞપ્રતિ આગમનાર્થ.
६ शुष्मिम = वेगम् = વેગ.
७ धेयुः = धारयन्तु = ધારણ કરો.
८ चारोः = कमनीयम् ।
९ मिमिक्षुम् = वर्षितुम् = વર્ષાવવા.
१० इषण्य = प्रेरय = પ્રેરિત કર.

सूक्त ५१.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—ઇન્દ્ર; છન્દઃ—૧-૩ જગતી, ૪-૯ ત્રિષ્ટુભ્; ૧૦-૧૨ ગાયત્રી.

चर्षणीधृतंमघवानमुक्थ्यमिन्द्रंगिरोबृहतीरभ्यनूषत ।
वावृधानंपुरुहूतंसुवृक्तिभिरमर्त्यंजरमाणंदिवेदिवे ॥ १ ॥

प० चर्षणिऽधृतम् । मघऽवानम् । उक्थ्यम् । इन्द्रम् । गिरः । बृहतीः । अभि । अनूषत । ववृधानम् । पुरुऽहूतम् । सुवृक्तिऽभिः । अमर्त्यम् । जरमाणम् । दिवेऽदिवे ॥ १ ॥

अ० અમારી સ્તુતિ રૂપી પ્રભૂત વાણીઓ, અભિમત ફલના દાનવડે મનુષ્યોના પોષક મહા બલના ધારક, ધનવંત, સ્તોત્રોવડે પ્રશંસનીય, બલધનાદિસંપત્તિએ પ્રતિક્ષણે વર્ધમાન, સ્તોતાઓ વડે બહુવાર આહૂત, મરણધર્મરહિત, શોભનસ્તુતિ-વાક્યો વડે પ્રત્યેક દિવસ સ્તવન કરાતા આ ઇન્દ્રની સર્વતઃ સ્તુતિ કરો. ૧

शतक्रतुमर्णवंशाकिनंनरंगिरोमइन्द्रमुपयन्तिविश्वतः ।
वाजसनिंपूर्भिदंतूर्णिमप्तुरंधामसाचमभिषाचंस्वर्विदम् ॥ २ ॥

प० शतऽक्रतुम् । अर्णवम् । शाकिनम् । नरम् । गिरः । मे । इन्द्रम् । उप । यन्ति । विश्वतः । वाजऽसनिम् । पूःऽभिदम् । तूर्णिम् । अप्ऽतुरम् । धामऽसाचम् । अभिऽसाचम् । स्वःऽविदम् ॥ २ ॥

અ० મારી સ્તુતિરૂપી વાણીઓ, સેંકડો યજ્ઞવાળા, પર્જન્યસ્વરૂપે ઉદકવંત, જે વડે ઇન્દ્ર શક્ત થાય તે મરૂતો વડે યુક્ત, સર્વ જગતના નેતા, અન્નદાતા, શત્રુપુરીઓના ભેત્તા, યુદ્ધપ્રતિ શીઘ્ર ગમનકરનાર, જળના પ્રેરક, તેજનું સેવન કરનાર, યજ્ઞા અર્થી મનુષ્યોને ધન સહ યોજયિતા, શત્રુનો અભિભવિતા, સ્વર્ગસંભાક તે ઇન્દ્ર પ્રતિ સર્વતઃ ગમન કરો ૨

आकरेवसोर्जरितापनस्यतेनेहसस्तुभइन्द्रोदुवस्यति ।
विवस्वंतःसदनआहिपिप्रियेसत्रासाहमभिमातिहनंस्तुहि ॥३॥

प० आऽकरे । वसोः । जरिता । पनस्यते । अनेहसः । स्तुभः । इन्द्रः । दुवस्यति । विवस्वतः । सदने । आ । हि । पिप्रिये । सत्राऽसहम् । अभिमातिऽहनम् । स्तुहि ॥ ३ ॥

અ० શત્રુઓના નાશ કરનાર ઇન્દ્રની સ્તુતિ, યુદ્ધ વિષે સર્વોત્તમ વડે કરાય છે. યજ્ઞા, અભિમુખસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરનાર શત્રુના નાશ કરનારા ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરાય છે. તે ઇન્દ્ર, પાપરહિત સ્તુતિની પરિચર્યા કરે છે. અર્થાત્ તેમનું ફલ અર્પણ કરીને પૂજિત કરે છે. તે ઇન્દ્ર અગ્નિહોત્રાર્થ વિશેષે વસનારા વા હવિષ્મંત યજનારાના ગૃહ વિષે સોમપાનાદિવડે નિશ્ચે અત્યન્ત પ્રસન્ન થાય છે. હે વિશ્વામિત્ર ! શત્રુઓના સત્યમેવ અભિભવ કરનાર, યજ્ઞા મરૂતો સહ શત્રુઓના અભિભવિતા, શત્રુઓના હણનારા ઇન્દ્રની સ્તુતિ કર. ૩

नृणामुंत्स्वान्तसंगीर्भिरुक्थैरभिप्रवीरमर्चताप्रबाधः ।
संसहसेपुरुमायोजिहीतेनमोअस्यप्रदिवएकईशे ॥ ४ ॥

प० नृणाम् । ऊँ इति । त्वा । नृऽतमम् । गीःऽभिः । उक्थैः । अभि । प्र । वीरम् । अर्चत । सऽबाधः । सम् । सहसे । पुरुऽमायः । जिहीते । नमः । अस्य । प्रऽदिवः । एकः । ईशे ॥ ४ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! મનુષ્યોના શ્રેષ્ઠનેતા સામર્થ્યોપેત તૂને, સ્તુતિઓ અને શસ્ત્રો વડે પ્રકર્ષપણે અર્ચન કરે છે. અનેક પરાક્રમવાળો તે ઇન્દ્ર બલાર્થ ગમનોદ્યમ કરે છે. પુરાતન અસહાય તે ઇન્દ્ર, આ હવિર્લક્ષણ અન્નનો નિયંતા છે. યષ્ટા આ સર્વ જગતનો નિયંતા છે. ઇન્દ્રને નમસ્કાર હો. ४

पूर्वीरस्यनिष्षिधोमर्त्येषुपुरूवसूनिपृथिवीबिभर्ति ।
इन्द्रायद्यावओषधीरुतापोरयिंरक्षन्तिजीरयोवनानि ॥५॥१५॥

प० पूर्वीः । अस्य । निःऽसिधः । मर्त्येषु । पुरु । वसूनि । पृथिवी । बिभर्ति । इन्द्राय । द्यावः । ओषधीः । उत । आपः । रयिम् । रक्षन्ति । जीरयः । वनानि ॥५॥१५॥

अ० મનુષ્યો મધ્યે આ ઇન્દ્રનાં અનુશાસનો, હિતોપદેશાદિ વડે નાનાપ્રકારનાં હોય છે. પૃથિવી, શાસક-તે-ઇન્દ્રાર્થ અનેક ધનોને અન્તર્ધારણ કરે છે. દ્યુલોક, ઔષધિઓ, આપોજળ, મનુષ્યો અને વૃક્ષો સર્વે, ઇન્દ્રની આજ્ઞા વડે ઉપભોગ, યોગ્ય ધનનું રક્ષણ કરે છે. ५ (१५)

इतितृतीयस्यतृतीयेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

तुभ्यंब्रह्माणिगिरइन्द्रतुभ्यंसत्रादधिरेहरिवोजुपस्व ।
बोध्यापिरवंसोनूतनस्यसखेवसोजरितृभ्योवयोधाः ॥ ६ ॥

प० तुभ्यम् । ब्रह्माणि । गिरः । इन्द्र । तुभ्यम् । सत्रा । दधिरे । हरिऽवः । जुपस्व । बोधि । आपिः । अवसः । नूतनस्य । सखे । वसो इति । जरितृऽभ्यः । वयः । धाः ॥ ६ ॥

अ० हे अश्ववन् ઇन्द्र ! ऋत्विजो, त्वदर्थं स्तोत्रो अने स्तुतिओने अवश्य धारण करे छे तेनुं सेवन कर सर्वना वासयिता सखिभूत हे ઇन्द्र ! व्याप्त-तू, त्वदर्थं देवाता नवतर अन्नलक्षण हविने जाण तू अमे-स्तोताओने अन्न दे ६

*इन्द्रंमरुत्वइहपाहिसोमंयथाशार्यातेअपिबःसुतस्य ।
तवप्रणीतीतवशूरशर्मन्नाविवासन्तिकवयःसुयज्ञाः ॥ ७ ॥

प० इन्द्र । मरुत्वः । इह । पाहि । सोमम् । यथा । शार्याते । अपिबः । सुतस्य । तव । प्रऽनीती । तव । शूर । शर्मन् । आ । विवासन्ति । कवयः । सुऽयज्ञाः ॥ ७ ॥

अ० हे मरुतो वडे युक्त ઇन्द्र ! जे तें पूर्वे शर्यातिना पुत्रे यज्ञ करतां अभिषुत सोमनुं पान कर्युं तेम अमारा यज्ञ विषे सोमपान कर हे शूरा ઇन्द्र ! तारा निर्दोषस्थान विषे स्थित, सुष्ठु प्रकारे यज्ञ करेला मेधावी यजनाराओ, तारा हव्यार्जनना प्रापण वडे तूने ज चोमेर परिचर्या करे छे ७

---

* (आत्मार्थंयूपपाणेषुलिङ्गस्तिशार्यातस्यप्रभूता॰ येषुमन्दस ऋ स १-४-११)

सवांवशानइहपाहिसोमंमरुद्भिरिन्द्रसखिभिःसुतंनः ।
जातंयत्त्वापरिदेवाअभूषन्महेभरायपुरुहूतविश्वे ॥ ८ ॥

प० सः । वावशानः । इह । पाहि । सोमम् । मरुत्ऽभिः ।
इन्द्र । सखिऽभिः । सुतम् । नः । जातम् । यत् । त्वा ।
परि । देवाः । अभूषन् । महे । भराय । पुरुऽहूत ।
विश्वे ॥ ८ ॥

अ० हे इन्द्र ! सोमरसनी कामना करनारो तूं, अभिभूत, मरुतो–
सहित अमारा आ यज्ञविषे अभिषुतसोमनुं पान कर
हे बहुवडे–आहूत–इन्द्र ! सर्वदेवो, सोमपानवडे–प्रबल–
संपन्न–तूंने, महान् संग्रामार्थ सर्वतः अलंकृत करे छे. ८

अप्स्तूर्येमरुतआपिरेषोमन्दन्निन्द्रमनुदातिवाराः ।
तेभिःसाकंपिबतुवृत्रखादःसुतंसोमंदाशुषःस्वेसधस्थे ॥ ९ ॥

प० अप्ऽतूर्ये । मरुतः । आपिः । एषः । अमन्दन् । इन्द्रम् ।
अनु । दातिऽवाराः । तेभिः । साकम् । पिबतु । वृत्रऽ-
खादः । सुतम् । सोमम् । दाशुषः । स्वे । सधऽस्थे ॥९॥

अ० हे मरुतो ! जे आ इन्द्र आपोजळना प्रेरणपरत्वे तमारो
सखा मतो वर्ते छे ते वरणीय बळवाळा वा धनवाळा
इन्द्रने, बळ वा धन अर्पणकरेला मरुतो हर्षित करे छे.
वृत्रहिंसक ते इन्द्र, ते मरुतो सहित हव्यान्न देनारा,
यजनाराना गृहविषे अभिषुत सोमनुं पान करो. ९

इदंह्यन्वोजसासुतंराधानांपते ।
पिबात्वस्यगिर्वण ॥ १० ॥

प० इदम् । हि । अनु । ओजसा । सुतम् । राधानाम् । पते ।
पिब । तु । अस्य । गिर्वण ॥ १० ॥

अ० हे धनोना स्वामिन् ! गिराओवडे वननीय हे ईन्द्र ! उद्देशा
नुक्रमे बळवडे पाषाणोथी अभिषुत आ सोमनुं तू निश्चे
क्षिप्र पान कर १०

यस्तेअनुस्वधामसत्सुतेनियच्छतन्वम् ।
सत्वाममत्तुसोम्यम् ॥ ११ ॥

प० य । ते । अनु । स्वधाम् । असत् । सुते । नि । यच्छ ।
तन्वम् । स । त्वा । ममत्तु । सोम्यम् ॥ ११ ॥

अ० हे इन्द्र ! त्वदर्थं जे सोम, अन्नने अनुसरी पाषाणोवडे
अभिषुत होय छे ते तैयार सते, स्वकीय शरीरने प्रेरित कर
ते सोम, सोमार्ह-तूने मोद प्राप्त करावो ११

प्रतअश्नोतुकुक्ष्योःप्रेन्द्रब्रह्मणाशिरः ।
प्रबाहूशूरराधसे ॥ १२ ॥

प० प्र । ते । अश्नोतु । कुक्ष्यो । प्र । इन्द्र । ब्रह्मणा ।
शिरः । प्र । बाहू इति । शूर । राधसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

अ० हे इन्द्र ! ते सोम, तारी उभयकुक्षिओ विषे प्रकर्षपणे व्याप्त
हो स्तोत्रवडे सहित ते सोम, तारा शरीरने प्रकर्षपणे व्याप्त
हो हे शूर देव ! धनार्थं तारा बाहुओने पण व्याप्त हो १२

इतितृतीयस्यतृतीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

सूक्त ५१.

१ चर्षणिधृतम् = आकृष्यते अनेन सर्वमिति चर्षणिबल तद्धारकम् = બળધારક.

२ शाकिनम् = शक्नोत्येभिरिन्द्रइतिशाकाः सहायभूताः मरुतः तद्वन्तम् = મરુતો વડે યુક્ત.

३ वाजसनिम् = अन्नदातारम् = અન્નદાતા.

४ अप्तुरम् = अपांप्रेरकम् = જળના પ્રેરક.

५ धामसाचम् = तेजोभजमानं यद्वा धन धामतदर्थिभिः सहयोजयितारम = તેજસેવી; અથવા, અર્થી મનુષ્યોને ધન સહ યોજયિતા

६ अभिषाचम् = शत्रूणामभिभवितारम् = શત્રુના અભિભવિતા.

७ आकरे = आकीर्यंतेयुद्धार्थंधनमत्रेत्याकरोयुद्धं तस्मिन् = યુદ્ધ વિષે.

८ अनेहसः = अपापाः ।

९ दुवस्यति = परिचरति = પરિચર્યા કરે છે.

१० सत्रासहम् = सत्यमेवशत्रूणामभिभवितारम् = શત્રુના સત્યમેવ અભિભવ કરનાર.

११ अभिमातिहनम् = शत्रूणां हन्तारम् = શત્રુઓના હણનારા.

१२ पुरुमायः = बहुकर्मा = અનેક પરાક્રમવાળો.

१३ सबाधः = रक्षोघ्नमंत्रोच्चारणेनतद्विषयबाधया सह वर्तन्ते इति सबाधः । = ઋત્વિજો.

१४ प्रदिव = पुरातनः । -

१५ निष्षिधः = अनुशासनानि = અનુશાસનો.

१६ जीरयः – जीर्यन्ते इति जीरयः मनुष्याः = મનુષ્યો.

१७ आपिः = व्याप्तः ।
१८ अयसः = अन्नलक्षणं हविः ।
१९ शर्मन् = शर्मणि निर्बाधस्थाने = निर्बाध स्थान विषे.
२० भराय = ह्रियन्तेयोधानामायूंष्यत्रेतिभरःसंग्रामः तस्मै = संग्रामार्थं.
२१ प्रनीति = प्रणयन-प्रापण वडे.
२२ आपिः = सखा ।
२३ दातिवाराः = वारोवरणीयं बलंधनं वादत्तबलाः दत्तधना वा = वरणीय બલ વા ધનવાળા.

सूक्त ५२.

ऋषि—વિશ્વામિત્ર, દેવતા—ઇન્દ્ર; છન્દ—૧-૪ ગાયત્રી, ૫ ત્રિષ્ટુભ્, ૬ જગતી, ૭-૮ ત્રિષ્ટુભ્.

धानावन्तंकरम्भिणमपूपवन्तमुक्थिनम् ।
इन्द्रप्रातर्जुषस्वनः ॥ १ ॥

प० धानाऽवन्तम् । करम्भिणम् । अपूपऽवन्तम् । उक्थिनम् । इन्द्र । प्रातः । जुषस्व । नः ॥ १ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! ભૃષ્ટયવ-સંપન્ન, દધિમિશ્ર-સક્તુ (સાથુ)-યુક્ત, સવનીય પુરોડાશ વડે યુક્ત, સ્તોત્રસંપન્ન અમારા આ સોમનું પ્રાતઃસવન વિષે સેવન કર. १

पुरोळाशंपचत्यंजुषस्वेन्द्रागुरस्वच ।
तुभ्यंहव्यानिसिस्रते ॥ २ ॥

प० पुरोळाशम् । पचत्यम् । जुषस्व । इन्द्र । आ । गुरस्व ।
च । तुभ्यम् । हव्यानि । सिस्रते ॥ २ ॥

अ० हे ईन्द्र ! पचवामां रूडा એवा पुरोडाशादि-हव्याननुं तुं सेवन કર. पुरोडाशना भक्षणार्थ उद्यम કર. હવનયોગ્ય पुरोडाशादि हव्यान्न, त्वदर्थ आहवनीयाग्नि प्रति प्रयाणु करे छे तेनुं सेवन કર. २

पुरोळाशंचनोघसोजोषयासेगिरश्चनः ।
वधूयुरिवयोषणाम् ॥ ३ ॥

प० पुरोळाशम् । च । नः । घसः । जोषयासे । गिरः । च ।
नः । वधूयुःऽइव । योषणाम् ॥ ३ ॥

अ० हे ईन्द्र ! અમારા पुरोडाशनुं भक्षण કર. સ્ત્રીકામનાવાળો મનુષ્ય ભજનીય યુવતિનું સેવન કરે તેમ અમારી સ્તુતિરૂપી ગિરાનું સેવન કર. ३

पुरोळाशंसनश्रुतप्रातःसावेजुषस्वनः ।
इन्द्रक्रतुर्हितेबृहन् ॥ ४ ॥

प० पुरोळाशम् । सनत्ऽश्रुत । प्रातःऽसावे । जुषस्व । नः ।
इन्द्र । क्रतुः । हि । ते । बृहन् ॥ ४ ॥

अ० પુરાણતાએ પ્રસિદ્ધ હે ઇન્દ્ર ! પ્રાતઃસવન વિષે આ પુરોડાશનું
તું સેવન કર. તારૂં પરાક્રમ નિશ્ચે મહાન્ છે. ४

माध्यंन्दिनस्यसवनस्यधानाः पुरोळाशमिन्द्रकृष्वेहचारुम् ।
प्रयत्स्तोताजरितातूर्णयर्थोवृषायमाणउपगीर्भिरीट्टे ॥५॥१७॥

प० माध्यंन्दिनस्य । सवनस्य । धानाः । पुरोळाशम् । इन्द्र ।
कृष्व । इह । चारुम् । प्र । यत् । स्तोता । जरिता ।
तूर्णिऽअर्थः । वृषऽयमाणः । उप । गीःऽभिः । ईट्टे ॥५॥१७

अ० હે ઇન્દ્ર ! મધ્યન્દિને હોનાર સવન સંબંધી અક્ષયવોને
(ભુંજેલા જવને) અને કમનીય પુરોડાશને ભક્ષણ કરીને
સંસ્કૃત-શુદ્ધ કર તારૂં પરિચરણ કરનારો, તૂને સ્તવન કરવા
પ્રતઉત ત્વરિત ગમનવાળો સ્તોતાજન વૃષની પેઠે આચરતો
સ્તુતિરૂપી વાણીવડે તારી સમીપ પ્રકર્ષપણે સ્તુતિ કરે ત્યારે
તૂં પુરોડાશાદિ હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. ५

इतितृतीयस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ १७ ॥

तृतीयेधानासवनेपुरुष्टुतपुरोळाशमाहुतंमामहस्वनः ।
ऋभुमन्तंवाजवन्तंत्वाकवेप्रयस्वन्तउपशिक्षेमधीतिभिः ॥ ६ ॥

प० तृतीये । धानाः । सवने । पुरुऽस्तुत । पुरोळाशम् ।
आऽहुतम् । ममहस्व । नः । ऋभुऽमन्तम् । वाजऽवन्तम् ।
त्वा । कवे । प्रयस्वन्तः । उप । शिक्षेम । धीतिऽभिः ॥६॥

અ० ભકુ સ્તોતાઓ વડે સ્તુત હે ઇન્દ્ર ! તૃતીય સવન વિષે અમારા ભૃષ્ટયવોને અને હોમેલા પુરોડાશને ભક્ષણ વડે પૂજિત-સેવન-કર. હે સર્વજ્ઞ ઇન્દ્ર ! હવ્યાન્નને સંભૃત-સજ્જ-કરનારા-અમે, ઋભુદેવો વડે યુક્ત, સુધન્વાપુત્ર-વાજ-યુક્ત તૂને, સ્તુતિઓ વડે સમીપે પરિચર્યા કરીએ છીએ. ६

*पूषण्वते॑ ते चकृमा कर॒म्भं हरि॑वते॒ हर्य॑श्वाय धा॒नाः ।
अ॒पू॒पम॑द्धि॒ सग॑णो म॒रुद्भिः॒ सोमं॑ पिब वृत्रहा शूर वि॒द्वान् ॥ ७ ॥

१० पूषण्ऽवते॑ । ते॒ । च॒कृ॒म॒ । क॒र॒म्भम् । हरि॑ऽवते । हरि॑ऽअश्वाय । धा॒नाः । अ॒पू॒पम् । अ॒द्धि॒ । सऽग॑णः । म॒रुत्ऽभिः॑ । सोम॑म् । पि॒ब॒ । वृ॒त्र॒ऽहा । शू॒र॒ । वि॒द्वान् ॥ ७ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! પૂષા નામના અન્દન્તક દેવવડે યુક્ત તૂં, તેના ભક્ષણાર્થ અમે કરભડા (દધિમિશ્ર સક્તુ) બનાવીએ છીએ. હરિ નામના અશ્વવડે સંપન્ન તૂં, તેના ભક્ષણાર્થ અમે ભુંજેલા યવ તૈયાર કરીએ છીએ. મરુતો સહિત ગણયુક્ત તૂં, પુરોડાશ ભક્ષણ કર. હે અસહાય ઇન્દ્ર ! વૃત્રહન્તા, સર્વ જગતનો જાણનારો તૂં સોમપાન કર. ७

प्रति॑ धा॒नाः भ॑रत॒ तूय॑मस्मै पुरो॒ळाशं॑ वी॒रत॑माय नृ॒णाम् ।
दि॒वेदि॑वे स॒दृशी॑रिन्द्र॒ तुभ्यं॒ वर्ध॑न्तु त्वा सो॒मपे॑याय धृष्णो ॥८॥१८॥

---

* (प्रसतामभ्याधिमुचेदशोणादिवेदिवेसदृशीरद्धो-
धाना ऋ. सं. ३ २-१७)

प० प्रति । धानाः । भरत । तूयम् । अस्मै । पुरोळाशम् । वीरऽतमाय । नृणाम् । दिवेऽदिवे । सदृशीः । इन्द्र । तुभ्यम् । वर्धन्तु । त्वा । सोमऽपेयाय । धृष्णो इति ॥८॥१८

भा० હે અધ્વર્યુ આદિ મનુષ્યો ! આ ઇન્દ્રાર્થે હવ્યાન્નાદિક ભૃષ્ટયવોને સંપાદન કરો. નરો મધ્યે શ્રેષ્ઠ વીર ઇન્દ્રાર્થે પુરોડાશ સંપાદન કરો. શત્રુઓના અભિભવનશીલ હે ઇન્દ્ર ! તુ અર્થે એક પ્રકારની જ સ્તુતિ કરાય છે. તે સ્તુતિઓવડે તુને સોમપાનાર્થે ઉત્સાહવડે પ્રવૃદ્ધ કરો. ૮

इतितृतीयस्यतृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

सूक्त ५२.

१ करंभिणम् = करंभोदधिमिश्र सक्तव तद्वन्तम् = દધિમિશ્ર સક્તુયુક્ત

२ अपूपवन्तम = सवनीय पुरोडाशोपेतम् = સવનીય પુરોડાશ વડે યુક્ત

३ पचत्यम् = पचने साधुम = પચવામાં રૂડો

४ गुरस्व = भक्षणार्थं उद्यमं कुरु = ભક્ષણાર્થે ઉદ્યમ કર.

५ धस = भक्षय = ભક્ષણ કર.

६ वधूयु = स्त्रीकाम. ।

७ सनश्रुत = પુરાતન વા પ્રસિદ્ધ

८ तूर्णयर्थं = त्वास्तोतुं इत स्तत त्वरितगमन = તૂને સ્તુતિ કરવા ધતઉગ ત્વરિત ગમનવાળો

९ ममद्दस्व = भक्षणेन मद्दय = ભક્ષણવડે સેવન કર

१० तूयम् = क्षिप्रम ।

सूक्त ५३.

ઋષિઃ-વિશ્વામિત્ર; દેવતાઃ—૧ ઇન્દ્રાપર્વત, ૨-૧૪ ઇન્દ્ર, ૧૫-૧૬ વાયૂ, ૧૭-૨૦ રથાંગ, ૨૧-૨૪ ઇન્દ્ર; છન્દઃ-૧-૯, ૧૧, ૧૪, ૧૫ ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ત્રિષ્ટુભ્, ૧૦, ૧૬ જગતી, ૧૨, ૨૦, ૨૨ અનુષ્ટુભ્, ૧૩ ગાયત્રી, ૧૮ બૃહતી.

इन्द्रापर्वता बृहता रथेन वामीरिष आ वहतं सुवीराः ।
वीतं हव्यान्यध्वरेषु देवा वर्धेथां गीर्भिरिळया मदन्ता ॥ १ ॥

प० इन्द्रापर्वता । बृहता । रथेन । वामीः । इषः । आ । वहतम् । सुवीराः । वीतम् । हव्यानि । अध्वरेषु । देवा । वर्धेथाम् । गीःऽभिः । इळया । मदन्ता ॥ १ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર તથા પર્વત ! મહાન્ રથવડે આગમન કરીને વનનીય શોભનપુત્રો-યુક્ત-અન્નોઃ અમો અર્થે ધારણ-અર્પણ કરો. હે દ્યોતમાન દેવો ! અમારા યજ્ઞો વિષે હવન-યોગ્ય પુરોડાશાદિનું ભક્ષણ કરો. હવ્યાન્નવડે હર્ષને પામનાર તમે, અમારી સ્તુતિરૂપી વાણીઓવડે સમૃદ્ધ હો. ૧

तिष्ठा सु कं मघवन्मा परा गाः सोमस्य नु त्वा सुषुतस्य यक्षि ।
पितुर्न पुत्रः सिचमा रभे त इन्द्र स्वादिष्ठया गिरा शचीवः ॥ २ ॥

प० तिष्ठ । सु । कम् । मघऽवन् । मा । परा । गाः । सोमस्य । नु । त्वा । सुऽसुतस्य । यक्षि । पितुः । न । पुत्रः । सिचम् । आ । रभे । ते । इन्द्र । स्वादिष्ठया । गिरा । शचीऽवः ॥ २ ॥

અ० હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! આ યજ્ઞ વિષે સુખે કેટલોક કાલ સ્થિત હો. અમારા યજ્ઞમાંથી મ ગમન કર. સુષ્ઠુ પ્રકારે અભિષુત સોમવડે હું તૂને શીઘ્ર યજન કરૂં છું. હે શક્તિમાન્ ઇન્દ્ર ! પુત્ર મધુરી વાણીવડે પિતાના વસ્ત્રને ખેંચે તેમ હું સ્વાદુતર વાણીવડે તારા વસ્ત્રના છેડાને ગ્રહણ કરૂં છું. ૨

शंसावाध्वर्योप्रतिमेगृणीहीन्द्रायवाहःकृणवावजुष्टम् ।
एदंबर्हिर्यजमानस्यसीदाथांचभूदुक्थमिन्द्रायशस्तम् ॥ ३ ॥

प० शंसाव । अध्वर्यो इति । प्रति । मे । गृणीहि । इन्द्राय । वाहः । कृणवाव । जुष्टम् । आ । इदम् । बर्हिः । यजमानस्य । सीद । अथ । च । भूत् । उक्थम् । इन्द्राय । शस्तम् ॥ ३ ॥

અ० હે અધ્વર્યુ ! આપણે સ્તુતિ ગાઇએ. હે હોતા ! તૂં જ શંસન કરે છે. હું કેમ શંસન કરૂં ? તૂ મને ઉત્સાહજનક પ્રતિગર ? આપણે ઇન્દ્રાર્થે પ્રીતિયુક્ત સ્તોત્ર સંપાદન કરીએ. તૂં યજનારના આ દર્ભાસન ઉપર બેસ અનન્તર, ઇન્દ્રાર્થે આપણા વડે કરાતું સ્તોત્ર પ્રશસ્ત હો. ૩

जायेदस्तंमघवन्त्सेदुयोनिस्तदित्त्वायुक्ताहरयोवहन्तु ।
यदाकदाचसुनवामसोममग्निष्ट्वादूतोधन्वात्यच्छ ॥ ४ ॥

प० जाया । इत् । अस्तम् । मघवन् । सा । इत् । ऊँ इति । योनिः । तत् । इत् । त्वा । युक्ताः । हरयः । वहन्तु ।

य॒दा । क॒दा । च॒ । सु॒नवा॑म । सोम॑म् । अ॒ग्निः । त्वा । दू॒तः । ध॒न्वा॒ति॒ । अच्छ॑ ॥ ४ ॥

अ० हे धनवन् इन्द्र ! गृह जायानी पेरे होय छे. ते जाया ज पुरुषना मिश्रणस्थान रूपे छे. ते गृह विषेज, युक्त अश्वो तूंने वहन करो अमे तो यदाकदा सोमाभिषव करीए त्यारे अमोए प्रहित-स्थापेल अग्नि तारी अभिमुखे प्रयाण करो. ४

परा॑याहिमघवन्ना॒चया॒हीन्द्र॑भ्रातरुभ॒यत्रा॑तेअर्थ॑म् ।
यत्रा॒रथ॑स्यबृ॒हतो॑नि॒धानं॑वि॒मोच॑नंवा॒जिनो॒रास॑भस्य ॥५॥१९॥

१० परा॑ । या॒हि॒ । म॒घ॒ऽव॒न् । आ । च॒ । या॒हि॒ । इ॒न्द्र॒ । भ्रा॒त॒रिति॑ । उ॒भ॒यत्र॑ । ते॒ । अर्थ॑म् । यत्र॑ । रथ॑स्य । बृ॒ह॒तः । नि॒ऽधान॑म् । वि॒ऽमोच॑नम् । वा॒जिनः॑ । रास॑भस्य ॥५॥१९॥

अ० हे धनवन् ईन्द्र ! तूं अमारा देवयजनथी परांग्मुख थइ गृह प्रति गमन कर. अथवा देवयजन प्रति आगमन कर. हे भ्राता-पोषक ! उभयत्र तारो प्रयोजन रहेलो छे. तत्र जाया छे. अत्र सोम छे. (प्रयोजनांतर कहे छे -) गृह प्रति गमन परत्वे महान् रथ उपर अवस्थान ते प्रयोजन छे. अत्रस्थिति विषे रासभ-हेषारवकरनार-अश्वना रथथी विमोचन ते प्रयोजन छे. ५

- इतितृतीयस्यतृतीयेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अपाःसोममस्तमिन्द्रप्रयाहिकल्याणीर्जायासुरणंगृहेते ।
यत्रारथस्यबृहतोनिधानंविमोचनंवाजिनोदक्षिणावत ॥ ६ ॥

प० अपाः । सोमम् । अस्तम् । इन्द्र । प्र । याहि । कल्याणीः । जाया । सुऽरणम् । गृहे । ते । यत्र । रथस्य । बृहतः । निऽधानम् । विऽमोचनम् । वाजिनः । दक्षिणाऽवत् ॥ ६ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! અહીંજ સોમપાન કર. ગૃહ ગતિ પ્રકર્ષપણે પ્રયાણ કર. તારા ગૃહ વિષે મંગલકારિણી જાયા શચી વિદ્યમાન છે. તારા ગૃહ વિષે શોભન–ગીતાદિ–ધ્વનિ હોય છે. યદ્વા, સુરમણીયપણે ગૃહ વિષે જાયા સ્થિત હોય છે યત્ર ગૃહ પ્રતિ ગમન પરત્વે મહાન્ રથનું ઉપરિનિધાન–અવસ્થાન, તે પ્રયોજન છે અત્રસ્થિતિ પરત્વે રથે–યોજિત–અશ્વોને વિમોચન કરવા, તથા ખાનપાનાદિ વડે દક્ષિણાસંપન્ન કરવા તે પ્રયોજન છે. ૬

इमेभोजाअंगिरसोविरूपादिवस्पुत्रासोअसुरस्यवीरा ।
विश्वामित्रायददतोमघानिसहस्रसावेप्रतिरन्तआयुः ॥ ७ ॥

प० इमे । भोजाः । अंगिरसः । विऽरूपाः । दिवः । पुत्रासः । असुरस्य । वीराः । विश्वामित्राय । ददतः । मघानि । सहस्रऽसावे । प्र । तिरन्ते । आयुः ॥ ७ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! યાગ કરનારા ક્ષત્રિયોના યજક મેધાતિથી પ્રભૃતિ આંગિરસ ગોત્રના નાના રૂપ ઋષિઓ અને દેવોથી પણ બલવાન રૂદ્રના બલવત પુત્રો મરૂતો સર્વેય અશ્વમેધ વિષે હું–વિશ્વા-

મિત્રને મદનીય ધનો અર્પણ કરતા, અન્ન વા આયુષ્યને પ્રકર્ષપણે વધારે છે. ૭

*रूपंरूपंमघवाबोभवीतिमायाःकृण्वानस्तन्वंपरिस्वाम् ।
त्रिर्यद्दिवःपरिमुहूर्तमागात्स्वैर्मन्त्रैरनृतुपाऋतावा ॥ ८ ॥

प० रूपमरूपम् । मघवा । बोभवीति । मायाः । कृण्वानः । तन्वम् । परि । स्वाम् । त्रिः । यत् । दिवः । परि । मुहूर्तम् । आ । अगात् । स्वैः । मन्त्रैः । अनृतुपाः । ऋतवा ॥ ८ ॥

अ० ધનવાન્ ઇન્દ્ર, જે જે રૂપની કામના કરે છે તે તે રૂપાત્મક તે થાય છે માયાને સંપાદન કરતો તે પોતાના શરીરમાંથી નાનાવિધ શરીરોને નિર્માણ કરે છે, યદ્વા પોતાના શરીરને નાના વિધ રૂપોપેત કરે છે. સ્વકીય સ્તુતિલક્ષણ વાક્યોવડે આહૂત, ઋતુવિનાપણ સોમપાન કરનાર સત્યવાન્ ઇન્દ્ર, સ્વર્ગલોકથી એકજ મુહૂર્ત વિષે નાનાદેશવર્તિ યજ્ઞો મધ્યે ત્રણે સવનોમાં આગમન કરે છે. ૮

महाँऋषिर्देवजादेवजूतोस्तभ्नात्सिन्धुमर्णवंनृचक्षाः ।
विश्वामित्रोयदवहत्सुदासमप्रियायतकुशिकेभिरिन्द्रः ॥ ९ ॥

प० महान् । ऋषिः । देवऽजाः । देवऽजूतः । अस्तभ्नात् । सिन्धुम् । अर्णवम् । नृऽचक्षाः । विश्वामित्रः । यत् । अवहत् । सुऽदासम् । अप्रियायत । कुशिकेभिः । इन्द्रः ॥ ९ ॥

* (इन्द्रोमायाभिःपुरुरूप. ऋ सं. ४-७-३३)।

अ० तपेकरीने-अतिशयित-सामर्थ्यवान्, अतीन्द्रियार्थ—द्रष्टा, द्योतमान तेजेनो जनयिता, तेजवडे आकृष्ट, कर्मनेताओनो उपद्रष्टा ते विश्वामित्र, उदकवंत सिन्धु-विपाट् तथा शुतुद्री नदीने-विरुद्ध वेगवाळी करी. ते विश्वामित्र ऋषिऐ, पैजवन राजाने यजन कराव्युं त्यारे इन्द्रे कुशिकगोत्रोत्पन्न ऋषिओ सह प्रिय सखानी पेरे आचरण कर्युं. ९

हंसाइवकृणुथश्लोकमद्रिभिर्मदन्तोगीर्भिरध्वरेसुतेसचा।
देवेभिर्विप्राऋषयोनृचक्षसोविपिबध्वंकुशिकाःसोम्यंमधु
॥ १० ॥ १० ॥

प० हंसाःइव । कृणुथ । श्लोकम् । अद्रिऽभिः । मदन्तः । गीःऽभिः । अध्वरे । सुते । सचा । देवेभिः । विप्राः । ऋषयः । नृऽचक्षसः । वि । पिबध्वम् । कुशिकाः । सोम्यम् । मधु ॥ १० ॥ १० ॥

अ० हे मेधावंत अतीन्द्रियार्थ द्रष्टा कर्मनेताओना विशेष द्रष्टा, कुशिकगोत्रोत्पन्न पुत्रो ! यज्ञ विषे पाषाणवडे सोमाभिषव सते, स्तुतिओवडे देवोने मद उत्पन्न करावनारा तमे, हंसोनी पेरे स्तोत्रनुं सम्यक् उच्चारण करो. अष्टव्य देवो सह तमे सोमभय मधुहर रसनुं परस्पर व्यतिहारपूर्वक पान करो. १०

इतितृतीयस्यतृतीयेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

उपप्रेतकुशिकाश्चेतयध्वमश्वंरायेप्रमुंचतासुदासः।
राजावृत्रंजंघनत्प्रागपागुदगथायजातेवरआपृथिव्याः ॥ ११ ॥

प० उप॑ । प्र । इ॒त॒ । कु॒शि॒काः॒ । चे॒तय॑ध्वम् । अश्व॑म् । रा॒ये । प्र । मु॒ञ्च॒त॒ । सु॒ऽदासः॑ । राजा॑ । वृ॒त्रम् । ज॒घ॒न॒त् । प्राक् । अ॒पाक् । उद॑क् । अथ॑ । य॒जा॒ते॒ । वरे॑ । आ । पृ॒थि॒व्याः ॥ ११ ॥

अ० हे કુશિકો ! અશ્વ સમીપે પ્રાધાન્યપણે ગમન કરો. સાવધાન હો. વળી, અશ્વરક્ષિઓને સાવધાન કરો. પૈજવન રાજાના અશ્વને (દિગ્વિજયનો) ધનલાભાર્થ પ્રયુક્ત કરો. દેવસ્વામી ઇન્દ્રે, વૃત્રાસુરને પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દેશો વિષે છેક હણ્યો છે. અશ્વને વિમુક્ત કરો. અનન્તર તે રાજા, પૃથિવીના ઉત્તમ દેવયજનદેશ વિષે ચોમેર યજન કરો. ११

य इ॒मे रोद॑सी उ॒भे अ॒हमिन्द्र॑मतुष्टवम् ।
वि॒श्वामि॑त्रस्य रक्षति॒ ब्रह्मे॒दं भार॑तं॒ जन॑म् ॥ १२ ॥

प० यः । इ॒मे इति॑ । रोद॑सी॒ इति॑ । उ॒भे इति॑ । अ॒हम् । इन्द्र॑म् । अ॒तु॒स्त॒व॒म् । वि॒श्वामि॑त्रस्य । र॒क्ष॒ति॒ । ब्रह्म॑ । इ॒दम् । भार॑तम् । जन॑म् ॥ १२ ॥

अ० હે કુશિક પુત્રો ! જે હું વિશ્વામિત્ર અને આ દ્યાવાપૃથિવી ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરીએ છઈએ. અર્થાત્ ઉભયલોકાર્થ ઇન્દ્રનુ સ્તોત્ર મેં કર્યું છે. વળી, ઉભય લોક-અવસ્થિત-ઇન્દ્રની સ્તુતિ કરું છું. સ્તોત્ર કરનાર હું-વિશ્વામિત્રનું આ ઇન્દ્રવિષયક સ્તોત્ર ભરતકુલના જનોનું પાલન કરે છે. १२

विश्वामित्राअरासतब्रह्मेन्द्रायवज्रिणे ।
करदिन्नःसुराधसः ॥ १३ ॥

प० विश्वामित्राः । अरासत । ब्रह्म । इन्द्राय । वज्रिणे । करत् । इत् । नः । सुराधसः ॥ १३ ॥

अ० विश्वामित्रना पुत्रोए, हस्त विषे वज्रने धारण करनारा इन्द्रार्थ स्तोत्र कर्युं. स्तुतिकरायलो ते इन्द्र अमने शोभन धनोपेत अवश्य करो. १३

किंतेकृण्वन्तिकीकटेषुगावोनाशिरंदुह्रेनतपन्तिघर्मम् ।
आनोभरप्रमगन्दस्यवेदोनैचाशाखंमघवन्रन्धयानः ॥ १४ ॥

प० किम् । ते । कृण्वन्ति । कीकटेषु । गावः । न । आऽशिरम् । दुह्रे । न । तपन्ति । घर्मम् । आ । नः । भर । प्रऽमगन्दस्य । वेदः । नैचाऽशाखम् । मघऽवन् । रन्धय । नः ॥ १४ ॥

अ० हे इन्द्र ! अनार्यनिवासरूप कीकटदेशो वा नास्तिको मध्ये गायो शुं करे ? तेओ तेमना मध्ये दोहन करती नथी. घर्म-महावीरपात्रने स्वपय प्रदान द्वारा दीप्त करती नथी. वैदिक कर्म विषे अनुपयुक्त गायोने अमो अर्थ आणी लाव. व्याजखोरना धनने चोमेरथी हरी लाव. हे धनवान् इन्द्र ! नीचशाखावाळा थइ अपत्योनां धनने हरी अमने आप. १४

सस॒र्परी॒रम॑तिं॒ बाध॑माना बृ॒हन्मि॑माय ज॒मद॑ग्निदत्ता ।
आ सूर्य॑स्य दुहि॒ता त॑तान॒ श्रवो॑ दे॒वेष्व॒मृत॑मजु॒र्यम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

प० सस॒र्परीः । अम॑तिम् । बाध॑माना । बृ॒हत् । मि॒माय॒ । ज॒मद॑ग्निऽदत्ता । आ । सूर्य॑स्य । दु॒हि॒ता । त॒ता॒न॒ । श्रवः॑ । दे॒वेषु॑ । अ॒मृत॑म् । अ॒जु॒र्यम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

अ० અગ્નિને પ્રજ્વલિત કરનાર જમદગ્નિ ઋષિઓએ સૂર્ય પાસેથી હરી લાવી અમને દતેલી, અજ્ઞાનનો બાધકરનાર સર્વત્ર રૂપ–શબ્દતાપૂર્વક સર્પણશીલ વાક્, પ્રભૂતપણે નભસ્ લિષે શબ્દધ્વનિ કરે છે તે આ સૂર્યની દુહિતા–વાગ્દેવતા, ઇન્દ્રાદિ દેવો મધ્યે ક્ષયરહિત, અમૃતલક્ષણ અન્ન–સ્વાહાકાર વાણીને–ચોમેર વિસ્તરાવે છે. ૧૫

इति तृतीयस्य तृतीये एकविंशो वर्गः ॥ २१ ॥

सस॒र्परी॑रभर॒त्तूय॑मे॒भ्योऽधि॒ श्रवः॒ पाञ्च॑जन्यासु कृ॒ष्टिषु॑ ।
सा प॒क्ष्या॒३॒॑ नव्य॒मायु॒र्दधा॑ना॒ यां मे॑ पलस्तिजमद॒ग्नयो॑ द॒दुः ॥१६॥

प० सस॒र्परीः॑ । अ॒भ॒र॒त् । तूय॑म् । ए॒भ्यः॒ । अधि॑ । श्रवः॑ । पाञ्च॑ऽजन्यासु । कृ॒ष्टिषु॑ । सा । प॒क्ष्या॑ । नव्य॑म् । आयुः॑ । दधा॑नाम् । मे॒ । प॒ल॒स्ति॒ऽज॒म॒द॒ग्नयः॑ । द॒दुः ॥ १६ ॥

अ० સર્વપ્રકારકત્વવડે સર્વત્ર સર્પણશીલ વાગ્દેવતા, નિષાદાદિ ચાર વર્ણો મધ્યે જે અન્ન વિદ્યમાન હોય છે, તેને અધિકપણે ક્ષિપ્ર સંપાદન કરો. દીર્ઘાયુષ્યવાળા જમદગ્નિ મુનિઓએ,

સૂર્યો પાસેથી આણીને જે વાણી મને અર્પણ કરેલી તે સૂર્યની દુહિતા વાક્દેવતા, અને નવતર આયુષ્ય વા જીવનને પ્રાપ્ત કરાવનારી હો. ૧૬

स्थि॒रौ गावौ॑ भवतां वी॒ळुरक्षो॒ मेषा वि वा॑र्हि॒ मा यु॒गं वि शा॑रि ।
इन्द्रः॑ पात॒ल्ये॑ ददतां॒ शरी॑तो॒ररि॑ष्टनेमे अ॒भि नः॑ सचस्व ॥ १७ ॥

प० स्थि॒रौ । गावौ॑ । भ॒व॒ता॒म् । वी॒ळुः । अक्षः॑ । मा । ई॒षा । वि । वा॒र्हि॒ । मा । यु॒गम् । वि । शा॒रि॒ । इन्द्रः॑ । पा॒त॒ल्ये॒३ इति॑ । द॒द॒ता॒म् । शरी॑तोः । अरि॑ष्टऽनेमे । अ॒भि । नः॒ । स॒च॒स्व॒ ॥ १७ ॥

अ० ગમન કરનારા અશ્વો સ્થિર હો રથાક્ષ દૃઢ હો. રથદંડ મ વિનષ્ટ હો. રથયુગ મ વિશીર્ણ હો. ઇન્દ્ર પતનશીલ કાલકોને વિશરણ થતાં પૂર્વે ધારણ કરો. અ-હિંસિત નેમિવાળા હે રથ ! અમારી અભિમુખે-સંગત-પ્રાપ્ત હો. ૧૭

बलं॑ धेहि त॒नूषु॑ नो॒ बल॑मिन्द्रान॒ळुत्सु॑ नः ।
बलं॑ तो॒काय॒ तन॑याय जी॒वसे॒ त्वं हि ब॑ल॒दा असि॑ ॥ १८ ॥

प० बल॑म् । धे॒हि॒ । त॒नूषु॑ । नः॒ । बल॑म् । इ॒न्द्र॒ । अ॒न॒ळुत्ऽसु॑ । नः॒ । बल॑म् । तो॒काय॑ । तन॑याय । जी॒वसे॑ । त्वम् । हि । ब॒ल॒ऽदाः । असि॑ ॥ १८ ॥

अ० હે ઇન્દ્ર ! અમારા શરીરો વિષે બલનિધાન કર, રથના બળદો વિષે બલનિધાન કર અમારા પુત્રપૌત્રોને ચિરંજીવનાર્થ, આયુષ્ય-નિધાન કર નિશ્ચે, તું બલદાતા રૂપે પ્રસિદ્ધ છે. ૧૮

अभिव्ययस्वखदिरस्यसारमोजोधेहिस्पन्दनेशिंशपायाम् ।
अक्षवीळोवीळितवीळयस्वमायामादस्मादवजीहिपोनः ॥१९॥

प० अभि । वि॒ऽअ॑यस्व । खदि॑रस्य । सार॑म् । ओजः॑ । धे॒हि॒ । स्प॒न्द॒ने । शिं॒शपा॑याम् । अक्ष॑ । वीळो॒ इति॑ । वी॒ळि॒त॒ । वी॒ळय॑स्व । मा । यामा॑त् । अ॒स्मात् । अव॑ । जी॒हि॒पः॒ । नः॒ ॥ १९ ॥

अ० हे इन्द्र ! खदिरवृक्षनी ओळीओने रथने दृढ करवा निहित-स्थापन कर. रथगमनमने शिंशपाख्य काष्ठवडे निर्मित रथफलक विषे ओजस्-निधान कर. अर्थात् तेने दृढ कर. हे दृढ अक्ष ! तुं दृढ हो. वळी, अमने दृढ कर. अमारा प्रयाण करता रथमांथी अमने म पतन कराव्य. १९

अयमस्मान्वनस्पतिर्माचहामाचरीरिषत् ।
स्वस्त्यागृहेभ्यआवसाआविमोचनात् ॥ २० ॥२१॥

प० अ॒यम् । अ॒स्मान् । वन॒स्पतिः॑ । मा । च॒ । हाः॑ । मा । च॒ । रि॒रि॒ष॒त् । स्व॒स्ति । आ । गृ॒हेभ्यः॑ । आ । अ॒व॒ऽसै । आ । वि॒ऽमोच॑नात् ॥ २० ॥ २१ ॥

अ० वनस्पति-निर्मित आ रथ, रथारूढ-अमने त्याग म करो. अमने म विनाश करो. अमे गृह प्रति प्राप्त थइए तावत्पर्यन्त अमने कुशल दो. रथ वेगना अवमान पर्यंत तेमज अश्वोनुं विमोचन करीए तावत् पर्यन्त अमने कुशळ हो. २०

इन्द्रोतिभिर्बहुलाभिर्नो अद्य याच्छ्रेष्ठाभिर्मघवञ्छूर जिन्व ।
यो नो द्वेष्ट्यधरः सस्पदीष्ट यमु द्विष्मस्तमु प्राणो जहातु ॥२१॥

प० इन्द्र । ऊतिऽभिः । बहुलाभिः । नः । अद्य । यात्ऽश्रेष्ठाभिः । मघऽवन् । शूर । जिन्व । यः । नः । द्वेष्टि । अधरः । सः । पदीष्ट । यम् । ऊँ इति । द्विष्मः । तम् । ऊँ इति । प्राणः । जहातु ॥ २१ ॥

અ० શૌર્યવન્ ધનવન્ હે ઇન્દ્ર ! શત્રુઓની હિંસા કરનારા અમને, તારી રક્ષા વડે બહુશ્રેષ્ઠ રીતે પ્રસન્ન કર. જે શત્રુ અમારો દ્વેષ કરે તે નિકૃષ્ટ સતો પતનને પામે. અમે જેનો દ્વેષ કરીએ તે તેને પ્રાણ પરિત્યાગ કરે. ૨૧

परशुं चिद्वि तपति शिम्बलं चिद्वि वृश्चति ।
उखा चिदिन्द्र येषन्ती प्रयस्ता फेनमस्यति ॥ २२ ॥

प० परशुम् । चित् । वि । तपति । शिम्बलम् । चित् । वि । वृश्चति । उखा । चित् । इन्द्र । येषन्ती । प्रऽयस्ता । फेनम् । अस्यति ॥ २२ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! કુઠારને પ્રાપ્ત થઇને વૃક્ષ જેમ વિશિષ્ટ–તાપ–યુક્ત થાય એમ મારો દ્વેષ કરનારો. વિશિષ્ટ–તાપ–યુક્ત હો. શામલી કુસુમ જેમ અનાયાસે વિચ્છિન્ન થાય એમ તે દ્વેષ કરનારો, વિચ્છિન્નાવયવવાળો હો. પ્રહતા, સ્રવણ કરતી ઉખા પેરે તે દ્વેષ કરનારો, (મદીય મંત્ર સામર્થ્યવડે) પ્રહત સતો મુખથી ફીણોને બહાર કાઢો. ૨૨

*नसायकस्यचिकितेजनासोलोधंनयन्तिपशुमन्यमानाः ।
नावाजिनंवाजिनाहासयन्तिनगर्दभंपुरोअश्वान्नयन्ति ॥२३॥

प० न । सायकस्य । चिकिते । जनासः । लोधम् । नयन्ति । पशु । मन्यमानाः । न । अवाजिनम् । वाजिना । हासयन्ति । न । गर्दभम् । पुरः । अश्वात् । नयन्ति ॥ २३ ॥

अ० હે જનો ! અસ્તમાનકારક (વિશ્વામિત્રના) મંત્રગણ સામર્થ્યને તમે જાણતા નથી જ. તપનો ક્ષય મ હો એમ લોભથી તૂષ્ણીસ્થિત ઋષિને, પશુ માની આ પુરુષો તેને બાંધીને સ્વકીય દેશ પ્રતિ પ્રાપ્ત કરે છે મર્ત્યપુરુષો મૂર્ખજનને હાસ્યાસ્પદ કરતા નથી અર્થાત્ તેની સ્પર્ધા કરતા નથી. તેમજ ગર્દભને અશ્વની આગળ નયન કરતા નથી. ૨૩

इमइन्द्रभरतस्यपुत्राअपपित्वंचिकितुर्नप्रपित्वम् ।
हिन्वन्त्यश्वमरणंननित्यंज्यावाजंपरिणयन्त्याजौ ॥२४॥२३॥

प० इमे । इन्द्र । भरतस्य । पुत्राः । अपऽपित्वम् । चिकितुः । न । प्रऽपित्वम् । हिन्वन्ति । अश्वम् । अरणम् । न । नित्यम् । ज्याऽवाजम् । परि । नयन्ति । आजौ ॥२४॥२२

*(એ રીતેજ વિશ્વદશ વસિષ્ઠ સહ સ્પર્ધા કરવી મને ઇષ્ટ નથી. પૂર્વે તપનો ક્ષય મ હો એથી શાપનિવૃત્ત મૌનધારી વિશ્વામિત્રને, વસિષ્ઠ પુરુષો બદ્ધ કરીને નયન કરી ગયલા તેના પ્રતિ વિશ્વામિત્ર આ ઉક્તિ કરેલી.)

अ० हे ईन्द्र ! भरतकुलना वंशज आ विश्वामित्र कुलना ऋषिओ वसिष्ठथी अपगमन-वियोग जाणे छे, गमनने-संयोगने जाणनारा नथी. अर्थात् शिष्ट पुरुषो सह तेमने संगति होती नथी. तेओ केवळ ब्राह्मण छे. वळी तेओ संग्राम विषे सहज अग्निनी पेरे, वसिष्ठ प्रति अश्वने प्रेरे छे अने वसिष्ठोने हणवा धनुने शरसंधान वडे व्याप्त करे छे. २४

इतितृतीयस्यतृतीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

इतितृतीयेमंडले चतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

सूक्त ५३

१ ग्रामीः = धनस्त्रीयाः ।
२ सिचम् = वस्त्रप्रान्तम् = वस्त्रना छेडाने.
३ वाह = स्तोत्रम् ।
४ धन्वाति = गच्छेत् = प्रयाण करे.
५ रासभस्य = हेषारवंकुर्वतः = हेषारव करनार अश्वना.
६ भोज्ञा. = सौदासाः क्षत्रियाः = याग करनार क्षत्रियो.
७ सहस्रसावे = सहस्रंसूयतेअत्रइतिअसौअश्वमेघ तस्मिन् = अश्वमेध यज्ञ विषे.
८ वोभवीति = भवति = थाय छे.
९ देवजाः = द्योतमानानां तेजसां जनयिता = द्योतमान तेजोनो जनयिता.
१० देवजूतः = तेजोभिकृष्टः = तेजवडे आकृष्ट.
११ अप्रियायत = प्रियइयाचरत् = प्रिय सखा पेरे आचरण करेलुं.

१२ अपाक् = पश्चिम ।

१३ कीकटेषु = अनार्यनिवासेषु जनपदेषु यद्वा कृताभियोगदानहोमलक्षणाभिः क्रियाभिः किं फलिष्यति इति अश्रद्दधानाः नास्तिकाः ।

१४ प्रमगन्दस्य = वृद्धयादिलक्षणपरिमाणंगतोर्थो मामेव गमिष्यतीतिबुद्ध्यापरेभ्यो ददाति इति मगन्दो-वार्धुषिकः तस्यापत्यं पुत्रादिः प्रमगन्दः = વ્યાજખોર.

१५ वेदः = धनम् ।

१६ ससर्परीः = सर्वत्र गद्यपद्यात्मकत्वेन सर्पणशीला = સર્પણશીલ

१७ मिमाय = शब्दं करोति = શબ્દધ્વનિ કરે છે.

१८ अजुर्यम् = क्षयरहितम् ।

१९ पक्ष्या = पक्षादिनिर्वाहकस्य सूर्यस्य दुहिता = સૂર્યની દુહિતા.

२० ईषा = दण्ड ।

२१ विवर्हि = व्युढो विनष्टः = વિનષ્ટ.

२२ पातव्ये = पतनशीले फालके = પતનશીલ ફાલક.

२३ शरीतोः = विशरणात् प्राक् = વિશરણથી પૂર્વે.

२४ गावौ = અશ્વ.

२५ नारम् = आजिम् = ખીલીઓને.

२६ अनड्युत्सु = अनड्वत्सु = બળદો વિષે.

२७ नीहिपः = पीपनः = પતન કર.

२८ यामत् = गच्छतः रथात् = પ્રયાણ કરતા રથમાંથી.

२९ स्पन्दने = रथस्य गमनं सते = રથગમન સતે.

३० आयते = यावत् रथयोगावसानम् तावत् = રથે જોડેલ અશ્વનું વિમોચન કરીએ ત્યાં લગી.

३१ यातु = यातः शत्रून् हिंसतः अस्मान् । (यातयतिर्वधकर्मा) = શત્રુની હિંસા કરનાર.

३२ पदीष्ट = पततु = પતનને પામો.

३३ येषन्ती = स्रवन्ती = સ્રવણ કરતી.

३४ प्रयस्ता = प्रहृता = પ્રહત.

३५ सायकस्य = अवसानकारिणः = અવસાનકારક.

३६ लोधम् = लुब्धम् तूर्णीस्थितम् = તૂર્ણીસ્થિત.

३७ अवाजिनम् = वाचांइनो वाजिनः सवैज्ञः तद्विलक्षणं मूर्खजनम् = મૂર્ખજન.

३८ अपवित्वम् = अपगमनम् ।

३९ अरणम् = अरिम् = અરિ.

४० ज्यावाजम् = मौर्वीबलम् = ધનુને.

सूक्त ५४.

ઋષિઃ—વિશ્વામિત્રપુત્ર પ્રજાપતિ. દેવતાઃ—વિશ્વદેવ; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

इमं महे विदथ्याय शूषं शश्वत्कृत्व ईड्याय प्र जभ्रुः ।
शृणोतु नो दम्येभिरनीकैः शृणोत्वग्निर्दिव्यैरजस्रः ॥१॥

५० इमम् । महे । विदथ्याय । शूषम् । शश्वत् । कृत्वः ।
ईड्याय । जभ्रुः । शृणोतु । नः । दम्येभिः । अनीकैः ।
शृणोतु । अग्निः । दिव्यैः । अजस्र. ॥ १ ॥

अ० મહાન્ યજ્ઞ વિષે મંથનવડે નિષ્પાદ્યમાન સ્તુત્ય અગ્નિ અર્થે, આ સુખકર સ્તોત્રને પુનઃ પુનઃ પ્રકર્ષપણે ઉચ્ચારણ કરે છે તે અગ્નિ, ગાર-દમન-કુશલ, વા ગૃહ વિષે વિદ્યમાન તેજો વડે યુક્ત મતો, અમારા આ સ્તોત્રને શ્રવણ કરે. દિવ્ય તેજો વડે નિરન્તર યુક્ત અગ્નિ, આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે ૧

महिमहेदिवेअर्चापृथिव्यैकामोमइच्छञ्चरतिप्रजानन् ।
ययोर्हस्तोमेविदथेषुदेवाःसपर्यवोमादयन्तेसचायोः ॥२॥

प० महि । महे । दिवे । अर्च । पृथिव्यै । कामः । मे । इच्छन् । चरति । प्रऽजानन् । ययोः । ह । स्तोमे । विदथेषु । देवाः । सपर्यवः । मादयन्ते । सचा । आयोः ॥ २ ॥

अ० હે સ્તોતાજન ! મહાન્ દ્યુલોકના દેવતાઅર્થે અને મહાન્ પૃથિવી અર્થે, દેવતા સામર્થ્યને પ્રકર્ષપણે જાણનાર તું સ્તોત્રાર્ચન કર. મારો મનોરથ સર્વ ભોગોને ઇચ્છતો સર્વત્ર વર્તે છે. મનુષ્યના યજ્ઞો મધ્યે પૂજાની કામનાવાળા ઇન્દ્રાદિક દેવો વા સ્તોતાઓ, નિશ્ચે એક સાથે મોદને પ્રાપ્ત કરે છે ૨

युवोर्ऋतंरोदसीसत्यमस्तुमहेषुणःसुवितायप्रभूतम् ।
इदंदिवेनमोअग्नेपृथिव्यैसपर्यामिप्रयसायामिरत्नम् ॥३॥

प० युवोः । ऋतम् । रोदसी इति । सत्यम् । अस्तु । महे । सु । नः । सुविताय । प्र । भूतम् । इदम् । दिवे । नमः । अग्ने । पृथिव्यै । सपर्यामि । प्रयसा । यामि । रत्नम् ॥३॥

અ० હે દ્યાવાપૃથિવી ! તમારું ઋત–આનૃશંસ્ય–સત્ય યથાર્થ હો. તમે અમારા મહાન્ અભ્યુદયાર્થ, યજ્ઞસમાપ્તિ અર્થે સુષ્ઠુ પ્રકારે સમર્થ હો. હે અગ્ને ! દ્યુલોક અને પૃથિવી અર્થે આ નમસ્કાર હો. હવિર્લક્ષણ અન્નવડે હું પરિચરણ કરું છું. ઉત્તમ ધનની હું યાચના કરું છું. ૩

उतोहिवांपूर्व्याआविविद्रऋतावरीरोदसीसत्यवाचः ।
नरश्चिद्वांसमिथेशूरसातौववन्दिरेपृथिविवेविदानाः ॥४॥

प० उतो इति । हि । वाम् । पूर्व्याः । आऽविविद्रे । ऋतवरी इत्यृतऽवरी । रोदसी इति । सुऽवदवाचः । नरः । चित् । वाम् । समऽइथे । शूरऽसातौ । ववन्दिरे । पृथिवि । वेविदानाः ॥ ४ ॥

અ० હે સત્યવંત દ્યાવાપૃથિવી ! પુરાતન સત્ય વચનવાળા મહર્ષિ-ઓએ તમારા અર્થે નિશ્ચે અપેક્ષિત પ્રયોજનને પ્રાપ્ત કરેલું. હે પૃથિવી ! યુદ્ધ વિષે અદ્યતન મનુષ્યો, તારા માહાત્મ્યને જાણનારા છે એથી દ્યાવાપૃથિવીની સ્તુતિ કરે છે. ૪

कोअद्धावेदकइहप्रवोचद्देवाँअच्छापथ्याकासमेति ।
ददृश्रएषामवमासदांसिपरेषुयागुह्येषुव्रतेषु ॥५॥२४॥

प० कः । अद्धा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । देवान् । अच्छ । पथ्या । का । सम् । एति । ददृश्रे । एषाम् । अवमा । सदांसि । परेषु । या । गुह्येषु । व्रतेषु ॥५॥२४॥

અ० અથવા કયો પુરૂષ સત્યભૂત અર્થને જાણે ? અથવા, આ વિષે પ્રખ્યાત અર્થ કોણ કહે ? દેવોને પ્રાપ્ત કરાવનાર કયો માર્ગ સમીચીન છે ! અર્થાત્ કયા માર્ગવડે દેવતા તર્પયિતવ્ય હોય ? આ અર્થને કોઇ જાણતું નથી. કોઇ કહેતું નથી. દ્યુલોકસ્થિત નક્ષત્રરૂપ આ દેવોનાં અધોમુખસ્થાનો દેખાય છે તથાપિ ઉત્તમકર્તાને શુભ કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરતાં જે દેવ-સ્થાનો પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યાં આગમન કરવાને કયો માર્ગ છે ? તે વેદ વિના કોઇ જાણતો નથી. ५

इतितृतीयस्यतृतीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

*कविर्नृचक्षाअभिषीमचष्टऋतस्ययोनाविघृतेमदन्ती ।
नानाचक्रातेसदनंयथावेःसमानेनक्रतुनासंविदाने ॥६॥

प० कविः । नृऽचक्षाः । अभि । सीम् । अचष्ट । ऋतस्य । योना । विघृते इति विऽघृते । मदन्ती इति । नाना । चक्राते । इति सदनम् । यथा । वेः । समानेन । क्रतुना । संविदाने इति सम्ऽविदाने ॥ ६ ॥

અ० સર્વજ્ઞ, નરોનો દ્રષ્ટા સૂર્ય, આ દ્યાવાપૃથિવીને સર્વતઃ જુવે છે. જલસ્થાનરૂપ અન્તરિક્ષ વિષે હર્ષને પામનાર, ઔષધિ અને જલને ધારણ કરનાર, સમાન કર્મવડે પરસ્પર ઐકમત્યને પ્રાપ્ત તે દ્યાવાપૃથિવી, પક્ષિના માળાની જેમ પૃથગ્ભૂત સ્થાનને સંપાદન કરે છે. ६

---

* (समानमेतदुदकमुच्चैत्यवचाहभिः । भूमिंपर्जन्याजिन्वन्तिदिवंजिन्वन्त्यग्नयः–ऋ. सं. २–३–१३). इमौवैलोकौ सहास्तांतौव्यैताम्–ऐ. ब्रा. ४. २७).

समान्याविर्युतेदूरेअन्तेध्रुवेपदेतस्थतुर्जागरूके ।
उतस्वसारायुवतीभवन्तीआदुंब्रुवातेमिथुनानिनाम ॥७॥

प० समान्या । वियुते इति वियुते । दूरेअन्ते इति दूरेऽअन्ते । ध्रुवे । पदे । तस्थतुः । जागरूके इति । उत । स्वसारा । युवती इति । भवन्ती इति । आत् । ऊँ इति । ब्रुवात इति । मिथुनानि । नाम ॥ ७ ॥

अ० परस्पर प्रीणनाख्य कर्मवडे एकमत्यताने प्राप्त, वियुक्त वर्तनार, दूर–अंतवाळां अविनाशी ते द्यावापृथिवी, जागरणशील सतां, अविनाशीपद–अन्तरिक्ष विषे स्थित होय छे. वळी नित्यतरुण भगिनी पेरे स्थित होय छे. अनन्तर, तेमनां द्वंद्वनामो (उर्वीपृथिवी–बहुले–दूर अन्ते–रोदसी–पुरोहिते इत्यादि) बोलाय छे. ७

विश्वेदेतेजनिमासंविविक्तोमहोदेवान्बिभ्रतीनव्यथेते ।
एजद्ध्रुवंपत्यतेविश्वमेकंचरत्पतत्रिविषुणंविजातम् ॥ ८ ॥

प० विश्वा । इत । एते इति । जनिमा । सम् । विविक्तः । महः । देवान् । बिभ्रती इति । न । व्यथेते । एजत् । ध्रुवम् । पत्यते । विश्वम् । एकम् । चरत् । पतत्रि । विषुणम् । वि । जातम् ॥ ८ ॥

अ० आ द्यावापृथिवी, सर्वभूत–समूहने अवकाशप्रदानवडे संविभक्त करे छे. इन्द्रादि महान् देवोने, सरिता–समुद्रोने अने

પર્વતાદિને ધારણ કરનારાં છે. તથાપિ તે ખિન્ન થતાં નથી. આ જંગમાત્મક અને સ્થાવરાત્મક જગત્ કેવળ એક પૃથિવીને પ્રાપ્ત હોય છે. અને ચચલ પશુસમુદાય અને પક્ષીસમુદાય નાનારૂપે આ ઉભયોની મધ્યે સ્થિત હોય છે. ૮

*सनापुराणमध्येम्यारान्महः पितुर्जनितुर्जामितन्नः ।
देवासोयत्रपनितारएवैरुरौपथिव्युतेतस्थुरन्तः ॥ ९ ॥

પ૦ सना । पुराणम् । अधि । एमि । आरात् । महः । पितुः । जनितुः । जामि । तत् । नः । देवासः । यत्र । पनितारः । एवैः । उरौ । पथि । विऽउते । तस्थुः । अन्तरिति ॥९॥

અ૦ હે દ્યુલોક ! મહાન્, સર્વની પાલયિતા—જનયિત્રી—તૂંના પુરાતન ભગિનીત્વને હું અધુના સ્મરણ કરૂં છું. દ્યુલોક મધ્યે, વિસ્તીર્ણ વિવિક્ત નભ વિષે, તૂંને સ્તુતિ કરનારા જે દેવો—વાહનોવડે યુક્ત થતા સ્થિત હોય છે તે તત્ર સ્થિત દેવો મદીય સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે. ૯

इमंस्तोमंरोदसीप्रब्रवीम्यृदूदराःशृण्वन्नग्निजिह्वाः ।
मित्रःसम्राजोवरुणोयुवानआदित्यासःकवयःपप्रथानाः ॥१०॥

પ૦ इमम् । स्तोमम् । रोदसी इति । प्र । ब्रवीमि । ऋदूदराः । शृणवन् । अग्निऽजिह्वाः । मित्रः । सम्ऽराजः । वरुणः । युवानः । आदित्यासः । कवयः । पप्रथानाः ॥१०॥२१॥

* (द्यौर्मे पिता जनिता नाभिरत्र ।–ऋ. सं. १-३-२०).

अ० हे દ્યાવાપૃથિવી ! હું તમારા આ સ્તોત્રને પ્રકર્ષપણે કહું છું. મૃદુ ઉદકવાળા યદ્વા જેના ઉદર વિષે મૃદુ સોમ હોય તે અગ્નિ જેને જુદવા-સ્થાનીય છે તેવા સમ્યક્-દેદીપ્યમાન, નિત્યતરુણ, યદ્વા યજ્ઞનારાઓને અભિમતફલનો અર્પણ કરનારા, મહાન, સ્વસ્વકર્મને વિસ્તાર કરનારા મિત્રાદિક દેવો આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે. १०

इतितृतीयस्यतृतीयेर्पवविंशोवर्गः ॥ १६ ॥

हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्वस्त्रिरादिवोविदथेपत्यमानः ।
देवेषुचसवितःश्लोकमश्रेरादस्मभ्यमासुवसर्वतातिम् ॥ ११ ।

प० हिरण्यऽपाणिः । सविता । सुऽजिह्वः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । पत्यमानः । देवेषु । च । सवितरिति । श्लोकम् । अश्रेः । आत् । अस्मभ्यम् । आ । सुव । सर्वऽतातिम् ॥ ११॥

अ० હસ્તવિષે હિરણ્યવાળો વા હિરણ્મય હસ્તવાળો, શોભન વાણીવાળો સવિતાદેવ, યજ્ઞ વિષે ત્રણ સવનો મધ્યે નભસકાશાત્ આગમન કરનારો હોય છે. હે સવિતાદેવ ! તું સ્તોતાઓ મધ્યે વિદ્યમાન સ્તોત્રને પ્રાપ્ત કર. અનન્તર, સર્વ અપેક્ષિત પદાર્થને અમારા પરત્વે પ્રેરિત કર. ११

सुकृत्सुपाणिःस्ववाँऋतावादेवस्त्वष्टावसेतानिनोधात् ।
पूषण्वन्तऋभवोमादयध्वमूर्ध्वग्रावाणोअध्वरमतष्ट ॥ १२ ॥

प० सुऽकृत । सुऽपाणिः । स्वऽवान् । ऋतऽवा । देव । त्वष्टा ।

अर्वते । तानि । नः । धात । पूषण्ऽवन्तः । ऋभवः ।
मादयध्वम् । ऊर्ध्वऽग्रावाणः । अध्वरम् । अतष्ट ॥ १२ ॥

અ૦ જગતનો સુખકર્તા કલ્યાણકારક વાણીવાળો, ધનવાન્, સત્ય-સંકલ્પવાળો ત્વષ્ટાદેવ, રક્ષણાર્થ અમારા અપેક્ષિત પદાર્થોને અર્પણ કરે. હે ઋભુદેવો ! પૂષાદેવ સહિત તમે અમને ધનપ્રદાનવડે હૃષ્ટ કરો. સોમાભિષવાર્થ પાષાણોને ઉંચે ઉદ્યુક્ત કરનારા ઋત્વિજોએ અમારા આ યજ્ઞને સંપાદન કર્યો છે. ૧૨

विद्युद्रथामरुतऋष्टिमन्तोदिवोमर्याऋतजाताअयासः ।
सरस्वतीशृणवन्यज्ञियासोधातारयिंसहवीरंतुरासः ॥१३॥

प० विद्युत्ऽरथाः । मरुतः । ऋष्टिऽमन्तः । दिवः । मर्याः ।
ऋतऽजाताः । अयासः । सरस्वती । शृणवन् । यज्ञियासः ।
धात । रयिम् । सहऽवीरम् । तुरासः ॥ १३ ॥

અ૦ વિદ્યોતમાન રથવડે યુક્ત, દીપ્તિમંત, વા ઋષ્ટિ નામના આયુધવડે યુક્ત, દ્યોતમાન, વા દ્યોતમાન રુદ્રપુત્રો, શત્રુના મારયિતા, વા મનુષ્યોને હિતસ્વરૂપ, ઉદક વા યજ્ઞથી ઉત્પન્ન, વા જેમાથી ઉદક ઉત્પન્ન થયલું છે તેવા સતત ગમનશીલ યજ્ઞાર્હ **મરૂતો**, ગદ્યપદ્ય રૂપે પ્રસરણવાળી તે **સરસ્વતી** દેવતા આ સર્વેય દેવો મારા આ સ્તોત્રનું શ્રવણ કરે. હવ્યપ્રદાન પરત્વે ત્વરાયુક્ત હે **મરૂતો** ! અમને પુત્રસહિત ધન અર્પણ કરો. ૧૩

विष्णुंस्तोमासःपुरुदस्ममर्कामगस्येवकारिणोयामनिग्मन् ।
उरुक्रमःककुहोयस्यपूर्वीर्नमर्धन्तियुवतयोजनित्रीः ॥१४॥

प० विष्णुम् । स्तोमासः । पुरुऽदस्मम् । अर्काः । भगस्यऽइव । कारिणः । यामनि । ग्मन् । उरुऽक्रमः । ककुहः । यस्य । पूर्वीः । न । मर्धन्ति । युवतयः । जनित्रीः ॥ १४ ॥

अ० स्तोत्रो अने अर्चनीय शस्त्रो, आ यज्ञविषे बहुकर्मक, यद्वा बहुनाशक शत्रु वा विष्णुदेवने प्राप्त हो. सर्वजगतनी जनयित्री परस्पर असंकीर्ण दिशाओ जेनी आज्ञाने हिंसित करती नथी ते विष्णुदेव, महान् पादविक्षेप–आक्रमणवाळा छे. १४

इन्द्रोविश्वैर्वीर्यैःपत्यमानउभेआपप्रौरोदसीमहित्वा ॥
पुरन्दरोवृत्रहाधृष्णुषेणःसंगृभ्यानआभराभूरिपश्वः ॥१५॥२६॥

प० इन्द्रः । विश्वैः । वीर्यैः । पत्यमानः । उभेइति । आ । प्रौ । रोदसी इति । महिऽत्वा । पुरम्ऽदरः । वृत्रऽहा । धृष्णुऽसेनः । सम्ऽगृभ्य । नः । आ । भर । भूरि । पश्वः ॥ १५ ॥ २६ ॥

अ० सर्वसामर्थ्यवडे प्राप्यमाण ते इन्द्रे, उभय द्यावापृथिवीने स्वकीय महिमावडे पूर्ण कर्यां. शत्रुपुरीनो दारयिता, वृत्रहन्ता, पराभिभवनशीलसेना–मरुद्गण–युक्त तुं, पशुओने संगृहीत करीने अमने भूरिप्रदान कर. यद्वा, भूरिपशुओनुं दान कर. १५

इतितृतीयस्यतृतीयेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

नासत्यामेपितरांबन्धुपृच्छासजात्यमश्विनोश्चारुनामं ।
युवंहिस्थोरयिदौनोरयीणांदात्ररक्षेथेअकवैरदब्धा ॥१६॥

प० नासत्या । मे । पितरा । बन्धुऽपृच्छा । सऽजात्यम् । अश्विनोः । चारु । नाम । युवम् । हि । स्थः । रयिऽदौ । नः । रयीणाम् । दात्रम् । रक्षेथे इति । अकवैः । अदब्धा ॥ १६ ॥

अ० हे અશ્વિન્દેવો ! હવિઃપ્રદાતૃત્વવડે અપેક્ષિત અર્થોની પૃચ્છા-કરનારા તમે પાલયિતા હો. તમારું બન્નેનું સંઘાય, નિશ્ચે કમનીય છે. ધનોમધ્યે, તમે નિશ્ચે અમને ઉત્તમ ધન દેનારા હો. કોઈપણવડે તમે અતિરસ્કૃત છો. અકુત્સિત-શોભનકર્મોવડે તમે, દવ્યાન્નદાતા-હુંને પાલન કરો. ૧૬

महत्तद्वःकवयश्चारुनामयद्धदेवाभवथविश्वइन्द्रे ।
सखऋभुभिःपुरुहूतप्रियेभिरिमांधियंसातयेतक्षतानः ॥१७॥

प० महत । तत् । वः । कवयः । चारु । नाम । यत् । ह । देवाः । भवथ । विश्वे । इन्द्रे । सखा । ऋभुऽभिः । पुरुऽहूत । प्रियेभिः । इमाम् । धियम् । सातये । तक्षत । नः ॥१७॥

अ० હે મેધાવંત દેવો ! જે કર્મવડે તમે સર્વે, નિશ્ચે દેવસ્વરૂપ થાવ છો તે તમારું કર્મ વા નમન, નિશ્ચે મહાન્ તથા મનોહર છે. બહુવડે આહૂત હે ઇન્દ્ર ! તું, પ્રિયતમ, ઋતપૂર્વક હોનારા વા ભાસનારા ઋભુદેવો સહ સખારૂપે છે. ઇન્દ્રસહિત તમે ઋભુઓ, ધનાદિલાભાર્થ અમારી આ સ્તુતિનો સ્વીકાર કરો. ૧૭

अर्यमाणोअदितिर्यज्ञियासोदब्धानिवरुणस्यव्रतानि ।
युयोतनोअनपत्यानिगन्तोःप्रजावान्नःपशुमाँअस्तुगातुः ॥१८॥

प० अर्यमा । नः । अदितिः । यज्ञियासः । अदब्धानि । वरुणस्य । व्रतानि । युयोत । नः । अनपत्यानि । गन्तोः । प्रजाऽवान् । नः । पशुऽमान् । अस्तु । गातुः ॥ १८ ॥

અ૦ સૂર્ય, અદિતિમાતા, યજ્ઞાર્હદેવો, અહિંસિત કર્મોવાળા તે વરુણદેવ અમારું રક્ષણ કરો. તમે અમારા પુત્રોના અહિત કર્મોને, યદ્વા પતન કરનારાં કર્મોને સન્માર્ગથી પૃથક્ કરો. સ્તોત્રગાન કરનારાનું ગૃહ પશ્વાદિયુક્ત અને પ્રજા-અપત્ય-સંપન્ન હો. ૧૮

देवानांदूतःपुरुधप्रसूतोनागान्नोवोचतुसर्वताता ।
शृणोतुनःपृथिवीद्यौरुतापःसूर्योनक्षत्रैरुर्वन्तरिक्षम् ॥१९॥

शृण्वन्तुनोवृषणःपर्वतासोध्रुवक्षेमासइळयामदन्तः ।
आदित्यैर्नोअदितिःशृणोतुयच्छन्तुनोमरुतःशर्मभद्रम् ॥२०॥

प० शृण्वन्तु । नः । वृषणः । पर्वतासः । ध्रुवऽक्षेमासः । इळया ।
मदन्तः । आदित्यैः । नः । अदितिः । शृणोतु । यच्छन्तु ।
नः । मरुतः । शर्म । भद्रम् ॥ २० ॥

अ० અભિમત-ફલસેચક-મરૂતો, કામોને-પૂર્ણ કરનારા-આવાભિ-
માનીદેવો, નિશ્ચળસ્થાનવાળા, હવિર્લક્ષણ અન્નવડે મોદને પ્રાપ્ત
થતા, અમારી સ્તુતિને શ્રવણ કરે. આદિત્યો સહ અદિતિમાતા,
અમારી સ્તુતિનું શ્રવણ કરે મરૂતો અમને કલ્યાણકારક
સુખ દે. ૨૦

सदासुगःपितुमाँअस्तुपन्थामध्वादेवाओषधीःसंपिपृक्त ।
भगोमेअग्नेसख्येनमृध्याउद्रायोअश्यांसदनंपुरुक्षोः ॥२१॥

प० सदा । सुऽगः । पितुऽमान् । अस्तु । पन्थाः । मध्वा ।
देवाः । ओषधीः । सम् । पिपृक्त । भगः । मे । अग्ने ।
सख्ये । न । मृध्याः । उत । रायः । अश्याम् । सदनम् ।
पुरुऽक्षोः ॥ २१ ॥

अ० હે અગ્ને ! અમારો માર્ગ સદા સુગમ અને અન્નવાન્ હો.
હે દેવો ! ઔષધીઓને માધુર્યોપેત ઉદકવડે સંપૃક્ત કરે
સિંચન કરો. હે અગ્ને ! તારી સાથ સખાપણું પ્રાપ્ત સતે,
મારૂ ધન ન વિનાશને પામો. વળી, ધન અને પુષ્કળ અન્નના
સ્થાનને હું પ્રાપ્ત કરૂં ૨૧

स्वदस्वहव्यासमिषोदिदीह्यस्मद्र्यक्समिमीहिश्रवांसि ।
विश्वाँअग्नेपृत्सुताञ्जेषिशत्रूनह्नाविश्वासुमनादीदिहीनः ॥२२॥

प० स्वदस्व । हव्या । सम् । इषः । दिदीहि । अस्मद्र्यक् ।
सम् । मिमीहि । श्रवांसि । विश्वान् । अग्ने । पृत्ऽसु ।
तान् । जेषि । शत्रून् । अहा । विश्वा । सुऽमनाः ।
दीदिहि । नः ॥ २२ ॥ २७ ॥

अ० हे અગ્ને । હવનયોગ્ય હવ્યાન્નનું સ્વાદન કર. અમારાં
અન્નોને સમ્યક્ પ્રકારે પ્રકાશિત કર દેદીપ્ત અન્નોને અમારી
અભિમુખ કર. સંગ્રામો વિષે સર્વ શત્રુઓને જીત. શોભન-
મનસ્ક થતો, અમારા સર્વ દિવસોને અગ્નિહોત્રાદિ કર્મયોગ્ય
પ્રકાશિત કર. ૨૨ (૧૭)

६ विपुणम् = विश्वक् = નાનારૂપે.
७ सना = सनातनम् ।
८ व्युते = विविक्ते ।
९ ऋदूदराः = मृदुउदराः यद्वामृदुरुदरे सोमो येषां ते = મૃદુ ઉદરવાળા; યદ્વા મૃદુ સોમ ઉદર વિષે હોવાવાળા.
१० अयासः = सततगमनशीलाः ।
११ तुरासः = त्वरणयुक्ताः = ત્વરણયુકત.
१२ धृष्णुषेणः = पराभवनशीलसेनोपेत समरुद्‌गण. = પરાભિભવનશીલસેના અર્થાત્ મરુદ્‌ગણવડે યુક્ત.
१३ सजात्यम् = सजातेभवम् संघातम् = સંગત.
१४ अकवैः = अकुत्सितैः = અકુત્સિત.
१५ दात्रम् = हविषां दातारम् = હવ્યાન્નના દાતા.
१६ गातुः = गायन्ति स्तुवन्ति इन्द्रादीन् अत्र इति गृहम् = ગૃહ.
१७ प्रवध = बहुप्रदेशेषु प्रसृतः = बहुयजमानैः प्रसृतः प्रेरितः = બહુપ્રદેશો મધ્યે વિહિત; યદ્વા યજમાનોવડે પ્રેરિત.
१८ पर्वतासः—पृणन्ति पूरयन्ति अर्थितां कामान् इति पर्वता ग्रावाभिमानिनोदेवाः = કામોને પૂર્ણ કરનાર ગ્રાવાભિમાની દેવો.
१९ ध्रुवक्षेमासः = निश्चलस्थाना. = નિશ્ચળ સ્થાનવાળા
२० पुरुक्षो = बहुन्नस्य = પુષ્કળ અન્નના.
२१ अस्मद्यक् = अस्यदभिमुखानि = અમારી અભિમુખ

सूक्त ५५.

ઋષિ—પ્રજાપતિ (વિશ્વામિત્રપુત્ર); કિંવા વાક્-પુત્ર પ્રજાપતિ. દેવતાઃ—વિશ્વેદેવ; (૧ ઉષા, ૨-૧૦-અગ્નિ, ૧૧ અહોરાત્ર, ૧૨-૧૪ દ્યાવાપૃથિવી, ૧૫ દ્યાવાપૃથિવી, કિંવા રાત્રદિવસ, ૧૬ દિશા, ૧૭-૨૨ પર્જન્યાત્મા ઇન્દ્ર, વા અગ્નિ અને ત્વષ્ટા; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

उषसः पूर्वा अध यद्व्यूषुर्महद्विजज्ञे अक्षरं पदे गोः ।
व्रता देवानामुप नु प्रभूषन्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १ ॥

प० उषसः । पूर्वाः । अध । यत् । विऽऊषुः । महत् । वि । जज्ञे । अक्षरम् । पदे । गोः । व्रता । देवानाम् । उप । नु । प्रऽभूषन् । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ १ ॥

अ० (ઉદયકાલથી) પ્રાચીન ઉષાઓ જ્યારે પ્રકાશને પામે છે ત્યારે આદિત્યાખ્ય અવિનાશી પ્રભૂત જ્યોતિઃ સમુદ્ર વા નભ વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. સૂર્યોદય મતે અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ વિષે તત્પર થવા ઇચ્છનારો યજનાર, દેવોના કર્મો પ્રત્યે પ્રવૃત્ત થાય છે તે દેવોનું એક મુખ્ય પ્રબલ-મહૈશ્વર્ય છે. ૧

मो षू णो अत्र जुहुरन्त देवा मा पूर्वे अग्ने पितरः पदज्ञाः ।
पुराण्योः सद्मनोः केतुरन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २ ॥

प० मो इति । सु । नः । अत्र । जुहुरन्त । देवाः । मा । पूर्वे ।

अग्ने । पितरः । पदज्ञाः । पुराण्योः । सद्मनोः । केतुः ।
अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ २ ॥

अ० हे અગ્ને ! આ કાલે દેવો અમને મ હિંસો. દેવપદને અનુસરતા પુરાતન પિતૃઓ મ હિંસો. યજ્ઞોનો પ્રજ્ઞાપક સૂર્ય, પુરાતન દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે ઉદય પામે છે તે અમને મ હિંસો. ૨

विमेपुरुत्रापतयन्तिकामाःशम्यच्छादीद्येपूर्व्याणि ।
समिद्धेअग्नावृतमिद्वदेममहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ३ ॥

प० वि । मे । पुरुऽत्रा । पतयन्ति । कामाः । शमि । अच्छ । दीद्ये । पूर्व्याणि । समऽइद्धे । अग्नौ । ऋतम् । इत । वदेम । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! મારી અનેક અભિલાષાઓ વિવિધરીતે ગમન કરે છે અર્થાત્ અગ્નિષ્ટોમાદિલક્ષણ કર્મને અભિલક્ષી ગમન કરે છે. હું, તદર્થ પુરાતન સ્તોત્રોને દેદીપ્ત કરું છું. અગ્નિ દેદીપ્યમાન સતે, અમે કેવળ સત્ય વદીએ. શેષ પૂર્વવત્. ૩

समानोराजाविभृतःपुरुत्राशयेशयासुप्रयुतोवनानु ।
अन्यावत्संभरंतिक्षेतिमातामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ४ ॥

प० समानः । राजा । विऽभृतः । पुरुऽत्रा । शये । शयासु । प्रऽयुतः । वना । अनु । अन्या । वत्सम् । भरति । क्षेति । माता । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ४ ॥

सूक्त ५५.

ઋષિઃ—પ્રજાપતિ (વિશ્વામિત્રપુત્ર); કિંવા વાકુ-પુત્ર પ્રજાપતિ. દેવતાઃ—વિશ્વેદેવ; (૧ ઉષા, ૨–૧૦–અગ્નિ, ૧૧ અહોરાત્ર, ૧૨–૧૪ દ્યાવાપૃથિવી, ૧૫ દ્યાવાપૃથિવી, કિંવા રાત્રદિવસ, ૧૬ દિશા, ૧૭–૨૨ પર્જન્યાત્મા ઇન્દ્ર, વા અગ્નિ અને ત્વષ્ટા; છન્દઃ—ત્રિષ્ટુભ્.

उषसः॒पूर्वा॒अध॒यद्व्यूषुर्म॒हद्विज॑ज्ञे॒अक्षरं॒प॒देगोः ।
व्र॒तादे॒वाना॒मु॒पनु॒प्र॒भूष॑न्म॒हद्दे॒वाना॑मसु॒रत्वमेक॑म् ॥ १ ॥

प० उ॒षसः॑ । पूर्वाः॑ । अध॑ । यत् । वि॒ऽउ॒षुः । म॒हत् । वि । ज॒ज्ञे॒ । अ॒क्षर॑म् । प॒दे । गोः । व्र॒ता । दे॒वाना॑म् । उप॑ । नु । प्र॒ऽभूष॑न् । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् । एक॑म् ॥ १ ॥

अ० (ઉદયકાલથી) પ્રાચીન ઉષાઓ જ્યારે પ્રકાશને પામે છે ત્યારે આદિત્યાખ્ય અવિનાશી પ્રભૂત જ્યોતિઃ સમુદ્ર વા નભ વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. સૂર્યોદય સતે અગ્નિહોત્રાદિ કર્મ વિષે તત્પર થવા ઇચ્છનારો યજ્નાર, દેવોના કર્મો પ્રત્યે પ્રવૃત્ત થાય છે તે દેવોનું એક મુખ્ય પ્રબલ-મહદૈશ્વર્ય છે. ૧

मोषुणो॒अत्र॑जुहुरन्तदे॒वामापूर्वे॑अग्नेपि॒तरः॑पद॒ज्ञाः ।
पु॒रा॒ण्योः॑सद्म॑नोःके॒तुर॒न्तर्म॒हद्दे॒वाना॑मसु॒रत्वमेक॑म् ॥ २ ॥

प० मो इति॑ । सु । नः॒ । अत्र॑ । जु॒हु॒र॒न्त॒ । दे॒वाः । मा । पूर्वे॑ ।

शयुःपुरस्तादधनुद्विमाताबन्धनश्चरतिवत्सएकः ।
मित्रस्यतावरुणस्यव्रतानिमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ६ ॥

प० शयुः । पुरस्तात् । अध । नु । द्विऽमाता । अबन्धनः । चरति । वत्सः । एकः । मित्रस्य । ता । वरुणस्य । व्रतानि । महत् । देवानाम् असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ६ ॥

અ० ઘો તથા પૃથિવીરૂપ માતપિતાવાળો યદ્વા બે લોકનો નિર્માતા સૂર્ય, પશ્ચિમદિશા વિષે અસ્તવેળાયે શયન કરનારો થાય છે. અનન્તર. ઉદયવેળાએ દ્યાવાપૃથિવીના રસનું આદાન-ગ્રહણ કરવાથી વત્સરૂપ, અપ્રતિબદ્ધ-ગતિવાળો, આલંબન-રહિત એકલો નભ વિષે ગમન કરે છે, આ સર્વે મિત્રા-વરુણનાં કર્મો છે. તે દેવોનું મુખ્ય મહાન્ ઐશ્વર્ય છે. ૬

*द्विमाताहोताविदथेषुसम्राळन्वग्रंचरतिक्षेतिबुध्नः ।
प्ररण्यानिरण्यवाचोभरन्तेमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ७ ॥

प० द्विऽमाता । होता । विदथेषु । सम्ऽराट् । अनु । अग्रम् । चरति । क्षेति । बुध्नः । प्र । रण्यानि । रण्यऽवाचः । भरन्ते । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ७ ॥

અ० બે લોકનો નિર્માતા. યજ્ઞો મધ્યે દેવોનો આહ્વાતા, યજ્ઞો મધ્યે સમ્યક્ રાજમાન અગ્નિ. દ્યુલોક વિષે અગ્રભાગમાં સૂર્યભૂત થઇ વર્તે છે. સર્વકર્મનો મૂળભૂત મતો, ભૂમિવિષે વાસ કરે છે. યદ્વા, મુખ્ય ભાગને ભક્ષણ કરે છે. યજન કરનારાના

* (प्रतिष्ठा च स्विष्टकृत्-ऐ. ब्रा. २-४) ।

અ૦ સર્વસાધારણ વા કેવળ એકલો દેદીપ્યમાન અગ્નિ, બહુપ્રદેશ મધ્યે અગ્નિહોત્રાર્થે વિહત હોય છે. યદ્વા અભિષુત સોમ, યજ્ઞાર્થે સર્વત્ર વિહિત હોય છે, તે અગ્નિ વા સોમ વેદ રૂપી શય્યા વિષે શયન કરે છે. અરણિરૂપ કાષ્ઠો વિષે વિભક્ત થઈ તે અગ્નિ વર્તી રહેલો છે યદ્વા, સોમ ચમૂઓ મધ્યે વર્તી રહેલો છે. દ્યાવાપૃથિવિરૂપ માતપિતામધ્યે દ્યુલોક, આ ભૂમિથી ઉત્પન્ન વત્સભૂત અગ્નિને વા સોમને વૃષ્ટ્યાદિરૂપે પોષિત કરે છે. માતા વસુધા, તેને કેવળ નિવાસિત કરે છે. દેવોનું આ મહાન્ ઐશ્વર્ય છે. ૪

आक्षित्पूर्वास्वपरा अनूरुत्सद्योजातासु तरुणीष्वन्तः ।
अन्तर्वती सुवते अप्रवीता महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥५॥२८॥

प० आऽअक्षित् । पूर्वासु । अपरा । अनूरुत् । सद्यः । जातासु । तरुणीषु । अन्तरिति । अन्तःऽवती । सुवते । अप्रऽवीताः । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ ५ ॥ २८ ॥

અ૦ જીર્ણ ઓષધિઓ મધ્યે ચોમેર વર્તનાર, નવી ઓષધિઓનો અનુરોધ-ઉત્પત્તિ કરનાર અગ્નિ વા સૂર્ય, તરુણ પલ્લવિત ઓષધિઓ મધ્યે વર્તી રહે છે. તે ઓષધિઓ, કોઈપણ પુરૂષ વડે અ-નિષિક્તરેતસ્ક આ અનભ્યક્ત અગ્નિ વડે ગર્ભવંતી થઈને ફલપુષ્પને ઉત્પાદન કરે છે. તે આ દેવોનું મુખ્ય ઐશ્વર્ય છે. ૫(૨૮)

इतितृतीयस्यतृतीयेअष्टाविंशोवर्गः ॥२८॥

અગ્નિ અમે યષ્ટાઓને અનુગ્રહદૃષ્ટિએ જુવે છે, શેષ પૂર્વવત્ ૯

विष्णुर्गोपाः परमंपातिपाथः प्रियाधामान्यमृतादधानः ।
अग्निष्टाविश्वाभुवनानिवेदमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥१०॥२९॥

प० विष्णुः । गोपाः । परमम् । पाति । पाथः । प्रिया । धामानि । अमृता । दधानः । अग्निः । ता । विश्वा । भुवनानि । वेद । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १० ॥ २९ ॥

અ० વ્યાપ્ત, સર્વપ્રાણિનો ગોપાયિતા, પ્રિયતમ, ક્ષયરહિત–તેજોને–ધારણ–કરનાર તે અગ્નિ, પરમસ્થાનને પાલન કરે છે. યદ્વા, લોકધારક ઉદકોને ધારણ કરનારો સતો, ઉદકસ્થાનને–અન્તરિક્ષને પાલન કરનાર છે. તે અગ્નિ સર્વ ભૂતજાતને જાણનારો છે. શેષ પૂર્વવત. ૧૦

इतितृतीयस्यतृतीयेएकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

नानाचक्रातेयम्यावपूंषितयोरन्यद्रोचतेकृष्णमन्यत् ।
श्यावीचयदरुषीचस्वसारौमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ११ ॥

प० नाना । चक्राते इति । यम्या । वपूंषि । तयोः । अन्यत् । रोचते । कृष्णम् । अन्यत् । श्यावी । च । यत् । अरुषी । च । स्वसारौ । महत् । देवानाम् । एकम् ॥ ११ ॥

ગૃહ વિષે નિવાસ કરે છે રમણીય વાણીના સ્તોતાઓ, રમણીય સ્તોત્રોને પ્રકર્ષપણે સંપાદન કરે છે. શેષ પૂર્વવત્ ૭

शूर॑स्येव॒युध्य॑तोअन्त॒मस्य॑प्रती॒चीन॑ंदद्दृशे॒विश्व॒माय॑त् ।
अ॒न्तर्म॒तिश्च॑रति॒नि॒ष्षिध॑ंगोर्म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म् ॥ ८ ॥

प० शूर॑स्यऽइव । युध्य॑तः । अ॒न्त॒मस्य॑ । प्र॒ती॒चीन॑म् । द॒दृ॒शे ।
विश्व॑म् । आ॒ऽयत् । अ॒न्तः । म॒तिः । च॒र॒ति॒ । नि॒ऽसि॒धम् । गोः । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् । एक॑म् ॥८॥

અ० યુદ્ધકરનારા સમર્થ રાજાની અભિમુખ આવતુ પરબલ પરાઙ્મુખ થાય તેમ સમીપ વર્તનાર દાવાગ્નિની અભિમુખ ભૂતમાત્ર પરાઙ્મુખ થાય છે સર્વવડે જણાતો તે અગ્નિ ઉદકની હિંસિકા દીપ્તિને અન્તર્ધારણ કરે છે શેષ પૂર્વવત્ ૮

नि॒वेवे॑ति पलि॒तोदू॒त आ॒स्व॒न्तर्म॒हाँश्च॑रति॒रोच॒नेन॑ ।
वपूं॑षि॒बिभ्र॑द॒भि॒नो॒विच॑ष्टे॒म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म् ॥ ९ ॥

प० नि । वे॒वे॒ति॒ । प॒लि॒तः । दू॒तः । आ॒सु॒ । अ॒न्तः । म॒हान् ।
च॒र॒ति॒ । रो॒च॒नेन॑ । वपूं॑षि । बिभ्र॑त् । अ॒भि । नः॒ । वि ।
च॒ष्टे॒ । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् । एक॑म् ॥ ९ ॥

અ० પાલયિતા વા પૂર્ણ, દેવોનો દૂત અગ્નિ, આ ઔષધિઓ વિષે છેક વ્યાપ્ત થઈને વર્તે છે મહાન્ તે અગ્નિ, સર્વસહ દ્યાવાપૃથિવી મધ્યે સંચરે છે નાનાવિધ રૂપોને ધારણ કરતો

प० अ॒न्यस्याः॑ । व॒त्सम् । रि॒ह॒ती । मि॒मा॒य॒ । कया॑ । भु॒वा । नि । द॒धे॒ । धे॒नुः । ऊधः॑ । ऋ॒तस्य॑ । सा । पय॑सा । पि॒न्व॒त॒ । इळा॑ । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒त्वम् । एक॑म् ॥ १३ ॥

અ० પૃથિવીના વત્સસ્થાનીય અગ્નિને ઉદકધારા રૂપ જીહ્વા વડે ચાટનારો દ્યુલોક મેઘદ્વારા ધ્વનિ કરે છે. પ્રીણયિત્રી તે દ્યુલોક જલવર્જિત ભૂપ્રદેશ વડે તત્રત્ય જલને ગ્રહણ કરી મેઘરૂપ સ્વકીય ઊધસ્–અવને ઉદક વડે પુષ્ટ કરે છે. યદ્વા કયા ભૂપ્રદેશ વિષે ઊધઃસ્થાનીય મેઘને ધારણ કરે છે તે જણાતું નથી. અર્થાત્ વર્ષા કાલેજ મેઘદર્શન થાય છે. તે જલવર્જિત પૃથિવી, સત્યભૂત આદિત્યના ઉદકવડે વર્ષાકાલે સિક્ત થાય છે. શિષ્ટ પૂર્વવત્. १३

*पद्या॑ वस्ते पुरु॒रूपा॒ वपूं॑ष्यू॒र्ध्वा त॑स्थौ॒ त्र्यविं॒ रेरि॑हाणा । ऋ॒तस्य॒ सद्म॒ वि च॑रामि वि॒द्वान्म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म् ॥ १४ ॥

प० प॒द्या॑ । व॒स्ते॒ । पु॒रु॒ऽरूपा॑ । वपूं॑षि । ऊ॒र्ध्वा । त॒स्थौ॒ । त्रि॒ऽअविम् । रेरि॑हाणा । ऋ॒तस्य॑ । सद्म॑ । वि । च॒रा॒मि॒ । वि॒द्वान् । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् । एक॑म् ॥ १४ ॥

अ० જગત્સ્રષ્ટા પરમેશ્વરના પાદથી જન્મેલી ભૂમિ, યદ્વા પાદ સંચાર પરત્વે કલ્યાણ રૂપ ભૂમિ, સ્થાવર–જંગમાત્મક નાના- વિધ સ્વરૂપોને આચ્છાદિત કરે છે. તે આ ભૂમિ ઉત્તર

* (पद्भ्याम् भूमिः ऋ. सं ८–९–१९) ।

અ० મિથુનભૂત અહોરાત્ર, નાનાવિધ–શુક્લકૃષ્ણ–આદિ–રૂપોને ધારણ કરે છે કૃષ્ણવર્ણના તથા શુક્લસ્વરૂપે રોચમાન જે અહોરાત્ર, પરસ્પર ભગિની રૂપ હોય છે તે મધ્યે એક (અહ) કિરણસંબંધને લઈને શુક્લ રૂપે હોય છે, અને રાત્રિલક્ષણ બીજી, તમ સંબંધથી કૃષ્ણવર્ણસ્વરૂપે ભાસે છે શેષપૂર્વવત ૧૧

माताचयत्रंदुहिताचंधेनूसंबर्दुघेधापयेतेसमीची ।
ऋतस्यतेसदसीळेअन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १२ ॥

प० माता । च । यत्रं । दुहिता । च । धेनू इति । सबर्दुघे इति सबःऽदुघे । धापयेते इति । समीची इति सम्ऽईची । ऋतस्यं । ते इति । सदसि । ईळे । अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १२ ॥

અ० સર્વપ્રાણિની નિર્માતા પૃથિવી અને દ્યુલોક, ક્ષીર રૂપ રસના દોહન કરાવનારી, જગતને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવનારી અન્તરિક્ષ વિષે પરસ્પર સંગત સતી, સ્વકીય રસનું અન્યોન્ય પાન કરાવનારી હોય છે. ઉદકસ્થાન–અન્તરિક્ષ વિષે સ્થિત તે દ્યાવાપૃથિવીની હું સ્તુતિ કરું છું. યદ્વા પૃથિવીને, દ્યુલોક વૃષ્ટિલક્ષણ રસ ધવરાવે છે અને પૃથિવી દ્યુલોકને આહુતિલક્ષણ રસ ધવરાવે છે એમ તે અન્યોન્ય માતા અને દુહિતા રૂપે થાય છે યજ્ઞસ્થાને સ્થિત હું ઉભયની સ્તુતિ કરું છું શેષ પૂર્વવત ૧૨

अन्यस्यावत्संरिहतीमिमायकयाभुवानिदधेधेनुरूधः ।
ऋतस्यसापयसापिन्वतेळामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १३ ॥

आ धेनवो धुनयन्तामशिश्वीः सबर्दुघाः शशया अप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्या युवतयो भवन्तीर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १६ ॥

प० आ । धेनवः । धुनयन्ताम् । अशिश्वीः । सबःदुघाः ।
शशयाः । अप्रदुग्धाः । नव्याःनव्याः । युवतयः ।
भवन्तीः । महत् । देवानाम् असुरत्वम् । एकम् ॥ १६ ॥

અ० વૃષ્ટિદ્વારા સર્વ જગતને પ્રસન્નકરનાર, શિશુરહિત, પડા ન હોનાર નભ વિષે શયન કરનાર, અક્ષીણ રસવાળાં ઉદકલક્ષણ ક્ષીરનાં દોહન કરનાર, પરસ્પર મિશ્રણયુક્ત. અતિશયનૂતન મેઘો, વા દિશાઓ ચોમેર દોહન કરે શેષ પૂર્વવત્. ૧૬

यदन्यासु वृषभो रोरवीति सो अन्यस्मिन्यूथे नि दधाति रेतः ।
स हि क्षपावान्त्स भगः स राजा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥

प० यत् । अन्यासु । वृषभः । रोरवीति । सः । अन्यस्मिन् ।
यूथे । नि । दधाति । रेतः । सः । हि । क्षपावान् । सः ।
भगः । सः । राजा । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् ।
एकम् ॥ १७ ॥

અ० આપોજળનો વર્ષક પર્જન્યાત્મક જે ઇન્દ્રદેવ, અન્યદિશાઓ વિષે મેઘદ્વારા પુષ્કળ ગર્જના કરે છે તે અન્ય દિશાવૃન્દ વિષે ઉદકને ધારણ કરે છે, તત્ર વરસે છે. લોકમધ્યે નિશ્ચે વૃષભ, કોઇ ગાયો મધ્યે રેતઃસેકાર્થ ગર્જના

વેધાત્મે ઉન્નત સતી, સ્વ–સારભૂત હવ્યાન્ન વડે રોદ સંવત્સર–પ્રમાણના વત્સરૂપ આદિત્યને ચાટતી વા સ્વતેજ વડે ત્રણે લોકને વ્યાપ્ત કરતી સ્થિત હોય છે. સત્યભૂત આદિત્યના સ્થાનને જાણનારો હું તે આદિત્યને હવ્યાન્ન વડે પરિચરણ કરું છું શેષ પૂર્વવત. ૧૪

पुदेइ॑व॒ निहि॑ते द॒स्मे अ॒न्तस्तयो॑र॒न्यद्गुह्य॑मा॒विर॒न्यत् ।
स॒ध्री॒ची॒ना प॒थ्या॒३॑ सा विषू॑ची म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म् ॥१९॥३०

१० पुदेवहीते पुदेइ॑व । निहि॑ते इति निऽहि॑ते । द॒स्मे । अ॒न्तरिति । तयोः॑ । अ॒न्यत् । गुह्य॑म् । आ॒विः॑ । अ॒न्यत् । स॒ध्री॒ची॒ना । प॒थ्या॑ । सा । विषू॑ची । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् । एक॑म् ॥ १९ ॥ ३० ॥

અ० આ અહોરાત્ર મર્ત્યવડે દર્શનીય ઉભય, નભ વિષે સ્થાપિત હોય તેમ વર્તી રહે છે. તે ઉભય મધ્યે રાત્રિ અપ્રકાશપૂર્વક ગૂઢ હોય તેમ રહે છે, અને અન્ય (દિવસ) સૂર્યપ્રકાશ વડે પ્રગટ થાય છે. અહોરાત્રનો પરસ્પર મેલનરૂપ માર્ગ–કાલ, પુણ્યકૃત અને અપુણ્યકૃત સર્વજનોને પ્રાપ્ત કરે છે યદા, દેવ–મનુષ્યાદીઓનાં સ્થાનભૂત દ્યાવાપૃથિવી, અન્તરિક્ષવિષે નિહિતરૂપે વર્તે છે. તે મધ્યે દ્યુલોક, અદશ્યમાનતાએ ગૂઢ રૂપે વર્તે છે, અન્યા પૃથિવી, સર્વ કોઇને પ્રકટ હોય છે, શેષ પૂર્વવત ૧૫

इतितृतीयस्यतृतीयेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

आधेनवोधुनयन्तामशिश्वीःसबर्दुघाःशशयाअप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्यायुवतयोभवन्तीर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १६ ॥

प० आ । धेनवः । धुनयन्ताम् । अशिश्वीः । सबःदुघाः ।
शशयाः । अप्रदुग्धाः । नव्याःनव्याः । युवतयः ।
भवन्तीः । महत् । देवानाम् असुरत्वम् । एकम् ॥ १६ ॥

अ० वृष्टिद्वारा सर्व जगतने प्रसन्नकरनार, शिशुरहित, घडा न होनार नभ विषे शयन करनार, अक्षीण रसवाळां उदकलक्षण क्षीरनां दोहन करनार, परस्पर मिश्रण-युक्त अतिशयनूतन मेघो, वा दिशाओ चोमेर दोहन करे शेष पूर्ववत्. १६

यदन्यासुवृषभोरोरवीतिसोअन्यस्मिन्यूथेनिदधातिरेतः ।
सहिक्षपावान्त्सभगःसराजामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥

प० यत् । अन्यासु । वृषभः । रोरवीति । स । अन्यस्मिन् ।
यूथे । नि । दधाति । रेतः । स । हि । क्षपावान् । स. ।
भगः । स । राजा । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् ।
एकम् ॥ १७ ॥

अ० आपोजळनो वर्षक पर्जन्यात्मक जे इन्द्रदेव, अन्यदिशाओ विषे मेघद्वारा पुष्कळ गर्जना करे छे ते अन्य दिशावृन्द विषे उदकने धारण करे छे, तत्र वरसे छे. लोक मध्ये निश्चे वृषभ, कोइ गायो मध्ये रेत सेकार्थ गर्जना

કરે, અને રેત સેક કરે તેમ ઇન્દ્ર કરે છે, તે ઇન્દ્ર શત્રુઓને વા ઉદકને ક્ષિપ્તકરનાર, યાગો તથા સ્તોત્રોની ભાગભૂતા શક્તિ વડે સંપન્ન, સર્વવડે ભજનીય, અને નિશ્ચે તે, કર્મરૂપ ફલપ્રદાન વડે સર્વપ્રાણિઓનો નિયંતા રાજા છે શેષ પૂર્વવત્ ૧૭

वीरस्य॒नु स्व॒श्व्यं॑ जनासः॒ प्रनु वो॑चाम वि॒दुर॑स्य दे॒वाः
षो॒ळ्हा यु॒क्ताः पञ्च॑पं॒चा व॑हन्ति म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म् ॥ १८ ॥

१० वी॒रस्य॑ । नु । सु॒ऽअश्व्य॑म् । जना॑सः । प्र । नु । वो॒चा॒म॒ । वि॒दुः । अ॒स्य॒ । दे॒वाः । षो॒ळ्हा । यु॒क्ताः । प॒ञ्च॑ऽपञ्च । आ । व॒ह॒न्ति॒ । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒त्वम् । एक॑म् ॥ १८ ॥

अ० હે જનો ! અમે ઇન્દ્રની શોભનાશ્વ-સંપન્નતાનું શીઘ્ર કથન કરીએ છીએ. દેવો પણ તે શોભનાશ્વ-સંપન્નતાને જાણે છે. માસોષા ષડ્જા યોગકાલે દશ્યમાન ઋતુઓને અશ્વો કહે છે. તે ઋતુઓ હોય છે. હેમંત અને શિશિર ઋતુઓના સમાસ વડે યુક્ત તે અશ્વો કાલાત્મક ઇન્દ્રનું આવહન કરે છે શેષ પૂર્વવત્ ૧૮

दे॒वस्त्वष्टा॑ सवि॒ता वि॒श्वरू॑पः पु॒पोष॑ प्र॒जाः पु॑रु॒धा ज॑जान ।
इ॒मा च॒ विश्वा॒ भुव॑नान्यस्य म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म् ॥ १९ ॥

१० दे॒वः । त्वष्टा॑ । स॒वि॒ता । वि॒श्वऽरू॑पः । पु॒पोष॑ । प्र॒ऽजाः । पु॒रु॒धा । ज॒जा॒न॒ । इ॒मा । च॒ । विश्वा॑ । भुव॑नानि । अ॒स्य॒ । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सु॒र॒ऽत्वम् ॥ १९ ॥

અ૦ સર્વનો પ્રેરક, નાનાવિધ ત્વષ્ટાદેવ, પ્રજાને બહુધા ઉત્પાદન કરે છે. તે નિખિલ ભુવનોને તથા ભૂતજાતને પોષે છે. શેષ પૂર્વવત્. ૧૯

महीसमैरच्चम्वासमीचीउभेतेअस्यवसुनान्यृष्टे ।
शृण्वेवीरोविन्दमानोवसूनिमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २० ॥

પ૦ मही इति । सम् । ऐरत् । चम्वा । समीची इति समऽईची । उभेइति । ते इति । अस्य । वसुना । न्यृष्टे इतिनिऽऋष्टे । शृण्वे । वीरः । विन्दमानः । वसूनि । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ २० ॥

અ૦ મહાન્, પરસ્પરસંગત, દ્યાવાપૃથ્વીને ઇન્દ્ર, પશુ આદિ વડે સમ્યક્ યુક્ત કરે છે. તે ઉભય લોક, આ ઇન્દ્રના તેજ વા ધન વડે નિરન્તર વ્યાપ્ત થાય છે, તે સમર્થ ઇન્દ્ર શત્રુનો અભિભવ કરીને તદીય ધનોને પ્રાપ્ત કરતો સતો, સર્વશ્રુત છે. શેષ પૂર્વવત્. ૨૦

इमांचनःपृथिवींविश्वधायाउपक्षेतिहितमित्रोनराजा ।
पुरःसदःशर्मसदोनवीरामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २१ ॥

પ૦ इमाम् । च । नः । पृथिवीम् । विश्वऽधायाः । उप । क्षेति । हितऽमित्रः । न । राजा । पुरःऽसदः शर्मऽसदः । न । वीराः । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥२१॥

अ० વિશ્વનો ધાતા વા સર્વાભવાળો અમારો રાજા ઇન્દ્ર, આ પૃથિવી અને અન્તરિક્ષની સમીપ મિત્રની પેરે નિવાસ કરે છે. સમર્થ—યુદ્ધસહાયક, યુદ્ધાર્થ પુરતઃ નિશ્ચય વડે ગમન કરનાર મરૂતો, ઇન્દ્રના ગૃહ વિષે બેસનારા હોય છે. શેષ પૂર્વવત્. ૨૧

निष्पिध्वंरीस्तुओषंधीरुतापौरुयिंतइन्द्रपृथिवीविंभर्ति ।
सखायस्तेवामभाजं स्यामम॒हद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥२२॥३१॥

प० निऽदसिध्वंरी । ते । ओषंधीः । उत । आपः । रयिम् । ते । इन्द्र । पृथिवी । बिभर्ति । सखायः । ते । वामऽभाजः । स्याम । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥२२॥३१॥

अ० હે પર્જન્યાત્મક ઇન્દ્ર ! ઓષધિઓ, નિરન્તર ત્વત્કર્તૃક સિદ્ધિઓ વડે યુકત હોય છે. આપોજળ, તૂ થકી નિ સૃત હોય છે. પૃથિવી, તૂને ભોગયોગ્ય ધનસંપત્તિ ધારણ કરે છે. અમે તારા સખા વનનીય ધનના સેવનકરનારા થઇએ. શેષ પૂર્વવત્. ૨૨ (૩૫)

इतितृतीयस्यतृतीयेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

तृतीयाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

सूक्त ५५.

१ प्रभूषन = प्रभवितुम् इच्छन् (अग्निहोत्रादिकर्मसु) — તત્પર થવા ઇચ્છનાર.
२ असुरत्वम्—प्रावण्यम् महदैश्वर्यम् = મહૈશ્વર્ય.
३ द्रुह्वन्त = हिंस्यु = હિંસો.

४ धर्मि = अग्निष्टोमादिकर्म ।

५ प्रयुतः = विभक्तः ।

६ आक्षित् = आवर्तमानः = ચોમેર વર્તમાન.

७ अप्रवीताः = अनिषिक्तरेतस्का अगर्भयुक्ता वा = અનિષિક્ત રેતસ્ક.

९ शयुः = शयानः = શયન કરનાર.

१० प्रतीचीनम् = पराङ्मुखम् ।

११ मतिः = सर्वैः ज्ञायमानः = સર્વ વડે જણાતો.

१२ निष्षिधम् = हिंसिकाम् दीप्तिम् ।

१३ निषेषेति = नितरां व्याप्य वर्तते = છેક વ્યાપ્ત થઈ વર્તે છે.

१४ पलितः = पालयिता ।

१५ विष्णुः = व्याप्तः ।

१६ पाथः = स्थानानि ।

१७ यम्या = यमरूपे मिथुनभूते = મિથુનભૂત.

१८ श्यावी = कृष्णवर्णा = કૃષ્ણવર્ણ સ્વરૂપે.

१९ दुहिता = दूरे निहिता = द्यौः ।

२० सबर्दुघे = सबरस्यौषस्य क्षीररूप स्वरसस्य दोग्ध्र्यौ ક્ષીર રસ દોહન કરાવનારી.

२१ धापयेते = पाययेते = પાન કરાવે છે.

२२ धेनू = जगतः प्रीणयित्र्यौ = જગતને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર.

२३ अन्यस्याः पृथिव्याः = પૃથિવીની,

२४ पद्याः = पद्भ्यांजाता भूमि. । या पादसंचारे साधुः पद्या भूमिः = ભૂમિ.

२५ त्रिसधिय = सार्धसंवत्सरवयस्को वत्सः त्र्यविः उच्यते तत्प्रमाणं आदित्य वा त्रीन्लोकान् स्वतेजसा

'व्याप्नोति इतिव्यचिः ताम् = दोढ वर्षना वत्सने वा आदित्यने व्याप्त करती.

२६ पर्दे = अहोरात्रः ।

२७ विपूचो = पुण्यकृतोपुण्यकृतश्च प्राप्नोति इति = पुण्यकृत् तथा पापीने प्राप्त करनार.

२८ आविः = प्रकटं भवति = प्रकट थाय छे.

२९ धुनयन्ताम् = आदुहन्तु = गोमेर दोहन करे.

३० अशिश्वीः = शिशुरहिताः यद्वा भवन्तोति अशिश्वीः = शिशुरहितः वा न होनार.

३१ शशयाः = नभसि शयाना वर्तमानाः = नभ विषे शयन करनार.

३२ अप्रदुग्धाः = अक्षीणरसाः ।

३३ क्षपावान = क्षिपति शत्रून् उदकयेतिक्षेपणवान् क्षमापर्यायवागानांस्तोत्राणां भागयुता वा रात्रिः तत्वान् = शत्रुओने वा उदकने क्षिप्त करनार.

३४ योक्त्रा = मासानां स्वन्स्वयोग काले दृश्यमाना ऋतवः = मासोना स्वस्वयोगकाले दृश्यमान ऋतुओ.

३५ व्यष्टे = नितरां व्याप्ते = निरन्तर व्याप्त थाय छे.

३६ विश्वधायाः = विश्वस्य धाता सर्वान्नो वा = विश्वनो धाता वा सर्वान्नवाळो.

३७ पुरः सद = युद्धार्थे पुरतो निश्चयेन गन्तार. = युद्धार्थे मोखरे निश्चे जनार.

३८ शर्मसदः = गृहेसीदन्तः = गृह विषे बेसनार.

३९ निष्पिद्वरी: = नितरांस्वस्कतृकसिद्धिमत्यः = निरंतर स्वकर्तृक-सिद्धि वडे युक्त.

४० वाममाजः = वननीय धनभागिनः = भोगयोग्य धन संपत्तिने धारण करनार.

सूक्त ५६.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર પુત્ર કિંવા વાકપુત્ર પ્રજાપતિ; દેવતા—વિશ્વેદેવ; છન્દ—ત્રિષ્ટુભ્

ॐ न ता मिनन्ति मायिनो न धीरा व्रता देवानां प्रथमा ध्रुवाणि ।
न रोदसी अद्रुहा वेद्याभिर्न पर्वता निनमे तस्थिवांसः ॥१॥

प० न । ता । मिनन्ति । मायिनः । न । धीराः । व्रता ।
देवानाम् । प्रथमा । ध्रुवाणि । न । रोदसी इति । अद्रुहा ।
वेद्याभिः । न । पर्वताः । निऽनमे । तस्थिऽवांसः ॥ १ ॥

अ० માયાવી અસુરો, ઇન્દ્રાદિક દેવોનાં પ્રથમનાં–સૃષ્ટયન્તરભાવિ, સ્થિર લોકપ્રસિદ્ધ લોકપાલાદિ કર્મોનો બાધ કરતા નથી, તેમ વિદ્વાન પુરુષો પણ તેનો બાધ કરતા નથી. દેવ–મનુષ્યાદિ પ્રજામધ્યે દ્રોહવર્જિત દ્યાવાપૃથિવી, સ્વાશ્રયતાએ સર્વ કોઇ વડે વેદનીય પ્રજાવડે યુક્ત કર્મોનો બાધ કરતા નથી. ઊર્ધ્વ પર્વતો, નિનમનીય થતા નથી. અર્થાત્ દેવ તથા મનુષ્યોનું દ્યાવાપૃથિવીની ધારકતાએ અવસ્થાન, અને પર્વતાદિનું ઉન્નતાએ અવસ્થાન, દેવોનું કર્મ છે, તેને કોઇપણ અન્યથા કરવા યોગ્ય નથી. १

षड्भाराँ एको अचरन्बिभर्त्यृतं वर्षिष्ठमुप गाव आगुः ।
तिस्रो महीरुपरास्तस्थुरत्या गुहा द्वे निहिते दर्श्येका ॥२॥

प० षट् । भारान् । एकः । अचरन् । बिभर्ति । ऋतम् ।

वर्षिष्ठम् । उप । गावः । आ । अगुः । तिस्रः । महीः । उपराः । तस्थुः । अत्याः । गुहा । द्वे इति । निर्हिते इति । निऽहिते । दर्शि । एका ॥ २ ॥

અ० સ્થાયી એક સંવત્સર, વસન્તાદિ ૭ ઋતુઓને અવયવત્વપૂર્વક ધારણ કરે છે. રશ્મિઓ, સત્યભૂત વૃદ્ધતર આદિત્યાત્મક તેજ સંવત્સરને પ્રાપ્ત થાય છે. તેજ સંવત્સર વિષે, આગમાપાય-ધર્મયુક્ત ત્રણે લોકો, ઉપરિ ઉપરિ સ્થિત હોય છે. દ્યુલોક અને અન્તરિક્ષ સ્વાત્મવિષે (ગુહાવિષે) નિહિત બન્ને સ્થાપિત હોય છે અર્થાત્ તે દૃશ્યમાન થતાં નથી. એકલી ભૂમિ, સર્વ ભૂતાધારતાએ દૃશ્યમાન થાય છે. ૨

त्रिपाजस्योवृषभोविश्वरूपउतत्र्युधापुरुधप्रजावान् ।
त्र्यनीकःपत्यतेमाहिनावान्त्सरेतोधावृषभःशश्वतीनाम् ॥३॥

प० त्रिऽपाजस्यः । वृषभः । विश्वऽरूपः । उत । त्रिऽउधा । पुरुध । प्रजाऽवान् । त्रिऽअनीकः । पत्यते । माहिनऽवान् । सः । रेतःऽधाः । वृषभः । शश्वतीनाम् ॥ ३ ॥

અ० (ગ્રીષ્મ વર્ષા અને હેમન્ત ઋતુરૂપી) ત્રણ ઉરસ્-વક્ષઃસ્થલ વાળો, જળનો વર્ષક, નાનારૂપ (વસંત હેમન્ત અને શરદ ઋતુ નામની) ત્રણ ઊધસ્‌વાળો, વ્રીહિ-યવાદિ-નાનાવિધ-પ્રજાવાળો, ઉષ્ણ, વર્ષા અને શીતાખ્ય અનેકગુણોવડે યુક્ત, મહત્ત્વવાન્ સંવત્સરાભિમાની દેવ, આગમન કરે છે. સેચન સમર્થ તે સંવત્સર, બહુ ઔષધિઓનો પુષ્પફલાદિ સંપત્તિ અર્પી ઉદક-ધતી હોય છે. ૩

अभीकआसांपदवीरबोध्यादित्यानामह्वेचारुनाम ।
आपश्चिदस्माअरमन्तदेवीःपृथग्व्रजन्तीःपरिषीमवृञ्जन् ॥४॥

प० अभीके । आसाम् । पदवीः । अबोधि । आदित्यानाम् । अह्वे । चारु । नाम । आपः । चित् । अस्मै । अरमन्त । देवीः । पृथक् । व्रजन्ती । परि । सीम् । अवृञ्जन् ॥ ४ ॥

अ० संवत्सरदेव, आ ओषधिओनी समीप तेने वनविशिष्ट पुष्पफलादिनुं प्रजनन करतो सतो, सावधान स्वरूपे वर्ते छे. मासो मध्ये ' मधु ' अने ' माधव ' इत्यादि नामधेयनुं हुं आह्वान-उच्चारण करुं छुं. द्योतनशील-इतस्तत गमन करनार आपोजळ पण आ संवत्सरार्थं रमण करे छे अर्थात् संवत्सरसंबन्धि मासचतुष्टयार्थं वृष्टि द्वारा रमण करे छे ते आपोजळ, आ संवत्सरने अष्टमास विषे परिवर्जन करे छे. ४

*त्रिषधस्थासिन्धवस्त्रिःकवीनामुतत्रिमाता विदथेषुसम्राट् ।
ऋतावरीर्योषणास्तिस्रोअप्यास्त्रिरादिवोविदथेपत्यमानाः ॥५॥

प० त्री । सधऽस्था । सिन्धवः । त्रिः । कवीनाम् । उत । त्रिऽमाता । विदथेषु । सम्ऽराट् । ऋतऽवरीः । योषणाः । तिस्रः । अप्याः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । पत्यमानाः ॥ ५ ॥

---

* (त्रयोवाइमेत्रिवृतोलोकाः ऐ. ब्रा. २-१७. तथाच इन्द्रमोजसान्तरिक्षाणिचत्रिणिचविश्वाश्वतभूमय. ऋ. सं. ५-८-११).

अ० હે આપીજળ ! સર્વસાક્ષી તમે, મદીય વચનનું શ્રવણ કરો. ત્રણે લોક દેવોના નિવાસસ્થાન રૂપ છે. આ ત્રણે લોકના નિર્માતા **સંવત્સર** વા **સૂર્યદેવ**, યજ્ઞોમધ્યે સમ્યગ્ દીપ્યમાન વર્તે છે ઉદકવંત, નભસ્ય વા આશ્વત્થ્ય, ઇળા, **સરસ્વતી** અને **ભારતી** ત્રણ દેવતાઓ, યજ્ઞ વિષે ત્રણે સવનો મધ્યે આગમન કરનારાં હોય છે. ૫

त्रिरा दिवः सवितर्वार्याणि दिवेदिव आ सुव त्रिर्नो अह्नः ।
त्रिधातु राय आ सुवा वसूनि भग त्रातर्धिषणे सातये धाः ॥६॥

प० त्रिः । आ । दिवः । सवितः । वार्याणि । दिवेदिवे । आ । सुव । त्रिः । नः । अह्नः । त्रिधातु । रायः । आ । सुव । वसूनि । भग । त्रातः । धिषणे । सातये । धाः. ॥ ६ ॥

अ० સર્વપ્રેરક હે આદિત્યદેવ ! દ્યુલોકથી આગમન કરીને સંભજનીય ધન, પ્રતિદિન અમને ત્રણવાર અર્પણ કર. સર્વ-ભજનીય અમારા હે રક્ષક ! હે આદિત્ય દેવ ! (પશુ, કનક અને રત્નભેદે) ત્રણ પ્રકારનાં ધનો, અને ક્ષીરાદિ દેનાર ગાયો, અમને દિવસના ત્રણે સવનકર્મ મધ્યે અર્પણ કર. હે માધ્યમિકાવાક ! અમને ધનલાભ કર. ૬

त्रिरा दिवः सविता सोषवीति राजाना मित्रावरुणा सुपाणी ।
आपश्चिदस्य रोदसी चिदुर्वी रत्नं भिक्षन्त सवितुः सवाय ॥७॥

प० त्रिः । आ । दिवः । सविता । सोसवीति । राजाना । मित्रावरुणा । सुपाणी । आपः । चित् । अस्य । रोदसी

इति । चित.। उर्वी इति । रत्नम् । मिक्षन्तु । सुविदुः । सुवाप ॥ ७ ॥

भ० સવિતાદેવ, દિવસના ત્રણે કાલ વિષે અમને ચોમેર ધન પ્રેરો. રાજારૂપ કલ્યાણકારક પાણીવાળા મિત્રાવરૂણદેવ, સર્વ જગતને વ્યાપ્ત કરનાર અન્તરિક્ષ અને દ્યાવાપૃથિવી પ્રેરક એવા આ દેવોના આ પ્રેરણ વડે અપેક્ષિત અર્થની યાચના કરે છે. ૭

त्रिरुत्तमादूणशोरोचनानित्रयोराजन्त्यसुरस्यवीराः ।
ऋतावानइषिरादूळभासस्त्रिरादिवोविदथेसन्तुदेवाः ॥८॥१॥

प० त्रिः । उतदतुमा । दु.दनेशां । रोचनानि । त्रयः । राजन्ति । असुरस्य । वीराः । ऋतदवानः । इषिराः । दु.दमासः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । सन्तु । देवाः ॥८॥१॥

भ० ત્રણે સ્થાને કોઇપણ વડે વિનાશ કરવાને અશક્ય દેદીપ્યમાન હોય છે. આ ત્રણે સ્થાનો વિષે કાલાત્મક સંવત્સર દેવના (અગ્નિ-વાયુ તથા સૂર્ય રૂપી) ત્રણ પુત્રો શોભી રહેલા હોય છે. અગ્નિહોત્રાદિક સત્યભૂત કર્મ વડે સંપન્ન, યજ્ઞાર્થ શીઘ્રગતિમંત, કોઇપણવડે-સ્વતેજવડે તિરસ્કાર કરવાને અશક્ય આ સર્વ દેવો, અમારા યજ્ઞ વિષે દિવસના ત્રણે સવન કર્મવિષે ચોમેર પ્રાપ્ત હો. ૮

इतितृतीयस्यचतुर्थेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

सूक्त ५६.

१ भारान् = ध्रियते पुष्पविकासादिषेषु इतिभाराः ऋतवस्तान् = ऋतुओने.

२ उपराः = उपरि उपरिवर्तमानाः = ઉપરિ ઉપરિવર્તમાન.

३ अत्याः = आतनशीला आगमापायधर्मोपेताः = આગમાપાય ધર્મયુક્ત.

४ त्रिपाजस्यः = त्रिः पाजस्य पुरोयस्यसःऽयुरस्कः = ત્રણ વક્ષઃસ્થલવાળા.

५ माहिनवान् = महत्त्ववान् = મહત્ત્વવાન.

६ पदवीः = पदानितत्तत्स्थान विशिष्ट पुष्पफलादि नियेति प्रजनयति इति = પુષ્પફલાદિનું પ્રજનન કરતો.

७ त्रीपधस्थाः = त्रयोलोकाः ।

८ अप्योः = नमस्याआसव्योषा = નમસ્યા વા આપ્તવ્યા.

९ आसोषवीति = आसुवतु प्रेरयतु = પ્રેરે.

१० सवाय = सवेन प्रेरणेन = પ્રેરણાવડે.

११ दुर्मशा = केनापि विनाशयितुं अशक्यानि = કોઇવડે નાશ કરવાને અશક્ય.

१२ असुरस्य = अस्यतिक्षिपतिसर्वमितिमसुरःकालात्मा संवत्सरः मस्य = સંવત્સરના.

१३ वीराः = पुत्राः = પુત્રો.

१४ इषिराः = शीघ्रगतिमन्तः = શીઘ્રગતિમંત.

१५ दूळभासः = दुर्दभासः केनापिस्वतेजसातिरस्कर्तुमशक्याः = કોઇવડે સ્વતેજ દ્વારા તિરસ્કાર કરવાને અશક્ય.

सूक्त ५७.

ऋषि—विश्वामित्र. देवता—विश्वेदेव; छन्द—त्रिष्टुभ्.

प्रमेविविक्वाँअविदन्मनीषांधेनुचरन्तींप्रयुतामगोपाम् ।
सद्यश्चिद्यादुदुहेभूरिधासेरिन्द्रस्तदग्नि:पनितारोअस्याः ॥१॥

प० प्र । मे । विविक्वान् । अविदत् । मनीषाम् । धेनुम् । चरन्तीम् । प्रऽयुताम् । अगोपाम् । सद्यः । चित् । या । दुदुहे । भूरि । धासेः । इन्द्रः । तत् । अग्निः । पनितारा । अस्याः ॥ १ ॥

अ० (पदार्थ) प्रतउत गमन करनार, पृथग्भूत-એકાકી, ગોપ્તારહિત યથાક્રમ સંચારકરનાર નવસૂતિકા ગાયની પેરે મારી દેવતાવિષયક સ્તુતિને વિવેકવાન્ ઇન્દ્ર વા અગ્નિદેવ પ્રકર્ષપણે જાણો. જે સ્તુતિરૂપી ધેનુ, તાત્કાલિક પ્રાણોને ધારણ કરે તેવા અન્નનું, વા અર્થિજનોને પ્રાણ-નિધાન વા પ્રાણદાન કરે તેવા બહુ અન્નનું-અપેક્ષિત ફલનું દોહન કરે છે. ઇન્દ્ર, અગ્નિ અને અન્યદેવો, સ્તુતિરૂપી ધેનુના અન્નભૂત પયસ્‌ના સ્તોતારૂપ હોય છે. યદા, ઇન્દ્રાગ્નીદેવ અને અમે સ્તોતાઓ તે ધેનુના પયસ્‌ને પ્રાપ્ત કરીએ १

इन्द्रःसुपूषावृषणासुहस्तादिवोनयीताःशशयंदुदुह्रे ।
विश्वेयदस्यांरणयन्तदेवाःप्रवोत्रवसवःसुम्नमश्याम् ॥२॥

प० इन्द्रः । सु । पूषा । वृषणा । सुऽहस्ता । दिवः । न ।

प्रीताः । शशयम् । दुदुह्रे । विश्वे । यत् । अस्याम् ।
रणयन्त । देवाः । प्र । वः । अत्र । वसवः । सुम्नम् ।
अश्याम ॥ २ ॥

અ૦ હે સર્વના વાસયિતા દેવો ! ઇન્દ્ર અને પૂષાદેવ, અભિમત ફલના સેકતા, સુદરતવાળા, સત્યસ્વરૂપ અશ્વિનદેવો વા મિત્રાવરૂણ આ સર્વ દેવો, અધુના પ્રસન્ન સતા નભવિષે શયન કરનાર મેઘને, નભસકાશાત્ વૃષ્ટિદ્વારા અપેક્ષિત ફલને સુષ્ઠુ પ્રકારે દોહન કરે છે. સર્વે દેવો, આ વેદિ વિષે રમણ કરે છે તેથી, અત્ર લોકવિષે તમારાં અપેક્ષિત ફલને અમે પ્રાપ્ત કરીએ ૨

याजामयोवृष्णइच्छन्तिशक्तिंनमस्यन्तीर्जानतेगर्भमस्मिन् ।
अच्छापुत्रंधेनवोवावशानामहश्चरन्तिबिभ्रतंवपूंषि ॥३॥

प० या । जामयः । वृष्णे । इच्छन्ति । शक्तिम् । नमस्यन्तीः ।
जानते । गर्भम् । अस्मिन् । अच्छ । पुत्रम् । धेनवः ।
वावशानाः । महः । चरन्ति । बिभ्रतम् । वपूंषि ॥ ३ ॥

અ૦ વર્ષાકાલે પ્રાદુર્ભાવને પામનાર જે ઓષધિઓ, આપોજળના વર્ષક ઇન્દ્રાર્થ સેચન-સામર્થ્યની ઇચ્છા કરે છે, પ્રહ્વીભૂત તે ઓષધિઓ, આ ઇન્દ્ર વિષે ગર્ભને-વૃષ્ટિદ્વારા પુષ્પફલાદિલક્ષણ ગર્ભાધાન આદિ સામર્થ્યને જાણે છે. ફલની કામના કરનાર સર્વની પ્રીણયિત્રી ઓષધિઓ, નાના પ્રકારનાં વપુઓને ધારણ કરનાર (વ્રીહિ-યવ-નીવાર-આદિ ફલલક્ષણ) પુત્રને અભિમુખે પ્રાપ્ત કરે છે. લોકવિષે જેમ હંભારવ કરનારી ધેનુઓ,

પોતાના વત્સને અભિલક્ષી ગમન કરે તેમ તે પુત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. યદ્વા સર્વત્ર પ્રસરતી સૂર્ય દીપ્તિઓ, આપોજળના વર્ષક સૂર્યાર્થ વર્ષયુક્તિની ઇચ્છા કરે છે. તે દીપ્તિઓ, આ આદિત્ય વિષે આપોજળરૂપ ગર્ભાધાન સામર્થ્યને જાણે છે. ૩

अच्छाविवक्मिरोदसीसुमेकेग्राव्णोयुजानोअध्वरेमनीषा ।
इमाउतेमनवेभूरिवाराऊर्ध्वाभवन्तिदर्शतायजत्राः ॥४॥

प० अच्छ । विवक्मि । रोदसी इति । सुमेके इति सुऽमेके । ग्राव्णः । युजानः । अध्वरे । मनीषा । इमा । ऊँ इति । ते । मनवे । भूरिऽवाराः । ऊर्ध्वाः । भवन्ति । दर्शताः । यजत्राः ॥ ४ ॥

अ० યજ્ઞવિષે સોમાભિષવાર્થ ઉપલોને પ્રયુક્ત કરનારો હું, સુરૂપ દ્યાવાપૃથિવીને સ્તુતિલક્ષણા વાચાવડે અભિમુખ્યતાએ સ્તવન કરું છું. હે અગ્ને ! યજનારાઓ વડે બહુવાર વરણીય, કમનીયતાએ દર્શનીય, પૂજ્ય આ દીપ્તિઓ મનુષ્ય-વ્યવહારાર્થ ઊર્ધ્વમુખ થાય છે. ૪

यातेजिह्वामधुमतीसुमेधाअग्नेदेवेषूच्यतउरूची ।
तयेहविश्वाँअवसेयजत्रानासादयपाययाचामधूनि ॥५॥

प० या । ते । जिह्वा । मधुऽमती । सुऽमेधाः । अग्ने । देवेषु । उच्यते । उरूची । तया । इह । विश्वान् । अवसे । यजत्रान् । आ । सादय । पायय । च । मधूनि ॥ ५ ॥

અ० હે અગ્ને ! તારી ઉદ્દકવતી શોભનમેધાવાળી-અર્થાત્ સર્વને શાપવિત્રી જે જિહ્વા બહુ વ્યાપ્તિવાળી સતિ, દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે; યદ્વા, માધુર્યવતી શોભનપ્રજ્ઞાનોપેત મહાન્ ઇન્દ્રાદિ દેવોને પૂજન કરનાર વાક્દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે. તે વાક્વડે સર્વ યજનીય દેવોને આ કર્મ વિષે અમારા રક્ષણાર્થ બેસાડ. અને તે અખિલ દેવોને મદકારક સોમોનું પાન કરાવ. ૫

यातेअग्नेपर्वतस्येवधारासश्चन्तीपीपयद्देवचित्रा ।
तामस्मभ्यंप्रमतिंजातवेदोवसोरास्वसुमतिंविश्वजन्याम् ॥६॥२॥

प० या । ते । अग्ने । पर्वतस्यऽइव । धारा । असश्चन्ती । पीपयत् । देव । चित्रा । ताम् । अस्मभ्यम् । प्रऽमतिम् । जातऽवेदः । वसोऽइति । रास्व । सुऽमतिम् । विश्वऽजन्याम् ॥ ६ ॥ २ ॥

અ० દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! નાનારૂપ અમારાથી અન્યત્ર સંગતિ ન કરનાર તારી જે પ્રકૃષ્ટ બુદ્ધિ, જેમ પર્વતની મેઘધારાઓ ઔષધિ-વનસ્પતિ આદિ મધ્યે સંગતિ કરતાં તેમને વૃદ્ધિંગત કરે તેમ અપેક્ષિત ફલપ્રદાન વડે અમને વૃદ્ધિંગત કરે છે. સર્વના વાસયિતા સર્વજ્ઞ હે અગ્ને ! અમને પરહિતકરણ વિષે સમર્થબુદ્ધિ અર્પણ કર અમને સર્વજનની હિતસ્વરૂપ શોભનબુદ્ધિ દે. ૬

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! તારી ઉદકવતી શોભનમેધાવાળી—અર્થાત સર્વને જ્ઞાપયિત્રી જે જિહ્વા બહુ વ્યાપ્તિવાળી સતિ, દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે; યદ્વા, માધુર્યવતી શોભનપ્રજ્ઞાનોપેત મહાન્ ઇન્દ્રાદિ દેવોને પૂજન કરનાર વાક્દેવો મધ્યે આહ્વાનાર્થ પ્રેરાય છે. તે વાક્વડે સર્વ યજતીય દેવોને આ કર્મ વિષે અમારા રક્ષણાર્થ બેસાડ. અને તે અખિલ દેવોને મદકારક સોમોનું પાન કરાવ. ૫

यातेअग्नेपर्वतस्येवुधारासंश्चन्तीपीपयद्देवचित्रा ।
तामस्मभ्यंप्रमतिंजातवेदोवसोरास्वसुमतिंविश्वजन्याम् ॥६॥२॥

प० या । ते । अग्ने । पर्वतस्यऽइव । धारा । असंश्चन्ती । पीपयत् । देव । चित्रा । ताम् । अस्मभ्यम् । प्रऽमतिम् । जातऽवेदः । वसोऽइति । रास्व । सुऽमतिम् । विश्वऽजन्याम् ॥ ६ ॥ २ ॥

अ० દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! નાનારૂપ, અમારાથી અન્યત્ર સંગતિ ન કરનાર તારી જે પ્રકૃષ્ટ બુદ્ધિ, જેમ પર્વતની મેઘધારાઓ ઔષધિ—વનસ્પતિ આદિ મધ્યે સંગતિ કરતી તેમને વૃદ્ધિંગત કરે તેમ અપેક્ષિત ફલપ્રદાન વડે અમને વૃદ્ધિંગત કરે છે. સર્વના વાસયિતા સર્વજ્ઞ હે અગ્ને ! અમને પારહિતકરણ વિષે સમર્થબુદ્ધિ અર્પણ કર. અમને સર્વજનને હિતસ્વરૂપ શોભનબુદ્ધિ દે. ૬

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

सूक्त ५७.

१ विविक्वान् = विवेकवान्।
२ प्रयुताम् = पृथग्भूतां एकाकिनीम् = એકલી.
३ धासिः = धास्यतिधानाज्ञोपतेदोपतेधिन्वतिवा धासिरन्नमतम = અન્ન.
४ शशयम् = शयानम् = શયન કરનાર.
५ जामयः = ओषधयः = ઓષધિ.
६ नमस्यन्तीः = प्रह्वीभूताः = નમી ગએલી.
७ सुमेके = सुरूपे = સુરૂપ.
८ यजत्रो = महतइन्द्रादीन् अंयति पूजयति इति = મહાન ઇન્દ્રાદિને પૂજન કરનાર.
९ असश्चन्ती = अन्यत्र संगतीमकुर्वाणा = અન્યત્ર સંગતિ ન કરનાર.
१० विश्वजन्याम् = सर्वजनहिताम = સર્વજનને હિતકારક.

सूक्त ५८.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર. દેવતાઃ—અશ્વી; છંદ—ત્રિષ્ટુભ્.

धेनुःप्रत्नस्यकाम्यंदुहानान्तःपुत्रश्चरतिदक्षिणायाः ।
आद्योतनिंवहतिशुभ्रयामोषसःस्तोमोअश्विनावजीगः ॥१॥

१० धेनुः । प्रत्नस्य । काम्यम् । दुहाना । अन्तरिति । पुत्रः । चरति । दक्षिणायाः । आ । द्योतनिम् । वहति । शुभ्रऽयामा । उषसः । स्तोमः । अश्विनौ । अजीगरिति ॥ १ ॥

અ० પ્રીણયિત્રી ઉષાદેવતા, પુરાતન અગ્નિના કમનીય—અભીષ્ટ પયસ્‌ને દોહન કરનાર હોય છે ઉષાના પુત્ર સૂર્યદેવ તેની અંદર સચાર કરે છે. ઉષાના ઉદયાન્તર સૂર્યકિરણના સંપર્કથી શુભ્રતાએ જેનું ગમન હોય છે તે દિવસ, સર્વ પ્રાણિના પ્રકાશક સૂર્યને ધારણ કરે છે. એથી ઉષાની પહેલાં અશ્વિનદેવોનું સ્તવન કરવાને સ્તોત્ર રચનારો હોતા આદિ ઉભો થાય છે. ૧

सुयुग्वहन्तिप्रतिवामृतेनोर्ध्वाभवन्तिपितरेवमेधाः ।
जरेथामस्मद्विपणेर्मनीषांयुवोरवश्चकृमायातमर्वाक् ॥२॥

प० सुयुक् । वहन्ति । प्रति । वाम् । ऋतेन । ऊर्ध्वाः । भवन्ति । पितराइव । मेधाः । जरेथाम् । अस्मत् । वि । पणेः । मनीषाम् । युवोः । अवः । चकृम । आ । यातम् । अर्वाक् ॥ २ ॥

અ० માતાપિતાને અભિલક્ષી જેમ પુત્રો ગમન કરે તેમ હે અશ્વિનદેવ ! સુષ્ઠુ પ્રકારે રથે—યોજિત અશ્વો, સત્યભૂત રથવડે તમને યજ્ઞપ્રતિ આગમનાર્થ ધારણ કરે છે, અને યજ્ઞો તમારી અભિમુખ ઊર્ધ્વમુખ થાય છે. અમારી સકાશાત્ આસુરી બુદ્ધિનો વિશેષે નાશ કરો. અમે તો તમારા અર્થે હવિર્લક્ષણ અન્નને સંપાદન કરીએ છીએ. તમે, અમારી અભિમુખ આગમન કરો. ૨

सुयुग्भिरश्वैःसुवृतारथेनदस्राविमंशृणुतंश्लोकमद्रेः ।
किमङ्गवांप्रत्यवर्तिंगमिष्ठाहुर्विप्रासोअश्विनापुराजाः ॥३॥

प० सुयुक्ऽभिः । अश्वैः । सुऽवृता । रथेन । दस्रौ । इमम् । शृणुतम् । श्लोकम् । अद्रेः । किम् । अङ्ग । वाम् । प्रति । अवर्तिम् । गमिष्ठा । आहुः । विप्रासः । अश्विना । पुराऽजाः ॥ ३ ॥

અ० હે અશ્વિનદેવ ! સુષ્ઠુ-યોજિત અશ્વોવડે શોભન-ચક્રોપેત રથદ્વારા આગમન કરીને શત્રુઓના ઉપક્ષપયિતા-નાશક તમે, સ્તોતાના આ સ્તોત્રનુ શ્રવણ કરો હે અશ્વિનદેવ ! મેધાવી પુરાતન ઋષિઓ, તમે અમારી વૃત્તિહાનિ પ્રતિ અતિશય ગમન કરનારા છો એમ શુ નથી કથન કરતા ? ૩

आमन्येथामागतङ्कच्चिदेवैर्विश्वेजनासोअश्विनाहवन्ते ।
इमाहिवाङ्गोऋजीकामधूनिप्रमित्रासोनददुरुस्रोअग्रे ॥४॥

प० आ । मन्येथाम् । आ । गतम् । कत् । चित् । एवैः । विश्वे । जनासः । अश्विना । हवन्ते । इमा । हि । वाम् । गोऽऋजीका । मधूनि । प्र । मित्रासः । न । ददुः । उस्रः । अग्रे ॥ ४ ॥

અ० હે અશ્વિનદેવ ! તમે અમારી સ્તુતિને જાણો છો અશ્વોવડે યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરો સર્વે સ્તોતાજનો અશ્વિનદેવોને સ્તુતિલક્ષણા વાણીવડે આહ્વાન કરે છે મિત્રો મિત્રોને અપેક્ષિત દાન કરે તેમ ગાયોના પયસવડે મિશ્રિત મદકારક સોમરસરૂપ આ હવ્યાન્ન તમને (અધ્વર્યુ આદિ) અર્પણ કરે છે નભ વિષે વસનારો સૂર્ય, ઉષાની અગ્રે ઉદય પામે છે તેથી તમે આગમન કરો ૪

અ० હે અશ્વિનદેવો ! દવિલક્ષણ બહુ અન્ન તમારી આમપાસ ગમન કરે છે. કોમળપણવડે અ–તિરસ્કૃત, કર્મપ્રવૃત્ત સ્તોતાઓ, સ્તુતિઓવડે તમારું પરિચરણ કરે છે. ઉદકનો જનયિતા, વા યજ્ઞવિષે પ્રાદુર્ભૂત થનાર, સ્તોતાઓવડે આકૃષ્ટ તમારો રથ, તાત્કાલિક દ્યાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત થાય છે. ૮

अश्विना मधुषुत्तमो युवाकुः सोमस्तं पातमा गतं दुरोणे ।
रथो ह वां भूरि वर्पः करिक्रत्सुतावतो निष्कृतमागमिष्ठः ।९॥४॥

प० अश्विना । मधुसुत्ऽतमः । युवाकुः । सोमः । तम् ।
पातम् । आ । गतम् । दुरोणे । रथः । ह । वाम् । भूरि ।
वर्पः । करिक्रत् । सुतऽवतः । निःऽकृतम् । आऽगमिष्ठः ॥ ९ ॥ ४ ॥

અ० હે અશ્વિનદેવો ! જે સોમ મધુરસને અત્યન્ત પ્રેરતો તમારી કામના કરતો વર્તે છે યદ્વા, જે વસતીવરી પ્રભૃતિ પદાર્થોવડે મિશ્રિત છે ને આ સોમનું પાન કરો. અમારા ગૃહ વિષે આગમન કરો પ્રભૂત વારક તેજને વા સર્વવરે વરણીય ધનને પુનઃ પુનઃ સંપાદન કરતો તમારો રથ, નિશ્ચે સોમાભિષવ કરનારા યજનારાના સંસ્કારી યદ્વા, સંસ્કૃત ગૃહ પ્રતિ અતિશયે આગમન કરનારો હોય છે. ૯ (૪)

इति तृतीयस्य चतुर्थे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ५८.

१ दक्षिणायाः = उषसः = ઉષાના.
२ द्योतनिम् = सर्वस्य प्रकाशकस्य सूर्यम् = સર્વના પ્રકાશક સૂર્યને.

३ शुभ्रयामा = शुभ्रतया यामोगमनं यस्यासौ शुभ्रयामा
दिवसः = દિવસ.
४ जरेथाम् = नाशयतम् = નાશ કરો.
५ पणेः = आसुरीम् = આસુરી.
६ अनृत्तिम = धृतिदानिम = ધૃતિદાનિ.
७ गोअर्जीका = गव्यपयसा मिश्रणोपेतानि = પયસ્યુક્ત મિશ્રિત.
८ उस्रः = वसति नभसि इतिउस्रः = સૂર્ય. (નભ વિષે વસનાર).
९ तिरः = तिरस्कुर्वन्तौ = તિરસ્કાર કરનારા.
१० आंगूष. = आसमन्ताद्घोषणीयम् स्तोत्रम् = સ્તોત્ર
११ ओकः = सेव्यम् ।
१२ तिरोहव्यम् = अहि तिरोहिते = દિવસભાગનું તિરોધાન થયે
१३ ऋतजाः = उदकस्य जनयिता यत्र प्रादुर्भवति इति वा = ઉદકનો જનયિતા; વા યત્ર વિષે પ્રાદુર્ભૂત.
१४ अत्रिजूतः = स्तोतृभिः आकृष्टः = સ્તોતાઓ વડે આકૃષ્ટ
१५ वयः = पावकतेजः वरणीयधनवा = પાવક તેજ; વા વરણીય ધન.
१६ निष्कृतम् = संस्कृतम् ।
१७ युयाकुः = मिश्रितः = મિશ્રિત.

तिरःपुरुचिदश्विनारजांस्यांगूषोवांमघवानाजनेषु ।
एहयातंपथिभिर्देवयानैर्दस्राविमेवांनिधयोमधूनाम् ॥५॥३॥

प० तिरः । पुरु । चित् । अश्विना । रजांसि । आंगूषः ।
वाम् । मघवाना । जनेषु । आ । इह । यातम् । पथिभिः ।
देवयानैः । दस्रौ । इमे । वाम् । निधयः । मधूनाम् ॥५॥३

अ० हे अश्विनदेव ! स्वतेजवडे बहु स्थानोने पण तिरस्कार करनारा तमे, आ यागकर्म परत्वे देवमार्गोवडे आगमन करो. हे धनवंत अश्विनदेव ! चोमेर घोषणीय तमारुं स्तोत्र, स्तोताओ मध्ये वर्ती रहे छे. शत्रुना उपक्षयिता हे अश्विनदेव ! तमारा माटे मदकारक सोमना पात्रो वर्ती रहेलां छे तेथी तमे आगमन करो. ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

पुराणमोकःसख्यंशिवंवांयुवोर्नराद्रविणंजह्नाव्याम् ।
पुनःकृण्वानाःसख्याशिवानिमध्वामदेमसहनूसमानाः ॥६॥

प० पुराणम् । ओकः । सख्यम् । शिवम् । वाम् । युवोः ।
नरा । द्रविणम् । जह्नाव्याम् । पुनरिति । कृण्वाना । सख्या ।
शिवानि । मध्वा । मदेव । सह । नु । समानाः ॥ ६ ॥

अ० हे अश्विदेनव ! तमारुं पुरातन सख्यत्व, सेव्य तथा सुखकारक होय छे. अमारां यागकर्मना हे नेताओ ! तमारुं

धन, जह्नुकुलनी विषे प्राप्त होय छे. तमारूं भक्ष्य सुख-कारक होय छे. पुनःपुन –स पालन–करनारां–हविःप्रदानवडे उपकारकता लीधे मित्रभूत अमे, मदकारक सोमनवडे तमारी सह क्षिप्र हर्षित थइए. ६

अश्विनावायुनायुवंसुदक्षानियुद्भिश्चसजोषसायुवाना ।
नासत्यातिरोअह्न्यंजुषाणासोमंपिबतमस्रिधासुदानू ॥७॥

प० अश्विना । वायुना । युवम् । सुदक्षा । नियुत्ऽभिः । च । सऽजोषसा । युवाना । नासत्या । तिरःऽअह्न्यम् । जुषाणा । सोमम् । पिबतम् । अस्रिधा । सुदानू इति सुऽदानू ॥७॥

अ० शोभन सामर्थ्यवडे युक्त, नित्यतरुण, सत्यस्वरूप, शोभनफलना दाता हे अश्विनदेव ! वायुवडे संयुक्त–संगत, सोमविषयक प्रीतियुक्त अनुपक्षीण तमे, दिवसभागनुं तिरोधान थये होमाता आ सोमनुं पान करो ७

*अश्विनापरिवामिषःपुरूचीरीयुर्गीर्भिर्यतमानाअमृध्राः ।
रथोहवामृतजाअद्रिजूतःपरिद्यावापृथिवीयातिसद्यः ॥८॥

प० अश्विना । परि । वाम् । इषः । पुरूचीः । ईयुः । गीःऽभिः । यतमानाः । अमृध्राः । रथः । ह । वाम् । ऋतऽजाः । अद्रिऽजूतः । परि । द्यावापृथिवीइति । याति । सद्यः । ॥८॥

* (योवामश्विनामनसोजवीयान्रथःस्वश्वोविशआजिगाति—ऋ. सं. १–८–१३) ।

અ० હે અશ્વિનદેવો ! દવિલક્ષણ બહુ અન્ન તમારી આસપાસ ગમન કરે છે કોમળપણાવડે અ-તિરસ્કૃત, કર્મનિષ્ઠ સ્તોતાઓ, સ્તુતિઓવડે તમારુ પરિચરણ કરે છે ઉદકનો જનયિતા વા યજ્ઞવિષે પ્રાદુર્ભૂત થનાર સ્તોતાઓવડે આકૃષ્ટ તમારો રથ, તાત્કાલિક દ્યાવાપૃથિવીને વ્યાપ્ત થાય છે ૮

अश्विनामधुपुत्तमोयुवाकुःसोमस्तपातंमागंतदुरोणे ।
रथोंहवांभूरिवर्पःकरिक्रत्सुतावतोनिष्कृतमागमिष्ठः ।९॥४॥

प० अश्विना । मधुसुत्ऽतम । युवाकु । सोम. । तम् । पातम् । आ । गतम् । दुरोणे । रथं । ह । वाम् । भूरि । वर्प । करिक्रत् । सुतऽवत । निःऽकृतम् । आऽगमिष्ठ ॥ ९ ॥ ४ ॥

અ० હે અશ્વિનદેવો ! જે સોમ મધુરસને અત્યન્ત પ્રેરતો તમારી કામના કરતો વર્તે છે યદ્ધ જે વસતીવરી પ્રભૃતિ પદાર્થોવડે મિશ્રિત છે તે આ સોમનુ પાન કરે અમારા ગૃહ વિષે આગમાન કરો પ્રભૂત વારક તેજને વા સર્વવડે વરણીય ધનને પુન પુન સંપાદન કરતો તમારો રથ નિશ્ચે સોમાભિષવ કરનારા યજનારાના સંસ્કારી યદ્ધા, સંસ્કૃત ગૃહ પ્રતિ અતિશયે આગમન કરનારો હોય છે ૯ (૪)

इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्थावर्गः ॥ ४ ॥

सूक्त ५८

१ दक्षिणायाः = उषसः = ઉષાના
२ द्योसनिम् = सर्वस्यप्रकाशकस्सूर्यंम = સર્વના પ્રકાશક સૂર્યને

३ शुभ्रयामा = शुभ्रतया यामोगमनं यस्यासौ शुभ्रयामा दिवस. = दिवस.
४ मरैयाम् = नाशयतम = नाश करो.
५ पणेः = आसुरीम = आसुरी.
६ अघृतिम् = धृतिहानिम = धृतिहानि.
७ गोमृजीका = गव्यपयसा मिश्रणोपेतानि = पयसवडे मिश्रित.
८ उम्रः = यमति नमनि इतिउम्रः = सूर्य. (नभ विषे रमनार)
९ तिरः = तिरस्कुर्वन्तौ = तिरस्कार करनारा.
१० आंगूष. = आनमस्ताद्घोषणीयम स्तोत्रम् = स्तोत्र
११ ओकः = सेध्यम ।
१२ तिराहण्यम् = अह्नि तिराहितं = दिवसभागनुं तिरोधान थये
१३ ऋतजाः = उदकस्य जनयिता यत्रो प्रादुर्भवति इति वा = उदकनो जनयिता; वा यज्ञ विषे प्रादुर्भूत.
१४ अद्रिजूतः = स्तोतृभिः आकृष्ट = स्तोताओ वडे आकृष्ट
१५ वर्यं = वारकंतेजः वरणीयधनवा = वारक तेज; वा वरणीय धन
१६ निष्कृतम = संस्कृतम ।
१७ युवाकु. = मिश्रित = मिश्रित.

सूक्त ५९.

ऋषि·—विश्वामित्र, देवताः—मित्र, छन्दः—१–५ त्रिष्टुभ्,
६–९ गायत्री.

मित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणोमित्रोदाधारपृथिवीमुतद्याम् ।
मित्रःकृष्टीरनिमिषाभिचष्टेमित्रायहव्यंघृतवज्जुहोत ॥१॥

प० मित्रः । जनान् । यातयति । ब्रुवाणः । मित्रः । दाधार ।
पृथिवीम् । उत । द्याम् । मित्रः । कृष्टीः । अनिमिषा ।
अभि । चष्टे । मित्राय । हव्यम् । घृतवत् । जुहोत ॥१॥

अ० स्तुतिकरातो, वा शब्दध्वनि करनारो सूर्य, कर्षक–आदि–
जनोने कृषि–आदि कर्मपरत्वे प्रयत्न–करावनारो होय छे.
केवळ ते सूर्य, द्यावापृथिवीने वृष्टिद्वारा अन्न तथा पाणीने
उत्पन्न करतो धारण करे छे सूर्य, कांइ पण निमिष विना
अनुग्रहदृष्टिए कर्मकरनारा मनुष्योने सतत; जुवे छे.
आ सर्व वातने जाणीने हे ऋत्विजो! घृतवत्–उपस्तरणना
अभिघारणयुक्त हवनयोग्य पुरोडाशादिकने आ मित्र–सूर्य
देवार्थ होमो. १

प्रसमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्वान्यस्तआदित्यशिक्षतिव्रतेन ।
नहन्यतेनजीयतेत्वोतोनैनमंहोअश्नोत्यन्तितोनदूरात् ॥२॥

प० प्र । सः । मित्र । मर्तः । अस्तु । प्रयस्वान् । यः । ते ।
आदित्य । शिक्षति । व्रतेन । न । हन्यते । न । जीयते ।

त्वाऽऊतः । न । एनम् । अंहः । अश्नोति । अन्तितः ।
न । दूरात् ॥ २ ॥

અ० હે આદિત્યદેવ ! યજ્ઞયુક્ત જે મનુષ્ય, તૂને હવિર્લક્ષણ અન્નદાન કરે, હે મિત્ર ! તે અન્નવાન્ હો. તૂંવડે રક્ષિત તે મનુષ્યનો કોઇપણ વડે બાધ અને અભિભવ કરાતા નથી. તૂને હવિર્દાન કરનારા પુરૂષને પાપ સમીપમાં કે દૂર પ્રાપ્ત થતું નથી. ૨

अनमीवासइळयामदन्तोमितज्ञवोवरिमन्नापृथिव्याः ।
आदित्यस्यव्रतमुपक्षियन्तोवयंमित्रस्यसुमतौस्याम ॥३॥

प० अनमीवासः । इळया । मदन्तः । मितऽज्ञवः । वरिमन् ।
आ । पृथिव्याः । आदित्यस्य । व्रतम् । उपऽक्षियन्तः ।
वयम् । मित्रस्य । सुऽमतौ । स्याम ॥ ३ ॥

અ० હે મિત્ર ! રોગવર્જિત અન્નવડે મદને પ્રાપ્તકરનારા, પૃથિવીના વિસ્તીર્ણપ્રદેશ વિષે મિતજાનુક—યથાકામ સર્વત્ર ગમન કરનારા આદિત્ય સંબંધી કર્મસમીપ નિવસતા—તદીય કર્મકરનારા અમે, આદિત્યની અનુગ્રહબુદ્ધિ પરત્વે વર્તનારા હોઇએ. ૩

अयंमित्रोनमस्यःसुशेवोराजासुक्षत्रोअजनिष्टवेधाः ।
तस्यवयंसुमतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ॥४॥

प० अयम् । मित्रः । नमस्यः । सुऽशेवः । राजा । सुऽक्षत्रः ।
अजनिष्ट । वेधाः । तस्य । वयम् । सुऽमतौ । यज्ञियस्य ।
अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ ४ ॥

અ० આ સૂર્યદેવ સર્વકોઈવડે નમસ્કરણીય, સુખસેવ્ય, સર્વ જગતના વિધાતારૂપ, પ્રાદુર્ભૂત થયલો છે. એ યજ્ઞાર્હ સૂર્યની શોભનબુદ્ધિ અને કલ્યાણકારક સૌમનસ્યતા પરત્વે અમે યજનારા પાત્રીભૂત થઈએ ૪

महाँआदित्योनमसोपसद्योयातयज्जनोगृणतेसुशेवः ।
तस्माएतत्पन्यतमायजुष्टमग्नौमित्रायहविराजुहोत ॥५॥५॥

प० महान् । आदित्यः । नमसा । उपऽसद्यः । यातयत्ऽजनः । गृणते । सुऽशेवः । तस्मै । एतत् । पन्यऽतमाय । जुष्टम् । अग्नौ । मित्राय । हविः । आ । जुहोत । ॥ ५ ॥ ५ ॥

અ० જે આ મહાન્ આદિત્યદેવ, નમસ્કારવડે સર્વકોઈવડે ઉપસદનીય, છે તથા જે વડે પ્રાતઃકાળે સ્તવકર્મ વિષે જનો પ્રવર્તનીય હોય છે તે (તથોક્ત આદિત્ય), સ્તોત્રકરનારાને સુંદર સુખ પ્રાપ્ત કરનારો હોય છે. તે સ્તુત્યતમ આદિત્યાર્થે, પ્રીતિવિષયક આ હવિને અગ્નિ વિષે હોમો ૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

मित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्यसानसि ।
द्युम्नंचित्रश्रवस्तमम ॥ ६ ॥

प० मित्रस्य । चर्षणिऽधृतः । अवः । देवस्य । सानसि । द्युम्नम् । चित्रश्रवःऽतमम् ॥ ६ ॥

अ० વૃષ્ટિપ્રદાનવડે મનુષ્યોના ધારક મિત્રદેવસંબંધી અન્ન સર્વવડે ભજનીય હોય છે, અને તેનું ધન અતિશય કીર્તિયુક્ત હોય છે. ૬

अभियोमहिनादिवंमित्रोबभूवसप्रथाः ।
अभिश्रवोभिःपृथिवीम् ॥ ७ ॥

प० अभि । यः । महिना । दिवम् । मित्रः । बभूव । सऽप्रथाः ।
अभि । श्रवःऽभिः । पृथिवीम् ॥ ७ ॥

अ० જે સ્વકીય મહિમાવડે અન્તરિક્ષનો અભિભવ કરે છે તે મિત્રદેવ, કીર્તિસહિત વૃષ્ટિદ્વારા ઉત્પાદિત અન્નોવડે પૃથિવીનો અભિભવ કરે છે અર્થાત્ બહુ અન્નયુક્ત કરે છે. ૭

मित्रायपञ्चयेमिरेजनाअभिष्टिशवसे ।
सदेवान्विश्वान्बिभर्ति ॥ ८ ॥

प० मित्राय । पञ्च । येमिरे । जनाः । अभिष्टिऽशवसे ।
सः । देवान् । विश्वान् । बिभर्ति ॥ ८ ॥

अ० નિષાદાદિ ચાર વર્ણો શત્રુઓનું અભિગમન કરે તેવા બળયુક્ત મિત્રાર્થે હવ્યાન્ન અર્પણ કરે છે તે મિત્રદેવ, સર્વ દેવોને સ્વસ્વરૂપતાપૂર્વક ધારણ કરે છે. ૮

मित्रोदेवेष्वायुषुजनायवृक्तबर्हिषे ।
इषइष्टव्रताअकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

प० मित्रः । देवेषु । आयुषु । जनाय । वृक्तबर्हिषे । इषः । इष्टव्रताः । अकरित्यकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

अ० भगवान् આદિત્ય, દ્યોતમાન–આદિ–ગુણયુક્ત–મનુષ્યો મધ્યે જે ઋત્વિજ હવિર્દાતા હોય તેને, જે વડે કલ્યાણકર્મો સિદ્ધ થાય તેવાં અન્નો અર્પણ કરે છે. ९

इतितृतीयस्यचतुर्थेषष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सूक्त ५९.

१ यातयति = प्रयत्नं कारयति = પ્રયત્ન કરાવનારો હોય છે.
२ मितज्ञवः = मितजानुकाः यथाकामं सर्वत्रगच्छन्तः = યથાકામ સર્વત્ર ગમન કરનાર.
३ पातयत्जनः = स्वस्वकर्मणि प्रवर्तनीया जना येनसः = જે વડે મનુષ્યો પોતપોતાના કર્મમાં પ્રવૃત્તનીય હોય છે તે.
४ सानसि = सर्वैःभजनीयम् = સર્વવડે સંભજનીય.
५ अभिष्टिशवसे = शत्रुणामभिगन्तृबलयुक्ताय = શત્રુનો અભિગમન કરે તેવા બળયુક્ત.

सूक्त ६०.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર; દેવતા:—ઋભુ; છંદ—જગતી.

*इहेह वो मनसा बन्धुता नर उशिजो जग्मुरभि तानि वेदसा ।
याभिर्मायाभिः प्रतिजूतिवर्पसः सौधन्वना यज्ञियं भागमानश ॥१॥

प० इहऽइह । वः । मनसा । बन्धुता । नरः । उशिजः । जग्मुः । अभि । तानि । वेदसा । याभिः । मायाभिः । प्रतिजूतिऽवर्पसः । सौधन्वनाः । यज्ञियम् । भागम् । आनश ॥ १ ॥

अ० હે ઋભુદેવો ! તમારી બન્ધુતા સર્વવડે જણાય છે. હે મનુષ્યો ! ઋભુદેવો યજ્ઞભાગની કામના કરતા, યજ્ઞભાગ–પ્રાપક કર્મવિષયક જ્ઞાનવડે તાદૃશ કર્મોને પ્રાપ્ત કરે છે. જે વડે, પ્રતિપક્ષનું અભિભવન–કરનાર–તેજવડે યુક્ત અંગિરસ ઋષિના પુત્ર સુધન્વાનાઓ–ઋભુ વિભુ અને વાજ આ ત્રણ નામના તમે, યજ્ઞાર્હ સોમપાનાદિલક્ષણ ભાગને વ્યાપ્ત કરો છો તે કર્મોને પ્રાપ્ત કરે છે. યદ્વા કર્મનેતા હે ઋભુઓ ! હવિર્લક્ષણ ધનવડે યુક્ત તમે સ્તોતાજનો, ભક્ષણાદિકર્મને સખીભૂત મનવડે અભિપ્રાપ્ત કરો છો. ૧

---

* (ऋभुर्विभ्वावाजोदेवाँअगच्छतस्वपसोयज्ञियंभागमैतनेति–ऋ. सं ४–३–५. ऋभवोवैदेवेषुतपसासोमपीथमभ्यजयन्–ऐ. ब्रा. ३–३०).

*याभिःशचीभिश्चमसाँ अपिंशत यया धिया गामरिणीतचर्मणः ।
येनहरीमनसानिरतक्षततेनदेवत्वमृभवःसमानश ॥२॥

प० याभिः । शचीभिः । चमसान् । अपिंशत । यया । धिया ।
गाम् । अरिणीत । चर्मणः । येन । हरी इति । मनसा ।
निःअतक्षत । तेन । देवत्वम् । ऋभवः । सम् ।
आनश ॥ २ ॥

अ० हे ऋभुओ ! जे शक्तिओवडे चार चमसोने तमे विभक्त
करेला, जे प्रज्ञावडे मृतागायने चर्मयोजनथी प्राप्त करेली,
जे प्रज्ञानवडे हरिनामना अश्वने निरन्न संपादन करेला, ते
आ सत्कर्मवडे तमे यज्ञभागादित्वलक्षण देवभावने सम्यक्
प्राप्त करो छो २

×इन्द्रस्यसख्यमृभवःसमानशुर्मनोर्नपातोअपसोदधन्विरे ।
सौधन्वासोअमृतत्वमेरिरेविष्ट्वीशमीभिःसुकृतःसुकृत्यया ॥३॥

प० इन्द्रस्य । सख्यम् । ऋभवः । सम् । आनशुः । मनोः ।
नपातः । अपसः । दधन्विरे । सौधन्वासः । अमृतत्वम् ।
आ । ईरिरे । विष्ट्वी । शमीभिः । सुकृतः । सुकृत्यया ॥३॥

* (यदश्वायवधायुष्मात तक्षुर्मनसा हरी । ऋ सं.
१-२-१).

× (ऋधारयन्तमहय-ऋ सं १-१-१)। मर्तासःसन्तो
अमृतत्वमानशु । ऋ सं २-७-३०).

अ० મનુષ્યરૂપ અંગિરાઋષિના પુત્રોએ અર્થાત્ યાગાદિલક્ષણ કર્મવંત ઋભુઓએ ઇન્દ્રના સખાપણાને સર્વપ્રકારે પ્રાપ્ત કર્યું. તે ઋભુદેવો, પૂર્વે મનુષ્યત્વવડે મરણયોગ્ય હતા તથાપિ અધુના ઇન્દ્રમખ્યવડે પ્રાણ-ધારણ-કરનારા એ સુધન્વા ઋષિના પુત્ર ઋભુદેવોએ શોભનકર્મવાળા સતા, દેવત્વપ્રાપ્તિના પ્રતિબંધના નિવારક પ્રભુકર્મોવડે અને શોભનકર્મવડે વ્યાપ્ત થઇને દેવત્વને પ્રાપ્ત કર્યું. ૩

*इन्द्रेणयाथसरथंसुतेसचाँअथोवशानांभवथासहश्रिया ।
नवःप्रतिमैसुकृतानिवाघतःसौधन्वनाऋभवोवीर्याणिच ॥४॥

प० इन्द्रेण । याथ । सऽरथम् । सुते । सचा । अथो इति । वशानाम् । भवथ । सह । श्रिया । न । वः । प्रतिऽमै । सुऽकृतानि । वाघतः । सौधन्वनाः । ऋभवः । वीर्याणि । च । ४॥

अ० હે ઋભુઓ ! તમે ઇન્દ્ર સાથે એકજ રથવિષે આરૂઢ થઇને અભિષુત-સોમવાળા યજ્ઞ પ્રત્યે ગમન કરો, તદનન્તર, તમે સ્વર્ગાદિલક્ષણફલની કામનાકરનાર મનુષ્યોની હવિ-આદિરૂપ સ્તુતિવડે યુક્ત થાઓ છો. હે સુધન્વાના પુત્રો ! અમૃતત્વાદિલક્ષણ ફલના વોઢા વા મેધાવંત હે ઋભુઓ ! તમારાં સુકૃતને માપવા અમે શક્તિમંત નથી તમારાં સામર્થ્ય માપવાને શક્ય નથી ૪

इन्द्रऋभुभिर्वाजवद्भिःसमुक्षितंसुतंसोममावृषस्वागभस्त्योः ।
धियेषितोमघवन्दाशुषोगृहेसौधन्वनेभिःसहमत्स्वानृभिः ॥५॥

* (यज्ञामेषामसुहासमाहुता-ऋ. सं ८-९-११).

प० इन्द्र । ऋभुऽभिः । वाजवत्ऽभिः । सम्ऽउक्षितम् । सुतम् ।
सोमम् । आ । वृषस्व । गभस्त्योः । धिया । इषितः ।
मघऽवन् । दाशुषः । गृहे । सौधन्वनेभिः । सह । मत्स्व ।
नृऽभिः ॥ ५ ॥

અ० હે ઇન્દ્ર ! 'વાજ' નામના ભ્રાતા સહિત, ઋભુ સહિત, પક્ષે
અન્નયુક્ત ઋભુઓ સહિત તૂ, આપોજળવડે સમ્યકસિક્ત
અર્થાત્ પાષાણોવડે અભિષુત સોમનું, ઉભય બાહુઓ વડે
પાન કર હે ધનવન્ ઇન્દ્ર ! સ્તોત્રરૂપ કર્મવડે પ્રેરિત તૂ,
હવિર્દાન-કરનારા-યજનારાને ઘેર સુધન્વાના પુત્ર મનુષ્ય
ઋભુઓસહ સોમપાનવડે હૃષ્ટ હો ૫

इन्द्रऋभुमान्वाजवान्मत्स्वेहनोस्मिन्त्सवनेशच्यापुरुष्टुत ।
इमानितुभ्यंस्वसराणियेमिरेव्रतादेवानांमनुषश्चधर्मभिः ॥६॥

प० इन्द्र । ऋभुऽमान् । वाजऽवान् । मत्स्व । इह । नः ।
अस्मिन् । सवने । शच्या । पुरुऽस्तुत । इमानि । तुभ्यम् ।
स्वसराणि । येमिरे । व्रता । देवानाम् । मनुषः । च ।
धर्मऽभिः ॥ ६ ॥

અ० બહુ મનુષ્યોવડે સ્તુત હે ઇન્દ્ર ! ઋભુયુક્ત, તેના ભ્રાતા વાજ
વડે યુક્ત, ઇન્દ્રાણીયુક્ત, વા કર્મવડે તૂ અમારા આ કર્મ-
તૃતીયસવન પરત્વે હૃષ્ટ હો, હે ઇન્દ્ર ! આ દિવસો તારા
સોમપાનાર્થ ત્રણે સવનો વિષે નિયત થયલા હોય છે અગ્નિ
આદિ દેવોનાં કર્મો, મનુષ્યનાં કર્મવડે નિયત થયલાં હોય છે ૬

इन्द्र॑ ऋ॒भुभि॑र्वा॒जिभि॑र्वा॒जय॑न्नि॒ह स्तोमं॑ जरि॒तुरुप॑ याहि य॒ज्ञिय॑म् ।
श॒तं केते॑भिरि॒षिरे॑भिरा॒यवे॑ स॒हस्र॑णीथो अध्व॒रस्य॒ होम॑नि ॥७॥

प॰ इन्द्र॑ । ऋ॒भुऽभिः॑ । वा॒जिऽभिः॑ । वा॒जय॑न् । इ॒ह । स्तोम॑म् । ज॒रि॒तुः । उप॑ । या॒हि । य॒ज्ञिय॑म् । श॒तम् । केते॑भिः । इ॒षिरे॑भिः । आ॒यवे॑ । स॒हस्र॑ऽनीथः । अ॒ध्व॒रस्य॑ । होम॑नि ॥ ७ ॥ ७ ॥

अ॰ હે ઇન્દ્ર ! વાજયુક્ત ઋભુઓવડે યુક્ત તૂ, સ્તોતાઓના અન્નને સંપાદન કરનો, આ યજ્ઞ વિષે યજ્ઞાર્હ સ્તોતાના સ્તોત્ર પ્રતિ આગમન કર. પ્રાજ્ઞ મરૂદ્દેવો મદિત ગમનકુશલ એંકડો અશ્વોવડે યુક્ત તૂં, યજનારાર્થ બહુ પ્રકારના નયનોવડે યુક્ત થઇ સોમહોમ પરત્વે આગમન કર ૭

इति तृतीयस्य चतुर्थे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

सूक्त ६०.

१ प्रतिजूतिवर्पसः = प्रतिपक्षाभिभवनशीलतेजोयुक्ताः = પ્રતિપક્ષીનો અભિભવ કરનાર તેજવડે યુક્ત.
२ बन्धुता = बध्नन्ति फलेन संयोजयन्तीति बन्धवः कर्माणि तेषां भावो बन्धुता = કર્મબંધતા.
३ अपिशत = विभक्तवन्त. (पिश अवयवे) = વિભાગ કરેલા.
४ विष्ट्वी = व्याप्य = વ્યાપ્ત થઇને

५ यज्ञानाम् = इज्यते काम्यते यजमानेन स्वर्गादिलक्षणफलमेभिरिति यज्ञा मनुष्याः तेषाम् = સ્વર્ગાદિકની કામના કરનારની

६ प्रतिमै = प्रतिमातुम् = માપવાને

७ वाघत = अमृतत्वादिलक्षणफलस्य वोढारः मेधाविनो वा ।

८ स्वसराणि = अहानि = દિવસો

९ धर्मभि = कर्मभि = કર્મોસહ

१० केतेभि = केत्यते ज्ञायते सर्वमेभिरिति केताः प्रज्ञा मरुत्वान्त = પ્રાજ્ઞ મરૂતે સહિત

११ सहस्रणीथ = बहुप्रकारनयनोपेत = બહુ પ્રકારના નેતૃત્વે યુક્ત થયેલ.

सूक्त ६१.

ઋષિ—વિશ્વામિત્ર, દેવતા—ઉષા, છંદ—ત્રિષ્ટુભ્

*उषो वाजेन वाजिनि प्रचेताः स्तोमं जुषस्व गृणतो मघोनि ।
पुराणी देवि युवतिः पुरंधिरनु व्रतं चरसि विश्ववारे ॥१॥

प० उषः । वाजेन । वाजिनि । प्रऽचेताः । स्तोमम् । जुषस्व । गृणतः । मघोनि । पुराणी । देवि । युवतिः । पुरंऽधिः । अनु । व्रतम् । चरसि । विश्वऽवारे ॥ १ ॥

---

* (संवाजैर्वाजिनीवति–ऋ. सं १-४-५)। सुसंवा शामृतमृष्टेयथाधा–ऋ. सं. २-१-६)

અ० અન્નવાન-અન્નવતિ ધનવતિ હે દેવિ ઉષા ! પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનવતી તું, સ્તોત્ર-કરનાર-સ્તોતાના સ્તોત્રનું સેવન કર. વધા હવિર્લક્ષણ અન્નપ્રદ સ્તોત્રસેવન કર. સર્વપ્રાણિઓવડે વરણીય હે દેવિ ! પુરાતની યુવતિની પેરે શોભમાના, સ્તોત્રલક્ષણ-બહુ-કર્મવાળી-તું, યજ્ઞકર્મને અભિલક્ષી વર્તે છે. ૧

*उपोदेव्यमर्त्याविभाहिचन्द्ररथासूनृताईरयन्ती ।
आत्वावहन्तुसुयमासोअश्वाहिरण्यवर्णांपृथुपाजसोये ॥२॥

प० उप । देवि । अमर्त्या । वि । भाहि । चन्द्रऽरथा । सूनृताः । ईरयन्ती । आ । त्वा । वहन्तु । सुऽयमासः । अश्वाः । हिरण्यऽवर्णाम् । पृथुऽपाजसः । ये ॥ २ ॥

અ० હે ઉષાદેવિ ! મરણધર્મરહિત, સુવર્ણમયરથોપેત, પ્રિયસત્યરૂપાત્મક ઉચ્ચારણ-કરનાર-તૂ, વિશેષ દેદીપ્ત હો. પ્રભૂત-બલયુક્ત, અરુણવર્ણના, સુખપ્રકારે નિયમિત કરવાને શક્ય, રથવિષે યોજિત તે અશ્વો, હિરણ્યવર્ણ-તૂને આવહન કરો. ૨

उषःप्रतीचीभुवनानिविश्वोर्ध्वातिष्ठस्यमृतस्यकेतुः ।
समानमर्थंचरणीयमानाचक्रमिवनव्यस्याववृत्स्व ॥३॥

प० उषः । प्रतीची । भुवनानि । विश्वा । ऊर्ध्वा । तिष्ठसि । अमृतस्य । केतुः । समानम् । अर्थम् । चरणीयमाना । चक्रम्ऽइव । नव्यसि । आ । ववृत्स्व ॥ ३ ॥

---

* (सुम्नायरीसूनृताईरयन्ति-ऋ. सं. १-८-३).

અ० હે ઉષાદેવિ ! સર્વભૂતપ્રાણિ–પ્રતિ–અભિમુખ–હોનાર, અમર સૂર્યદેવની પ્રજ્ઞાપયિત્રી તૂં નભવિષે ઉન્નત થાય છે. પુનઃ–પુનઃ–જાયમાનતયા નવતરસ્વરૂપ હે દેવિ ! નભસંચારી સૂર્યનું રથાંગ પુનઃ પુનઃ આવર્તન કરે તેમ પ્રાચીનકાલલક્ષણુ એક સામાન્ય માર્ગનો સંચાર કરવાની ઇચ્છાવાળી તૂં, પુનઃ પુનઃ તે માર્ગ વિષે આવર્તન કર. ૩

अव॒स्यूर्वै॑रचि॒न्व॒तीम॒घोन्यु॒षा या॑ति॒ स्वस॑र॒स्य॒पत्नी॑ ।
स्व१॒र्जन॑न्ती सु॒भगा॑ सु॒दंसा॒ आन्ता॑द्दि॒वः प॑प्रथ॒ आ पृ॑थि॒व्याः ॥४॥

प० अवे । स्यूमऽइवेर । चिन्वती । मघोनी । उषाः । याति । स्वसरस्य । पत्नी । स्वः । जनन्ती । सुऽभगा । सुऽदंसाः । आ । अन्तात् । दिवः । पप्रथे । आ । पृथिव्याः ॥ ४ ॥

અ० જે આ ઉષાદેવી, વિસ્તૃત વસ્ત્રની પેરે અન્ધકારને અપક્ષય–સંક્ષયને પ્રાપ્ત કરાવતી, ધનવતી, અન્ધકારના સુષ્ઠુક્ષેપ કરનાર સૂર્ય વા વાસર (દિવસ)ની પત્ની સતી ગમન કરે છે. સ્વકીય તેજને જન્માવતી, સુધના વા સૌભાગ્યયુક્તા, શોભન–અગ્નિહોત્રકર્મ–સંપન્ના , આ ઉષાદેવી,* દ્યુલોકના અને પૃથિવીના અવસાન પ્રદેશમાંથી પ્રકાશે છે. ૪

*अच्छा॑ वो दे॒वीमु॒षसं॑ विभा॒तीं प्र वो॑ भरध्वं॒ नम॑सा सुवृ॒क्तिम् ।
ऊ॒र्ध्वं म॑धु॒धा दि॒वि पाजो॑ अश्रे॒त्प्र रो॑च॒ना रु॑रुचे र॒ण्वसं॑दृक् ॥५॥

* (व्युच्छन्ती हि रश्मिभिर्विश्वमाभासि रोचनम्–ऋ सं. १–४–६).

प० अच्छ । व । देवीम् । उषसम् । विभातीम् । प्र । वः । भरध्वम् । नमसा । सुवृक्तिम् । ऊर्ध्वम् । मधुधा । दिवि । पाजः । अश्रेत् । प्र । रोचना । रुरुचे । रण्वऽसन्दृक् ॥ ५ ॥

અ૦ હે સ્તોતાઓ ! તમને શોભાવનાર ઉષાદેવી પ્રતિ, તમારા નમસ્કારવડે યુક્ત સુંદરસ્તુતિ પ્રકર્ષપણે કરો. મધુર સ્તુતિ-વાક્યો-ધારણ-કરનાર વા આદિત્ય-ધારણ-કરનાર ઉષાદેવી, નભ વિષે ઊર્ધ્વાભિમુખે તેજનો આશ્રય કરે છે રોચનશીલ, રમણીયદર્શનવાળી ઉષા, પ્રકર્ષપણે દેદીપ્યમાન હોય છે. મહા. લોકોને પ્રકર્ષપણે સ્વતેજવડે દીપ્ત કરે છે ૫

ऋतावरीदिवोअर्कैरबोध्यारेवतीरोदसीचित्रमस्थात् ।
आयतीमग्नउषसंविभातींवाममेषिद्रविणंभिक्षमाण ॥६॥

प० ऋतऽवरी । दिव । अर्कैः । अबोधि । आ । रेवती । रोदसी इति । चित्रम् । अस्थात् । आऽयतीम् । अग्ने । उषसम् । विऽभातीम् । वामम् । एषि । द्रविणम् । भिक्षमाणः ॥ ६ ॥

અ૦ સત્યવતી જે આ ઉષા, દ્યુલોકમાંથી તેજોવડે સર્વ પ્રાણિઓને જણાય છે. ધનવતી જે ઉષા, દ્યાવાપૃથિવી નાનાવિધ રૂપયુક્ત થાય તે પ્રકારે સર્વત વ્યાપ્ત થઈને રહે છે. હે અગ્ને ! તારી અભિમુખ આગમન કરનારી ભાસતી ઉષાદેવી પ્રતિ હવ્યાન્ન-યાચના-કરનારો-તું, અગ્નિહોત્રાદિલક્ષણ વનનીય ધનને પ્રાપ્ત થાય છે ૬

ऋतस्यबुध्नउषसामिषण्यन्वृषामहीरोदसीआविवेश ।
महीमित्रस्यवरुणस्यमायाचन्द्रेवभानुविदधेपुरुत्रा ॥७॥८॥

प० ऋतस्य । बुध्ने । उषसाम् । इषण्यन् । वृषा । महीइति ।
रोदसीइति । आ । विवेश । मही । मित्रस्य । वरुणस्य ।
माया । चन्द्राऽइव । भानुम् । वि । दधे । पुरुऽत्रा ॥७॥८॥

अ० वृष्टिद्वारा જળપ્રેરક આદિત્યદેવ, ઋતમૂલ પરત્વે ઉષાઓનું પ્રેરણ કરતો, મહાન્ દ્યાવાપૃથિવી વિષે સર્વતઃ પ્રવેશ કરે છે. યદ્વા વર્ષિતા, સર્વતોગામી (ઉષાનો) રશ્મિસમૂહ દ્યાવાપૃથિવી વિષે પ્રવેશતો હોય છે. તેથી, મહાન્ ઉષા મિત્રાવરૂણદેવનો પ્રભારૂપ મતી સુવર્ણની પેરે સ્વપ્રભાને બહુદેશો મધ્યે સર્વત્ર પ્રસારે છે. ७

इतितृतीयस्यचतुर्थेअष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

सूक्त ६१.

१ चन्द्ररथा = सुवर्णमयरथोपेता = સુવર્ણમય રથોપેત
२ स्यूमइव = वस्त्रमिव विस्तृतम् = વસ્ત્રની પેરે વિસ્તૃત.
३ स्वसरस्य = सुष्ठु अस्यतितम इति सूर्योवासरो वा = સૂર્ય વા દિવસની.
४ चन्द्रा = सुवर्णानि = સુવર્ણ.

सूक्त ६२.

ઋષિ:—૧૬-૧૮ જમદગ્નિ કિંવા વિશ્વામિત્ર; બાકી વિશ્વામિત્ર. દેવતા:—૧-૩ મિત્રાવરુણ, ૪-૬ બૃહસ્પતિ, ૭-૯ પૂષા, ૧૦-૧૨, સવિતા, ૧૩-૧૫ સોમ, ૧૬-૧૮ મિત્રાવરુણ: છંદ:—૧-૩ ત્રિષ્ટુભ્. ૪-૧૮ ગાયત્રી.

इमाउवांभृमयोमन्यमानायुवावतेनतुज्याअभूवन् ।
क्वत्यदिन्द्रावरुणायशोवांयेनस्मासिनंभरथःसखिभ्यः ॥१॥

प० इमाः । ऊँ इति । वाम् । भृमयः । मन्यमानाः । युवाऽवते । न । तुज्याः । अभूवन् । क्व । त्यत् । इन्द्रावरुणा । यशः । वाम् । येन । स्मसिनम् । भरथः । सखिऽभ्यः ॥ १ ॥

અ० હે ઇન્દ્રાવરુણદેવ ! બલવંત શત્રુઓ વડે અભિમન્યમાન ભ્રમણશીલ આ પ્રજા, બલવાન્ શત્રુઓ વડે હિંસ્ય મ હો. તમારો તેવો યશ ક્યાં વર્તે છે ? જે વડે અમે સખાઓ અર્થે તમે અન્ન ભરણ કરનારા હો. વળી હે ઇન્દ્રાવરુણદેવ ! તમારા સંબંધી, તમને પ્રાપ્ત થવાને ભ્રમણશીલ, તમારી અર્ચા કરનાર તે સ્તુતિઓ, તમારા સદૃશ અન્યદેવાર્થે મ પ્રેર્ય હો. શિષ્ટ સામાન્ય. ૧

अयमुवांपुरुतमोरयीयञ्छश्वत्तममवसेजोहवीति ।
सजोषाविन्द्रावरुणामरुद्भिर्दिवापृथिव्याशृणुतंहवंमे ॥२॥

प० अयम् । ऊँ इति । वाम् । पुरुऽतमः । रयिऽयन् । शश्वत्ऽतमम् । अवसे । जोहवीति । सऽजोषौ । इन्द्रावरुणा । मरुत्ऽभिः । दिवा । पृथिव्या । शृणुतम् । हवम् । मे ॥२॥

अ० हे इन्द्रावरुणदेव ! पोताना अर्थे धननी इच्छा करनारे आ यजनारो, रक्षणार्थे वा अन्नार्थे, तमने सर्वदा अत्यन्त आह्वान करे छे. मरुदेवो अने द्यावापृथिवी वडे संगत तमे मारा आह्वाननुं श्रवण करो २

*अस्मेतदिन्द्रावरुणावसुष्यादस्मेरयिर्मरुतःसर्ववीरः ।
अस्मान्वरूत्रीःशरणैरवन्त्वस्मान्होत्राभारतीदक्षिणाभिः॥३॥

प० अस्मे इति । तत् । इन्द्रावरुणा । वसु । स्यात् । अस्मे इति । रयिः । मरुतः । सर्वऽवीरः । अस्मान् । वरूत्री । शरणैः । अवन्तु । अस्मान् । होत्रा । भारती । दक्षिणाभिः ॥ ३ ॥

अ० हे इन्द्रावरुणदेव ते अभिलषित धन, अमोने सिद्ध हो. हे मरुदेवो ! सर्वकर्मो विषे समर्थ पशुपुत्रनो संघ अमने सिद्ध हो. सर्व-भजनीय-देवपत्नीओ, शीतादिकनेशना विशरण-नाश करनार गृह वडे अमारु पालन करो. जे विषे हव्यान्न होमाय ते यज्ञ, यद्वा प्राण होमाय ते वाक्रूप सरस्वती देवता, गोरूप दक्षिणा यद्वा उदार वाणीओ वडे, अमारुं पालन करो यद्वा, हे होता ! अग्निपत्नी, सूर्यपत्नी, भारती अने सरस्वती, त्रणे देवीओ अमारु पालन करो ३

* (याज्ञवल्क्य-पे० ब्रा० ५-७४)

बृहस्पतेजुपस्वनोहव्यानिविश्वदेव्य ।
रास्वरत्नानिदाशुषे ॥ ४ ॥

प० बृहस्पते । जुषस्व । नः । हव्यानि । विश्वदेव्य । रास्व । रत्नानि । दाशुषे ॥ ४ ॥

अ० सर्व देवोने हितस्वरुप हे बृहस्पतिदेव ! अमारां हवनयोग्य पुरोडाशादिनुं सेवन कर. हविर्दान करनारा यजनाराथे- मने उत्तम धन अर्पण कर. ४

शुचिमर्कैर्बृहस्पतिमध्वरेषुनमस्यत ।
अनाम्योजआचके ॥ ५ ॥ ९ ॥

प० शुचिम् । अर्कैः । बृहस्पतिम् । अध्वरेषु । नमस्यत । अनामि । ओजः । आ । चके ॥ ५ ॥ ९ ॥

अ० हे ऋत्विजो ! तमो यज्ञो विषे शुद्ध बृहस्पतिने अर्चनीय स्तोत्रो वडे परिचरण करो. अनमनशील-परवडे अनभिभवनीय बलनी हुं सर्वतः याचना करुं छुं. ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

*वृषभंचर्षणीनांविश्वरूपमदाभ्यम् ।
बृहस्पतिंवरेण्यम् ॥ ६ ॥

प० वृषभम् । चर्षणीनाम् । विश्वरूपम् । अदाभ्यम् । बृहस्पतिम् । वरेण्यम् ॥ ६ ॥

* (बृहस्पतिर्विश्वरूपामुपा । ऋ. स. २-१-२).

अ० મનુષ્યોનાં અભિમતફલના વર્ષક વ્યાપ્તરૂપ, યદ્વા વિશ્વરૂપ નામક ગોવાહન વડે યુક્ત, કોઈપણ વડે—અ-તિરસ્કરણીય, સર્વ કોઈ વડે ભજનીય બૃહસ્પતિદેવની હુ સર્વત યાચના કરૂં છુ ६

इ॒यं ते॑ पूषन्नाघृणे सुष्टु॒तिर्दे॑व॒ नव्य॑सी ।
अ॒स्माभि॑स्तुभ्यं॑ शस्यते ॥ ७ ॥

प० इ॒यम् । ते॒ । पू॒ष॒न् । आ॒घृ॒णे॒ । सु॒ऽस्तु॒ति । दे॒व॒ । नव्य॑सी ।
अ॒स्माभि॑ । तु॒भ्य॑म् । श॒स्य॒ते॒ ॥ ७ ॥

अ० હે દીપ્તિમન્ પૂષન્ ! અધિકનવતર સુંદર આ સ્તુતિ, પ્રાપ્ત થાય છે તે આ સ્તુતિ અમે સ્તોતાઓ વડે, ત્વદર્થ શંસન કરાય છે તેનું તૂ સેવન કર ७

तां जु॑षस्व॒ गिरं॒ मम॑ वाज॒यन्ती॑मवा॒ धिय॑म् ।
व॒धू॒युरि॑व॒ योष॑णाम् ॥ ८ ॥

प० ता॒म् । जु॒ष॒स्व॒ । गिर॑म् । मम॑ । वा॒ज॒ऽयन्ती॑म् । अव॑ ।
धिय॑म् । व॒धू॒युः इ॑व । योष॑णाम् ॥ ८ ॥

अ० હે પૂષન્ ! સ્તોત્ર—કરનારા—હું ની સ્તુતિલક્ષણા વાણીનું તૂ સેવન કર સ્તુતિપ્રસન્ન તૂ અન્નકામનવાળો પુરૂષ જેમ આપ્રતિ આગમન કરે તેમ અન્નની ઇચ્છા કરનો કર્મકારક આ સ્તુતિપ્રતિ ગમન કર ८

यो विश्वा॒भि वि॒पश्य॑ति॒ भुव॑ना॒ सं च॒ पश्य॑ति ।
स नः॑ पू॒षावि॒ता भु॑वत् ॥ ९ ॥

प० यः । विश्वा॑ । अभि । विऽपश्य॑ति । भुव॑ना । सम् । च । पश्य॑ति । सः । नः । पूषा । अविता । भुवत् ॥ ९ ॥

भा० જે મર્વલોકને અભિમુખે વિશેષે જુવે છે, તેમજ તે લોકને–તદ્વસ્તુના યાથાત્મ્યને–સમ્યક જાણે છે. તાદૃશ પૂષાદેવ અમારો રક્ષક હો. ૯

तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहि ।
धियोयोनःप्रचोदयात् ॥ १० ॥ १० ॥

प० तत् । सवितुः । वरे॑ण्यम् । भर्गः॑ । देवस्य॑ । धीमहि । धियः॑ । यः । नः । प्रऽचोदया॑त् ॥ १० ॥ १० ॥

भा० જે અમારાં (ધર્માદિવિષયક) કર્મોને વા બુદ્ધિને પ્રેરનારો છે તે મર્વશ્રુતિપ્રસિદ્ધ દ્યોતમાન સવિતાદેવ–જગત્સ્રષ્ટા, પરમેશ્વરના આત્મભૂત, સર્વપ્રાણિઓ વડે–ઉપાસ્યતાએ–તથા જ્ઞેયતાએ–સંભજનીય–ભર્ગનું, અર્થાત્ સ્વયંજ્યોતિ–સ્વરૂપ પરબ્રહ્માત્મક તેજનું ધ્યાન કરીએ છીએ (तद्यो हंसोसौयोसौसोहम् અર્થ —જે હું તે આ, અને ' આ તે હું ' એમ ધ્યાન કરીએ છીએ) (જે ભર્ગ બુદ્ધિને પ્રેરનારૂં છે તેનુ ધ્યાન કરીએ છીએ.) યદ્વા, જે સવિતાદેવ, કર્મોને પ્રેરે તે સર્વપ્રાણિના પ્રસવિતા દ્યોતમાન સૂર્યદેવના તે સર્વવડે–દૃશ્યમાનતાએ–પ્રસિદ્ધ, સર્વવડે ભજનીય, પાપતાપક તેજોમડલનુ ધ્યાન કરીએ છીએ. યદ્વા, વેદો અને છંદરૂપી અન્ન (भर्ग)નું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ ૧૦ (૧૦)

इतितृतीयस्यचतुर्थेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

देवस्यसवितुर्वयंवाजयन्तः पुरंध्या ।
भगस्यरातिमीमहे ॥ ११ ॥

प० देवस्य । सवितुः । वयम् । वाजऽयन्तः । पुरम्ऽध्या ।
भगस्य । रातिम् । ईमहे ॥ ११ ॥

अ० અન્નેચ્છુ અમે, ઘોતમાન સવિતાદેવના ભજનીય ધનદાનની
તદ્વિષયક સ્તુતિ વા પ્રજ્ઞા વડે યાચના કરીએ છીએ. ૧૧

देवंनरःसवितारंविप्रायज्ञैःसुवृक्तिभिः ।
नमस्यन्तिधियेषिताः ॥ १२ ॥

प० देवम् । नरः । सवितारम् । विप्राः । यज्ञैः । सुवृक्तिऽभिः ।
नमस्यन्ति । धिया । इषिताः ॥ १२ ॥

अ० કર્મનેતા મેધાવી અધ્વર્યુ આદિ, કર્મ વા બુદ્ધિ વડે
પ્રેરાતા સતા, દ્યુ સવિતાદેવને યજનીય હવ્યાન્ન અને
શોભન સ્તોત્રો વડે પરિચરણ કરે છે. ૧૨

सोमोजिगातिगातुविद्देवानामेतिनिष्कृतम् ।
ऋतस्ययोनिमासदम् ॥ १३ ॥

प० सोमः । जिगाति । गातुऽवित् । देवानाम् । एति । निःऽ-
कृतम् । ऋतस्य । योनिम् । आऽसदम् ॥ १३ ॥

अ० માર્ગને જાણીને સોમદેવ પ્રયાણ કરે છે તે દેવોના સંસ્કૃત,
સર્વ વડે આસદનીય, યજ્ઞના હવિર્ધાનાખ્ય સ્થાન પ્રતિ પ્રાપ્ત
થાય છે. ૧૩

सोमो॑ अ॒स्मभ्यं॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे च प॒शवे॑ ।
अ॒न॒मी॒वा इष॑स्करत् ॥ १४ ॥

प० सोमः । अ॒स्मभ्य॑म् । द्वि॒ऽपदे॑ । चतुः॑ऽपदे । च । प॒शवे॑ । अ॒न॒मी॒वाः । इषः॑ । क॒र॒त् ॥ १४ ॥

अ० સોમદેવ, અમે સ્તોતાઓ અર્થે, અમારા દ્વિપદ અને ચતુષ્પદ પ્રાણિઓના અર્થે રોગવર્જિત અન્ન પ્રાપ્ત કરો. ૧૪

अ॒स्माक॒मायु॑र्व॒र्धय॑न्न॒भिमा॑तीः॒ सह॑मानः ।
सोमः॑ स॒धस्थ॒मास॑दत् ॥ १५ ॥

प० अ॒स्माक॑म् । आयुः॑ । व॒र्धय॑न् । अ॒भिऽमा॑तीः । सह॑मानः । सोमः॑ । स॒धऽस्थ॑म् । आ । अ॒स॒द॒त् ॥ १५ ॥

अ० તે સોમદેવ અમારા આયુષ્યને વા જીવનને વધારતો, કર્મ-વિઘ્નકારક શત્રુઓને અભિભવતો, અમારા હવિર્ધાનાખ્ય સ્થાનને પ્રાપ્ત હો ૧૫

आ नो॑ मित्रावरुणा घृ॒तैर्गव्यू॑तिमुक्षतम् ।
मध्वा॒ रजां॑सि सुक्रतू ॥ १६ ॥

प० आ । नः॒ । मि॒त्रा॒व॒रु॒णा॒ । घृ॒तैः । गव्यू॑तिम् । उ॒क्ष॒त॒म् । मध्वा॑ । रजां॑सि । सु॒क्र॒तू॒ इति॑ सुऽक्रतू ॥ १६ ॥

अ० શોભન-કર્મવાળા હે મિત્રાવરુણદેવ ! અમારા ગોનિવાસ-સ્થાનને પયસ્ વડે ચોમેર સિક્ત કરઃ અર્થાત્ અમારા અર્થ દોહનકરનારી (દુઝણી) ગાયો અર્પણ કર. અમારાં આવાસસ્થાનોને મધુરરસ વડે સિક્ત કર ૧૬

उ॒रु॒शंसा॑नमो॒वृधा॑म॒ह्ना दक्ष॑स्य राजथः ।
द्राघि॑ष्ठाभि॑ शुचिव्रता ॥ १७ ॥

प० उ॒रु॒ऽशंसा॑ । न॒म॒ऽवृधा॑ । म॒ह्ना । दक्ष॑स्य । रा॒ज॒थः ।
द्राघि॑ष्ठाभिः । शु॒चि॒ऽव्र॒ता ॥ १७ ॥

अ० परिशुद्ध-कर्मसंपन्न हे मित्रावरुणदेव! बहु प्राणिओवडे
शंसनीय, यहा महान् श्रमसंपन्न हविर्लक्षण अन्नवडे
वर्धमान, अयन्त दीर्घस्तुतिवाणी वडे युक्त तमे, तमरा
धन वा बलना महत्व वडे समर्थ छो. १७

गृ॒णा॒ना ज॒मद॑ग्निना॒ योना॑वृ॒तस्य॑ सीदतम् ।
पा॒तं सोम॑मृतावृधा ॥ १८ ॥ ११ ॥

प० गृ॒णा॒ना । ज॒मत्ऽअ॑ग्निना । योनौ॑ । ऋ॒तस्य॑ । सी॒द॒त॒म् ।
पा॒तम् । सोम॑म् । ऋ॒त॒ऽवृ॒धा ॥ १८ ॥ ११ ॥

अ० हे मित्रावरुणदेव! जमदग्नि महर्षि द्वारा स्तवन कराता,
यहा प्रज्वलित अग्निवडे विश्वामित्रऋषि द्वारा स्तवन
कराता, यज्ञना योनिरूप तमे, देवयजनाख्य देशविषे उपविष्ट
हो. कर्मफलना वर्धयिता तमे, सोमपान करो. १८

इति तृतीयस्य चतुर्थे एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

इति तृतीये मंडले पंचमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

इति तृतीयमण्डलं समाप्तम् ॥

सूक्त ६२.

१ भृमयः = भ्रमणशीलाः = ભ્રમણશીલ.
२ द्रुह्याः = हिंस्याः = હિંસ્ય.
३ सिनम् = अन्नम = અન્ન.
४ यवत्रीः = भजनीयाः देवपत्न्यः = ભજનીય દેવપત્નીઓ.
५ शरणैः = शृणन्ति इति शीतादिक्लेशं इति शरणानि = गृहाणि = ગૃહો.
६ सपर्यत = परिचरत = પરિચરણ કરો.
७ अनामि = अनमनशीलं = પર વડે અનભિભવનીય.
८ आघृणे = दीप्तिमान् ।
९ भर्गः = अविद्यातत्कार्ययोर्भर्जनात्भर्गःस्वयंज्योतिः परब्रह्मात्मकंतेजः = પરબ્રહ્માત્મક તેજ.
१० पुरंध्या = तद्विषयस्तुत्याप्रज्ञयावा = સ્તુતિ વા પ્રજ્ઞાવડે.
११ गव्यूतिम = गवांमार्गम् = ગોનિવાસસ્થાનને.

सूक्त १.

अ० ४ व० १२ मं० ४ अ० १ सू० १

ઋષિ—વામદેવ. દેવતા—અગ્નિ, કિંવા ૨–૬ વરુણ.
છન્દ—૧ અષ્ટિ, ૨ અતિજગતી, ૩ ધૃતિ, અવશિષ્ટ ત્રિષ્ટુભ્

त्वां ह्यग्ने सदमित्समन्यवो देवासो देवमरतिं न्येरिर इति क्रत्वा न्येरिरे। अमर्त्यं यजत मर्त्येष्वा देवमादेवं जनत प्रचेतसं विश्वमादेवं जनत-प्रचेतसम् ॥ १ ॥

प० त्वाम् । हि । अग्ने । सदम् । इत् । सऽमन्यवः । देवासः । देवम् । अरतिम् । निऽएरिरे । इति । क्रत्वा । निऽएरिरे । अमर्त्यम् । यजत । मर्त्येषु । आ । देवम् । आऽदेवम् । जनत । प्रऽचेतसम् ॥ १ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! સ્પર્ધા કરનારા દેવનશીલ ઇન્દ્રાદિક દેવો, દ્યોતમાન શીઘ્રગતા તૂને સદૈવ (યુદ્ધ વિષે) પ્રેરે છે. યજમાનો સ્તુતિલક્ષણકર્મ વડે યજ્ઞકર્મ વિષે દેવોને હવિ પ્રાપ્ત કરાવવા અને દેવોને આહ્વાન કરવા, તૂને નિરન્તર નિશ્ચે પ્રેરિત કરે છે. યજનીય હે અગ્ને ! મરણધર્મરહિત, સર્વતઃ દ્યોતમાન, પ્રકૃષ્ટકર્મવિષયક જ્ઞાનવાળા તૂને, યાગ કરનારા મનુષ્યો મધ્યે આગન્તારૂપે ઉત્પન્ન કરો. કર્માભિજ્ઞ તથા તે તે યજ્ઞોવિષે આગન્તા–તૂને યુગપત નાનાદેશવર્તિ યજ્ઞો વિષે, હવિના આનયનાર્થ વ્યાપ્ત સ્વરૂપે સંપાદન કરો. ૧

सभ्रातंरुंवरुंणमग्नआवंवृत्स्वदेवाँअच्छासुमतीयज्ञवनंसंज्येष्ठं-
यज्ञवंनसम् ।
ऋतावानमादित्यंचर्षणीधृतंराजानंचर्षणीधृतम् ॥ २ ॥

प० सः । भ्रातंरम् । वरुंणम् । अग्ने । आ । ववृत्स्व । देवान् । अच्छं । सुऽमती । यज्ञऽवनसम् । ऋतऽवानम् । आदित्यम् । चर्षणिऽधृतम् । राजानम् । चर्षणिऽधृतम् ॥ २ ॥

अ० હે અગ્ને ! તાદૃશ તું ભ્રાતારૂપ, ઉદકને આવરણ કરનાર વરુણદેવને વનનીય હવ્યાન્ન વડે સંભજનીય, યજ્ઞના સંભક્તા, અતિશયે પ્રશંસનીય, ઉદકવંત વા સત્યવંત, (ઉદક પ્રદાનવડે) મનુષ્યોના ધારક આદિત્યદેવને, શોભનબુદ્ધિ-વિદ્વાનો વડે-ધૃત, વિરાજમાન વરુણદેવને દેવનશીલ રને તાજનો પ્રત્યે અભિમુખ કર. ૨

सखेसखायमभ्यावंवृत्स्वाशुंनचक्रंरथ्येवरंह्यास्मभ्यंदस्मरंह्यां ।
अग्नेमृळीकंवरुंणेसचाविदोमरुत्सुविश्वभानुषु ॥
तोकायंतुजेशुशुचानशंकृध्यस्मभ्यंदस्मशंकृधि ॥ ३ ॥

प० सखे । सखायम् । अभि । आ । ववृत्स्व । आशुम् । न । चक्रम् । रथ्याऽइव । रंह्या । अस्मभ्यम् । दस्म । रंह्या । अग्ने । मृळीकम् । वरुंणे । सचा । विदः । मरुत्ऽसु । विश्वऽभानुषु । तोकाय । तुजे । शुशुचान । शम् । कृधि । अस्मभ्यम् । दस्म । शम् । कृधि ॥ ३ ॥

अ० સખિભૂત દર્શનીય હે અગ્ને ! ગમન પરત્વે શીઘ્રભૂત રથ-યોજિત અશ્વો, જેમ શીઘ્રગતા ચક્રને લક્ષ્યદેશ પ્રત્યે અભિમુખ કરે તદ્વત્, તારા સખા વરૂણને અમારા અર્થ અભિમુખ કર, હે અગ્ને ! તારી સહાય પરત્વે વરૂણદેવ, સુખકારક-હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે સર્વતો-વ્યાપ્તતેજસ્ક મરૂતો મધ્યે, સુખકારક રૂપે તુ પ્રાપ્ત હોય છે દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! (ગર્ભવાસે કરીને) જે વડે માતા પીડિત થાય તેવા પુત્રને, અને પિતા જેના વડે અનૃણ્યતાને પ્રાપ્ત થાય તે પૌત્રને સુખ સપાદન કર ३

त्वंनो॑अग्ने॒वरु॑णस्यवि॒द्वान्दे॒वस्य॒हेळो॒ऽव॑यासिसीष्ठाः ।
यजि॑ष्ठो॒वह्नि॑तमः॒शोशु॑चानो॒विश्वा॒द्वेषां॑सि॒प्रमु॑मुग्ध्य॒स्मत् ॥४॥

प० त्वम् । नः । अग्ने । वरु॑णस्य । वि॒द्वान् । दे॒वस्य॑ हेळ॑ः । अव॑ । या॒सि॒सी॒ष्ठाः । यजि॑ष्ठः । वह्नि॑तमः । शोशु॑चानः । विश्वा॑ । द्वेषां॑सि । प्र । मु॒मु॒ग्धि॒ । अ॒स्मत् ॥ ४ ॥

अ० હે અગ્ને ! સર્વપુરૂષાર્થના સાધનોપાયને જાણનારો તૂ, દ્યોતમાન વરૂણના ક્રોધ-પાશગ્રહણને અપનયન-દૂર કર શ્રેષ્ઠ યજનીય હવ્યાન્નનો અતિશય વોઢા અતિશય દેદીપ્યમાન તૂ, સર્વપાપોને વા રાક્ષસોને અમારા પાસેથી પ્રકર્ષપૂર્વક મુક્ત કર ४

मत्वंनो॑अग्नेऽव॒मोभ॑वो॒तीनेदि॑ष्ठो॒अ॒स्याउ॒षसो॒व्यु॑ष्टौ ।
अव॑यक्ष्वनो॒वरु॑णं॒रराणो॑वी॒हिमृ॑ळी॒कंसु॒हवो॑नएधि ॥५॥१२॥

प० सः । त्वम् । नः । अग्ने । अवमः । भव । ऊती । नेदिष्ठः ।
अस्याः । उषसः । विऽउष्टौ । अव । यक्ष्व । नः । वरुणम् । ररीणः । वीहि । मृळीकम् । सुऽहवः । नः ।
एधि ॥ ५ ॥ १२ ॥

अ० હે અગ્ને ! તૂં તારા રક્ષણવડે અમારી પ્રત્યાસન્ન—સમીપ મતો, ઉષાના ઉદયસમયે અગ્નિહોત્રાદિ—કર્મ—સિદ્ધયર્થ અતિશયે અમારી સમીપસ્થ હો, યદ્વા, ગમન વડે તૂં અમારો રક્ષક હો. વરૂણકૃત જલોદર આદિ રોગનો વા આવશ્યક પાપનો વિનાશ કર. અમોવડે દત્ત હવ્યાન્ન પરત્વે રમણ કરનારો, યદ્વા યજનારાઓને અત્યન્ત ફલપ્રદ તૂ, આ સુખકારક હવ્યાન્નનું ભક્ષણ કર. અમને તૂ શોભન આહ્વાનવડે યુક્ત હો. ५

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अस्यश्रेष्ठासुभगस्यसंदृग्देवस्यचित्रतमामर्त्येषु ।
शुचिघृतंनतप्तमघ्न्यायाःस्पार्हादेवस्यमंहनेवधेनोः ॥ ६ ॥

प० अस्य । श्रेष्ठा । सुऽभगस्य । सम्ऽदृक् । देवस्य । चित्रऽतमा । मर्त्येषु । शुचि । घृतम् । न । तप्तम् । अघ्न्यायाः ।
स्पार्हा । देवस्य । मंहनाऽइव । धेनोः ॥ ६ ॥

अ० જેમ ક્ષીરની કામના કરનારા પુરૂષને, અહન્તવ્યા—ગાયનું તેજોયુક્ત ક્ષરણયુક્ત તપ્ત ક્ષીર સ્પૃહણીય હોય, જેમ ગ યની ભિક્ષા કરનારાને દુઝણી ગાયનું દાન પ્રિયકારક હોય, તેમ સુષ્ઠુ ભજનીય અગ્નિદેવની અતિશય પ્રશસ્યા સંદૃષ્ટિ, મર્ત્યોવિષે અતિશય પૂજનીયા અને સર્વવડે સ્પૃહણીયા હોય છે. ६

*त्रिरस्य ता परमा सन्ति सत्या स्पार्हा देवस्य जनिमान्यग्नेः ।
अनन्ते अन्तः परिवीत आगाच्छुचिः शुक्रो अर्यो रोरुचानः ॥ ७ ॥

प० त्रिः । अस्य । ता । परमा । सन्ति । सत्या । स्पार्हा । देवस्य । जनिमानि । अग्नेः । अनन्ते । अन्तरिति । परिऽवीतः । आ । अगात् । शुचिः । शुक्रः । अर्यः । रोरुचानः ॥ ७ ॥

अ० આ અગ્નિ અભિમાની દેવના અગ્નિ, વાયુ, તથા સૂર્યસ્વરૂપે ત્રણ પ્રસિદ્ધ ઉત્તમ યથાર્થભૂત જન્મો, સર્વપ્રાણિઓવડે સ્પૃહણીય હોય છે. અ-પર્યન્ત નભની મધ્યે સ્વતેજવડે પરિવેષ્ટિત, સર્વશોધક, દીપ્તિયુક્ત, અત્યન્ત દેદીપ્યમાન સ્વામી દેવ, અમારા યજ્ઞપ્રતિ આગમન કરો. ૭

स दूतो विश्वेदभि वष्टि सद्मा होता हिरण्यरथो रंसुजिह्वः ।
रोहिदश्वो वपुष्यो विभावा सदा रण्वः पितुमतीव संसत् ॥ ८ ॥

प० सः । दूतः । विश्वा । इत् । अभि । वष्टि । सद्म । होता । हिरण्यऽरथः । रंसुऽजिह्वः । रोहित्ऽअश्वः । वपुष्यः । विभाऽवा । सदा । रण्वः । पितुमतीऽइव । संऽसत् ॥ ८ ॥

अ० દેવોનો દૂત, દેવોનો આહ્વાતા, સુવર્ણમય રથોપેત, શોભન જ્વાળાઓવડે ઉપેત તે અગ્નિ, સર્વ દેવયજનસ્થાનોનીજ

* (द्विपदपरिप्रथमन्त्रे अग्नि । श्रीणिजानापरि भूपत्यस्य । ऋ सं. ७-८-२८; ऋ. सं. १-७-१ ।)

કામના કરે છે. રોહિતવર્ણના અશ્વવાળા, રૂપે સાધુ, કાન્તિ-યુક્ત તે, જેમ અન્નાદિ-સમૃદ્ધ ગૃહ રમણીય હોય તેમ સદાસર્વદા રમણીય હોય છે ૮

सचेतयन्मनुषोयज्ञबंधुःप्रतंमह्यारशनयानयन्ति ।
सक्षेत्यस्यदुर्यासुसाधन्देवोमर्तस्यसधनित्वमाप ॥ ९ ॥

प० सः । चेतयत् । मनुषः । यज्ञबंधुः । प्र । तम् । मह्या ।
रशनया । नयन्ति । सः । क्षेति । अस्य । दुर्यासु । साधन् ।
देवः । मर्तस्य । सधनित्वम् । आप ॥ ९ ॥

अ० (અગ્નિહોત્રાદિ વિષે વિનિયોજક) તે અગ્નિદેવ, કર્મપ્રવૃત્ત મનુષ્યોને જાણે છે અધ્વર્યુ-આદિ-મનુષ્યો સ્તુતિરૂપી મહાન્ રજ્જુવડે યુક્ત તે અગ્નિને, ઉત્તરવેદિ આદિ મધ્યે પ્રક્ષિપ્ત કરે છે આ યજનારાના ગૃહોમધ્યે અભીષ્ટ પદાર્થોને સાધતો, તે અગ્નિદેવ વાસ કરે છે. દ્યોતમાન તે અગ્નિદેવ, સધનિત્વને પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્, યજ્ઞ-કરનારાને પ્રભૂત ધન અર્પણ કરાવી તેની સાથે રહેનારો થાય છે. ૯

*सतूनोअग्निर्नयतुप्रजानन्नच्छारत्नंदेवभक्तंयदस्य ।
धियायद्विश्वेअमृताअकृण्वन्द्यौष्पितांजनितासत्यमुक्षन् ।१०।१३

प० सः । नु । न । अग्निः । नयतु । प्रऽजानन् । अच्छ ।
रत्नम् । देवऽभक्तम् । यत । अस्य । धिया । यत् । विश्वे ।

* (अग्नेदिव सूनुरसिप्रचेता । ऋ. स. १-१-२६)।

अमृताः । अकृण्वन् । द्यौः । पिता । जनिता । सत्यम् । उक्षन् ॥ १० ॥ १३ ॥

अ० सर्वपदार्थने જાણનારો તે અગ્નિદેવ, દેવનશીલ સ્તોતાઓવડે સંભજનીય ઉત્તમ રત્નને અમારી અભિમુખ શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરાવો. મરણધર્મરહિત સર્વ દેવોએ હવિર્લક્ષણ કર્મવડે જે અગ્નિદેવને હવ્યાન્નનો પ્રાપયિતા કરેલો, યથોક્ત જે અગ્નિની પાલયિત્રી જનિતા અને જનયિત્રી છે, યદ્વા દેવનશીલ આદિત્ય જેનો જનયિતા પિતારૂપ છે તેવા યથાર્થભૂત અગ્નિને, અધ્વર્યુ–આદિ ઘૃતાદિ આહુતિવડે સિંચન કરે છે. १०

इतितृतीयस्यचतुर्थेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

सजायतप्रथमःपुस्त्यासुमहोबुध्नेरजंसोअस्ययोनौ । अपादशीर्षागुहमानोअन्तायोयुवानोवृषभस्यनीळे ॥११॥

प० सः । जायत । प्रथमः । पुस्त्यासु । महः । बुध्ने । रजसः । अस्य । योनौ । अपात् । अशीर्षा । गुहमानः । अन्ता । आऽयोयुवानः । वृषभस्य । नीळे ॥ ११ ॥

अ० તે અગ્નિદેવ એક સતો, યજનારાઓના ગૃહો મધ્યે આકૃતિ-સંપન્ન થાય છે, આ મહાન્ અન્તરિક્ષના મૂલ પૃથિવી મધ્યે ઉત્તરવેદિઆદિસ્થાન વિષે સંપન્ન થાય છે તે અગ્નિદેવ, પાદવર્જિત શિરોવર્જિત પોતાના આ અન્તભાગરૂપ પાદશિરને ગૂઢ કરતો, અર્થાત્ અવિજ્ઞેય-પાદ રૂપ શિરવાળો વર્ષણસમર્થ મેઘના નિલયસ્થાન–નભવિષે પોતાના આત્માને ધૂમાકારે આયોજતો

વર્તે છે; યદ્વા, જે વૈદ્યુતાગ્નિ, નદીઓ વિષે, અન્તરિક્ષ વિષે, મહાન્ ઉદક વા તેજના સ્થાન વિષે સંચાર કરે છે. પાદ તથા શિરોવર્જિત પોતાના પર્યન્ત પ્રદેશોને સ્વતેજ વડે આચ્છાદન કરતો, પુન તે તેજને સ્વાત્મા વિષે મિશ્રિત કરતો નભવિષે સંચર કરે છે. તે અગ્નિદેવ અધુના પ્રગટ થયેલો છે. ११

प्र शर्ध आर्त प्रथमं विपन्यौ ऋतस्य योना वृषभस्य नीळे ।
स्पार्हो युवा वपुष्यो विभावा सप्त प्रियासोऽजनयन्त वृष्णे ॥१२॥

प० प्र । शर्धः । आर्त । प्रथमम् । विपन्या । ऋतस्य । योना । वृषभस्य । नीळे । स्पार्हः । युवा । वपुष्यः । विभाऽवा । सप्त । प्रियासः । अजनयन्त । वृष्णे ॥ १२ ॥

अ० હે અગ્નિદેવ! સ્તુતિવડે યુક્ત, ઉદકસ્થાને વર્ષણસમર્થ મેઘના આશ્રયભૂત, અન્તરિક્ષવિષે વૈદ્યુતાગ્નિરૂપે વર્તનાર તૂને, તેજ પ્રથમ પ્રકર્ષપણે પ્રાપ્ત થાય છે; જે સર્વ-સ્પૃહણીય, નિત્યતરુણ, કમનીય, દીપ્તિમાન છે તે અભિમત પ્રકર્ષાદ અગ્નિદેવ અર્થે પ્રિય સાત હોત્રકો સ્તોત્રને સંપાદન કરે છે १२

अस्माकमत्र पितरो मनुष्या अभि प्र सेदुर्ऋतमाशुषाणाः ।
अश्मव्रजाः सुदुघा वव्रे अन्तरुदुस्रा आजन्नुषसो हुवानाः ॥१३॥

प० अस्माकम् । अत्र । पितरः । मनुष्याः । अभि । प्र । सेदुः । ऋतम् । आशुषाणाः । अश्मऽव्रजाः । सुऽदुघाः । वव्रे । अन्तः । उत् । उस्राः । आजन् । उषसः । हुवानाः ॥ १३ ॥

प० ते । गव्यता । मनसा । दृध्रम् । उब्धम् । गाः । येमानम् । परि । सन्तम् । अद्रिम् । दृळ्हम् । नरः । वचसा । दैव्येन । व्रजम् । गोऽमन्तम् । उशिजः । वि । वव्रुः ॥ १५ ॥ १४

अ० કર્મનેતા અગ્નિની કામના કરનારા તે અંગિરા ઋષિઓએ, ગાય પ્રાપ્ત કરવાની બુદ્ધિવડે યુક્ત થઇ, ગાયોના નિર્ગમન દ્વારને નિરોધક, મંહત, ઘણા ગાયોવડે પૂર્ણ, નિયમન કરનાર સર્વત: વર્તનાર દૃઢ, ગાયોવડે યુક્ત, ગાયોના નિવાસસ્થાનરૂપ પર્વતને અગ્નિવિષયક વેદાત્મક સ્તોત્રવડે ગોનિર્ગમનાર્થ ઉદ્ઘાટિત કરેલ. ૧૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

तेमन्वतप्रथमंनामधेनोस्त्रिःसप्तमातुःपरमाणिविन्दन् ।
तज्जानतीरभ्यनूषतव्राआविर्भुवदरुणीर्यशसागोः ॥१६॥

प० ते । मन्वत । प्रथमम् । नाम । धेनोः । त्रिः । सप्त । मातुः । परमाणि । विन्दन् । तत् । जानतीः । अभि । अनूषत । व्राः । आविः । भुवत् । अरुणीः । यशसा । गोः ॥ १६ ॥

અ० હે અગ્નિદેવ ! તારા સ્તોત્ર કરનારા અંગિરા ઋષિઓએ સ્તુતિસાધક ચર્મમાત્રને પ્રથમ જાણેલ. તત્પશ્ચાત્ એકવીશ ઉત્તમ છંદોને પ્રાપ્ત કરેલ. અને સર્વ જાણનારા ઉષાદેવીની સ્તુતિ કરેલી. તેથી, સૂર્યના તેજમય

અરૂણવર્ણની ઉષાદેવી આવિર્ભૂત થયતી ત્યારે (૨) તે અંગિરા ઋષિઓએ, 'સુરભિ' 'ગુગ્ગુલુ' 'ગન્ધિની' એવા પુરાતન નામનું ઉચ્ચારણ કરેલું. ભૂમિનાં રત્નભૂત, વાણિઓ વડે અલંકૃત એકવીસ રત્નોને, તેઓએ પ્રાપ્ત કરેવા તે નામોચ્ચારણને ઓળખી ગાયોએ હંભારવલક્ષણ શબ્દધ્વનિ કર્યો ત્યારે ઉષાદેવી પ્રાદુર્ભૂત થયતી ૧૬

नेशत्तमो दुधितं रोचत द्यौरुद्देव्या उषसो भानुरर्त ।
आ सूर्यो बृहतस्तिष्ठदज्राँ ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ।१७॥

प० नेशत् । तमः । दुधितम् । रोचत । द्यौः । उत् । देव्याः । उषसः । भानुः । अर्त । आ । सूर्यः । बृहतः । तिष्ठत् । अज्रान् । ऋजु । मर्तेषु । वृजिना । च । पश्यन् ॥ १७ ॥

अ० રાત્રિકૃત અંધકાર, પ્રાતઃ-અગ્નિવિહરણકાને ઉષાપ્રેરિત મતો નષ્ટ થયો. દ્યુલોક દેદીપ્ત થયો. તેથી, દેદનશીલ ઉષાની પ્રભા ઉચે નીકળે છે તદનન્તર, મનુષ્યોમધ્યે વિદ્યમાન સત્ય તથા અસત્ય કર્મોને જોતો સૂર્યદેવ, મહાન્ પર્વતો વા ગમનશીલ રશ્મિઓ પ્રતિ અધિષ્ઠિત થાય છે. ૧૭

आदित्पश्चा बुबुधाना व्यख्यन्नादिद्रत्नं धारयन्त द्युभक्तम् ।
विश्वे विश्वासु दुर्यासु देवा मित्र धिये वरुण सत्यमस्तु ॥१८॥

प० आत् । इत् । पश्चा । बुबुधानाः । वि । अख्यन् । आत् । इत् । रत्नम् । धारयन्त । द्युऽभक्तम् । विश्वे । विश्वासु ।

दुर्यासु । देवाः । मित्रः । धिये । वरुण । सत्यम् ।
अस्तु ॥ १८ ॥

અ० સૂર્યોદય અનન્તર ગાયોને નિરોધથી નિર્ગત જાણીને અંગિરાઓએ પૃષ્ઠપ્રદેશોમધ્યે તેમને અશેષે જોઈ. તદનન્તર, દીપ્તિયુક્ત વા દેવોવડે સંભક્ત પણિઓએ અપહૃત રત્નોને ધારણ કર્યાં. ગોધનને પ્રાપ્ત કરનારા અંગિરાઓનાં સર્વ ગૃહો વિષે સર્વ દેવોએ આગમન કરેલું. મિત્રભૂત, ઉપદ્રવોના વારક હે અગ્ને ! કર્મકર્તા વા સ્તોતારૂપ યજનારાર્થે, તારૂં સામર્થ્ય યથાર્થ હો. ૧૮

अच्छांवोचेयशुशुचानमग्निंहोतारंविश्वभरसंयजिष्ठम् ।
शुच्यूधोअतृणन्नगवामन्धोनपूतंपरिषिक्तमंशोः ॥१९॥

प० अच्छ । वोचेय । शुशुचानम् । अग्निम् । होतारम् ।
विश्वभरसम् । यजिष्ठम् । शुचि । ऊधः । अतृणत् । न ।
गवाम् । अन्धः । न । पूतम् । परिसिक्तम् । अंशोः ॥१९॥

અ० હે અગ્ને ! પુષ્કળ–દેદીપ્યમાન, હોતારૂપ, વિશ્વપોષક, અત્યંતશ્રેષ્ટ તુંને હું સ્તુતિ કરૂં છું. તારી આહુતિ અર્થે યજનારાઓએ, ગાયોના શુદ્ધ પયસ્‌ને દોહન કરેલું નથી. સોમાંશરૂપ, રમણીય અન્ન. દશાપવિત્ર વડે શોધિત સતું, ગૃહો વિષે પ્રક્ષિપ્ત કરેલું નથી. કિંતુ, આ યજનારા વડે કેવલ સ્તુતિ કરાય છે. ૧૯

विश्वे॑षा॒मदि॑ति॒र्य॒ज्ञिया॑नां॒विश्वे॑षा॒मति॑थि॒र्मानु॑षाणाम् ।
अ॒ग्निर्दे॒वाना॒मव॑आवृणा॒नःसु॑मृळी॒कोभ॑वतु॒वि॒श्ववे॑दाः ॥२०॥१५

१० विश्वे॑षाम् । अदि॑तिः । य॒ज्ञिया॑नाम् । विश्वे॑षाम् । अति॑थिः । मानु॑षाणाम् । अ॒ग्निः । दे॒वाना॑म् । अवः॑ । आ॒ऽवृ॒णा॒नः । सु॒ऽमृ॒ळी॒कः । भ॒व॒तु॒ । वि॒श्वऽवे॑दाः ॥ २० ॥

અ० આ અગ્નિદેવ, સર્વ યજ્ઞાર્હ દેવોની અદિતિમાતારૂપ અર્થાત્ પોષક છે. અથવા, સર્વ દેવોને પૂરયાનીય-આધારભૂતરૂપ છે. આ અગ્નિદેવ, મર્વ મનુષ્યોને અતિથિવત્પૂજ્ય છે. દેવનશીલ સ્તોતાઓના હવ્યાન્નને સંભજન કરતો મર્વજ્ઞ ને અગ્નિદેવ, તે સ્તોતાઓને સુખકર હો. ૨૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

सूक्त १.

१ वनवनसम् = यज्ञैः वननीयैः हविर्भिः संभजनीयम् = વનનીય હવિવડે સંભજનીય.

२ रंह्या = रंहणे गमने साधुभूतो = ગમન પરત્વે સાધુભૂત.

३ तोकाय = तुद्यते पीड्यतेनेनमाता गर्भयासेन इति तोकंपुत्र. तस्मै = પુત્રને.

४ तुजे = तुजतिगच्छतिअनेनानृण्यंपिता इतितुक् पौत्रः तस्मै = પ્રપુત્રને.

५ अवमः = अर्वाचीनः प्रत्यासन्न रक्षको वा = સમીપ; વા રક્ષક.
६ अवयक्ष्व = विनाशय = વિનાશ કર.
७ वीहिमश्च = ભક્ષણ કર.
८ मद्दना = दानकर्म = દાનકર્મ.
९ रंसुजिह्वः = रमणीयशोभनज्वालोपेत = શોભન જ્વાલોપેત.
१० वपुष्यः = वपुषि रूपे साधुः = રૂપ રૂપવાળો.
११ विभावा = कान्तियुक्तः = કાન્તિયુકત.
१२ संसत् = गृहम = ગૃહ.
१३ मह्ना = महत्त्या = મહાન્
१४ देवभक्तम् = देवनशीलैस्तोतृभिः सभजनायम् = સ્તોતાઓવડે સંભજનીય.
१५ आयोयुवानः = आयोजयन् = આયોજતો.
१६ वृषभस्य = वर्षणसमर्थस्यमेघस्य = વર્ષણ સમર્થ મેઘના.
१७ नीळे = निलये ममनि = નભવિષે.
१८ प्रार्त = प्रकर्षेण गच्छति = પ્રકર્ષપણે પ્રાપ્ત થાય છે.
१९ अश्मव्रजाः = पर्वतैः परिवृता = પર્વતો વડે પરિવૃત.
२० वव्रं = पर्वतविलान्तर्वर्तितमः = પર્વત બિલાંતવર્તી અન્ધકાર.
२१ कारम् = कर्तारम् = કર્તા.
२२ दध्रम = निरोधकम् = નિરોધક.
२३ उक्थम् = समुध्धं संहतं पूर्णवा = સંહતઃ વા પૂર્ણ.
२४ येमानम् = नियच्छन्तम् = નિયંત્રણ કરનાર.
२५ भाः = उषा ।
२६ यशसा = तेजसा = તેજ વડે.
२७ नेशत् = अनश्यत् = નષ્ટ થયો.

२८ हृणितम् = प्रेरित = प्रेरित.

२९ अज्रान् = अजरान् पर्वतान्। गमनशीलान्रश्मीन्वा = પર્વતો વા રશ્મિ.

३० वृजिनानि = अनृजूनि असत्कर्माणि=અસત્ય પ્રતિ કર્મો.

३१ दुर्यासु = गृहेषु = ગૃહો વિષે

३२ अतृणत = दोग्धि = દોહન કરેલું.

३३ अघ = अन्नम ।

सूक्त २.

ઋષિ —વામદેવ દેવતા —અગ્નિ. છન્દ — ત્રિષ્ટુભ્.

योमर्त्येष्वमृतऋतावादेवोदेवेष्वरतिर्निधायि ।
होतायजिष्ठोमह्नाशुचध्यैहव्यैरग्निर्मनुषईरयध्यै ॥१॥

प० यः । मर्त्येषु । अमृतः । ऋतऽवा । देवः । देवेषु ।
अरतिः । निऽधायि । होता । यजिष्ठः । मह्ना । शुचध्यै ।
हव्यैः । अग्निः । मनुषः । ईरयध्यै ॥ १ ॥

अ० મરણધર્મરહિત જે અગ્નિદેવ મનુષ્યોમધ્યે સત્યવાનરૂપે નિહિત-સ્થાપિત છે યદ્વા, મનુષ્યો મધ્યની વાગાદિ-ઇન્દ્રિયો વિષે જે નિહિત છે, દેવનશીલ જે અગ્નિદેવ ઇન્દ્રાદિદેવોમધ્યે શત્રુનો અભિગંતા છે, યદ્વા, જે દેવોઽવિષે નિહિત છે તે દેવોનો આહ્વાતા અત્યંત પૂજનીય અગ્નિદેવ, પોતાના મહાન્

તેજવડે દેદીપ્ત થવાને ઉત્તરવેદિ વિષે નિહિત કરેલો છે. તે
આજ્ય–પુરોડાશાદિ હવિઓના દેહપૂર્વક, યજનારાની સ્વર્ગપ્રતિ
પ્રેરણાર્થે નિહિત કરેલો છે. ૧

इह त्वं सूनो सहसो नो अद्य जातो जाताँ उभयाँ अन्तरग्ने ।
दूत ईयसे युयुजान ऋष्व ऋजुमुष्कान्वृषणः शुक्रांश्च ॥२॥

प० इह । त्वम् । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । जातः ।
जातान् । उभयान् । अन्तः । अग्ने । दूतः । ईयसे ।
युयुजानः । ऋष्व । ऋजुऽमुष्कान् । वृषणः । शुक्रान् । च ॥२॥

અ૦ હે બલપુત્ર અગ્નિદેવ ! આજે અમારા યજ્ઞવિષે (આધાન
પરમાન તથા ઋત્વિજવડે સંસ્કૃત) તું, ઉત્પન્ન દેવો તથા મનુષ્યો
ઉભયમધ્યે દેવોને હવ્યાન્ન પ્રાપ્ત કરાવવા ગમન કરે છે.
હે દર્શનીય અગ્નિદેવ ! પ્રભાવક અને માંસલ–રેતઃસેચનસમર્થ
દેદીપ્યમાન અશ્વોને સ્વરથવિષે યોજિત કરતો, તું નયન કરાય
છે. યદા, હે મહાન્ અગ્નિદેવ ! હવિર્વહન પરત્વે નિયોજાતો
તું, હવિઃ સેચનસમર્થ યજનારાઓ તથા દેવો પ્રતિ ગમન
કરેછે. ૨

अत्या वृधस्नू रोहिता घृतस्नू ऋतस्य मन्ये मनसा जविष्ठा ।
अन्तरीयसे अरुषा युजानो युष्मांश्च देवान्विश आ च मर्तान् ॥३॥

प० अत्या । वृधस्नू इति वृधऽस्नू । रोहिता । घृतस्नू इति
घृतऽस्नू । ऋतस्य । मन्ये । मनसा । जविष्ठा । अन्तः ।

ईयसे । अरुषा । युजान । युष्मान् । च । देवान् । विशः । आ । च । मर्तान् ॥ ३ ॥

अ० हे अग्निदेव ! सत्यभूत-तूंना मनथी-अधिक-वेगवाळा अन्नक्षरण-करनारा, उदक-श्रवण-करनारा रोहितवर्णना अश्वोनी हुं स्तुति करुं छुं आरोचमान, अश्वोने रथविषे योजक करनारो तूं, यष्टव्य देवो अने परिचारक मनुष्योमध्ये चोमेर गमन करे छे ३

अर्यमणंवरुणंमित्रमेषामिन्द्राविष्णूमरुतोअश्विनोत ।
स्वश्वोअग्नेसुरथःसुराधाएदुवहसुहविषेजनाय ॥४॥

प० अर्यमणम् । वरुणम । मित्रम् । एषाम् । इन्द्राविष्णू इति । मरुतः । अश्विना । उत । सुऽअश्वः । अग्ने । सुऽरथः । सुऽराधाः । आ । इत् । ऊँ इति । वह । सुहविषे । जनाय ॥ ४ ॥

अ० हे अग्निदेव ! शोभन अश्वोवडे संपन्न शोभन रथवाळो, शोभन-धनोपेत-तू, मर्त्योमध्ये शोभन-हविष्क यजनारार्थ, अर्यमा, वरुण, मित्र-इन्द्राविष्णू, मरुद्देवो अने अश्विन देवोने अवश्य आह्वान कर ४

गोमाँअग्नेविमाँअश्वीयज्ञोनृवत्सखासदमिदप्रमृष्यः ।
इळावाँएषोअसुरप्रजावान्दीर्घोरयिः पृथुबुध्नः सभावान् ॥५॥१६

प० गोऽमान् । अग्ने । अविऽमान् । अश्वी । यज्ञः । नृऽवत्ऽ-

संखा । सदम् । इत् । अप्रऽमृष्यः । इळाऽवान् । एषः । असुर । प्रजाऽवान् । दीर्घः । रयिः । पृथुऽबुध्नः । सभाऽवान् ॥ ५ ॥ १६ ॥

अ० હે બલવન્ અગ્નિદેવ! આ મારો યજ્ઞ ગોસંપન્ન મેષસંપન્ન અને અશ્વોપેત હો. અધ્વર્યુ-આદિ-કર્મનેતા-સંપન્ન યજનારાઓવાળો તે યજ્ઞ, સદૈવ અ-પ્રધૃષ્ય હો. તે હવિલક્ષણ-અન્ન-સંપન્ન, પુત્ર-પૌત્રાદિકયુક્ત, અવિચ્છિન્ન અનુષ્ઠાન-રૂપેત, ધનવાન્. બહુલ-ધનાદિકારણવાળો અને ઉપદેષ્ટારૂપ સભાવડે યુક્ત હો. ૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

यस्तइध्मंजभरत्सिष्विदानोमूर्धानंवाततपतेत्वाया ।
भुवस्तस्यस्वतवाँपायुरग्नेविश्वस्मात्सीमघायतउरुष्य ॥६॥

प० यः । ते । इध्मम् । जभरत् । सिस्विदानः । मूर्धानम् । वा । ततपते । त्वाऽया । भुवः । तस्य । स्वऽतवान् । पायुः । अग्ने । विश्वस्मात् । सीम् । अघऽयतः । उरुष्य ॥ ६ ॥

अ० હે અગ્ને! જે પુરુષ ત્વદર્થ સ્વેદયુક્ત ગાત્રવાળો થતો, તારા અભિન્ધનાર્થ, કાષ્ઠભારનું આહરણ કરે છે વા જે, ત્વત્કામનાએ સ્વમસ્તકને કાષ્ઠભારવડે તપાવે છે તાદૃશ પુરુષને, તું ધન પ્રાપ્ત કરનારો થાય છે. તેનો તું પાલયિતા છે સર્વ પાપેચ્છુ પુરુષથી તેનું રક્ષણ કર ૬

यस्तेभरादन्नियतेचिदन्नंनिशिषन्मन्द्रमतिथिमुदीरत् ।
आदेवयुरिनधतेदुरोणेतस्मिन्रयिर्ध्रुवोअस्तुदास्वान् ॥७॥

प० यः । ते । भरात् । अन्निऽयते । चित् । अन्नम् । निऽशिषत् । मन्द्रम् । अतिथिम् । उत्ऽईरत् । आ । देवऽयुः । इनधते । दुरोणे । तस्मिन् । रयिः । ध्रुवः । अस्तु । दास्वान् ॥ ७ ॥

अ० હે અગ્નિદેવ! જે પુરૂષ અન્નેચ્છુ–તને હવિર્લક્ષણ–પુરોડાશાદિક-
અન્ન દેવા અન્વારણ કરે છે, જે મદકર સોમ નિરંતર અર્પણ
કરે છે, જે અતિથિવત્–પૂજ્ય તને ઉત્તરવેદિવિષે પ્રણયન કરે
છે, અને દેવત્વની કામનાવાળો જે સ્વકીય ગૃહવિષે તને
સમિધ્‌વડે પ્રજ્વલિત કરે છે તેવા પુરૂષ પરત્વે, આસ્તિક્ય-
બુદ્ધિપૂર્વક વૈદિક માર્ગવિષે નિશ્ચલ પુત્ર પ્રાપ્ત હો તે પુત્ર
ઔદાર્યોપેત હો. ૭

यस्त्वादोषायउषसिप्रशंसात्प्रियंवात्वाकृणवतेहविष्मान् ।
अश्वोनस्वेदमआहेम्यावान्तमंहस पीपरोदाश्वांसम् ॥८॥

प० यः । त्वा । दोषा । यः । उषसि । प्रऽशंसात् । प्रियम् । वा । त्वा । कृणवते । हविष्मान् । अश्वः । न । स्वे । दमे । आ । हेम्याऽवान् । तम् । अंहसः । पीपरः । दाश्वांसम् ॥ ८ ॥

अ० હે અગ્ને! જે પુરૂષ તને રાત્રિએ સંસ્તુતિ કરે, તને જે
પ્રાતઃકાલે પ્રશંસા કરે, વા સમ્યક્ પ્રકારે હવ્યાન્ન ભરણ કરનારો

જે યજનારો તૂને હવ્યાન્નવડે પ્રસન્ન કરે, તાદૃશ યજનારાને, સ્વર્ગીયગૃહમધ્યે સુવર્ણ નિર્મિત કક્ષ્યાવાળા અશ્વનીપેરે સંચાર કરનો, તું પાપરૂપ દારિદ્રથી પાર આણ; અર્થાત્ તે યજનારાને બહુ ધન અર્પણ કર. ૮

यस्तुभ्यमग्ने अमृताय दाशद्दुवस्त्वे कृणवते यतस्रुक् ।
न स राया शशमानो वि योषन्नैनमंहः परि वरदघायोः ॥९॥

प० यः । तुभ्यम् । अग्ने । अमृताय । दाशत् । दुवः । त्वेऽइति । कृणवते । यतऽस्रुक् । न । सः । राया । शशमानः । वि । योषत् । न । एनम् । अंहः । परि । वरत् । अघऽयोः ॥ ९ ॥

અ૦ હે અગ્ને ! જે યજનાર, અમર–તૂને હવ્યાન્ન અર્પે, યતસ્રુક્ જે યજનાર તું પરત્વે પરિચર્યા કરનાર હોય તે સ્તોત્ર કરનારો ધનથી વિયુક્ત ન હો. પાપેચ્છુ–હિંસક પુરૂષનુ પાપ, આ યજનારાને ન સ્પર્શ કરો. ૯

यस्य त्वमग्ने अध्वरं जुजोषो देवो मर्तस्य सुधितं रराणः ।
प्रीतेदसद्धोत्रा सा यविष्ठासाम यस्य विधतो वृधासः ॥१०॥१७॥

प० यस्य । त्वम् । अग्ने । अध्वरम् । जुजोषः । देवः । मर्तस्य । सुऽधितम् । रराणः । प्रीता । इत् । असत् । होत्रा । सा । यविष्ठ । असाम । यस्य । विधतः । वृधासः ॥ १० ॥

અ૦ હે અગ્ને ! રમણ કરતો દેદીપ્યમાન તું, જે મનુષ્યના તાદૃશ સમ્યક્પ્રકારે નિહિત અનુપહત હવિર્લક્ષણ અન્નને સેવે છે, હે

અત્યંત તરફણ દેવ ! તે હોતા યજનારો અવશ્ય પ્રિય થાય. જેના યજ્ઞના હોતાઆદિ વર્ધયિતા હોય તેવા અગ્નિની પરિચર્યા કરનાર યજનારાના અમે સબધી થઇએ. १०

इतितृतीयस्यचतुर्थेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

चित्तिमचित्तिंचिनवद्विविद्वान्पृष्ठेववीताद्वृजिनाचमर्तान् ।
रायेचनःस्वपत्यायदेवदितिंचरास्वादितिमुरुष्य ॥११॥

प० चित्तिम् । अचित्तिम् । चिनवत् । वि । विद्वान् । पृष्ठाइंव । वीता । वृजिना । च । मर्तान् । राये । च । नः । सुअपत्याय । देव । दितिम् । च । रास्व । अदितिम् । उरुष्य ॥ ११ ॥

अ० પ્રાણિઓના પુણ્યપાપરૂપ કર્મોને જાણનારો તે અગ્નિદેવ, અશ્વપાલ જેમ અશ્વોના કાંતસ્વરૂપ અને દુર્વહ પૃષ્ઠોને હેય-ઉપાદેયત્વપૂર્વક પૃથક્કાર કરે તેમ પુણ્યપાપનો યદ્વા જ્ઞાન અજ્ઞાનનો પૃથક્કાર કરે. પુણ્યકૃત્ અને અપુણ્યકૃત્ મનુષ્યોનું પૃથક્કરણ કરો હે અગ્નિદેવ ! અમને શોભનપુત્રોપેત ધન સંપાદન કર દાતાર અર્પણ કર અદાતા સકાશથી રક્ષણ કર ११

कविंशशासुकवयोदब्धानिधारयंन्तोदुर्यास्वायोः ।
अतस्त्वंदृश्याँअग्नएतान्पड्भिःपश्येरद्भुताँअर्यएवैः ॥१२॥

प० कविम् । शशासुः । कवयः । अदब्धाः । निधारयंन्तः । दुर्यासु । आयोः । अतः । त्वम् । दृश्यान् । अग्ने । एतान् । पड्भिः । पश्येः । अद्भुतान् । अर्यः । एवैः ॥ १२ ॥

अ० હે અગ્ને ! મનુષ્યોના ગૃહો વિષે કોઇયે-વડે-અતિરસ્કૃત નિવાસકરનારા મર્ત્ય દેવો, 'તૂં હોતા હો' એમ મેધાવી તૂંને શંસન-કથન કરે છે, એથી યજ્ઞનો સ્વામી તૂં દર્શનીય આશ્ચર્ય-રૂપોપેત ઇન્દ્રાદિ દેવોને ગમનશીલ પાદો-સ્વતેજ વડે જાણ. ૧૨

त्वमग्ने वाघते सुप्रणीतिः सुतसोमाय विधते यविष्ठ ।
रत्नं भर शशमानाय घृष्वे पृथु श्चन्द्रमवसे चर्षणिप्राः ॥१३॥

प० त्वम् । अग्ने । वाघते । सुऽप्रनीतिः । सुतऽसोमाय । विधते । यविष्ठ । रत्नम् । भर । शशमानाय । घृष्वे । पृथु । चन्द्रम् । अवसे । चर्षणिऽप्राः ॥ १३ ॥

अ० હે યુવતમ ! દીપ્તિયુક્ત યદ્વા પરપુરૂષ-ધર્ષણશીલ હે અગ્ને ! અપેક્ષિત ફલપ્રદાન વડે મનુષ્યોનો કામપૂરક, સુષ્ઠુપ્રકારે ઉત્તરવેદિ વિષે પ્રણીય તૂં, સોમમવન કરનાર, તારી પરિચરણ કરનાર, તૂંને સ્તુતિ કરનાર યજ્ઞનિર્વાહક યજનારાને રક્ષણાર્થ પ્રભૂત આલ્હાદકારક ઉત્તમ ધન અર્પણ કર. ૧૩

अधा ह यद्वयमग्ने त्वाया पड्भिर्हस्तेभिश्चकृमा तनूभिः ।
रथं न क्रन्तो अपसा भुरिजोर्ऋतं येमुः सुध्य आशुषाणाः ॥१४॥

प० अध । ह । यत् । वयम् । अग्ने । त्वाऽया । पत्ऽभिः । हस्तेभिः । चकृम । तनूभिः । रथम् । न । क्रन्तः । अपसा । भुरिजोः । ऋतम् । येमुः । सुऽध्यः । आशुषाणाः ॥१४॥

અ० હે અગ્ને ! અમે ત્વત્કામનાયે પાદો, હસ્તો અને અન્ય અવયવો વડે નિશ્ચે કર્મ-સિદ્ધયર્થં, તૂંને ઉપપાદન કરીએ છીએ. સુંદર-કર્મ-કરનારા, કર્મોને વ્યાપ્ત કરનારા તે અંગિરા ઋષિઓ, શિલ્પી અથવા કર્મણ કરનારા અગ્રગ મનુષ્યો હસ્તો વડે રથને ઉંચો કરે તેમ, કર્મકરણસામર્થ્ય વા પદાર્થોને ધારણ કરનાર બાહુથી મન્થનાખ્યક કર્મ વડે સત્યભૂત-તૂંને ઉદ્ગમન કરે છે. યદ્વા, દેવો તથા મનુષ્યોને ધારણ કરનારાં ઘાવા પૃથિવી, તેમના પરિચરણ કર્મ વડે સત્યભૂત અગ્નિને ગમન કરે છે. ૧૪

*अधामातुरुषसःसप्तविप्राजायेमहिप्रथमावेधसोनॄन् ।
दिवस्पुत्राअंगिरसोभवेमाद्रिंरुजेमधनिनंशुचन्तः ॥१५॥

૧૦ अर्ध । मातुः । उषसः । सप्त । विप्राः । जायेमहि ।
प्रथमाः । वेधसः । नॄन् । दिवः । पुत्राः । अंगिरसः ।
भवेम । अद्रिम् । रुजेम । धनिनम् । शुचन्तः ॥ १५ ॥

અ० વળી, માતા ઉષા પ્રકાશથી અમે સાત પ્રાજ્ઞ પુરુષો પ્રાપ્ત થયા છીએ. શ્રેષ્ઠ અમે, અગ્નિના પરિચારક નરોનો વા રશ્મિઓનો પ્રાદુર્ભાવ કરાવીએ છીએ. ઘોતમાન આદિત્યના પુત્રો અમે અંગિરા ઋષિઓ ભૂતિમત થઇએ. દેદીપ્યમાન અમે, ઉદકવંત મેઘને વર્ષાર્થં ભેદીએ છીએ. યદ્વા, ગોધન-યુક્ત પર્વતને અમે ભેદીએ છીએ. ૧૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

---

* (तस्य तद्रेतसः प्रथममुददीप्यत तदसावादित्यो भवत्-ऐ. ब्रा. ३-३४)।

अधायथानःपितरःपरासःप्रत्नासोअग्नऋतमाशुषाणाः ।
शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासःक्षामाभिन्दन्तोअरुणीरपव्रन् ॥१६॥

प० अध । यथा । नः । पितरः । परासः । प्रत्नासः । अग्ने । ऋतम् । आशुषाणाः । शुचि । इत् । अयन् । दीधितिम् । उक्थऽशसः । क्षाम । भिन्दन्तः । अरुणीः । अप । व्रन् ॥ १६ ॥

अ० હે અગ્ને ! વળી શ્રેષ્ઠ, પુરાણ, સત્યભૂત, યજ્ઞને યથાવત્ પ્રાપ્ત થનારા અમારા અંગિરા પિતૃઓ, દેદીપ્તસ્થાનને પ્રાપ્ત થયલા; તેજને પ્રાપ્ત થયલા. શસ્ત્રોના શંસિતા, ક્ષયકારણરૂપ તમસ્ વા પાપના વિનાશ કરનારા અંગિરા ઋષિઓએ, અરૂણ વર્ણની ગાયોને વા ઉષાઓને પ્રકાશિત કરેલી. ૧૬

सुकर्माणःसुरुचोदेवयन्तोयोनदेवाजनिमाधमन्तः ।
शुचन्तोअग्निंववृधन्तइन्द्रमूर्वंगव्यंपरिषदन्तोअग्मन् ॥१७॥

प० सुऽकर्माणः । सुऽरुचः । देवऽयन्तः । अयः । न । देवाः । जनिम । धमन्तः । शुचन्तः । अग्निम् । ववृधन्तः । इन्द्रम् । ऊर्वम् । गव्यम् । परिऽसदन्तः । अग्मन् ॥ १७ ॥

अ० જેમ લુહારો લોહાને ધમણવડે ધમે તેમ, સુષ્ઠુ પ્રકારે યાગાદિ કર્મને અનુષ્ઠિત કરનાર, શોભન–દીપ્તિવાળા, દેવેચ્છુ, દેવનશીલ સ્તોતાઓ, સ્વકીય માનુષજન્મને યાગાદિલક્ષણકર્મ વડે નિર્મલ કરે છે. અંગિરાઓએ, અગ્નિને હવ્યાન્ન વડે દેદીપ્ત

કરતાં, ઇન્દ્રને સોમ વા સ્તુતિવડે વધારતાં, આસપાસ બેસતા મહાન્ ગોમંધને પ્રાપ્ત કરેતું. ૧૭

आयूयेवक्षुमतिंपश्वोअख्यद्देवानांयज्जनिमान्त्युग्र ।
मर्तानांचिदुर्वशीरकृपन्वृधेचिदर्यउपरस्यायोः ॥१८॥

प० आ । यूथाऽइव । क्षुऽमति । पश्वः । अख्यत । देवानाम् ।
यत् । जनिम । अन्ति । उग्र । मर्तानाम् । चित् ।
उर्वशीः । अकृपन् । वृधे । चित् । अर्यः । उपरस्य ।
आयोः ॥ १८ ॥

अ० હે તેજસ્વિ અગ્ને ! મનુષ્યો જેમ આઢ્ય પુરૂષના ગૃહ વિષે ગાયોના યૂથોને જુવે તેમ ઇન્દ્રે, અંગિરાઋષિએ સંબંધી ગોસંધને પર્વત સમીપ આસપાસ જોયો. વળી હે અગ્ને ! તારો પરિચારક ગણુ-ઇન્દ્રાદિક દેવોને આ જનગણુ શબ્દધ્વનિ કરનારા યૂથ વિષે પશુઓને જેમ કોઇ જુવે તેમ સમીપમાં પક્ષિઓ વડે અપહરાયલાં પશુઓને જુવે છે. માનવસૃષ્ટિ, આણેલી ગાયો વડે સમર્થ થઇ; અને વળી ગૃહપતિ, ઉત્પન્ન થનારા પ્રજાના પોષણાર્થ સમર્થ થાય તેમજ ભૃત્યાદિના પોષણ પરત્વે તે સમર્થ થાય છે. ૧૮

अर्कमैतेस्वपसोअभूमऋतमवस्रन्नुषसोविभातीः ।
अनूनमग्निंपुरुधासुश्चन्द्रंदेवस्यमर्मृजतश्चारुचक्षुः ॥१९॥

प० अकर्म । ते । सुऽअपसः । अभूम । ऋतम् । अवस्रन् ।

उपसः । विऽभातीः । अनु । नून॑म् । अग्निम् । पुरुधा । सुऽचन्द्रम् । देव॑स्य । मर्मृजतः । चारु । चक्षुः ॥ १९ ॥

अ० हे अग्ने ! अमे तारुं परिचरण करीए छीए; ते कर्म वडे अमे शोभन-कर्म करनारा थइए छीए. उदय पामती उषाओ, तेजने धारण करे छे. ते उषाओ, संपूर्ण, बहुधा बहु प्रकारे-आल्हादकारक छे, वहा सुदिरव रूप अग्निने धारण करे छे. दीप्तमान तुंना मनोहर चक्षुनुं परिचरण करता अमे, सुंदर कर्म करनारा थइए. १९

एतातेअग्नउचथानिवेधोवोचामकवयेताजुपस्व ।
उच्छोचस्वकृणुहिवस्यसोनोमहोरायःपुरुवारप्रयन्धि॥२०॥१९

प० एता । ते । अग्ने । उचथानि । वेधः । अवोचाम । कवये । ता । जुषस्व । उत् । शोचस्व । कृणुहि । वस्यसः । नः । महः । रायः । पुरुऽवार । प्र । यन्धि ॥ २० ॥ १९ ॥

अ० कर्मविधाता रूप हे अग्ने ! अमे तू-मेधावी अर्थे आ उक्थोनी उक्ति करीए छीए, तुं तेनुं सेवन कर. तुं उच्चे दैदीप्त हो. अमने अतिशय धनयुक्त कर. बहुमनुष्यो-वडे-वरणीय-तुं, अमने धन अर्पण कर. २०

इतितृतीयस्यचतुर्थएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

सूक्त २.

१ अरतिः = अभिगन्ता शत्रूणाम् = शत्रुनो अभिगंता.
२ ईरयध्यै = प्रेरणार्थं = प्रेरणार्थ.

३ ऋजुमुष्कान् = मुष्कः मांसला प्रसाधकाः मांसला = પ્રસાધક અને માંસલ.

४ वृधस्नू = वर्धयतीति वृधमन्नतत्क्षरंतौ = અન્નક્ષરણુ કરનાર.

५ घृतस्नू = घृत उदक स्रवन्तः = ઉદક સ્રવણુ કરનાર.

६ अप्रमृष्यः = अप्रधृष्यः ।

७ स्वतवान् = धनवान् ।

८ सिष्विदानः = स्विन्नगात्रः = સ્વેદયુક્ત ગાત્રવાળો.

९ अन्नियते = अन्नमिच्छते = અન્નેચ્છુ.

१० निशिषत् = नितरामयच्छति = નિરંતર અર્પણ કરે છે.

११ इनधते = समिधते = પ્રજ્વલિત કરે છે.

१२ रयि = पुत्र ।

१३ हेम्यावान् = सुवर्णनिर्मित कक्ष्यावान् = સુવર્ણ નિર્મિત કક્ષ્યાવાળા.

१४ दुव॰ = परिचर्याम = પરિચર્યા.

१५ शशमान॰ = स्तात्रंकुर्वाणः = સ્તોત્ર કરનાર.

१६ वियोपत् = पृथग्भवत् = વિયુક્ત હો.

१७ परिवरत् = परिवृणुयात् = સ્પર્શ કરો.

१८ वृधासः = वर्धयितार. ।

१९ अस्ताम = भंयम = થયએ.

२० वृजिना = दुर्वहाणि = દુર્વાહ

२१ दितिम = दातारम् = દાતાર.

२२ अदितिम = अदातुःसकाशात् = અદાતાસકાશથી.

२३ धृष्वे = धीप्तियुक्त परेषां धर्षणशीलोवा = દીપ્તિયુક્ત; વા પરપુરૂષધર્ષક.

२४ चर्षणिप्रा = मनुष्याणां कामपूरक॰ = મનુષ્યોના કામપૂરક.

२५ वाघते = यज्ञनिर्वोढकाय = यज्ञनिर्वाहकार्थ.
२६ क्रन्त = कारवः शिल्पिन क्रामन्तो अध्वगाया = शिल्पीओ; वा वटेमार्गु.
२७ भुरिजो. = बिभ्रत; कर्मकरणसामर्थ्यं पदार्थान् यद्वा देवामनुष्यांश्च बिभ्रतीइति द्यावापृथिव्यौ = कर्मकरणु सामर्थ्यने वा पदार्थोने, वा देवमनुष्योने धारणकरनार द्यावापृथिवी.
२८ परासः = श्रेष्ठा ।
२९ क्षाम = क्षयकारणं तम पापं वा = तमस् वा पाप.
३० अपवन् = अपादृण्वन् = प्रकाशित करेली.
३१ ऊर्वम = महान्तम् = महान्
३२ क्षुमति = अन्नवत्याढ्यगृहे । शब्द कुर्वाणे = आढ्य पुरुषना गृह विषे, वा गर्जना करनार
३३ उर्वश्यो: = उदम्यामन्नुधाना प्रजा. = प्रजा.
३४ उपजस्य = उत्तस्य निषिक्तस्य = उत्पन्न थनार.
३५ अयवन् = आच्छादयन्ति = धारण करे छे.
३६ अनूनम् = संपूर्ण ।
३७ उषथानि = उक्यानि ।
३८ यस्यसः = धनयुक्तान् = अतिशय धनयुक्त.

सूक्त ३.

ઋષિ—વામદેવ દેવતા—અગ્નિ છન્દ — ત્રિષ્ટુભ

*आवोराजानमध्वरस्यरुद्रंहोतारंसत्ययजंरोदस्यो ।
अग्निंपुरातनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसेकृणुध्वम् ॥१॥

प० आ । वः । राजानम् । अध्वरस्य । रुद्रम् । होतारम् । सत्यऽयजम् । रोदस्यो । अग्निम् । पुरा । तनयित्नोः । अचित्तात् । हिरण्यऽरूपम् । अवसे । कृणुध्वम् ॥ १ ॥

અ૦ હે ઋત્વિગ્યજમાનો ! દેવોના હોતા, શત્રુને-દ્રવણ-કરાવનાર, યદ્વા ઉદયને પામનાર, રૂદ્રાત્મક, દ્યાવાપૃથિવી વિષે અન્નદાતા, યદ્વા સત્ય-હવિવડે-યજન-કરનાર, યદ્વા દ્યાવાપૃથિવી વિષે વ્યાપ્ત થઇ વર્તનાર, સુવર્ણપ્રભાવવાળા અગ્નિદેવને તમારા વજ્ર જેવા આકસ્મિક મરણના પૂર્વે જ ચોમેર હવિથી ભજો ૧

अयंयोनिश्चकृमायंवयन्तेजायेवपत्यउशतीसुवासाः ।
अर्वाचीनःपरिवीतोनिषीदेमाउतेस्वपाकप्रतीचीः ॥२॥

प० अयम् । योनिः । चकृम । यम् । वयम् । ते । जायाऽइव । पत्ये । उशती इति । सुऽवासाः । अर्वाचीनः । परिऽवीतः । नि । सीद । इमाः । ऊँ इति । सुऽअपाक । प्रतीचीः ॥२॥

---

*(पपावाग्नेस्तनूर्यंदुद)।

અ० હે અગ્ને ! પતિની કામના કરનારી શોભનવસ્ત્રોપેત જાયાની પેરે ત્વદર્થં અમે, જે ઉત્તર વેદિ છે તેને રચિયે છીએ. અર્થાત્, આ યોનિ તારૂં સ્થાન થાય છે. હે સુકર્મન્ અગ્ને ! યષ્ટવ્યદેવો વા તેજોવડે પરિવેષ્ટિત, અભિમુખ સતો તૂં ઉત્તરવેદિ વિષે ઉપવિષ્ટ હો. ત્હારી આ જ્વાલાઓ વા સ્તુતિઓ ત્વદભિમુખે પ્રવર્તે છે. ૨

*आशृण्वतेअदृपितायमन्मनृचक्षसेसुमृळीकायवेधः ।
देवायशस्तिममृतायशंसग्रावेवसोतामधुषुद्यमीळे ॥३॥

प० आऽशृण्वते । अदृपिताय । मन्म । नृऽचक्षसे । सुऽमृळीकाय । वेधः । देवाय । शस्तिम् । अमृताय । शंस । ग्रावाऽइव । सोता । मधुऽसुत् । यम् । ईळे ॥ ३ ॥

અ० સ્તોત્રોના કર્તા હે સ્તોતાજન ! મદકારક સોમના સોતા-પીવનાર ગ્રાવાની પેરે અર્થાત્ સોમાભિષવ કરનાર યજનારો, જેની સ્તુતિ કરે છે તે સ્તોત્રાકર્ણન-પરાયણ, અદૃપ્ત-અપ્રમત્ત, નરોના દ્રષ્ટા, સુસુખરૂપ, અમર અગ્નિદેવાર્થં સ્તુતિ કર. યદ્વા, * સોમમોતાપાષાણ શબ્દધ્વનિ કરે તેમ સોમસુત્-યજનારો, અગ્નિની સ્તુતિ કરે છે. ૩

त्वंचिन्नःशम्याअग्नेअस्याऋतस्यबोध्यृतचित्स्वाधीः ।
कदातउक्थासधमाद्यानिकदाभवन्तिसख्यागृहेते ॥४॥

* प्रैते वदन्तु प्रवयं वदाम ग्रावभ्यः-ऋ. स. ८-४-२९).

प० त्वम् । चित् । नः । शौर्य्यै । अग्ने । अस्याः । ऋतस्य ।
बोधि । ऋतऽचित् । सुऽआधीः । कदा । ते । उक्था ।
सधऽमाद्यानि । कदा । भवन्ति । सख्या । गृहे । ते ॥४॥

अ० હે અગ્ને ! તું જ આ કર્મનો દેવતા છે, સત્યજ્ઞ હે અગ્ને ! સુકર્મા વા સુધ્યાનવાળો તું, અમારા સ્તોત્રને જાણ. તારાં આનંદદાયક ઉકથો ક્યારે થશે ? અમારા ગૃહ વિષે તારી સાથ ક્યારે સખ્યભાવ થશે ? ૪

कथाहतद्वरुणायत्वमग्नेकथादिवेगर्हसेकन्नआगः ।
कथामित्रायमीळ्हुषेपृथिव्यैब्रवःकदर्यम्णेकद्भगाय ॥५॥२०॥

प० कथा । ह । तत् । वरुणाय । त्वम् । अग्ने । कथा । दिवे ।
गर्हसे । कत् । नः । आगः । कथा । मित्राय । मीळ्हुषे ।
पृथिव्यै । ब्रवः । कत् । अर्यम्णे । कत् । भगाय ॥५॥२०

अ० હે અગ્ને ! તું અમારા પાપનું વરુણદેવ પ્રત્યે કયા હેતુ વડે ગર્હાપૂર્વક આવેદન કરે છે ? દ્યુલોકને યા સર્વને કયા પ્રકારે તે પાપનું આવેદન કરે છે ? અમારું તે કયું પાપ હોય છે ? અર્થાત્, સ્તપરિચયણને લેશ કંઈ પાપ હોતું નથી. અભિમત ફળના સેકતા મિત્રદેવને, પૃથિવીને, અર્યમા તથા ભગદેવને અમારા પાપનું કયા પ્રકારે કથન કરે છે ? ૫

इति तृतीयस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥ २० ॥

कद्धिष्ण्यासु वृधसानो अग्ने कद्वाताय प्रतवसे शुभंये ।
परिज्मने नासत्याय क्षे ब्रवः कदग्ने रुद्राय नृघ्ने ॥६॥

प० कत् । धिष्ण्यासु । वृधसानः । अग्ने । कत् । वाताय । प्रतवसे । शुभम्ऽये । परिऽज्मने । नासत्याय । क्षे । ब्रवः । कत् । अग्ने । रुद्राय । नृऽघ्ने ॥ ६ ॥

अ० हे अग्ने ! आग्नीध्रीयादि धिष्ण्य मध्ये घृतादि आहुतिओ वडे वर्धमान ते प्रकृष्टबल वाळा, शुभ-प्रापयिता, परितःगंता, सत्यना नेता यद्वा. अथवा असत्य रूप वायुने, यद्वा अश्विनोने अने पृथिवीने केम कहेलुं ? हे अग्ने ! पाप करनाराना हणनारा रुद्रदेवने अमारा पापनुं केम निवेदन करेलुं ? ६

कथा महे पुष्टिम्भराय पूष्णे कद्रुद्राय सुमखाय हविर्दे ।
कद्विष्णव उरुगायाय रेतो ब्रवः कदग्ने शरवे बृहत्यै ॥७॥

प० कथा । महे । पुष्टिम्ऽभराय । पूष्णे । कत् । रुद्राय । सुऽमखाय । हविःऽदे । कत् । विष्णवे । उरुऽगायाय । रेतः । ब्रवः । कत् । अग्ने । शरवे । बृहत्यै ॥ ७ ॥

अ० हे अग्ने ! महान् पुष्टिधारक पूषादेवने. क्या हेतुओ पाप निवेदन करे छे? सुपूजनीय वा सुखयाक, अग्निरूपे देवोना हविर्दाता, यद्वा हव्यान्नना दाता रुद्रदेवने, केम कथन करेलुं ? बहुगमनशाता, यद्वा प्रभूत-कीर्तिवाळा विष्णुदेवने क्षयहेतुभूत पापनुं केम कथन करे छे ? संवत्सर यद्वा हिंसिका निर्ऋति देवीने केम पापकथन करे छे. ७

कथाशर्धायमरुतामृतायकथासूरेबृहतेपृच्छ्यमानः ।
प्रतिब्रवोऽदितयेतुरायसाधादिवोजातवेदश्चिकित्वान् ॥८॥

प० कथा । शर्धाय । मरुताम् । ऋताये । कथा । सूरे । बृहते । पृच्छ्यमानः । प्रति । ब्रव । अदितये । तुराय । साध । दिवः । जातऽवेदः । चिकित्वान् ॥ ८ ॥

અ० હે અગ્ને ! ગંતારૂપ વા મત્યભૂત મરૂતોના બલભૂત–ગણને કયા હેતુએ મારા પાપનું કથન કરે છે ? તે મહાન્ સૂર્યદેવને, અદિતિ દેવીને, ત્વરિત ગતિવાળા વાયુદેવને, યદ્વા આ હીન ત્વરિત ગતિવાળા વાયુદેવને, કેમ પાપકથન કરે છે ? હે સર્વજ્ઞ અગ્ને ! તે સર્વને જાણનારો તું દેદીપ્ત દેવો પ્રતિ ગમન કર. યદ્વા, દ્યુલોકના યજ્ઞવહનલક્ષણ કાર્યને સિદ્ધ કર. ૮

ऋतेनऋतंनियतमीळआगोरामासचामधुमत्पक्वमग्ने ।
कृष्णासतीरुशताधासिनैषाजामर्येणपयसापीपाय ॥९॥

प० ऋतेन । ऋतम् । निऽयतम् । ईळे । आ । गोः । आमा । सचा । मधुऽमत् । पक्वम् । अग्ने । कृष्णा । सती । रुशता । धासिना । एषा । जामर्येण । पयसा । पीपाय ॥९॥

અ० હે અગ્ને ! સત્યભૂત યજ્ઞ વડે અનુસ્યૂત ઉદક–ગાયોના પયસની હું તારી પાસે યાચના કરૂ છુ તે અપકવા ગાય, માધુર્યોપેત પક્વ પયસને ધારણ કરે છે. કૃષ્ણવર્ણની આ ગાય, પ્રાણિઓના ધારક અમર શ્વેતવર્ણના પયસ વડે

મનુષ્યોને વૃદ્ધિંગત કરે છે. આ તારો મહિમા છે કે જે રસોને પરિણામને પમાડી વૃદ્ધિ કરે છે. ૯

ऋतेन हि ष्मा वृषभश्चिदक्तः पुमाँ अग्निः पयसा पृष्ठ्येन ।
अस्पन्दमानो अचरद्वयोधा वृषा शुक्रं दुदुहे पृश्निरूधः ॥१०॥२१॥

प० ऋतेन । हि । स्म । वृषभः । चित् । अक्तः । पुमान् । अग्निः । पयसा । पृष्ठ्येन । अस्पन्दमानः । अचरत् । वयःऽधाः । वृषा । शुक्रम् । दुदुहे । पृश्निः । ऊधः ॥१०॥२१

अ० અભિમત ફલનો વર્ષક, શ્રેષ્ઠ તે અગ્નિદેવ સત્યભૂત ધારક પયસ્‌વડે સિક્ત થાય છે. અન્નદેનારો તે અગ્નિદેવ એકત્ર અવસ્થિત સતો તેજ વડે સંચરે છે. આપોજળનો વર્ષક સૂર્યદેવ, પયસનું અન્તરિક્ષ વા મેઘમાંથી દોહન કરે છે. ૧૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेएकविंशोवर्गः ॥२१॥

ऋतेनाद्रिं व्यसन्भिदन्तः समङ्गिरसो नवन्त गोभिः ।
शुनं नरः परि षदन्नुषासमाविः स्वरभवज्जाते अग्नौ ॥११॥

प० ऋतेन । अद्रिम् । वि । असन् । भिदन्तः । सम् । अंगिरसः । नवन्त । गोभिः । शुनम् । नरः । परि । सदन् । उषसम् । आविः । स्वः । अभवत् । जाते । अग्नौ ॥११॥

अ० અંગિરા ઋષિઓ યજ્ઞહેતુ વડે, ગાયોના નિરોધક પર્વતને વિદારતા સતા, ગાયો, સહ સંયુક્ત થયા. તે કર્મનેતા–

એએ, મુખે ઉપાદેવીને પરિત પ્રાપ્ત કરેલી. તેથી સૂર્યદેવ પણ આવિર્ભૂત થયતો તૂ અગ્નિદેવ મન્થન વડે નિષ્પાદિત મતે, આ સર્વ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયલી ૧૧

नृतस्यदेवीरमृताअमृक्ताअर्णोभिरापोमधुमद्भिरग्ने ।
वाजीनसर्गेषुप्रस्तुभान मसदमित्स्त्रवितवेदधन्यु ॥१२॥

प० नृतस्य । देवीः । अमृताः । अमृक्ताः । अर्णःऽभिः । आपः । मधुमत्ऽभिः । अग्ने । वाजी । न । सर्गेषु । प्रऽस्तुभानः । प्र । सदम् । इत् । स्रवितवे । दधन्यु ॥१२॥

अ० हे અગ્ને ! અમર, રાક્ષસ-આદિ વડે અબાધિત મધુયોપેત ઉદક વડે યુક્ત નદીએ। પ્રેરણ પરત્વે પ્રોત્સાહમાન અશ્વની પેરે સદૈવ સ્રવણાર્થ પ્રયાણ કરે છે. ૧૨

माकस्ययक्षंसदमिद्धुरोगामावेशस्यप्रमिनतोमापे ।
माभ्रातुरग्नेअनृजोर्ऋणंवेर्मासख्युर्दक्षंरिपोर्भुजेम ॥१३॥

प० मा । कस्य । यक्षम् । सदम् । इत् । हुरः । गाः । मा । वेशस्य । प्रऽमिनतः । मा । आपेः । मा । भ्रातुः । अग्ने । अनृजोः । ऋणम् । वेः । मा । सख्युः । दक्षम् । रिपोः । भुजेम ॥ १३ ॥

अ० हे અગ્ને ! અમારા હિંસક શત્રુના યજ્ઞ પ્રતિ તૂ સદૈવ મ આગમન કર હિંસક-ઘાતક-પ્રતિવેશ્યના યજ્ઞપ્રતિ મ ગમન

કર. તું થી વ્યતિરિક્ત બન્ધુના પરાપ્રતિ ન ગમન કર. કુટિલ ચિત્ત ભ્રાતાના ઋણ્યુવત્ દેય હવ્યાન્નની ન કામના કર. અમે પણ મિત્રના રિપુના ધનને ન ભોગવીએ. કિન્તુ, તું-દત્ત ધનને ભોગવીએ. ૧૩

रक्षाणो अग्ने तव रक्षणेभी रारक्षाणः सुमख प्रीणानः ।
प्रति ष्फुर वि रुज वीड्वंहो जहि रक्षो महि चिद्वावृधानम् ॥१४॥

प० रक्ष । नः । अग्ने । तव । रक्षणेभिः । ररक्षाणः । सुऽमख । प्रीणानः । प्रति । स्फुर । वि । रुज । वीळु । अंहः । जहि । रक्षः । महि । चित् । ववृधानम् ॥ १४ ॥

अ० સુપદ વા સુધનસંપન્ન હે અગ્ને ! અમારો બહુરક્ષિત હવ્યાન્ન-પ્રસન્ન-તું, તારા રક્ષણકર્મ વડે અમને પાલન કર. તું અમારા પ્રતિ દેદીપ્ત હો. દઢપાપનો વિશેષ નાશ કર. મહાન્ વર્ધમાન બાધક રાક્ષસોનો વધ કર. ૧૪

*एभिर्भव सुमना अग्ने अर्कैरिमान्स्पृश मन्मभिः शूर वाजान् ।
उत ब्रह्माण्यङ्गिरो जुषस्व सं ते शस्तिर्देववाता जरेत ॥१५॥

प० एभिः । भव । सुऽमनाः । अग्ने । अर्कैः । इमान् । स्पृश । मन्मऽभिः । शूर । वाजान् । उत । ब्रह्माणि । अंगिरः जुषस्व । सम् । ते । शस्तिः । देवऽवाता । जरेत ॥१५॥

* (ये अंगारा आसंस्तेंगिरसोभवन् । ऐ. ब्रा. ३-३४. ये अंगिरसः समभवन्ते अग्नेः परिजज्ञिरे । (ऋ. सं. ८-२-१)

अ० हे અગ્ને ! મારાં આ અર્ચનીય ઉકથો વડે તૂં શોભન મનસ્ક હો. હે શૂર ! મારા હવિર્લક્ષણ અન્નોને સ્તોત્રો વડે ગ્રહણ કર. હે અગ્ને ! તુ મંત્રસેવન કર. દેવોને સ્તુતિ કરવાને પ્રાપ્ત સ્તોત્ર તૂંને વૃદ્ધિગત કરો ૧૫

एताविश्वाविदुषेतुभ्यंवेधोनीथान्यग्नेनिण्यावचांसि ।
निवचनाकवयेकाव्यान्यशंसिषमतिभिर्विप्रउक्थैः ॥१६॥२२॥

प० एता । विश्वा । विदुषे । तुभ्यम् । वेधः । नीथानि । अग्ने ।
निण्या । वचांसि । निवचना । कवये । काव्यानि ।
अशंसिषम् । मतिभिः । विप्रः । उक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥

अ० કર્મવિધાતા હે અગ્ને ! કર્મવિષયક-જ્ઞાન-સંપન્ન સર્વજ્ઞ-તૂ અર્થ ફલપ્રાપક, ગૂઢ, નિરંતર વક્તવ્ય કાવ્યો, મેધાવી પુરૂષોએ કરેલાં છે આ સર્વ વાક્યોનું, મનનીય ઉકથો અને શાસ્ત્રો વડે પ્રાજ્ઞ-મે કથન કરેલું છે તૂં તેનું સેવન કર ૧૬ (૨૨)

इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

सूक्त ३.

१ सत्ययजम् = सत्यस्यान्नस्य दातारम् यामस्येन हवि षादेवान् यजन्तम् = અન્નદાતા વા હવિ વડે યજનાર
२ अचित्तात् = चित्तोपलक्षितसर्वेन्द्रियोपसंहारो मरणम् इति यावत् तन्मरणात् (न विद्यते चित्तयस्मिन् तदचित्तम्) = મરણથી

३ स्वपस्तः = सुकर्मेन ।
४ अदपिताय = अप्रमत्ताय = અદોત; અપ્રમત્ત.
५ शर्म्यं = કર્મના દેવતાને.
६ शुमये = शुमस्य प्रापयित्रे = શુભના પ્રાપયિતાને.
७ नृघ्ने = नृणा पापकृतां हन्त्रे = પાપ કરનારના હણનારને.
८ शरवे = शृणाति पयसा ओषधीरिति शरुः शरत् संवत्सरः यद्वा हिंसका निर्ऋति तस्मै = સંવત્સર; વા હિંસક નિર્ઋતિ દેવીને.
९ सूरे = सूर्याय = સૂર્યને
१० तुराय = त्वरितगमनाय = ત્વરિત ગતિવાળાને.
११ आमा = अपक्वा ।
१२ रुशता = श्वेतेन = શ્વેત.
१३ धामिना = प्राणिनां धारकेण = પ્રાણિઓના ધારકવડે
१४ जामर्येण = जायन्ते इति जाः प्रजाः ता. जामर्येण अमरण निमित्तेन = અમરવડે.
१५ पुष्प्येन = धारकेण = ધારકવડે.
१६ पृश्नि = सूर्य ।
१७ ऊध = अन्तरिक्षं मेघ वा = અંતરિક્ષ વા મેઘ.
१८ यनयन्त = समगच्छन् = મંયુક્ત થયા.
१९ सुनम् = सुखेन = સુખે.
२० देवी = देव्या नदीः = નદીઓ.
२१ आपः = आप्तव्याः मत्यः = પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય.
२२ असृक्ताः = अबाधिताः ।
२३ सर्गेषु = प्रेरणेषु = પ્રેરણ પરત્વે.
२४ प्रस्तुभानः = प्रोत्साह्यमान ।
२५ सवितवे = सवणाय = સવણાર્થે.

२६ प्रदधन्तु: = प्रगच्छन्ति = પ્રયાણ કરે છે
२७ यक्षम् = यक्षम् ।
२८ ह्वर: = विसकस्य = શત્રુના.
२९ धक्ष = नाशय = નાશ કર.
३० संतरेम = संवर्धयतु = વૃદ્ધિંગત કરો.
३१ अंगिर: अंगति हवींषि प्राप्नोति इति अग्नि: = અગ્નિ.
३२ नीथानि: = फलप्रापकानि = ફલપ્રાપક.
३३ निण्या = गूढानि = ગૂઢ.

सूक्त ४.

ઋષિ—વામદેવ. દેવતા—રક્ષોઘ્ન અગ્નિ, છન્દ—ત્રિષ્ટુ.

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवाँ इभेन ।
तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः ॥१॥

प० कृणुष्व । पाजः । प्रऽसितिम् । न । पृथ्वीम् । याहि । राजाऽइव । अमऽवान् । इभेन । तृष्वीम् । अनु । प्रऽसितिम् । द्रूणानः । अस्ता । असि । विध्य । रक्षसः । तपिष्ठैः ॥ १ ॥

અ० હે અગ્ને ! ભૂમપેચ્છુ મનુષ્ય જેમ પક્ષિપકડવાનું વિસ્તીર્ણ જાળને પ્રસારે તેમ તું તેજને વિસ્તારિત કર. વળી, તું રાક્ષસોને હણવા અમિતઃ મહદ્બલને વિસ્તારિત કર. મનભવ-તેજઃસંઘ-પ્રાપ્ત-તૂ, જેમ રાજા અમાત્યસંપન્ન થઈને

યથા, શત્રુઓનો-રોગભૂત-રાજા ગજયુક્ત સનો પર પ્રત્યે જાય તેમ રાક્ષસોને હણવા ક્ષિપ્રગામિની પ્રકૃષ્ટ સેનાનું અનુગમન કરતો, યથા ક્ષિપ્ર અનુબદ્ધ-અન્તત ગતિ વડે પરસેનાની હિંસા કરતો. શત્રુઓનો ક્ષેપ્તા છો. અર્થાત્, અત્યંત તપ્ત તેજો વડે તૂં રાક્ષસોને તાડન કર ૧

तवभ्रमासआशुयापतन्त्यनुस्पृशधृषताशोशुचानः ।
तपूंष्यग्नेजुह्वापतंगानसंदितोविसृजविष्वगुल्काः ॥२॥

प० तवं । भ्रमासः आशुऽया । पतन्ति । अनुं । स्पृश । धृषता । शोशुचानः । तपूंषि । अग्ने । जुह्वा । पतंगान् । असंमऽदितः । वि । सृज । विष्वक् । उल्काः ॥ २ ॥

અ० હે અગ્ને ! તારાં ભ્રમણ કરતાં શીઘ્રગતિવાળાં રશ્મિઓ, સર્વતઃ પ્રસરે છે. પુષ્કળ-દેદીપ્યમાન-તૂં, અભિભવસમર્થ તેજઃસંઘવડે શત્રુઓને અનુક્રમે દહન કર. શત્રુઓવડે અનિરુદ્ધ તૂં, તાપક તેજોને, પતનશીલ વિસ્ફુલિંગોને અને નિરંત જ્વાલા-રૂપ ઉલ્કાને જ્વાલાવડે સર્વતઃ પ્રસારિત કર. ૨

प्रतिस्पशोविसृजतूर्णितमोभवापायुर्विशोअस्याअदब्धः ।
योनोदूरेअघशंसोयोअन्त्यग्नेमाकिष्टेव्यथिरादधर्षीत् ॥३॥

प० प्रतिं । स्पशः । वि । सृज । तूर्णिऽतमः । भवं । पायुः । विशः । अस्याः । अदब्धः । यः । नः । दूरे । अघऽशंसः । यः । अन्ति । अग्ने । माकिः । ते । व्यथिः । आ । दधर्षीत् ॥ ३ ॥

अ० હે અગ્ને ! અત્યંતત્વરિત-ગતિવાળો-તૂ, પરબાધક રશ્મિઓને વા ચારોને સત્યાનૃતના વિવેકાર્થ શત્રુપ્રત્યે વિશેષ પ્રેરિત કર. કોઇપણ વડે-અહિંસિત-તૂં, તારી અમો આદિ પ્રજાનો પાલક થા. અમારૂં અનિષ્ટ ચિંતન કરનારો જે દૂર વા સમીપ હોય તે ઉભયવિધ શત્રુથી, તૂં અમારો પાલક હો. તારા સંબંધી એવા અમને, કોઇપણ બાધક રાક્ષસ પરિભવ મ કરો. ૩

उदंग्ने तिष्ठ प्रत्या तंनुष्व न्य१ मित्राँ ओषतात्तिग्महेते ।
यो नो अरांतिं समिधान चक्रे नीचा तं धंक्ष्यत्सं न शुष्कम् ॥४॥

प० उत् । अग्ने । तिष्ठ । प्रति । आ । तनुष्व । नि । अमित्रान् । ओषतात् । तिग्मऽहेते । यः । नः । अरातिम् । सम्ऽइधान । चक्रे । नीचा । तम् । धक्षि । अतसम् । न । शुष्कम् ॥ ४ ॥

अ० તીક્ષ્ણ જ્વાલાવાળા હે અગ્ને ! તૂં રાક્ષસોના હનનાર્થ તત્પર થા. શત્રુઓ પ્રતિ જ્વાલાસઘને વિસ્તરાવ. તે તેજઃસઘોવડે શત્રુઓને નિરન્તર દહન કર. સમિધ્વડે દેદીપ્યમાન હે અગ્ને ! જે પુરૂષ અમારા પ્રત્યે શત્રુભાવ સંપાદન કરે તેને નમ્રભૂત કરી કાષ્ઠ પેરે દહન કર. ૪

ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने ।
अव स्थिरा तंनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून् ॥५॥

प० ऊर्ध्वः । भव । प्रति । विध्य । अधि । अस्मत् । आविः । कृणुष्व । दैव्यानि । अग्ने । अव । स्थिरा । तनुहि ।

यातुऽधानान् । जामिम् । अजामिम् । प्र । मृणीहि । शत्रून् ॥ ५ ॥ २२ ॥

સ૦ હે અગ્ને ! તું રાક્ષસોના હનનાર્થ ઉત્સુક-તત્પર થા. અમારાથી અધિક રાક્ષસોને તાડન કર. દૈવીતેજને આવિર્ભૂત કર. રાક્ષસોનાં દૃઢ ધનુષ્યોને શિથિલ કર બન્ધુભૂત તથા અબન્ધુભૂત શત્રુઓનો પ્રણાશ કર. ૫

इतितृतीयस्यचतुर्थेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

सतेजानातिसुमतिंयविष्ठयईवतेब्रह्मणेगातुमैरत् ।
विश्वान्यस्मैसुदिनानिरायोद्युम्नान्यर्योविदुरोअभिद्यौत् ॥६॥

प० सः । ते । जानाति । सुऽमतिम् । यविष्ठ । यः । ईवते । ब्रह्मणे । गातुम् । ऐरत् । विश्वानि । अस्मै । सुऽदिनानि । रायः । द्युम्नानि । अर्यः । वि । दुरः । अभि । द्यौत् ॥६॥

અ૦ અત્યંત તરુણ, યદ્વા દેવોને અત્યંત-હવ્યાન્ન-અર્પણ-કરનારા હે અગ્ને ! જે પુરુષ કલ્યાણહેતુભૂત-આગમનવાળા પરિવૃઢ-તું અર્થ સ્તોત્રની પ્રેરણા કરે છે ને, તારી અનુગ્રહાત્મિક બુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. આ સ્તોત્ર રચનારા યજમાનાર્થે, યજ્ઞોનો સ્વામી તું, ગૃહોને અભિલક્ષી શોભનદિનો, ધન તથા દ્યુતિમત રત્ન-કનકાદિને વિશેષ દ્યોતમાન કર. યદ્વા સ્તોત્ર કરનારા યજમાનાર્થે અભ્યુદયકારક દિનો પ્રાપ્ત થાય છે તેને ગોધન અને કનકાદિ પદાર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મોનો-અનુષ્ઠાતા-તે, પોતાનાં ગૃહને વિશેષ દેદીપ્ત કરે છે. ૬

सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः ॥७॥

प० सः । इत् । अग्ने । अस्तु । सुऽभगः । सुऽदानुः । यः ।
त्वा । नित्येन । हविषा । यः । उक्थैः । पिप्रीषति । स्वे ।
आयुषि । दुरोणे । विश्वा । इत् । अस्मै । सुऽदिना । सा ।
असत् । इष्टिः ॥ ७ ॥

अ० हे अग्ने ! जे यावज्जीव म कल्पित–अग्निहोत्रादि–साधनभूत–
हव्यान्नवडे तूने प्रसन्न करवा इच्छे छे, अने जे तूने उक्थो
वडे प्रेम न करवा इच्छे छे, तेज पुरुष शोभनधनवाळो वा
सौभाग्यवाळो अने शोभनदानोपेत हो. ते कृच्छ्रलभ्य शतायुष्य
पर्यंत स्थित हो. आ यजमानोने सर्व सुंदर दिनो प्राप्त
हो. ते यज्ञफल–साधन–समर्थ हो. ७

अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक्सं ते वावाता जरतामियं गीः ।
स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥८॥

प० अर्चामि । ते । सुऽमतिम् । घोषि । अर्वाक् । सम् । ते ।
वावाता । जरताम् । इयम् । गीः । सुऽअश्वाः । त्वा ।
सुऽरथाः । मर्जयेम । अस्मे इति । क्षत्राणि । धारयेः ।
अनु । द्यून् ॥ ८ ॥

अ० हे अग्ने ! हुं तारी अनुग्रहकारक शोभनबुद्धिनुं पूजन करुं
छुं. पुनःपुनः तूने प्राप्त करती आ वाणी, घोषयुक्त

થાય તે પ્રકારે ત્વદભિમુખ તારી સ્તુતિ કરો. અમે પણ શોભન અશ્વો, શોભન રથો તથા પુત્રપૌત્રાદિકે સંપન્ન સતા, તારી પરિચર્યા કરીએ. તું પ્રતિદિન અમો વિષે દાનવિધાન કર. ૮

इहत्वाभूर्याचरेदुपत्मन्दोषावस्तर्दीदिवांसमनुद्यून् ।
क्रीळन्तस्त्वासुमनसःसपेमाभिद्युम्नातस्थिवांसोजनानाम् ॥९॥

प० इह । त्वा । भूरि । चरेत् । उप । त्मन् । दोषाऽवस्तः । दीदिऽवांसम् । अनु । द्यून् । क्रीळन्तः । त्वा । सुऽमनसः । सपेम । अभि । द्युम्ना । तस्थिऽवांसः । जनानाम् ॥ ९ ॥

अ० હે અગ્ને ! રાક્ષસોના હનનાખ્ય કર્મવિષે યદ્વા આલોકવિષે પુરૂષ, રાત્રદિવસ–સંદીપ્યમાન–તું સમીપ પોતેજ ભૂયિષ્ઠ પરિચર્યા કરે છે. અમે પણ શત્રુઓના ધનને તારા પ્રસાદથી આત્મસાત્ કરતા સ્વ–સ્વગૃહવિષે પુત્રપૌત્રાદિસહ ક્રીડા કરતા, શોભન મનસ્ક મના, પરિચર્યા કરીએ છીએ ૯

यस्त्वास्वश्वःसुहिरण्योअग्नउपयातिवसुमतारथेन ।
तस्यत्राताभवसितस्यसखायस्तआतिथ्यमानुषग्जुजोषत् ॥१०॥

प० यः । त्वा । सुऽअश्वः । सुऽहिरण्यः । अग्ने । उपऽयाति । वसुऽमता । रथेन । तस्य । त्राता । भवसि । तस्य । सखा । यः । ते । आतिथ्यम् । आनुषक् । जुजोषत् ॥१०॥२४

અ૦ હે અગ્ને ! જે પુરુષ શોભન અશ્વવડે, યાગયોગ્ય ધનવડે, (ગોદિ આદિ) ધનયુક્ત રથ વડે સંપન્ન સતો, પરિચર્યા અર્થ તું-સમીપ ગમન કરે તેને તું સર્વપાપોથી રક્ષક રૂપ છે. જે પુરુષ તારી અતિથિયોગ્ય પૂજાનું સેવન કરે છે, તેનો તું સખા છે. અર્થાત્ ઉચિત ફલપ્રદાનવડે તેનો ઉપકર્તા છે. ૧૦

इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

महोरुजामिबन्धुतावचोभिस्तन्मापितुर्गोतमादन्वियाय ।
त्वंनोअस्य वचसश्चिकिद्धिहोतर्यविष्ठसुक्रतोदमूनाः ॥११॥

प० महः । रुजामि । बन्धुता । वचःऽभिः । तत् । मा । पितुः । गोतमात् । अनु । इयाय । त्वम् । नः । अस्य । वचसः । चिकिद्धि । होतः । यविष्ठ । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । दमूनाः ॥ ११ ॥

અ૦ હે દેવોના આહ્વાન કરનારા અત્યંત તરુણ શોભનપ્રજ્ઞ અગ્ને ! સ્તોત્રોવડે સમુત્પન્ન બન્ધુભાવનાવડે હું મહાન્ રાક્ષસોનો નાશ કરું છું. સ્તોત્રાત્મક વચનના ઉત્પાદયિતા ગોતમ ઋષિ સકાશથી હું વામદેવને તે પ્રાપ્ત થયલું. દાંતમનનો, દાન કરનાર મનવાળો, વા શત્રુનો ઉપક્ષપયિતા તું, મારા સ્તોત્રાત્મક આ વાક્યને જાણ. ૧૧

अस्वप्नजस्तरणयःसुशेवाअतन्द्रासोवृकाअश्रमिष्ठाः ।
तेपायवःसध्र्यञ्चोनिषद्याग्नेतवनःपान्त्वमूर ॥१२॥

प० अस्वप्नऽजः । तरणयः । सुऽशेवाः । अतन्द्रासः । अवृकाः ।

अग्रमिष्ठाः । ते । पायवंः । सुग्मासंः । निषद्य । अग्ने । तवं । नः । पान्तु । अमूर ॥ १२ ॥

अ० અમૂઢ, સર્વજ્ઞ, મહા અપ્રતિહત ગર્ભવાળા હે અગ્ને ! તારાં જાગરૂક-સતત ગમન સ્વભાવવાળાં, વા આપત્તિથી તારક, સુસુખરૂપ, અનલસ-સર્વદા ઉદ્યુક્ત, અહિંસક, અશ્રાંતતમ પરસ્પર સંગત તથા રક્ષક રશ્મિઓ, અમારા યજ્ઞવિષે વ્યાપ્ત થઇ અમારૂં રક્ષણ કરો. ૧૨

*येपायवोमामतेयन्तेअग्नेपश्यन्तोअन्धंदुरितादरक्षन् ।
ररक्षतान्त्सुकृतोविश्ववेदादिप्सन्तइद्रिपवोनाहदेभुः ॥१३॥

प० ये । पायवं । मामतेयम् । ते । अग्ने । पश्यन्त. । अन्धम । दुःऽइतात् । अरक्षन् । ररक्ष । तान् । सुऽकृत । विश्वऽवेदाः । दिप्सन्त । इत । रिपवः । न । अहं । देभुः ॥ १३ ॥

अ० હે અગ્ને ! તારા રક્ષક (આ અંધ છે એમ કૃપાદૃષ્ટિથી જોનારાં) રશ્મિઓએ મમતાના અન્ધપુત્રનું આ આન્ધ્યલક્ષણ પાપથી રક્ષણ કરેલું. વિશ્વપ્રજ્ઞ-તૂં, શોભનચક્ષુ પ્રદાન-આદિ-

---

*(ઇતિહાસ—મમતા નામની ઉચથ્યની ગર્ભિણી ભાર્યાની કામના ઉચથ્યના અનુજ ભ્રાતા બૃહસ્પતિએ કરેલી ગર્ભસ્થ રેતસે તે બૃહસ્પતિને કહ્યું તુ અત્ર રેતસિંચન મ કર. એ ઉપરથી નિરૂદ્ધરેતસ્ક સતા તે બૃહસ્પતિએ, ગર્ભને શાપ આપ્યો કે જાત્યન્ધત્વરૂપ દીર્ઘતમસ્‌ને તૂં પ્રાપ્ત હો. તે ઉપરથી દીર્ઘતમ નામ પડેલું. તેણે અગ્નિને સ્તુતિ કરી ચક્ષુ પ્રાપ્ત કરેલી.)

१४ यातुजूनान् = यातयितु प्राणिन क्लेशयितु ये सर्व कुर्वन्ति तेषा यातुधानानाम् = રાક્ષસોના.

१५ दुरोणे = दुरवने कृच्छ्रलभ्ये = કૃચ્છ્રલભ્ય

१६ पर्याता = पुन पुन ।

१७ क्षत्राणि = धनानि = ધનો

१८ सपेम = परिचरेम = પરિચર્યા કરીએ છીએ

१९ पितु = उत्पादयितु = ઉત્પાદયિતાનુ

२० अमूर = अमूढ सर्वज्ञ = સર્વજ્ઞ

२१ पायव = रक्षका = રક્ષક

२२ दिप्सन्त = दम्भितुमिच्छन्त = પરિભવ કરવાની ઇચ્છાવાળા

२३ अदूयाण = अलज्जितगमन = અલજ્જિત ગમનવાળા

२४ अवयात् = परियादान = ત્યાગથી

ब० હે અગ્ને ! અમે તૂંને આ દેદીપ્ત સ્તુતિવડે પરિચર્યા કરીએ છીએ. અમોવડે શંસન કરાતા આ સ્તોત્રને તૂં ગ્રહણ કર સ્તુતિ-ન-કરન રા-ાક્ષસોને દહન કર. મિત્રોવડે પૂજનીય હે અગ્ને ! ક્રોધકરનાર નિંદકો તથા પરિવાદોથી તૂં અમારૂ પરિપાલન કર. ૧૫ ॥ ૨૫ ॥

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचविंशोवर्गः ॥ २६ ॥

इतितृतीयाष्टकेचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥

सूक्त ४.

१ प्रसितिम् = प्रकर्षेण सीयतेबध्यते यया इति प्रसृति वांगुरा = જાળ.
२ आमवान् = अमा राज्ञा सह वर्तते इत्यमात्य । तद्वान् यद्वा रोगवान् = અમાત્ય વા રોગસંપન્ન.
३ तृष्वीम = क्षिप्रगामिनीम् = ક્ષિપ્ર ગમન કરનાર.
४ प्रसितिम् = गत्या = ગતિ વડે.
५ आशुया = શીઘ્રગતિવાળાં રશ્મિઓ.
६ शुदया = જ્વાલા વડે
७ असंदित = परैः अनिरुद्धः = શત્રુવડે અનિરૂદ્ધ
८ तपूंषि = तापकानि तेजांसि = તાપક તેજો.
९ स्पशः = रश्मीन् चारान् वा = રશ્મિઓને વા ચારોને
१० व्यथि = बाधक राक्षसः = બાધક રાક્ષસ.
११ ओषतात् = नितरांदह = છેક દહન કર
१२ तिग्महेते = તીક્ષ્ણ જ્વાળાવાળા.
१३ अतसम् = કાષ્ટ.

अ० હે અગ્ને ! અમે તને આ દેદીપ્ત સ્તુતિવડે પરિચર્યા કરીએ છીએ. અમોવડે શંસન કરાતા આ સ્તોત્રને તું ગ્રહણ કર સ્તુતિ-ન-કરનારા-રાક્ષસોને દહન કર. મિત્રોવડે પૂજનીય હે અગ્ને ! દ્રોહકરનાર નિંદકો તથા પરિવાદકોથી તું અમારૂં પરિપાલન કર. ૧૫ ॥ ૨૫ ॥

इतितृतीयस्यचतुर्थेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

इतितृतीयाष्टकेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

सूक्त ४.

१ प्रसितिम् = प्रकर्षेण सीयते बध्यते यया इति प्रसृति वागुरा = જાળ.
२ अमवान् = अमा रोगः सह वर्तते इत्यमात्यः । तद्वान् यद्वा रोगवान् = અમાત્ય વા રોગસંપન્ન.
३ तृष्वीम् = क्षिप्रगामिनीम् = ક્ષિપ્ર ગમન કરનાર.
४ प्रसितिम् = गत्या = ગતિ વડે.
५ आशुषा = શીઘ્રગતિવાળાં રશ્મિઓ.
६ शुचया = જ્વાલા વડે.
७ असंदितः = परैः अनिरुद्धः = શત્રુવડે અનિરુદ્ધ.
८ तपूंषि = तापकानि तेजांसि = તાપક તેજો.
९ स्पशः = रश्मीन् चारान् वा = રશ્મિઓને વા ચારોને.
१० व्यथिः = बाधकः राक्षसः = બાધક રાક્ષસ.
११ ओषतात् = नितरांदह = છેક દહન કર.
१२ तिग्महेते = તીક્ષ્ણ જ્વાળાવાળા.
१३ अतसम् = કાષ્ટ.

१४ यातुजूनान् = यातयितु प्राणिन क्लेशयितुं ये नर्थं कुर्वन्ति तेषां यातुधानानाम् = રાક્ષસોના.

१५ दुरोणे = दुरवने कृच्छ्रलभ्ये = કષ્ટલભ્ય

१६ ययाता = पुनः पुन ।

१७ क्षत्राणि = धनानि = ધનો.

१८ सपेम = परिचरेम = પરિચર્યા કરીએ છીએ.

१९ पितु = उत्पादयितु = ઉત્પાદયિતાનું.

२० अमूर = अमूढ सर्वज्ञ = સર્વજ્ઞ

२१ पायव = रक्षका = રક્ષક.

२२ दिप्सन्त = दभितुमिच्छन्त = પરિભવ કરવાની